GÖÇMEN BABASI
MÜMİN GENÇOĞLU

GÖÇMEN BABASI
MÜMİN GENÇOĞLU

KADER ÖZLEM

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
YTB

Her hakkı saklıdır.
T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
YURTDIŞI TÜRKLER VE AKRABA TOPLULUKLAR BAŞKANLIĞI
YTB Yayın No: 30

ANMA ARMAĞAN ESERLER DİZİSİ: 2

ISBN 978-975-17-5373-1

Genel ağ: ytb.gov.tr
E-posta: ksidb@ytb.gov.tr

Proje Ekibi
Esra VARDAR TUTAN
Aslıhan YALAZ
Ali Onur KARA

YTB Proje Ekibi
Erkan GİRİŞİT
Fatme İNCE

Fotoğraflar
Mümin Gençoğlu Ailesi

Baskı
Seçil Ofset Matbaacılık Ambalaj Sanayi ve Ticaret Ltd.şti.
Adres: 100. Yıl Mahallesi Massit Matbaacılar No:77, Site Sk., 34218 Bağcılar/İstanbul
Telefon: +90 (212) 629 06 15.

Birinci Baskı
1.000 adet, İstanbul, 2023

Kütüphane kartı

Gençoğlu, Mümin

Göçmen Babası Mümin Gençoğlu/[Haz.] Kader Özlem.-Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023

301 s: rnk. res.; 28 cm.- (YTB yayın no; 30, Anma ve Armağan kitapları dizisi; 2)

ISBN: 978-975-17-5373-1

1. Türk politikacılar. I. Özlem Kader. II. e.a. III. seriler.

923.194335

Sosyal ve kültürel olarak zengin bir çeşitlilik arz eden bölge, soydaş ve akraba topluluklarımızın önemli bir kısmına ev sahipliği yapmaktadır. Bu itibarla bölge ülkeleriyle dostluk ve komşuluk ilişkilerimizi tahkim edip irtibatımızı güçlendirmeye de vesile olan soydaş ve akraba topluluklarımız, ülkelerarası münasebetlere önemli katkılar sunmakta; bu anlamda barış, huzur ve istikrarın temini noktasında güvenilir bir aktör olma özelliği taşımaktadır.

ÖNSÖZ

Coğrafî, siyasî, tarihî kültürel açıdan aslî ve ayrılmaz bir parçası olduğumuz Balkanlar, geçmişte saldığımız köklerin bugün dahi bizleri beslediği zengin bir kimlik ve kültür havzasını işaret etmektedir. Şiirlerimize, türkülerimize, şarkılarımıza işleyen; mâzimizde güçlü, mahfuz ve muhkem bir yer tutan ve nihayetinde millî benliğimizi tezyin ve tenvir eden bu geniş coğrafya, Türkiye için ayrı bir yer ve öneme sahiptir.

Sosyal ve kültürel olarak zengin bir çeşitlilik arz eden bölge, soydaş ve akraba topluluklarımızın önemli bir kısmına ev sahipliği yapmaktadır. Bu itibarla bölge ülkeleriyle dostluk ve komşuluk ilişkilerimizi tahkim edip irtibatımızı güçlendirmeye de vesile olan soydaş ve akraba topluluklarımız, ülkelerarası münasebetlere önemli katkılar sunmakta; bu anlamda barış, huzur ve istikrarın temini noktasında güvenilir bir aktör olma özelliği taşımaktadır.

Bununla birlikte Balkanlar, geçmişte ne yazık ki sevinç ve neşeyle yâd edemeyeceğimiz türden üzüntü verici olaylara da sahne olmuş; bunlar, izleri hafızalarımızdan silinmeyecek bir şekilde hepimizi müteessir etmiştir. Bulgaristan'dan Türkiye'ye yönelen göçler, bilhassa 1989 Zorunlu Göçü, bu olayların hazin bir örneğidir. Kabulü insani olarak hiçbir surette mümkün olmayan ve modern zamanlara utanç verici birer şerh olarak düşülen bu olaylar karşısında Türkiye, bir an olsun geri durmadan soydaşlarına kucak açmış, onların yanında olmayı kendisine şiar edinmiştir.

Azmi, karakteri ve çalışkanlığı ile Bulgaristan'daki Türk azınlığın bünyesinde yetiştirdiği en önemli şahsiyetlerden biri olan ve 7 Şubat 1993'te geçirdiği trafik kazasıyla ebediyete irtihal eden Merhum Mümin Gençoğlu da şartların kendisi ve ailesini göçe zorladığı isimlerden biriydi. Genç yaşında Türkiye'ye gelen ve ticaret, sivil toplum, medya, siyaset alanlarında tarihe geçecek işlere imza atan "Göçmen Babası" Mümin Gençoğlu, Balkan Türklerinin neler yapabileceği ve neleri başarabileceğinin sarih ve müşahhas bir örneğini teşkil etmektedir. Vefatının üzerinden 30 yıl geçmesine rağmen ülkemiz ve Balkan Türkleri için icra ettiği hizmetlerle belleklerdeki yerini bütün canlılığıyla koruyan Mümin Gençoğlu, Balkan Türkünün, bilhassa Bulgaristan'daki Türk Azınlığın en mühim temsilcilerinden biri olmuştur.

Özellikle 1989 Zorunlu Göçü ve onu takip eden sürecin yurt içinde yönetilmesinde önemli bir işlevi yerine getiren Gençoğlu, Balkan Türkünün ekonomik, sosyal, kültürel anlamda karşılaştığı sorunlara çözüm bulmak ve onları yalnız bırakmamak için canla başla ve samimiyetle çalışmış, ömrünü Balkan Türklerine hasretmiştir.

Gençoğlu kitabiyâtına eşsiz bir katkı sunacağına inandığım bu çalışma vesilesiyle merhumun aziz hatırasını bir kez daha saygıyla anıyor, kitapta emeği geçenleri tebrik ediyorum.

MEHMET NURİ ERSOY
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANI

Bulgaristan'daki Türk azınlık tarihsel süreç içerisinde birçok baskı ve asimilasyon süreçlerine tabi tutuldu; anadili, kimliği ve kültürü totaliter ve dayatmacı bir yaklaşımla yok edilmek istendi. Merhum Mümin Gençoğlu da, bu zulüm ve yıldırma politikalarının bilinçli bir şekilde artırıldığı dönemlerden birinde, 1951 yılında ailesiyle birlikte Türkiye'ye göç etmek zorunda kaldı. Fakat zulüm sona ermedi. Azınlık; işkenceye uğrayıp, ölüm kamplarına gönderildi ve bu mezalimin en şedit ve acımasız kertesinde, 1989'da, zorunlu göçe maruz bırakıldı. İşte bu noktada Bulgaristan Türklerinin yanında yaşadığı zorluklar karşısında asla pes etmeyen, ümitsizliğe kapılmayan Mümin Gençoğlu vardı.

TAKDİM

Osmanlı medeniyetinin ortaya çıkardığı en nadide ve kadim şehirlerin başında gelen Bursa'da bilgisi, tevazuu ve bitmek bilmeyen enerjisiyle gönüller kazanan; temsil ve hak savunuculuğu noktasında Balkan Türklüğünün gür ve korkusuz sesi olan; girişimci ve yardımsever kişiliğiyle büyük bir saygı ve sevgiye mazhar olan "Göçmen Babası" Mümin Gençoğlu'nun, talihsiz bir kazayla dâr-ı bekaya irtihalinin otuzuncu sene-i devriyesindeyiz. Ticaret, medya, sivil toplum ve siyaset sahasında birçok görevi başarıyla ifa eden ve her kademede son derece önemli hizmetlere imza atan Gençoğlu, Bulgaristan Türklüğünün önder şahsiyetlerinden biriydi. Ruhu şâd, mekânı cennet olsun.

Bulgaristan'daki Türk azınlık tarihsel süreç içerisinde birçok baskı ve asimilasyon süreçlerine tabi tutuldu; anadili, kimliği ve kültürü totaliter ve dayatmacı bir yaklaşımla yok edilmek istendi. Merhum Mümin Gençoğlu da, bu zulüm ve yıldırma politikalarının bilinçli bir şekilde artırıldığı dönemlerden birinde, 1951 yılında ailesiyle birlikte Türkiye'ye göç etmek zorunda kaldı. Fakat zulüm sona ermedi. Azınlık; işkenceye uğrayıp, ölüm kamplarına gönderildi ve bu mezalimin en şedit ve acımasız kertesinde, 1989'da, zorunlu göçe maruz bırakıldı. İşte bu noktada Bulgaristan Türklerinin yanında yaşadığı zorluklar karşısında asla pes etmeyen, ümitsizliğe kapılmayan Mümin Gençoğlu vardı. O örnek kişiliği ile azınlığa, ülkemiz ve Balkanlardaki soydaşlarımıza her zaman güç ve moral verdi. Sahip olduğu imkânlar nispetinde göçmenlere daima kol kanat germeye çalışan "Mümin Aga", özellikle 1989 Zorunlu Göçü'nden sonraki süreçte birçok hususta Bulgaristan Türklerinin yanında oldu ve onların özgüvenlerini yeniden kazanmalarında başat bir rol oynadı.

Soydaş ve akraba topluluklarımızla sosyal, kültürel ve eğitim alanlarında münasebetlerimizi güçlendirmek ve mevcut değerlerimizi muhafaza edip geleceğe aktarmak üzere çalışmalar icra eden Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı olarak gönül coğrafyamızda davalarını bayraklaştırmış aziz büyüklerimizin kıymetli hatıralarına bir şükran vesilesi olmak üzere kitaplar neşretmekteyiz. Buradan hareketle vücuda gelen ve takdirlerinize sunduğumuz "Göçmen Babası Mümin Gençoğlu" kitabıyla merhumun aziz hatırasını yaşatmak ve tarihe bir not düşmek istedik.

Bulgaristan Türklerini ve merhum Mümin Gençoğlu'nun hayatını titiz ve etraflı bir şekilde inceleyen bu eser, öyle temenni ederim ki alana ilişkin müktesebata güçlü ve nitelikli bir katkı sağlayacaktır.

Başta merhum Mümin Gençoğlu'nun değerli ailesi ve dava arkadaşları olmak üzere, bu kıymetli yayının ortaya çıkmasına vesile olan Doç. Dr. Kader Özlem ve ekibi ile eserin yayına hazırlanma sürecine emek veren tüm çalışma arkadaşlarıma teşekkür ediyor; "Göçmen Babası" Mümin Gençoğlu'na bir kez daha Allah'tan rahmet diliyorum.

ABDULLAH EREN
YTB BAŞKANI

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ 14

I. BÖLÜM

BULGARİSTAN TÜRKLERİ, 19
Balkanlar ve Bulgaristan, **20**
Osmanlı Devleti Hâkimiyeti Döneminde Bulgaristan, **24**
Bulgaristan'ın Bağımsızlık Süreci ve Çarlık Döneminde Türk Azınlık (1878-1944), **31**
Komünizm Döneminde Bulgaristan Türkleri (1944-1989), **41**
1989 Yılı Sonrasında Bulgaristan Türkleri, **51**

II. BÖLÜM

BULGARİSTAN'DAN TÜRK GÖÇLERİ, 55
1877 – 1878 Osmanlı – Rus Savaşı ve Bulgaristan'dan Türk Göçleri, **58**
1912-1913 Balkan Savaşları Sonrası Türk Göçleri, **65**
1950-1951 Göçüne Kadar Gerçekleşen Göçler, **69**
1950-1951 Göçü, **70**
1968 Yakın Akraba Göçü, **77**
1989 Bulgaristan'dan Zorunlu Göçü, **80**

VI. BÖLÜM

GÖÇMENLERİN VEKİLİ, 163
Siyaset Arenasında Gençoğlu ve Adaylık Süreci, **164**
Milletvekilliği Dönemi, **167**

VII. BÖLÜM

MÜMİN GENÇOĞLU'NUN VEFATI VE YANKILARI, 199

MÜMİN GENÇOĞLU

III. BÖLÜM

ANA HATLARIYLA MÜMİN GENÇOĞLU'NUN HAYATI, 91

Bulgaristan'daki Hayatı, **92**

Muhacirlik Dönemi, **97**

Ticaret Hayatı, **103**

Bursaspor Başkanlığı Dönemi, Medya Patronluğu ve Hayırsever Kimliği, **104**

"Mümün Aga" veya "Göçmen Babası", **108**

IV. BÖLÜM

BULGARİSTAN GÖÇMENLERİNİN LİDERİ, 113

Bulgaristan'da Türk Azınlığa Asimilasyon Süreci ve Türkiye'deki Durum (1984-1989), **114**

Tarihsel Süreç İçerisinde Türkiye'deki Göçmen Dernekleri, **118**

BAL-GÖÇ'ün Kuruluşu ve Gelişimi, **122**

Balkan Türkleri Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu (B.G.F.)'nun Kurulması Süreci ve 1987-1989 Gelişmeleri, **141**

V. BÖLÜM

BULGARİSTAN'DAN 1989 ZORUNLU GÖÇÜ SÜRECİNDE MÜMİN GENÇOĞLU, 147

Hazırlık Süreci, **148**

Barınma Sorununun Çözümü: Göçmen Konutları, **154**

Bulgaristan Göçmenlerinin İstihdamı **155**

Göçmenlerin Uyumu ve Yapılan Yardımlar **157**

VIII. BÖLÜM

SONUÇ, 219

IX. BÖLÜM

TANIKLIKLAR: KENDİSİNİ TANIYANLARIN GÖZÜNDEN MÜMİN GENÇOĞLU, 223

Ayşe Sözüçetin (Kızı), **224**

Turhan Gençoğlu (Oğlu), **226**

Nurcan Gülerer (Kızı), **238**

Orhan Gençoğlu (Oğlu), **241**

Gökhan Sözüçetin (Torunu), **249**

Ali Osman Cesur (Dava Arkadaşı), **252**

Zülkef Yeşilbahçe (Dava Arkadaşı), **256**

Hasan Altınsoy (Bal-Göç-BGF Eski Başkanı), **264**

Prof. Dr. Emin Balkan (Bal-Göç Genel Başkanı), **269**

Prof. Dr. Yüksel Özkan (Bal-Göç ve BGF Eski Genel Başkanı), **276**

Ahmet Emin Yılmaz (Gazeteci), **280**

Hafize Gün (Tiyatro Sanatçısı), **286**

Hakan Çavuşoğlu (65. T.C. Hükümeti Başbakan Yrd.), **290**

KAYNAKÇA 295

SUNUŞ

Balkanlar, Türkler açısından müstesna bir yere sahiptir. Tarihteki en büyük Türk İmparatorluğu'nun adeta kalpgâhı olma özelliğini taşıyan bölge, sayısız kültürel esere sahip olmasının yanında demografik açıdan canlı bağlarımızı da barındırmaktadır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından daha somut bir hale bürünen geri çekiliş süreci yaşanan Müslüman Türk göçleriyle birlikte trajik bir mahiyet kazanmıştır. Zira bu tarihten itibaren ve 20. yüzyılın genelinde süregelen Balkanlar'dan Anadolu'ya yönelik göçler ekseriyetle Balkan Türklerinin maruz kaldığı baskı, zulüm ve asimilasyon politikaları sonucunda gerçekleşmiştir.

Belirtilen göç ve nüfus hareketleri bölgedeki demografik dengeler açısından Türkleri güç duruma sürüklese de Osmanlı Devleti'nin halefi olan Türkiye gelen muhacirlere "ANAVATAN" şefkatiyle yaklaşmıştır. Bilindiği üzere Balkanlar'dan gerçekleşen Türk göçlerinde nicel açıdan Bulgaristan'ın dominant bir konumda olduğu dikkat çekmektedir. Bölge genelinden gerçekleşen diğer göçlerde olduğu gibi Bulgaristan'dan gelen göçmenler de sadece "kaybedilen toprakların aziz hatıraları" olarak kalmamışlar, Türkiye'nin kalkınması için büyük bir özveriyle sosyo-ekonomik ve kültürel hayatın içerisinde yer almışlardır.

Her göç dalgasının kendine ait dinamikleri olduğu kadar her göçmenin de kendine özgü hikâyesi bulunmaktadır. Bu hikâyeler yaşanılan göçün türüne göre farklılık arz etmekle birlikte genellikle bir dizi zorluğu barındırmak gibi ortak bir paydaya sahiptir. Lakin kitlesel göçler içerisinde kimi fertler, geldikleri yerdeki ve/veya beraber göç ettikleri topluluktan birkaç adım öne çıkarlar. Bu kitapta ele almaya çalıştığımız Mümin Gençoğlu'nun hayatı da söz konusu özelliği taşımaktadır. Gençoğlu sadece kişisel başarısıyla ön plana çıkmamış olup aynı zamanda içerisinde bulunduğu toplumsal grubun liderliğini ve vekilliğini gerçekleştirmiştir. Bu yönüyle sıra dışı bir biyografiye sahip olan Mümin Gençoğlu "Göçmen Babası" olarak anılmaktadır.

Tarafımızca hazırlanan bu kitapta Mümin Gençoğlu'nun hayatı ana hatlarıyla göç, göçmenlik, göç yönetimi, göçmenlerin organizasyonu, kurumsal yapısı ve temsili gibi çeşitli parametreler etrafında inşa edilmiştir. Ancak bunu gerçekleştirirken Mümin Gençoğlu'nun bünyesinden çıktığı toplumun tarihsel süreç içerisindeki serüveni, bununla birlikte kendi göçmenlik hikâyesi ve işadamı kimliğiyle farklı dallarda yapmış olduğu görevler analize tabi tutulmuştur. Diğer taraftan Gençoğlu'nu "Dava Adamı" yapan ve sonrasında yaşanan gelişmelerle birlikte "Göçmen Babası" haline getiren 1984-1989 yılları arasında Bulgaristan Türklerinin maruz kaldığı asimilasyon ve Anavatan Türkiye'ye yönelik göç süreci çalışmanın ana odak noktasını oluşturmaktadır. Ayrıca siyasette aktif bir şekilde görev alarak Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'ndeki konuşmalarında özelde Bulgaristan göçmenlerinin genelde ise bütün Balkan Türklerinin sorunlarını haykırması ortaya çıkan Gençoğlu profilinin tamamlayıcısı mahiyetindedir.

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) tarafından gönül coğrafyasına yönelik gerçekleştirilen faaliyetler içerisinde Bulgaristan Türkleri ve özellikle göçmenleri arasında son derece ayrıcalıklı bir yere sahip olan Mümin Gençoğlu'nun hayatının kitaplaştırılması teklif edildiğinde tereddütsüz kabul ettim. Zira çalışmanın yerine getirilmesi esnasında yürütmekte olduğum BGF Genel Başkanlığı, Mümin Gençoğlu'nun bizlere bıraktığı bir mirastı. Diğer bir deyişle bu sorumluluğu üstlenmek sahip olduğum vefa duygusunun bir gereğiydi ve bu konuda fazlasıyla müsterihim.

Kitabın hazırlanması sürecinde proje ekibinde yer alarak emek sarf eden değerli çalışma arkadaşlarım Esra VARDAR TUTAN, Aslıhan YALAZ ve Ali Onur KARA ile projenin yürütülmesi esnasında büyük bir gayret, ihtimam ve anlayış gösteren sayın Fatma İNCE'ye teşekkürlerimi sunuyorum. Öte yandan bu süreçte desteklerini esirgemeyen Mümin Gençoğlu'nun aile mensuplarına ve çalışmanın görsel açıdan zenginleşmesi için yardımlarını esirgemeyen torunu Gökhan SÖZÜÇETİN ile röportajlarıyla çalışmaya zenginlik katan isimlere çok teşekkür ediyorum. Son olarak çalışmada ortaya çıkabilecek herhangi yazım hatası veya eksiklik konusunda sorumluluğun tarafıma ait olduğunu bildirir, iyi okumalar dilerim.

KADER ÖZLEM

GİRİŞ

“Göçmen Babası” olarak Mümin Gençoğlu Bursa, Türkiye ve Bulgaristan özelinde Balkanlar için önemli bir yere sahiptir. Şüphesiz bu önem kendisinin hayat hikâyesinde saklıdır. Bulgaristan’daki Türk azınlığın bir mensubu olarak dünyaya gelmesinin ardından henüz 19 yaşındayken yaşadığı göçmenlik, biyografisinde bir dönüm noktasını teşkil etmektedir. Bu durum sadece sosyolojik bir değişimi içermemekte olup aynı zamanda yeni zorlukları ve mücadeleleri bünyesinde barındırmıştır. Bu zorluklar süreklilik içerisinde devam ederken Gençoğlu’nun bunun üstesinden geldiği görülmektedir.

HAYATINA DAİR

Mümin Gençoğlu'nun hayat hikâyesinde dikkat çeken en temel nokta sürekli bir mücadelenin içinde bulunmuş olmasıdır. Bulgaristan'da Türk azınlık mensubu olarak dünyaya gelmesinin ardından önce annesini ve 10 yaşındayken babasını kaybeden Gençoğlu'na hayat, kendisi için dezavantajlı olacağı mesajını vermiştir. Eğitim hayatını da konforlu şartlar içerisinde değil, türlü güçlüklerle mücadele ederek sürdürebilmiştir. 1951 yılında Türkiye'ye göç etmesinin ardından ise göçmenliğe özgü sorunlarla karşılaştığı, maddi sıkıntılar yaşadığını görmek mümkündür. Kendi ifadesiyle Türkiye'ye "sadece bir ceketiyle gelmiştir."

Bursa'da Davutkadı Mahallesi'ne yerleşmesinin ardından çeşitli işlerde çalışan Mümin Gençoğlu için Türkiye'deki hayatında kırılma noktası ise 1959 yılında ticarete atılmasıdır. Zira hem Bulgaristan'da hem Türkiye'de o yıla kadar edindiği tecrübelerden azami ölçüde istifade ettiği görülürken, kendisini bütünleştirebildiği bir meslekle hayatını devam ettirmiştir. Bu durum kendisi açısından başarılarla dolu bir tablonun ortaya çıkmasını sağlamıştır.

1960'lı yıllarda ticaret hayatının yanı sıra yerel ölçekte siyasetle uğraşan Mümin Gençoğlu'nun Bursa kent tarihinde önemli bir figür olarak belirdiği dönem 1970'li yıllarla birlikte başlamaktadır. Özellikle Bursaspor'da 1975-1978 yılları arasında yapmış olduğu kulüp başkanlığı bu bağlamda önemlidir. Lakin bu yöneticilik sıradan bir misyon olmaktan ziyade kulüp için köklü atılımların yapıldığı bir dönemi ifade etmektedir. Diğer taraftan, 1970'li yıllar Mümin Gençoğlu'nun ticari hayatında rekorlarla dolu olan bir dönemdir. Zira 1970-1972 yılları arası dönemde en fazla ihracat yapan kişi olarak ödüllendirilmiştir.

1980'li yıllarda ise ticarette Bursa'nın önde gelen isimleri arasında kalıcılaşan Mümin Gençoğlu figürüyle karşı karşıya kalmaktayız. Özellikle 1984 – 1987 yıllarında BTSO'da Meclis Başkanlığı görevini yürüterek Bursa kent tarihindeki önemini daha da pekiştirmiştir. Bu dönem aynı zamanda dava adamı profilinin ön plana çıktığı, "Göçmen Babası" kimliğinin yerleştiği bir dönemi de ifade etmektedir. Söz konusu kimliğin yerleşmesinde etkili olan dinamik Bulgaristan'da, Türklere yönelik Aralık 1984'ten itibaren başlayan asimilasyon politikalarıdır. Bursa'da 1983 yılında sahibi olduğu *Doğru Hâkimiyet* Gazetesi (sonrasında Hâkimiyet adıyla) aracılığıyla Bulgaristan'daki Türk azınlığın yaşadığı mezalimi aktaran Gençoğlu, diğer taraftan 17 Ocak 1985 tarihinde kurduğu Balkan Göçmenleri Kültür ve Dayanışma Derneği (BAL-GÖÇ) ve 1987 yılında kurduğu Balkan Türkleri Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu (BGF) vasıtasıyla sivil toplum alanında konuya ilişkin farkındalık oluşturmaya çalışmıştır. Bu durum dava adamlığının en somut göstergesidir. Zira BAL-GÖÇ henüz kurulmadan Türkiye'deki Balkan göçmenleri bağlamında makro ölçekli bir hazırlığın veya örgütlülüğün olmadığı dikkat çekmektedir. BAL-GÖÇ aracılığıyla Bulgaristan göçmenlerinin yoğun olarak yaşadığı Bursa'da kitlesel bir sivil toplum inisiyatifinin oluşturulmasında öncü rol kendisine aittir. Bu sebepledir ki gerek Bulgaristan'da yaşanan baskı ve asimilasyon gerek Türkiye'de göçmenlerin durumu ortaya bir liderin çıkmasını zaruri kılmıştır. Ancak sadece şartların olgunlaşmasının değil, aynı zamanda kişisel özelliklerinin de lider profili için yeterli olduğu görülmektedir.

BAL-GÖÇ'ün kurulmasının ardından oluşturulan yönetsel yapı, bununla birlikte yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde Bulgaristan'da yaşanan gelişmeleri anlatma ve Türk azınlığın sesi olma gayretleri sivil toplum hareketini hızla büyütürken, "Mümin Gençoğlu" ismini de daha farklı bir noktada konumlandırmıştır. Belirtmek gerekir ki 1984 yılı öncesindeki hayatında somut bir şekilde görüleceği üzere Mümin Gençoğlu yerelde ve ticari bağlamda kısmen ulusal bazda bir marka durumundadır. Ancak 1980'li yılların ikinci yarısında Mümin Gençoğlu'nun sosyal bir hareketin lideri durumunda olduğu, öncesinde sahip olduğu markanın ise daha ulvî bir eksene evrildiği görülmektedir.

1989 yılında Bulgaristan'dan yaşanan Zorunlu Göç sadece Bulgaristan Türkleri için değil, aynı zamanda BAL-GÖÇ, BGF ve Mümin Gençoğlu açısından da ayrı bir anlam ifade etmektedir. Göçün yönetilmesinde Türk karar vericilerine yardımcı bir misyon üstlenilmesinin yanı sıra göçmenlerin barınması, istihdamı ve uyumu bağlamında da yoğun çalışmalarda bulunulmuştur. Denilebilir ki bu süreç Mümin Gençoğlu'nu "Göçmen Babası" yapan süreçtir. Gençoğlu artık "Göçmenlerin Babası", "Mümin Aga'sı" durumundadır. Zorda kalındığında ilk başvuru kaynağıdır. Bu durum kendisini bir taraftan "dert babası" haline getirse de bitmek bilmeyen bir enerjiyle hemşehrilerine yardımcı olmaya gayret etmiştir. Bu sebeple 1991 yılında siyaset içerisinde etkin bir rol alarak Anavatan Partisi (ANAP)'nden Bursa milletvekili olan Mümin Gençoğlu, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'nde de Bulgaristan Türklerinin ve göçmenlerinin sesi olmuştur. 7 Şubat 1993 tarihinde elim bir trafik kazasının ardından hayatını kaybetmesi sadece hemşehrilerini değil, Bursa'yı ve tüm Türkiye'yi yasa boğmuştur.

AMAÇ, YÖNTEM VE KAYNAKLAR

"Göçmen Babası Mümin Gençoğlu'nun Hayatı" kitabının amacı Mümin Gençoğlu'nun hayatını incelemektir. Ancak çalışmada ön plana çıkarılan husus başlıktan da anlaşılacağı gibi Bulgaristan Türkleri ve göçmenleri konusunda ortaya koyduğu yoğun uğraşlardır. Belirtildiği üzere Bulgaristan merkezli olarak 1985 yılının ardından yaşanan gelişmeler Gençoğlu'nun bu kimliğini daha baskın bir hale getirmiştir. Bu çerçevede çalışma, monografik bir inceleme olma gayretindedir.

Nitel araştırma yöntemlerinden yararlanılan çalışmada, verilerin toplanmasında ilk olarak Mümin Gençoğlu ile ilgili yazılmış bulunan eserlerden yararlanılmıştır. Bu kapsamda dava arkadaşı olan Sayın Zülkef Yeşilbahçe'nin "Belgelerle BAL-GÖÇ ve B.G.F. Çalışmaları" başlıklı derleme kitabı ile Balkan Türk Eğitim Vakfı (BEV) tarafından yayımlanan "Bursa'ya Değer Katanlar" serisindeki Mümin Gençoğlu'nu içeren çalışma önemli bir yere sahiptir. Ancak literatürde salt olarak Gençoğlu'nun biyografisini inceleyen bilimsel bir çalışmaya rastlanmadığını not etmek gerekir. Bu durum şüphesiz "Göçmen Babası Mümin Gençoğlu'nun Hayatı" isimli çalışmamızın hazırlanması sürecinde bizi hem avantajlı hem dezavantajlı kılmıştır.

Çalışmanın hazırlık aşamalarında başta Gençoğlu ailesi üyeleri olmak üzere, Mümin Gençoğlu'nun dava arkadaşları ile BAL-GÖÇ'te ve BGF'de farklı dönemlerde görev yapmış olan Başkanlarla gerçekleştirilen röportajlar hareket sahamızı genişletmiştir. Bu bağlamda röportajların çalışmanın oluşumunda ayrıcalıklı bir yere sahip olduğu belirtilmelidir. Diğer taraftan, Mümin Gençoğlu'nun başkanlığı döneminde yayına başlayan Balkanlar'da Türk Kültürü Dergisi'nin ve sahibi olduğu Hâkimiyet Gazetesi'nin arşivi kaynaklarımızı zenginleştirmiştir.

Çalışmanın analitik yapısı toplamda yedi bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Bulgaristan'da Türk varlığı incelenirken, ikinci bölümde Bulgaristan'dan gerçekleşen Türk göçleri irdelenmiştir. Mümin Gençoğlu'nun hayatının ana hatlarıyla ele alındığı üçüncü bölümün ardından dördüncü ve beşinci bölümlerde "Göçmen Babası" kimliğinin oluşumunu sağlayan dinamiklerin yer aldığı süreç analiz edilmiştir. Çalışmanın altıncı bölümünde Mümin Gençoğlu'nun siyasi faaliyetleri ve TBMM'de yapmış olduğu konuşmalar incelenirken, yedinci ve son bölümde ise vefatının yankılarına yer verilmiştir. Bununla birlikte çalışmanın hazırlanması sürecinde gerçekleştirdiğimiz röportajlar kitabın sonunda bulunmaktadır.

I. BÖLÜM

BULGARİSTAN TÜRKLERİ

BALKANLAR VE BULGARİSTAN

Sarp, dağlık ve ormanlık alan anlamına gelen Balkan kelimesi, adını Türklerden almıştır. Coğrafi olarak Balkanlar; kuzey sınırları tartışmalı olmakla birlikte ekseriyetle Tuna Nehri'yle sınırlanmakta, güneyinde Akdeniz, doğusunda Karadeniz ve batısında Adriyatik Denizi ile çevrili olan bölgenin adıdır. Avrupa'nın beş büyük yarımadasından biri olan Balkanlar, Avrupa'nın diğer bölgelerine geçiş yolu olması, Asya kıtasının bitişiğinde yer alması ve Afrika'ya da yakın bir alanda olması itibarıyla jeopolitik açıdan önemli bir konumdadır. Günümüzde Balkan coğrafyasında genel kabul görmüş on iki bölge devleti bulunmaktadır. Bu devletler Arnavutluk, Bosna Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Karadağ, Kosova, Kuzey Makedonya, Sırbistan, Slovenya, Romanya, Türkiye ve Yunanistan'dır.

Harita 1: Balkan devletleri

Balkanlar yüzölçümüne göre çok fazla sayıda etnik grubu barındırmakta ve bir mozaik görünümü sergilemektedir. Güncel anlamda Balkanlar'da yaşayan milletler homojen olarak tek bir devlet sınırı içinde yaşamamaktadırlar. Bölge içerisinde ulusal ve etnik azınlıklara sıklıkla rastlanabilmektedir.

Dolayısıyla azınlıklar konusu Balkanlar için çok önemli bir konudur. Zira etnik meselelerden dolayı bölgede birçok savaş ve çatışma yaşanmış, insanlar göç etmek zorunda kalmıştır. Bu nedenle azınlıklar konusu ile etnik meseleler Balkanlar'ın gündeminde çoğu zaman ön planda olmuştur. Bir Balkan devleti olan Bulgaristan'da da durum böyledir.

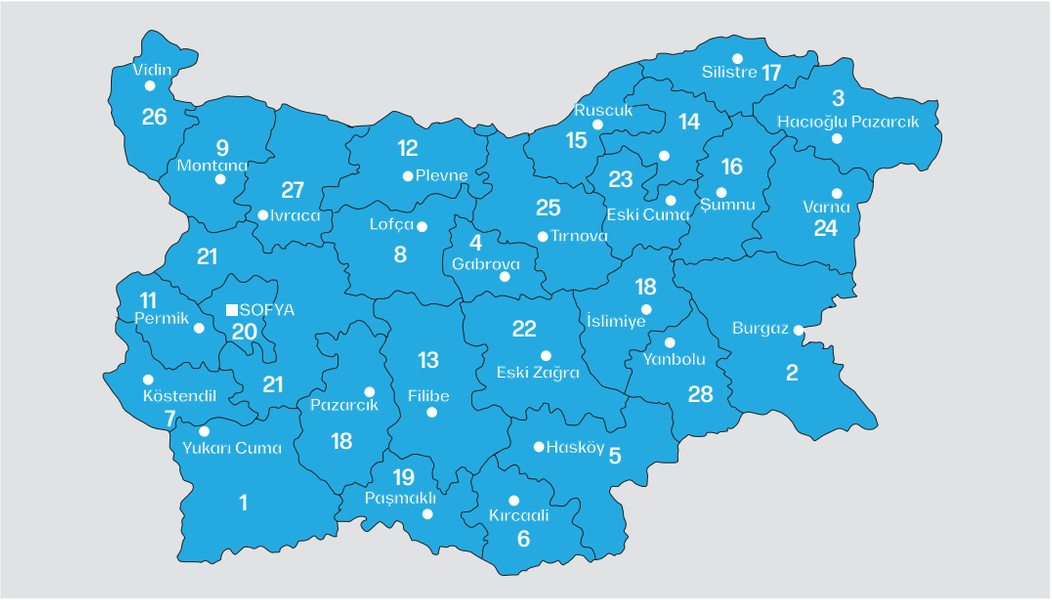

Harita 2: Bulgaristan

Bulgaristan coğrafi olarak Yunanistan, Kuzey Makedonya, Sırbistan, Romanya ve Türkiye ile komşu olup Karadeniz'e de kıyısı bulunmaktadır. 110.994 km2lik yüzölçümüyle Balkanlar'ın en büyük devletlerinden biri olan Bulgaristan'ın nüfusu yaklaşık olarak 7 milyondur.[1] Bu nüfusun yaklaşık 5 milyonunu Bulgarlar, 1 milyonunu ise Türkler oluşturmaktadır. Bulgaristan Türkleri yoğun olarak Kırcaali, Eski Cuma (Tırgovişte), Şumnu (Şumen), Silistre, Hazargrad (Razgrad) şehirlerinde ikamet etmektedir. Bir diğer Müslüman ve Türk soylu grup olan Pomaklar ise Bulgaristan'ın güneyindeki Yukarı Cuma (Blagoevgrad), Paşmaklı (Smolyan) ve Pazarcık'ta yaşamaktadır.

1 Emin Atasoy, "Bulgaristan'ın Coğrafi-Jeopolitik Konumu ve Yansımaları", *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 18, 2010, s. 3.

Nüfusun yaklaşık %14'ünü oluşturmalarına karşın Bulgaristan Türklerinin azınlık haklarından yararlanmaları konusunda Bulgaristan'da geçmişten günümüze yapısal problemler bulunmaktadır. Tarihsel olarak Bulgaristan Türklerinin durumuna bakıldığında sistematik olarak asimilasyon politikalarına uğradıkları, katliamlara maruz kaldıkları ve çeşitli dönemlerde anavatan olarak gördükleri Türkiye'ye göç etmek zorunda kaldıkları görülmektedir.[2] Günümüzde durum geçmişe nazaran daha pozitif bir görünüm sergilese de azınlık hakları bağlamında ideal seviyede değildir. Bulgaristan'ın, Türk azınlığa yönelik izlediği bu politikalar (Türk)iye ile (Bulgar)istan arasındaki ilişkileri de tarih boyunca etkilemiştir.

Türk-Bulgar ilişkilerinin tarihsel arka planına bakıldığında ilişkilerin çok köklü olduğu ve çok eski yıllara dayandığı görülmektedir. Bir Türk kavmi olan ve isimleri Türkçe olarak "bulgalamak/bulamak" kökünden gelen Bulgarlar, Türk tarihinin ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadırlar.[3] Ancak tarihsel süreç içerisinde geçirdikleri dönüşüm nedeniyle günümüzde tarihi kökenleri ve etimolojik açıdan isimlerinin Türkçe olması dışında Türklükle bir bağları kalmamıştır.[4] Ana hatlarıyla Bulgaristan coğrafyasının tarihine bakıldığında bölgeye M.Ö. 30'lu yıllarda Trakların, sonrasında ise Romalıların hâkim olduğu görülmektedir.[5] Bulgar ismiyle tarih sahnesine çıkan Türk topluluğunun Bulgaristan coğrafyasına gelişi ise 7. yüzyılda gerçekleşmiştir. Günümüz Bulgaristan'ını oluşturan Tuna Bulgarları, 680-681 yıllarında Balkanlar'daki ilk Bulgar Krallığı'nı kurmuşlardır. Günümüz Bulgarları tarihlerini başkenti Şumnu şehrinin yakınlarındaki Pliska'da bulunan bu Bulgar Krallığı ile başlatmaktadırlar.[6] Bu yıllarda Türkçe konuşan ve Gök Tanrı dinine inanan Tuna Bulgarları, 9. yüzyılla birlikte Slavlaşmaya başlamış ve özellikle 865 yılında Hristiyanlık inancını kabul etmeleriyle birlikte devlete ismini vermelerine rağmen Slavlar içerisinde asimile olmuşlardır.[7] Bu asimilasyonun da etkisiyle Tuna Bulgarlarının kurduğu Bulgar Krallığı 1018 yılında Bizans İmparatorluğu tarafından yıkılmış ve 1185 yılında 2. Bulgar Krallığı kurulana kadar Bizans, Bulgaristan coğrafyasına egemen olmuştur.[8] 2. Bulgar Krallığı ise 1300'lü yılların ikinci yarısında Osmanlı Devleti tarafından yıkılarak tarih sahnesinden çekilmiş ve bölgede yaklaşık 500 yıl sürecek Osmanlı Devleti hâkimiyeti başlamıştır.

---

2 Kader Özlem, *Türkiye-Bulgaristan İlişkileri ve Türk Azınlık*, Bursa: Dora Yayıncılık, 2019, s. 1.

3 Ibid., s. 23.

4 Ibid.

5 Zeki Çevik, "Bulgaristan'ın Üç Döneminde Yaşayan Mümin Özer'in Anıları (1927-1950)", *Journal of Turkish Studies*, Vol. 9, 2014, s. 1261.

6 Özlem, "Türkiye-Bulgaristan İlişkileri...", op. cit., s. 25.

7 Ayşegül İnginar Kemaloğlu, *Bulgaristan'dan Türk Göçü (1985-1989),* Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2012, ss. 11-12.

8 Özlem, "Türkiye-Bulgaristan İlişkileri...", op. cit., ss. 25-26.

Harita 3: 2. Bulgar Krallığı (1218-1241)

OSMANLI DEVLETİ HÂKİMİYETİ DÖNEMİNDE BULGARİSTAN

Osmanlı Devleti'nin Bulgarlarla ilk teması 1324-1362 yılları arasında hüküm süren Orhan Gazi döneminde gerçekleşmiş ve ilerleyen dönemlerde temaslar artmıştır.[9] Osmanlı Devleti'nin 1361 yılında Edirne'yi fethetmesi ve 1389 yılında Kosova Savaşı'nda zafer kazanmasıyla Balkanlar'daki direniş tamamen kırılmış ve Bulgaristan coğrafyasının büyük bir bölümü Osmanlı Devleti egemenliğine girmiştir.[10] 1393 yılına gelindiğinde Tırnova da fethedilmiş ve böylece 2. Bulgar Krallığı, Osmanlı Devleti tarafından yıkılmıştır.[11] 1396 yılında, Yıldırım Beyazıt Dönemi'nde Osmanlı Devleti'nin Niğbolu Savaşı'nı kazanmasıyla birlikte Bulgaristan'ın fethi tescillenmiş ve Bulgaristan yaklaşık 500 yıl boyunca Osmanlı Devleti'nin egemenliğinde kalmıştır.[12]

Harita 4: Yıldırım Bayezid Han Dönemi'nde Osmanlı Devleti

Bulgaristan coğrafyası Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki yönetim mekanizmasının temelini oluşturduğundan dolayı İstanbul tarafından Balkanlar'daki diğer bölgelere göre daha öncelikli görülmüştür.[13] Osmanlı Devleti, Bulgaristan'ın fethinden sonra Anadolu'dan getirilen Türk ve Müslümanları buraya yerleştirerek İskân Politikası uygulamış ve zamanla bölge Türkleştirilmiştir. Günümüzdeki Bulgaristan Türklerinin

9 Emruhan Yalçın, "Türk-Bulgar Ortak Kültürü", *Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 43, 2009, s. 556.

10 Özlem, "Türkiye-Bulgaristan İlişkileri...", op. cit., s. 27.

11 İnginar Kemaloğlu, op. cit., s. 19.

12 Özlem, loc. cit.

13 Özlem, "Türkiye-Bulgaristan İlişkileri...", op. cit., s. 30.

Harita 5: İskân politikası

ataları da genellikle bu dönemde Anadolu'dan Bulgaristan'a gönderilen Yörük Türklerdir.[14] Bölgeye iskân ettirilen Türk ve Müslümanlar geçici bir süreliğine değil, temelli gelmişler ve kendi kültürlerini de burada devam ettirerek bölgeyi yeniden şekillendirmişlerdir.[15] Osmanlı Devleti'nin uyguladığı İskân Politikası'nın etkisiyle 1500'lü yıllara gelindiğinde Vidin ve Rusçuk haricindeki tüm şehirlerde Müslüman nüfus gayrimüslim nüfusu sayıca geçmiştir.[16] Bu İskân Politikası, İstimalet Politikası ile desteklenmiş, Osmanlı Devleti halkın inançlarına ve yaşayış biçimlerine müdahale etmemiştir.[17] Bu politikanın etkisiyle Osmanlı Devleti bölgede kalıcı olmuş ve devletin genelinde olduğu gibi Bulgarlar da Slav ve Ortodoks Hristiyan kimliklerini koruyabilmişlerdir.[18]

Osmanlı Devleti'nin hoşgörü ve adalet temelinde inşa ettiği ve uyguladığı politikaların Balkanlar'daki devamlılığı 18. yüzyılın sonlarına kadar devam etmiş ve Balkan coğrafyasında barış hâkim olmuştur. Ancak bu durum 1789 Büyük Fransız Devrimi'nin sonrasında gerçekleşen Napoléon Savaşları ile birlikte yayılan milliyetçilik akımının da etkisiyle sona ermiştir. Balkanlar'da yaşayan halklar milliyetçilik akımının etkisiyle bağımsızlık talep etmiş ve Osmanlı Devleti'nin o dönemki zayıf durumunun da

14 Meşkure Yılmaz Börklü, "Tarihi Seyri İçinde Bulgaristan Türklerinin Durumu ve Türkiye'nin Bölge Türklerine Yönelik Politikaları", *BİLİG Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 10, 1999, s. 63.

15 İnginar Kemaloğlu, op. cit., s. 19.

16 Ibid.

17 Özlem, "Türkiye-Bulgaristan İlişkileri...", op. cit., s. 28.

18 Ibid., ss. 28-29.

etkisiyle Balkanlar'daki topraklarında büyük ayaklanmalar yaşanmaya başlamıştır. Bu durumun arka planında, uluslararası sistemdeki güç dengesini bozmadan Düvel-i Muazzama (Büyük Güçler)[19] tarafından Osmanlı Devleti'nin parçalanması planı anlamına gelen "Şark Meselesi (Doğu Sorunu)" bulunmaktadır.[20] Zira Balkanlar'da yaşanan ayaklanmalar sadece esas sorunun türevlerini teşkil etmiştir. Asıl mesele Türklerin Avrupa'dan ve Balkanlar'dan çıkarılması olmuştur.[21] Bu bağlamda Balkanlar'da Türk ve Müslüman nüfusun varlığı Düvel-i Muazzama üzerinde ideolojik bir rahatsızlık da yaratmış ve Balkan coğrafyasında Osmanlı Devleti'ne yönelik gerçekleştirilen ayaklanmalar bu devletler tarafından kışkırtılmış ve desteklenmiştir. Osmanlı Devleti'nin ayaklanmaları bastırması sonucunda ise bu devletler kamuoylarına gayrimüslimlerin "Hristiyan olmaları" nedeniyle Müslümanlar tarafından katledildiklerine dair propaganda yapmışlardır.[22]

Bulgaristan coğrafyasındaki ayaklanmalara bakıldığında 1800'lü yılların ikinci yarısında yani Balkanlar'daki diğer ulusların ayaklanmalarına göre daha geç bir tarihte ortaya çıktığı görülmektedir. Her ne kadar daha önceki dönemlerde de Bulgarlar ayaklandıysalar da Osmanlı Devleti yerel ölçekli bu ayaklanmaları bastırabilmiştir. 19. yüzyılda gerçekleşen ve "Bulgar Sorunu" olarak adlandırılan ayaklanmalar ise Osmanlı Devleti'ni oldukça güç bir duruma sokmuştur. Ayaklanmalarda milliyetçilik akımının etkisi, Sırp ve Yunan Ayaklanmaları'nın başarılı olması, Düvel-i Muazzama'nın ve özellikle de Panslavizm politikası izleyen Rus Çarlığı'nın Bulgarları ayaklanma çıkarmaları yönünde kışkırtması ve desteklemesi, Bulgar köylülerinin güvenliklerinin sağlanamaması, Bulgar öğretmen ve din adamlarının faaliyetleri gibi faktörler etkili olmuştur.[23] 1876 yılında başlayan ayaklanma ise Osmanlı Devleti'nin ve Bulgaristan Türklerinin kaderinde bir dönüm noktası olmuştur. Zira Rus Çarlığı'nın desteğiyle 'Bulgar Sorunu' uluslararası bir boyut kazanmış ve sonrasında Rus Çarlığı, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir.[24] Tuna ve Kafkasya cephelerinde gerçekleşen, "93 Harbi" ve "Irklar ve Yok Etme Savaşı" olarak da bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, Osmanlı Devleti'nin yenilgisiyle sona ermiştir. Bu savaşta 300 bin civarında Türk şehit edilmiş, 1 milyondan fazla kişi yerlerinden edilerek "muhacir" durumuna düşürülmüş, Balkanlar'daki Türk ve Müslüman kültür mirası yok edilmeye çalışılmış, özetle Türk ve Müslüman siviller soykırıma varan katliamlara maruz kalmıştır.[25] Dolayısıyla bu savaşla birlikte Bulgaristan coğrafyasındaki demografik dengeler Türklerin aleyhine bozulmuş ve Türkler ilk kez azınlık durumuna düşmüşlerdir.

---

19 Düvel-i Muazzama olarak tanımlanan devletler Avusturya, Büyük Britanya (İngiltere), Fransa, Prusya ve Rus Çarlığı'dır.

20 Barış Özdal, "Viyana Sistemi'nin Zayıf Noktaları", Barış Özdal, R. Kutay Karaca, (Ed.), *Diplomasi Tarihi I*, 4.Baskı, Bursa: Dora Yayınları, 2020, s 358.

21 Kader Özlem, "19. Yüzyılda Balkanlar'da Yaşanan Bazı Önemli Olayların Diplomasinin Gelişimine Etkileri", Barış Özdal, R. Kutay Karaca, (Ed.), *Diplomasi Tarihi I*, 4.Baskı, Bursa: Dora Yayınları, 2020, s. 527.

22 Özdal, loc. cit.

23 Özlem, "19. Yüzyılda Balkanlar'da…", op. cit., s. 535.

24 Özlem, "Türkiye-Bulgaristan İlişkileri…", op. cit., s. 33.

25 İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi (1878-1989),* Ankara: Trakya Üniversitesi Yayınları, 1990, s.17; Özlem, "Bulgaristan Türklerinin Tarihsel…", op. cit., s. 345.

Görsel 1: 93 Harbi'nde Bulgaristan Türkleri

Savaşın ardından 3 Mart 1878'de imzalanan Ayastefanos (San Stefano – Yeşilköy) Barış Antlaşması ile özerk Bulgar Prensliği kurulmuştur.[26] Antlaşma'ya göre Bulgar Prensliği'nin sınırları Karadeniz'den Ege Denizi'ne, Tuna Nehri'nden Arnavutluk'a kadarki toprakları içerisinde barındırmaktadır.[27] Bu sınırlar aynı zamanda Büyük Bulgaristan (Velika Bılgariya)'ın sınırları olup sonrasındaki dönemde bu sınırlara ulaşmak Sofya yönetiminin dış politikasının temelini oluşturmuştur. Ancak İngiltere (Büyük Britanya) başta olmak üzere Avrupalı devletler bu antlaşmanın güç dengelerini Rus Çarlığı'nın lehine değiştirmesinden rahatsızlık duymalarından dolayı revize edilmesini talep etmişlerdir. Bunun üzerine 13 Haziran 1878'de Berlin Konferansı toplanmış ve 13 Temmuz 1878'de Ayastefanos Barış Antlaşması'nı değiştiren Berlin Barış Antlaşması imzalanmıştır.[28]

26 Özlem, "19. Yüzyılda Balkanlar'da...", op. cit., s. 539.

27 Ibid.

28 Ibid., 541.

Harita 6: Ayastefanos ve Berlin Barış Antlaşmaları'na göre Bulgaristan

Harita 6'da görüldüğü üzere Berlin Barış Antlaşması'yla Bulgaristan Prensliği'nin sınırları Ayastefanos Barış Antlaşması'ndaki sınırların yaklaşık üçte birine düşürülmüş, Doğu Rumeli (Şarki Rumeli Vilayeti) isimli yeni bir eyalet oluşturulmuş ve Makedonya ıslahatlar yapılması kaydıyla Osmanlı Devleti'ne bırakılmıştır.[29] Diğer bir deyişle Bulgarlar Makedonya, Trakya ve Doğu Rumeli topraklarını ve Ege Denizi'ne çıkış imkânını kaybetmişler, böylece Ayastefanos Barış Antlaşması'nda öngörülen sınırlar ortadan kalkmıştır.[30] Dolayısıyla Bulgarlar büyük bir hayal kırıklığına uğramış ve "Büyük Bulgaristan" sınırları içerisinde gördükleri bölgelerin binlerce kilometrelik kısmının Osmanlı Devleti egemenliği altında bırakılmasından dolayı Türklere olan düşmanlıkları daha da artmıştır.

29 Özlem, "Türkiye-Bulgaristan İlişkileri...", op. cit., s. 34.

30 Emin Atasoy, *Asimilasyon Çemberindeki Bulgaristan Müslümanları*, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2018, s. 38.

Harita 7: Berlin Barış Antlaşması sonrası Balkanlar

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ile Ayastefanos ve Berlin Barış Antlaşmaları konusunda özellikle Bulgaristan Türkleri ile ilgili olarak dikkat çeken bir diğer husus ise Müslüman ahalinin Rodoplar'daki direnişi olmuştur. Savaş boyunca Türk ve Müslüman sivillere yapılan katliamlar yerel halkta tepkiye sebep olmuş ve bu katliamlara karşı direniş örgütleri kurulmuştur. Direniş Rodoplar'da başlamış, sonrasında tüm Doğu Rumeli'ye yayılmıştır.[31] Rodoplar'daki direnişçi Türk ve Müslümanlar Rodop Hükümet-i Muvakkatesi mühürlü mektuplarında direnişin gerekçesini *"Biz hiçbir meşru idareye ve şahsa isyan etmiş değiliz. Silaha sarılmaktaki maksadımız, kendi can, mal ve ırzımızı korumak içindir. Bu hareketimiz herhangi meşru bir hükümete isyan da değildir..."* şeklinde açıklamışlardır.[32] Direnişçiler ile Ruslar arasında büyük çarpışmalar yaşanmış ve Ruslar ağır kayıplar vermiştir. Bu direniş hem Balkan devletlerinin hem de Batılı devletlerin dikkatini çekmiş ve Ayastefanos Barış Antlaşması'nın revize edilmesini isteyen İngiltere'nin elini güçlendirmiştir. Sonuç olarak Rodoplar'da başlayan

31 Özlem, "Türkiye-Bulgaristan İlişkileri...", op. cit., s. 36.

32 Kader Özlem, "Dağılma Dönemi'nin Medar-ı İftiharları: Rodop Muvakkatesi ve Garbi Trakya Müstakilesi Örnekleri", *BAL-GÖÇ*, http://www.balgoc.org.tr/bilgi/ko.html, (e.t.: 08.07.2021).

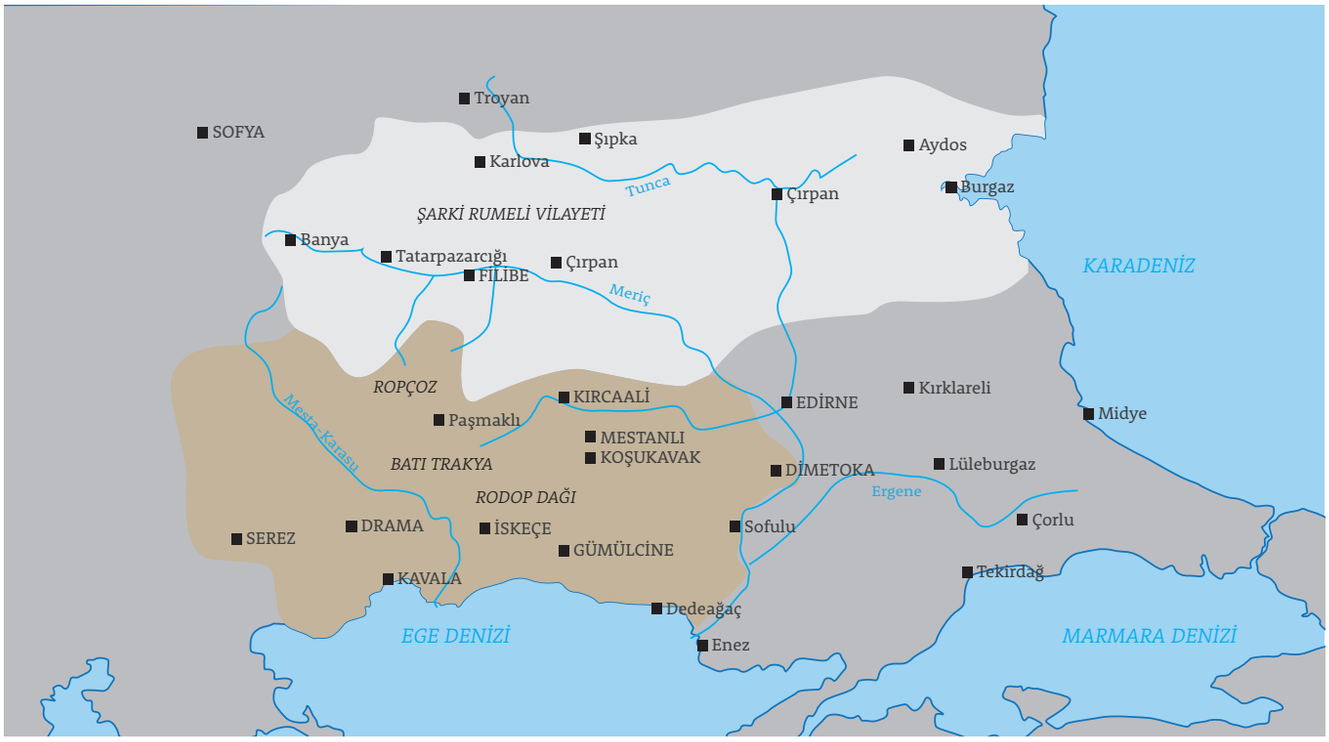

Harita 8: Rodoplar'da başlayan direnişin gerçekleştiği bölgeler

bu direniş hareketi istenen etkiyi yaratmış ve Berlin Barış Antlaşması'nın imzalanmasında etkili olmuştur. Böylece bu direnişin de etkisiyle Bulgarlar, Ayastefanos Barış Antlaşması'nda kendilerine verilen binlerce kilometrekarelik toprağı kaybetmiştir. Direniş Berlin Barış Antlaşması'nın imzalanmasından sonraki dönemde de devam etmiş, özellikle Kırcaali ve Ropçoz Türkler tarafından kurtarılmış bölge görünümünde olmuştur. Bulgaristan Türkleri burada bir direniş hükümeti kurmuşlar, kendi yerel mahkemelerini ve kolluk kuvvetlerini oluşturmuşlardır. Fakat Bulgar Prensliği'nin 1885 yılında Doğu Rumeli'yi topraklarına katmasıyla birlikte direniş hareketi sona ermek durumunda kalmıştır.

BULGARİSTAN'IN BAĞIMSIZLIK SÜRECİ VE ÇARLIK DÖNEMİNDE TÜRK AZINLIK (1878-1944)

Berlin Barış Antlaşması ile kurulan özerk statüdeki Bulgar Prensliği'nin yaklaşık 500 yıl egemenliğinde kaldığı Osmanlı Devleti'ne bağlılığı sembolik düzeyde olmuştur. Prenslik daha ziyade Moskova güdümünde hareket etmiş ve hatta Rus Çarlığı'nın uydusu gibi görülmüştür. Bulgar Prensliği kurulduğunda fakir ve kalkınamamış olup bu durum dâhil karşılaşılan tüm olumsuz şartların sebepleri Bulgar devlet adamları tarafından Osmanlı Devleti Dönemi'ne yüklenmiştir.[33] Bulgarlar tarafından Osmanlı kültürü, Avrupa'dan kopuş ve Bulgarların ilerlemesinin önündeki en büyük engellerden biri olarak görüldüğünden dolayı Osmanlı Devleti'nin bakiyesi olan Türk azınlık da Prenslik için bir engel olarak görülmüştür. Dolayısıyla bu dönemde Bulgaristan Türklerinin durumuna bakıldığında olumsuz bir tabloyla karşı karşıya kalınmaktadır. Zira 93 Harbi sırasında Bulgaristan Türklerine uygulanan mezalim ile savaşla birlikte yaşanan göç nedeniyle bölgede demografik dengeler değişmiştir. Evlad-ı Fatihan olan Bulgaristan Türkleri, Osmanlı Devleti'nin egemenliğinden çıkıp "azınlık" durumuna düşmüşler kendilerini "istenmeyen ötekiler" olarak gören yeni prensliğin egemenliğinde kalmışlardır. Ayrıca her ne kadar Berlin Barış Antlaşması Bulgaristan Türklerinin haklarını hukuksal olarak garanti altına almış olsa da antlaşmanın hükümlerinin Bulgar Prensliği tarafından sistematik olarak ihlal edildiği görülmektedir.

Bulgar Prensliği'nin kuruluşundan itibaren Bulgar yöneticiler, Türk azınlığı kendi ulus-devlet oluşturma sürecinde bir engel olarak görmüşler ve çeşitli yöntemlerle Bulgaristan Türklerinden kurtulmaya çalışmışlardır. Osmanlı Devleti Dönemi'yle ilgili tüm yapılar ortadan kaldırılarak Türk-İslam kültürünün Bulgaristan coğrafyasındaki izleri yok edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda 93 Harbi esnasında Türk kültür mirası yok edilmeye çalışıldığı gibi Prenslik Dönemi'nde de kalan yapılar Bulgaristan Türklerinden alınmış ve karşılıksız şekilde kamulaştırılmıştır.[34] Bu dönemde yoğun bir baskı altında yaşamlarını sürdürmeye çalışan Bulgaristan Türkleri ekonomik açıdan da zor durumda kalmışlardır. Büyük çoğunluğu tarımla uğraşan Türklerin arazileri çok ucuz ücretler karşılığında zorla ellerinden alınmış veya gasp edilmiştir. Sonuç olarak yaklaşık 500 yıl boyunca bölgede egemen olan Osmanlı Devleti tarafından Bulgarlara gösterilen hoşgörü ve adalet Bulgarlar tarafından Türklere gösterilmemiştir.

"Büyük Bulgaristan" idealine ulaşmak isteyen ve bunun için de büyük çaba sarf eden Bulgar Prensliği, Berlin Barış Antlaşması'na göre Osmanlı Devleti'nin atadığı Hristiyan bir vali (Alexandır Stefanov Bogoridi) tarafından yönetilen Doğu Rumeli'yi 6 Eylül 1885'te topraklarına katmıştır. Böylece Kırcaali hariç olmak üzere Filibe'den Burgaz'a kadarki Türk-Müslüman mirası olan şehirleri de ele geçirmiştir.

33 Atasoy, "Asimilasyon Çemberindeki Bulgaristan...", op. cit., s. 40.

34 Özlem, "Bulgaristan Türklerinin Tarihsel...", op. cit., s. 347.

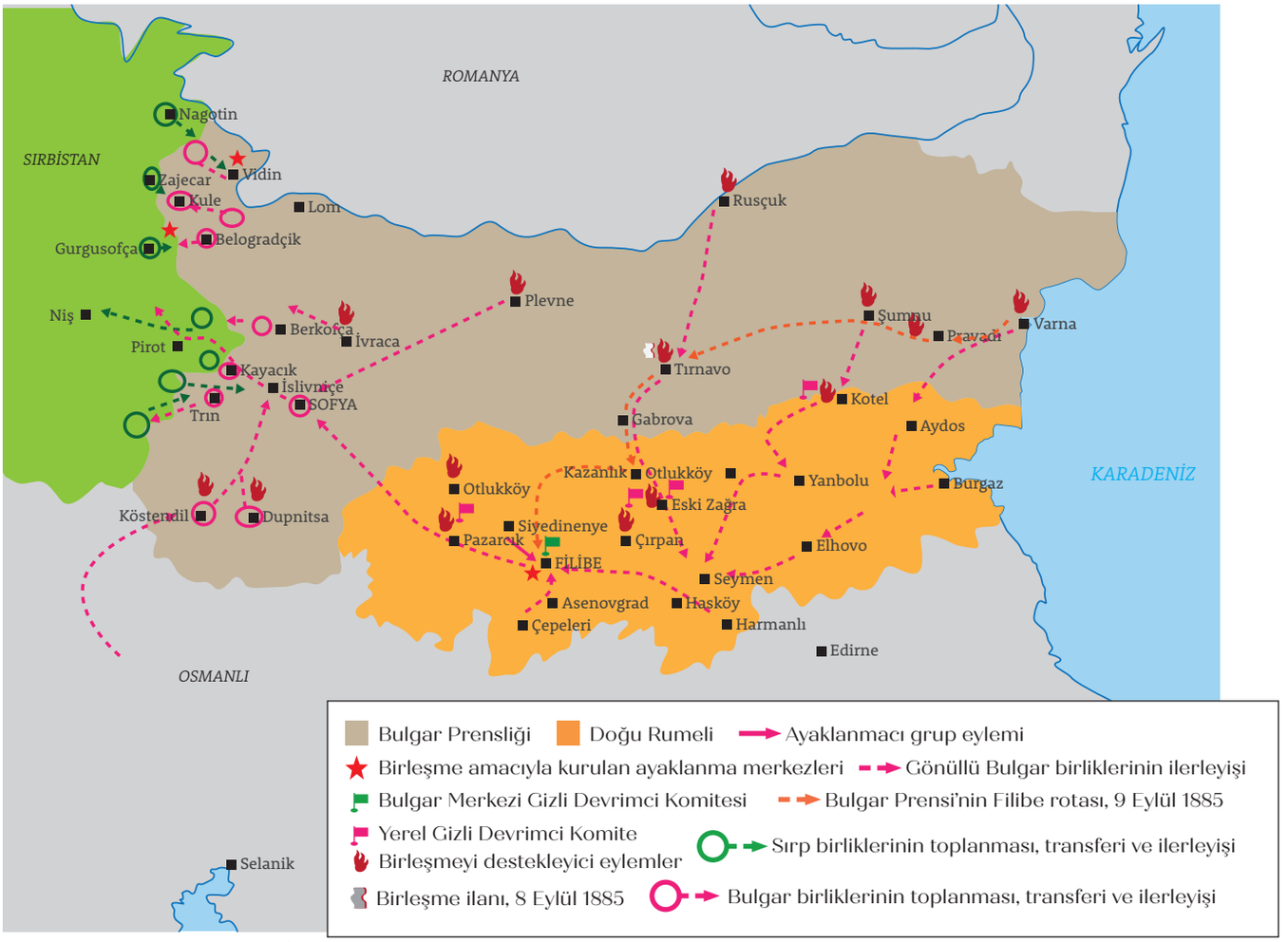

Harita 9: Doğu Rumeli'nin İlhakı (6 Eylül 1885)

Bulgarlara göre ulusal birliklerini sağlama noktasında çok önemli bir husus olarak görülen bu ilhak halen "Birleşme Günü" ismiyle milli bayram olarak kutlanmaktadır. Ne var ki bu ilhak Rus Çarlığı'ndan izinsiz gerçekleştirildiğinden dolayı Bulgar Prensliği-Rus Çarlığı ilişkileri bozulmuş ve dış desteğe ihtiyaç duyan Bulgar Prensliği, Osmanlı Devleti ile yakınlaşma çabasına girmiştir. Bu nedenle Osmanlı Devleti ile ilişkileri geliştirmek amacıyla Bulgar Prensliği, 1886 yılından 1894 yılına kadar olan dönemde Bulgaristan Türklerinin sosyo-kültürel ve özellikle eğitim hayatında göreli iyileşmeler sağlamıştır.[35] Ancak 93 Harbi ve sonrasındaki gelişmeler Bulgaristan Türklerinin eğitimi konusunda telafisi çok zor bir durum yarattığından bu iyileşmeler yeterli olmamıştır. Örnek vermek gerekirse 93 Harbi sırasında Bulgaristan topraklarında

35 Özlem, "Türkiye-Bulgaristan İlişkileri...", op. cit., s. 39.

yaşayan Türklerin eğitim kurumları ortadan kaldırılmıştır. Savaş sonrası da bu durum değişmemiş ve Bulgaristan Prensliği kurulduktan sonraki on yıl içerisinde 1500 civarında Türk eğitim kurumu yıkılmıştır.[36] Dolayısıyla daha ziyade teorik çerçevede kalan bu göreli iyileşmenin Bulgaristan Türklerinin durumunda olumlu bir değişme yarattığını söylemek güçtür.

Bulgar Prensliği, kuruluşundan itibaren bir dizi iç ve dış sorunla mücadele etse de bağımsız olma amacından vazgeçmemiştir. Bu doğrultuda 1878 yılında özerkliğini kazandıktan 30 yıl sonra, Osmanlı Devleti'nde 2. Meşrutiyet'in ilanı sürecinde yaşanan kargaşa ortamından da yararlanmak suretiyle 5 Ekim 1908'de bağımsızlığını ilan etmiştir. Osmanlı Devleti ise Bulgaristan ile bir rotokol imzalayarak bu bağımsızlığı 6 ay sonra kabul etmiştir. 19 Nisan 1909'da İstanbul'da imzalanan bu protokol ve buna binaen imzalanan sözleşme, Bulgaristan Türklerinin ve Müslümanlarının durumuna yönelik hususları da içermektedir. Bu protokolle Bulgaristan devleti, Türklere Bulgarlarla eşit haklar verileceğini yani Bulgaristan Türklerinin din ve ibadet özgürlükleri olacağını, her türlü siyasi ve medeni haklardan yararlanabileceklerini, Türk-Müslüman kültüre ait eserlerin devletler hukuku ile güvence altına alındığını taahhüt etmiştir.[37] Protokolle aynı gün imzalanan 8 maddelik sözleşme ise Bulgaristan'daki müftülüklerin durumunu düzenlemiştir.[38] Müftülükler 1878 yılında imzalanan Berlin Barış Antlaşması'na göre Bulgaristan Türklerinin dini kurumu olup vakıflar ile eğitim konularıyla da ilgilenebilmektedir.[39] 1909 yılında imzalanan sözleşmeyle ise Bulgaristan'daki müftülüklerin yetkileri yeniden belirlenmiştir. Bu kurumlar Bulgaristan'da yaşayan Müslümanların sadece dini işleriyle değil, Berlin Barış Antlaşması'nda da düzenlendiği üzere eğitim gibi farklı işleriyle de ilgilenecek bir yapıya dönüştürülmüş ve müftülük konusunun Bulgaristan'ın iç işleri olarak görülmesinin önüne geçilerek konu devletler hukukunun güvencesi altına alınmıştır.[40] Farklı bir ifadeyle 1909 yılında Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında imzalanan bu bağıtlarla Bulgaristan Türklerinin hakları tekrar hukuken korumaya alınmıştır. Ancak Bulgaristan Hükümeti bu bağıtlara uymamış ve Bulgaristan Türklerine yönelik yeni bir baskı sürecine girişmiştir. Özellikle 1912-1913 yıllarında gerçekleşen Balkan Savaşları ile bu baskıların daha da arttığı görülmektedir. Ekim 1912'de Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'ne saldırmasıyla başlayan ve Osmanlı Devleti'nin kısa süre içerisinde yenildiği 1. Balkan Savaşı sadece Bulgaristan Türkleri değil, tüm Balkan Türkleri açısından bir felaket olmuştur. Bu savaşta da Balkan Türkleri 93 Harbi'nde olduğu gibi sistematik katliamlara ve mezalime uğramış, hayatını kurtaranlar ise Osmanlı Devleti'nin yeni sınırlarına göç etmek zorunda kalmışlardır.

---

36 Özlem, "Bulgaristan Türklerinin Tarihsel...", op. cit., s. 347.

37 Rengin Yavuz, "Bulgar Milliyetçiliği ve Bulgaristan Türkleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi (GTTAD)*, Cilt: 1, Sayı: 2, 2019, s. 22.

38 Bilal N. Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, İstanbul: Bilgi Yayınları, 1986, s. 369.

39 Özlem, "Türkiye-Bulgaristan İlişkileri...", op. cit., s. 81.

40 Şimşir, "Bulgaristan Türkleri", op. cit., s. 369.

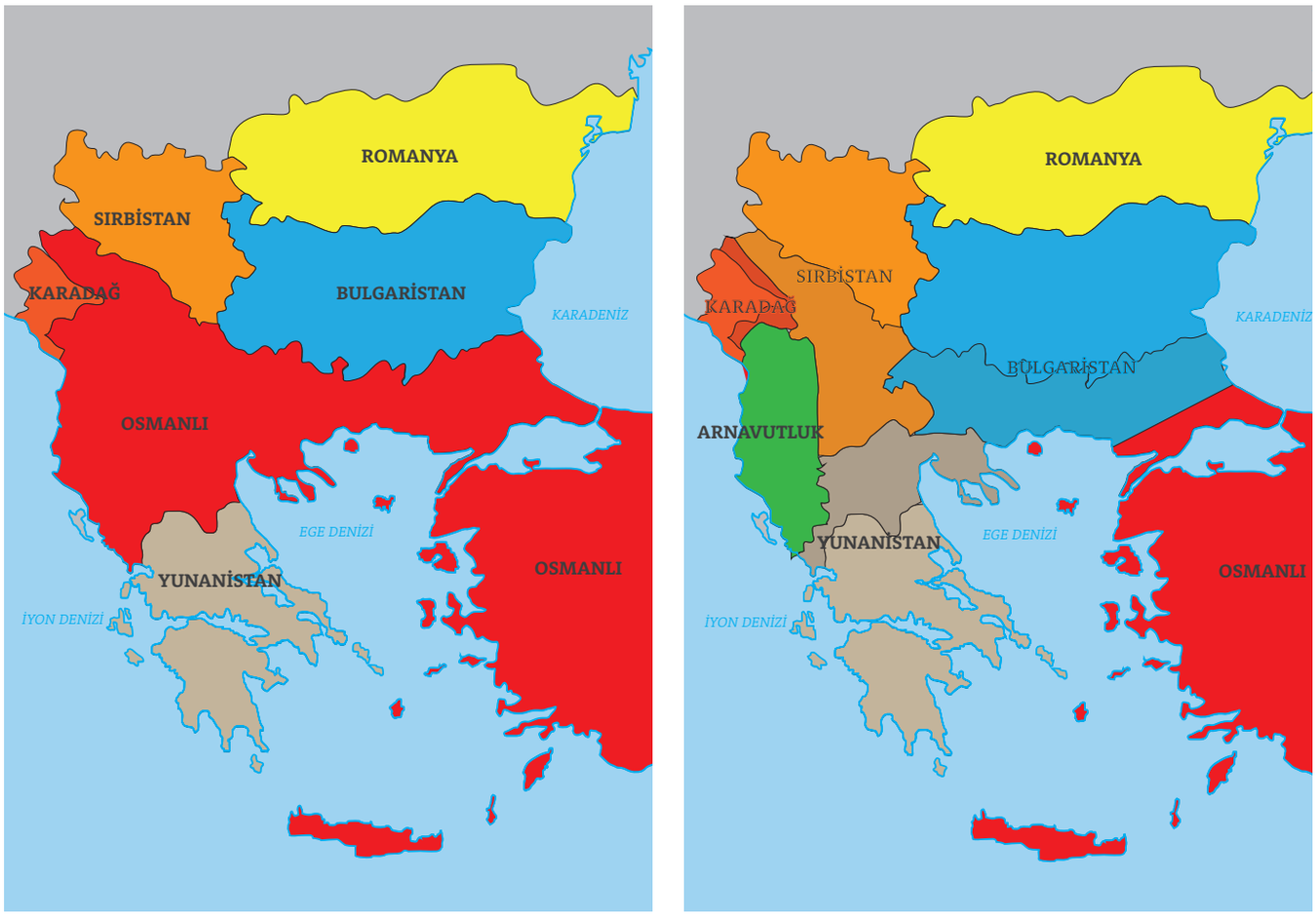

Harita 10: 1. Balkan Savaşı öncesi ve sonrası sınırlar

Harita 11'de görüldüğü üzere 1. Balkan Savaşı'nın sonunda Osmanlı Devleti Balkanlar'daki topraklarının büyük bir çoğunluğunu kaybetmiş, en fazla toprağı ise Bulgaristan kazanmıştır. Bulgaristan, Kırcaali de dâhil olmak üzere tüm Batı Trakya'yı sınırlarına katarak Ege Denizi'ne çıkış sağlamış ve böylece Osmanlı Devleti'nin batıdaki tek sınır komşusu haline gelmiştir.[41] Bu toprak paylaşımı ise diğer müttefikleri rahatsız etmiş, benzer şekilde Bulgaristan da Makedonya topraklarının büyük bir kısmının Sırpların hâkimiyetine geçmesinden rahatsız olmuştur.[42] Ayrıca büyük devletler arasında 1. Dünya Savaşı öncesinde başlayan bloklaşmanın Balkan coğrafyasındaki izdüşümü olarak Balkan devletlerinin ittifak düşünceleri de bu rahatsızlıkları arttırmıştır. Bu nedenle Bulgaristan, Haziran 1913'te Sırbistan ile Yunanistan'a savaş ilan etmiş ve

41 Özlem, "Bulgaristan Türklerinin Tarihsel...", op. cit., s. 348.

42 Kader Özlem, "Balkan Savaşları", Barış Özdal, R. Kutay Karaca, (Ed.), *Diplomasi Tarihi I*, 4.Baskı, Bursa: Dora Yayınları, 2020, s. 582.

Harita 11: 2. Balkan Savaşı sonrası sınırlar

2. Balkan Savaşı başlamıştır. Savaşta Romanya ve Karadağ da Bulgaristan'ın karşısında yer almıştır. Osmanlı Devleti de bu bloktan ayrı olarak Bulgaristan'ın içinde bulunduğu güç ortamdan yararlanma yoluna gitmiştir. Böylece Bulgaristan tüm komşuları atarından saldırıya uğramıştır.[43] Savaş esnasında Osmanlı Devleti Edirne, Kırklareli ve Dimetoka'yı Bulgaristan'dan geri almış ve 29 Eylül 1913 tarihinde Bulgaristan ile İstanbul Antlaşması'nı imzalayarak savaştan çekilmiş fakat Batı Trakya Bulgaristan egemenliğinde kalmıştır.

Osmanlı Devleti'nin Edirne ve Kırklareli'yi Bulgaristan'dan geri almasından İstanbul Antlaşması'nın imzalanmasına kadarki süre içerisinde o dönemde yüzde 85 oranında Türk nüfusa sahip olan Batı Trakya'da Türklere uygulanan eziyeti önlemek amacıyla Eşref Kuşçubaşı önderliğinde 16 rütbeliyle 100 erden oluşan toplam 116 kişilik

43 Özlem, "Türkiye-Bulgaristan İlişkileri...", op. cit., s. 45.

Görsel 2: Garbî Trakya Müstakilesi bayrağı[46]

gönüllü bir müfreze görevlendirilmiş ve bu müfreze bölge halkının da destek vermesiyle Hasköy, Kırcaali, Mestanlı, Gümülcine ve İskeçe'yi Bulgaristan'dan geri almıştır.[44] Bu durumun Osmanlı Devleti'nin dış politikasına zarar verme ihtimalinden dolayı müfrezeye geri dönme talimatı verilmiş ancak bölgenin tekrardan Bulgaristan'a verilmesini ve bölge halkını sahipsiz bırakmayı istemeyen müfreze bunu reddetmiş ve Osmanlı Devleti ile bağlantısını keserek Garbî Trakya Müstakilesi adıyla yeni bir devlet kurmuştur.[45]

Harita 12: Garbî Trakya Müstakilesi'nin sınırları

44 "Garbî (Batı) Trakya Cumhuriyeti", *Atatürk Ansiklopedisi*, https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/Garb%C3%AE_(Bat%C4%B1)_Trakya_Cumhuriyeti (e.t.: 07.07.2021) ; Özlem, "Balkan Savaşları", op. cit., s. 585.

45 Özlem, "Türkiye-Bulgaristan İlişkileri...", op. cit., ss. 48-49.

46 Bayrakta yer alan siyah renk Balkanlar'daki zulmü, yeşil renk İslam'ı, beyaz renk ise aydınlık günleri temsil etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz; Özlem, "Türkiye-Bulgaristan İlişkileri...", op. cit., s. 49.

Başkenti Gümülcine olan bu devlet tarihteki ilk Türk cumhuriyeti olma özelliğine sahiptir. Sadece 58 gün varlığını sürdürebilen bu devletin kısa süre içerisinde bayrak, milli marş, posta pulları, pasaport sistemi, basın organları gibi bağımsız bir devlete özgü düzenlemeleri tesis ettiği görülmektedir. Ancak Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında imzalanan İstanbul Antlaşması ile Bab-ı Ali, Batı Trakya'yı Bulgaristan'a bırakmayı taahhüt ettiğinden dolayı Osmanlı Devleti bölgedeki yönetimden bu antlaşmaya uymalarını istemiş ve böylelikle devlet lağvedilmiştir.[47]

1913 yılında imzalanan İstanbul Antlaşması Bulgaristan Türklerinin haklarına ilişkin düzenlemeler de içermektedir. Bulgaristan, İstanbul Antlaşması'yla o esnada Bulgaristan sınırları içerisinde yaşayan Türklerin haklarına ek olarak 2. Balkan Savaşı sonucunda sınırlarına kattığı bölgelerde yaşayan Türk nüfusun haklarına yönelik de yükümlülük altına girmiştir. Tıpkı 1909 yılında imzalanan İstanbul Protokolü'nde olduğu gibi bu antlaşmada da Bulgaristan Hükümeti, Bulgaristan Türklerine (Müslümanlarına) Bulgarlarla eşit haklar verileceğini yani Bulgaristan Türklerinin (Müslümanlarının) din ve ibadet özgürlükleri olacağını, her türlü siyasi ve medeni haklardan yararlanabileceklerini taahhüt etmiştir. Ayrıca bu antlaşmaya ek olarak Bulgaristan'daki müftülüklerle ilgili bir sözleşme de imzalanmış ve bu sözleşme 1909 yılında imzalanan müftülüklerle ilgili sözleşmeyi ortadan kaldırmıştır. Sözleşmeyle birlikte Başmüftü ve Başmüftünün yardımcıları Bulgaristan devlet memurları statüsüne alınmış, müftülerin Müslümanlarca seçileceği, müftü adaylarını yetiştirmek amacıyla ayrı bir okul açılacağı ve Türk azınlık için açılacak okulların giderlerinin Bulgaristan devleti tarafından karşılanacağı taahhüt edilmiştir.[48]

Balkan Savaşları'nın ardından Türk-Bulgar ilişkilerinin profilinin değiştiği ve savaştan ittifaka doğru giden bir seyir izlediği görülmektedir. Bunda şüphesiz o dönemde uluslararası sistemde meydana gelen değişmelerle birlikte iki devletin de İttifak Devletleri (Revizyonist Devletler) tarafında saf tutmaları ve 1. Dünya Savaşı sırasında müttefik olmaları büyük rol oynamıştır. Bu pozitif atmosfer içerisinde Bulgaristan'ın Türk azınlığa yönelik politikalarında da değişim meydana gelmiş ve Sofya yönetimi bu süreçte 93 Harbi'nden itibaren Bulgaristan Türklerine yönelik olarak izlediği "yok etme" veya "def etme" politikasını terk etmiştir.[49] Savaş süresince Bulgaristan Türkleri de Bulgaristan Ordusu'nda savaşarak bağlılıklarını göstermişlerdir. Bu durum Bulgaristan kamuoyunda Türklere karşı olumlu bir bakış açısı oluşmasında etkili olmuştur.

Kurmay Binbaşı Mustafa Kemal Bey (Atatürk)'in 1913'te başlayan Sofya'daki Askeri Ataşelik dönemindeki faaliyetleri ve kurduğu dostluklar o dönemde Bulgaristan Türkleri açısından çok önemli ve yararlı olmuştur. Türk azınlığın durumuna ve sorunlarına önem veren Mustafa Kemal Bey, Bulgaristan'da bulunduğu süre zarfında bu konuda çalışmalar yapmıştır. Türk azınlıkla iletişim içinde olmuş ve örgütlü faaliyette

47 Özlem, "Balkan Savaşları", op. cit., s. 585.

48 Özlem, "Türkiye-Bulgaristan İlişkileri...", op. cit., s. 83.

49 Şimşir, "Bulgaristan Türkleri", op. cit., s. 344.

bulunmaları konusunda onları teşvik etmiştir.[50] Tüm bu gelişmelerin sonucunda Bulgaristan Türkleri 1914 ile 1919 yılları arasında Bulgaristan Parlamentosu (Narodno Sıbranie)'nda 17 milletvekiliyle temsil edilmişlerdir.[51] Bu dönemde birçok Türk-Bulgar dostluk dernekleri kurulmuş, iki halk arasında "kardeşlik" temasına çokça vurgu yapılmış ve Bulgaristan Türklerinin azınlık haklarının uygulanmasında somut ilerlemeler kaydedilmiştir.

Bulgaristan'ın savaşı kaybetmesi tüm Bulgaristan halkı üzerinde özellikle ekonomik açıdan çok ağır sonuçlar doğurmuştur. 29 Eylül 1918 tarihinde Selanik Ateşkes Antlaşması'nı imzalayıp savaştan çekilen Bulgaristan, 27 Kasım 1919 tarihinde ise çağdaş Bulgaristan tarihinin en ağır antlaşması olan Neuilly (Nöyyi) Barış Antlaşması'nı imzalamak durumunda kalmıştır.[52] Bulgaristan Türkleri açısından makro önem arz eden bu antlaşmanın 4. bölümü azınlık hakları konusunda düzenlemeler içermektedir. Bu düzenlemeler normlar hiyerarşisinde Bulgaristan Anayasası'nın üzerinde yer almakta ve Bulgaristan Türkleri açısından önemli ve eski bağıtlara nazaran daha ileride sayılabilecek hükümler taşımaktadır.[53] Antlaşmaya göre Bulgaristan din, dil, ırk ve milliyet ayrımı gözetmeyecek, azınlıklara tam eşitlik tanıyacak, azınlıklar dini vecibelerini özgürce gerçekleştirebilecekler, tıpkı Bulgarlar gibi medeni ve siyasi tüm haklara sahip olacaklardır.[54] Bulgaristan bu haklar çerçevesinde Bulgaristan'daki Müslüman nüfusa yönelik olarak "Bulgaristan Müslümanları Teşkilat Nizamnamesi (Bulgaristan Müslümanları Müessesât-ı Diniye İdâre ve Teşkilâtı Nizamnâmesi)" isimli dokuz bölüm ve yüz seksen dokuz maddeden oluşan bir tüzükle Müslüman azınlığın lehine oldukça ayrıntılı düzenlemeler yapmıştır.[55] Ayrıca antlaşma hükümleri teorik-hukuksal çerçevede kalmayarak uygulamaya geçirilmiş ve Bulgaristan Türkleri de antlaşmanın hükümlerinden büyük ölçüde yararlanmıştır. Ancak antlaşmanın azınlıklarla ilgili hükümleri 1950 yılında Birleşmiş Milletler (BM) Ekonomik ve Sosyal Konseyi'nin aldığı kararla yürürlükten kalkarak geçerliliğini kaybetmiş ve Bulgaristan Türklerinin azınlık hakları gerilemiştir.[56]

---

50 Rıdvan Tümenoğlu, "Atatürk Döneminde Türk-Bulgar İlişkileri ve Bulgaristan Türkleri", *Balkanlar'da Türk Kültürü*, Sayı: 63, 2007, s. 8.

51 Özlem, "Türkiye-Bulgaristan İlişkileri…", op. cit., s. 56.

52 Barış Özdal, "1. Dünya Savaşı'nın Diplomasinin Gelişimine Etkileri", Barış Özdal, R. Kutay Karaca, (Ed.), *Diplomasi Tarihi II*, 3.Baskı, Bursa: Dora Yayınları, 2021, s. 49.

53 Özlem, "Bulgaristan Türklerinin Tarihsel…", op. cit., ss. 349-350.

54 Şimşir, "Bulgaristan Türkleri", op. cit., s. 374.

55 Yüksel Kaştan, "Atatürk Dönemi'nde Türkiye-Bulgaristan İlişkileri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: 24, Sayı: 72, 2008, s. 670 ; Şabanali Ahmed, "Bulgaristan Başmüftülüğünün Dünü Bugünü", *TASAM*, 24 Mayıs 2013, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/24683/bulgaristan_basmuftulugun_dunu_bugunu (e.t.: 15.07.2021).

56 Özlem, "Türkiye-Bulgaristan İlişkileri…", op. cit., ss. 86-87.

Balkan Savaşları'nın ardından profili değişen ve savaştan ittifaka doğru giden bir seyir izleyen Türk-Bulgar ilişkileri 1. Dünya Savaşı'ndan sonra da pozitif bir ivmeyle devam etmiştir. Bunda Osmanlı Devleti ile Bulgaristan'ın savaş sırasındaki müttefiklik ilişkileri ve savaşın sonunda benzer bir kaderi paylaşmalarının rolü büyüktür. Bilindiği üzere 1. Dünya Savaşı'nın ardından Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde Türk Kurtuluş Savaşı başlamıştır. Kendisinin 1913'te başlayan Sofya'daki Askeri Ataşelik

Görsel 3: Binbaşı Mustafa Kemal Bey Sofya'da Askeri Ataşe iken (13 Mart 1914)

dönemindeki faaliyetleri ve kurduğu dostluklar hem o dönemde Bulgaristan Türkleri açısından büyük önem arz etmiş hem Türk Kurtuluş Savaşı'na Bulgarların desteğini sağlayacak zeminin oluşturulmasında ve Cumhuriyet Dönemi'nde Türk-Bulgar ilişkilerinin şekillenmesinde kritik rol oynamıştır.[57]

Birçok millet gibi Bulgarlar da Mustafa Kemal Paşa'ya hayranlık duymuş ve onun önderliğinde başlayan Türk Kurtuluş Savaşı'na sempati beslemişlerdir. Bulgarların, Türklerin bağımsızlık mücadelesine olan sempatik bakışlarının arka planında Sévres (Sevr) Barış Antlaşması'nın lağvedilmesiyle Neuilly Barış Antlaşması'nın da revize edebileceği ihtimalini göz önünde bulundurmaları yatmaktadır.[58] Özellikle 1. Dünya

57 Tümenoğlu, op. cit., s. 8.

58 Esra S. Değerli, "Türk-Bulgar İlişkilerinde Mustafa Kemal Atatürk (1919-1923)", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 18, 2007, s. 16.

Savaşı sonrası dönemde Bulgaristan'da antiemperyalist ve savaş karşıtı bir lider olan Aleksandır Stamboliyski'nin Başbakan olmasıyla birlikte Türk-Bulgar ilişkileri daha da gelişmiş, bu olumlu atmosfer Türk azınlığın durumuna da yansımış ve Stamboliyski'nin iktidarda olduğu 1920-1923 yılları arasındaki dönemde Bulgaristan Türkleri deyim yerindeyse altın çağlarını yaşamışlardır. Bu yıllarda sekiz Türk milletvekili Sıbranie'ye girmiş, birçok ilkokul ve ortaokulun yanı sıra Şumnu'da dini eğitim veren Nüvvap Mektebi açılmış ve Bulgaristan Türkleri sosyo-kültürel ve özellikle basın-yayın faaliyetleri açısından da özgür bırakılmıştır. Ayrıca Stamboliyski Hükümeti Türk Kurtuluş Savaşı'na yoğun destek veren Türk azınlığın faaliyetlerine ses çıkarmamıştır. Ancak 1923 yılında Stamboliyski'nin darbeyle devrilmesinin ardından Bulgaristan'ın Türklere yönelik politikalarında eskiye dönüş yaşanmış ve Türk azınlık açısından baskıcı bir dönem başlamıştır.

Türk Kurtuluş Savaşı'nın ardından 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lausanne (Lozan) Barış Antlaşması'yla yeni Türk devleti uluslararası sistemde bağımsızlığını tescillemiş ve 29 Ekim 1923 tarihinde cumhuriyet ilan edilmiştir. Cumhuriyetin ilanından itibaren Türk dış politikasının genel görünümü Batıcı, aktif ve barış yanlısı olmuştur. Ancak barış yanlısı bir dış politika izleyen Türkiye'ye tezat oluşturacak şekilde bu dönemde Bulgaristan'ın revizyonist amaçlar peşinde koştuğu görülmektedir. Ayrıca Bulgaristan iç politikasında oldukça istikrarsız bir dönem yaşanmaktadır. Bulgaristan Türkleri ise Stamboliyski'nin ardından iktidara gelen milliyetçi Aleksandır Tsankov döneminde olumsuzluklarla karşılaşmıştır. Sofya yönetimi tarafından Bulgaristan Türklerinin haklarını kısıtlamaya dönük politikalar izlenmesi Türklerin durumuna yönelik hassas olan Türkiye ile ilişkilerinde bir soğukluk yaratmıştır.

Türkiye ile ilişkilerini eski seviyesine getirmek isteyen Bulgaristan 1924'te Büyükelçi Simon Radev'i Türkiye'ye göndermiş ve ilişkileri normalleştirmeye çalışmıştır.[59] Bu normalleşmeyle birlikte diplomatik çabaların ardından 18 Ekim 1925 tarihinde Türkiye ile Bulgaristan arasında Dostluk Antlaşması (Ankara Antlaşması) ile Ek Protokol ve İkamet Sözleşmesi imzalanmıştır. Bulgaristan Türklerine yönelik düzenlemeleri de içeren bu antlaşmada Neuilly Barış Antlaşması kapsamında yer alan azınlık haklarının Bulgaristan Türklerine, Lausanne Barış Antlaşması kapsamında bulunan azınlık haklarının da Türkiye'deki Bulgarlara uygulanması kararlaştırılırken, aynı gün imzalanan İkamet Sözleşmesi'yle her iki ülkede yaşayan kişilerin göç edebilme şartları saptanmıştır. Her iki devlette yaşayanların yanlarında taşınabilir mallarını da alarak kendi ülkelerine göç edebilmeleri karara bağlanmıştır.[60] Ancak bu pozitif süreç 1934 yılında Bulgaristan'da gerçekleşen askeri darbeyle birlikte sona ermiş ve Bulgaristan Türklerinin haklarında tekrardan somut gerilemeler yaşanmıştır.[61] Özellikle Bulgaristan'ın 1941

59 Tümenoğlu, op. cit., s. 11.

60 "Atatürk Dönemi Türkiye-Bulgaristan İlişkileri", *Atatürk Ansiklopedisi*, https://ataturkansiklopedisi.gov.tr /bilgi/Atat%C3%BCrk_D%C3%B6nemi_T%C3%BCrkiye-Bulgaristan_%C4%B0li%C5%9Fkileri (e.t.: 16.07.2021).

61 Özlem, "Türkiye-Bulgaristan İlişkileri…", op. cit., s. 68.

yılında Almanya'nın safında 2. Dünya Savaşı'na katılmasının ardından Bulgaristan Türklerine ve işgal edilen yerlerdeki Türklere yönelik izlenen baskı politikaları Sofya yönetiminin Türklere olan bakış açısını yansıtmaktadır.

KOMÜNİZM DÖNEMİNDE BULGARİSTAN TÜRKLERİ (1944-1989)

2. Dünya Savaşı'nda yenilen tarafta olan Bulgaristan 1944 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin işgaline uğramış ve sonraki süreçte ülke komünizmle yönetilmeye başlamıştır. Komünistler siyasal devrimlerini tamamlayana ve kendi rejimlerini sağlamlaştırana dek Türklerin desteğini kazanmak amacıyla Bulgaristan Türklerine olumlu bir yaklaşım sergilemiştir. Bulgaristan Türklerinin 2. Dünya Savaşı sırasında -silah altına alınmamış olsalar da- daha önceki savaş dönemlerinde olduğu gibi yine Bulgaristan'a sadık kalmaları bu durumun oluşmasında etkili olmuştur. Ancak komünist rejim iktidarını pekiştirdikten sonra savunulan sınıf çatışması merkezli ideoloji, tüm vatandaşlar arasında eşitlik öngörmesinin aksine Bulgaristan Türklerine karşı milliyetçi bir refleks göstermiş ve ülkedeki Türkler açısından yeni bir baskı dönemi başlamıştır.[62] Bunda o dönemde uluslararası sistemin iki kutuplu yapısının da etkisi olmuştur. Bu iki kutuplu sistemde Bulgaristan, SSCB liderliğindeki Doğu Bloğu'nda, Bulgaristan Türklerinin anavatanı olan Türkiye ise Amerika Birleşik Devletleri (ABD) liderliğindeki Batı Bloğu'nda bulunmuştur. İki devlet arasındaki olası sorun ve krizlerin doğrudan bloklar arasındaki ilişkileri etkileme riski bulunduğundan dolayı Bulgaristan Hükümeti, Türkiye'nin Bulgaristan Türklerinin haklarını koruma amaçlı eylemlerinin eskiye nazaran daha sınırlı kalacağını düşünmüş ve bu düşünce Bulgaristan Türklerine yönelik baskıcı politikaların uygulamaya konmasını kolaylaştıran bir faktör olmuştur.[63] 1946 yılında Bulgaristan Türklerine ait azınlık okulları ve bu okullara bağlı tüm menkul ile gayrimenkul mallar devletleştirilmiş, 1949 yılında Müslümanlara ait olan tüm dini okullar ve camiler kapatılmış, 1952 yılında ise devlet okullarında din eğitimi bütünüyle yasaklanmış yani Bulgaristan Türklerinin eğitim ve dini hakları ellerinden alınmıştır.

Komünist rejim bununla sınırlı kalmamış, geçmişte imzalanan ve Bulgaristan Türklerinin haklarını güvence altına alan uluslararası hukuk bağıtlarıyla girilen taahhütleri hiçe sayarak kendi bünyesinde eritemediği Türkleri göçe zorlamıştır.[64] Bu hareket Türkiye'nin o dönemde Kore Savaşı'na asker gönderme düşüncesinde ve girişiminde olması sebebiyle SSCB tarafından da desteklenmiş ve Bulgaristan Hükümeti, Türkiye sınırında yaşayan Bulgaristan Türklerini iç kesimlere sürgün etmiş, direnenlere ise Türkiye'ye göç etmeleri için baskı yapmıştır.[65] Bu bağlamda Bulgaristan Hükümeti 1950 yılında Türkiye'den üç aylık süre içerisinde 250 bin Bulgaristan Türkünü göçmen olarak almasını istemiştir.[66] Türkiye'yi zor

62 İnginar Kemaloğlu, op. cit., ss. 33-34.

63 Özlem, "Türkiye-Bulgaristan İlişkileri...", op. cit., s. 101.

64 Şimşir, "Bulgaristan Türkleri", op. cit., s. 379.

65 İbrahim Kamil, "Bulgaristan'dan Türkiye'ye Gerçekleşen 1950-1951 Göçünün Nedenleri", *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 2, 2016, s. 31.

66 Kader Özlem, "Cumhuriyet Döneminde Balkanlar'dan Türkiye'ye Yönelik Göç Hareketleri", Barış Özdal, (Ed.), *Uluslararası Göç ve Nüfus Hareketleri Bağlamında Türkiye*, Bursa: Dora Yayınları, 2018, s. 106.

FENERBAHÇE
Spor Kulübünün
büyük konseri
ACELE EDİNİZ.

Cumhuriyet

KURUCUSU: YUNUS NADİ

27 nci yıl Sayı : 9355

Çarşamba 23 Ağustos 1950

Bulgaristanın son notasına cevabımız

Bir rivayete göre cevab dün verildi, diğer bir habere göre ise yarın verilecek

Notanın ihtiva ettiği en mühim nokta, Bulgaristandan 3 ay içinde çıkarılacağı bildirilen 250,000 ırktaşımızın muhacereti meselesinin tetkik ve hallini Türkiyenin Birleşmiş Milletlere tevdiini taleb etmiş olmasıdır

Dünkü ziyaretin içyüzü

Birleşmiş Milletlerd
başdelegemizin dem

Selim Sarper, Türkiyenin Atlantik Paktına
bu camiaya 2 milyonluk bir ordu temin ede

Görsel 4: Cumhuriyet, 23 Ağustos 1950

durumda bırakan bu istek Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinde büyük bir kriz yaratmış, 1950-1951 yıllarında gerçekleşen göçle 150 binden fazla Bulgaristan Türkü anavatanları olan Türkiye'ye göç etmiştir.

Bulgaristan Türkleri için 1956 yılı adeta bir dönüm noktası olmuştur. Zira bu yılda "homojen sosyalist Bulgar ulusu" yaratmayı amaçlayan Todor Jivkov iktidara gelmiş ve Bulgaristan Türklerine yönelik politikalar zaman içerisinde daha da sertleşmiştir.[67]

"Parçala ve yut" politikası izleyen Jivkov yönetiminin ana amacı ise Bulgaristan Türklerini Bulgarlaştırmak yani asimile etmek olmuştur. Bu bağlamda Bulgaristan Türklerinin uluslararası hukuk bağıtları ve Bulgaristan Anayasası ile korunan hakları zamanla kısıtlanmaya başlamış ve en nihayetinde tamamen kaldırılmıştır. Örneğin sayıları azaltılarak zamanla kısıtlanan Bulgaristan Türklerinin azınlık okulları 1959 yılında tamamen kapatılmış, 1951-1952 eğitim öğretim yılında azaltılan Türkçe derslerin oranı 1959 yılında haftada bir saate düşürülerek kısıtlanmış ve sonraki dönemde tamamen kaldırılmış, Türkçe gazete, dergi ve kitapların basımı durdurulmuş, 1961 yılında ise Sofya Kliment Ohridski Üniversitesi'ndeki Türk Filolojisi Bölümü'nün ismi

67 Atasoy, "Asimilasyon Çemberindeki Bulgaristan...", op. cit., s. 125.

Görsel 5: Todor Jivkov

değiştirilmiş ve sonraki dönemde bölüme öğrenci alımı engellenmiştir.[68] 1964 yılına gelindiğinde ise Bulgaristan Hükümeti "Türklü Bölgelerin İktisadi Kalkınması" isimli bir karar almış ancak bu kararın ismiyle tamamen uyumsuz bir şekilde Bulgaristan Türklerinin Bulgarca konuşmaları, Bulgar isimlerini kabul etmeleri ve Bulgar gelenek göreneklerine göre yaşamaları konusunda propaganda faaliyetleri yürütmüştür.[69]Ancak Bulgaristan Hükümeti bu propagandadan sonuç elde edememiş, tam tersine bu propaganda ve baskılar Bulgaristan Türklerinin etnik kimliğini güçlendirmiştir. Dolayısıyla asimile edilemeyen Türklerin göç etmeleri Bulgaristan Hükümeti açısından daha pragmatik ve rasyonel seçenek olarak görülmüştür. Bulgaristan Devlet Başkanı Jivkov, 1968 yılında Türkiye'yi ziyaret etmiş ve bu ziyaret esnasında iki devlet arasında "Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Arasında Yakın Akrabaları 1952 Yılına Kadar Türkiye'ye Göç Etmiş Olan Türk Asıllı Bulgar Vatandaşlarının Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Göç Etmeleri Hakkında Anlaşma (1968 Yakın Akraba Göçü Anlaşması)" imzalanmıştır.[70] 1950-1951 yıllarında yaşanan göç hareketi sonucunda parçalanmış aileleri birleştirmeyi amaçlayan ve 1969 yılında yürürlüğe giren bu anlaşma, 1978 yılına dek devam etmiş ve bu süre içerisinde yaklaşık 130

68 Özlem, "Türkiye-Bulgaristan İlişkileri...", op. cit., ss. 104-105 ; Alp, op. cit., s. 183 ; Atasoy, "Asimilasyon Çemberindeki Bulgaristan...", op. cit., s. 126.

69 Alp, op. cit., s. 183.

70 Özlem, "Türkiye-Bulgaristan İlişkileri...", op. cit., s. 95.

bin Bulgaristan Türkü anavatanları olan Türkiye'ye göç etmiştir.[71] Bu göçle demografik baskıdan biraz daha kurtulan Bulgaristan Hükümeti ise Bulgaristan Türklerine yönelik yeni bir asimilasyon dönemi başlatmıştır. Bu bağlamda 1969 yılında Bulgaristan'da tek milletli bir komünist Bulgar toplumu yaratmayı amaçlayan "Priobştavane (Bütünleşme/Birleşme)" isimli ve Bulgaristan'daki tüm azınlıkları Bulgarlaştırmayı öngören yeni bir karar alınmıştır.[72] Bu kararın yürürlük kazandığı dönemde Bulgaristan'daki Türk okulları kapatılmış, Türkçe konuşmak yasaklanmış ve bu yasaklara riayet edilmesi amacıyla sert cezalar uygulanmıştır.[73]Ancak önceki asimilasyon politikalarının sonucunda olduğu gibi bu dönemde de yapılan baskılar ve uygulanan yasaklar Bulgaristan Türklerini asimile etmek bir yana, onların etnik kimliğini daha da kuvvetlendirmiştir. Bu nedenle Bulgaristan Hükümeti Türkleri asimile etmek amacıyla yeni bir strateji geliştirmiş ve 1970 yılında "Gizli Tehdiş ile Milliyet ve Din Değiştirme Kararı"nı almıştır.[74] Bu karardan sonra özellikle belli bölgelerde Bulgaristan Türklerine yönelik asimilasyon faaliyetleri hız kazanmıştır.

Soğuk Savaş Dönemi'nin kendine özgü atmosferine bağlı olarak Türkiye-Bulgaristan arasındaki ilişkilerin hassas dinamikleri dolayısıyla Türkiye'nin Müslüman Pomak nüfusa yönelik yapılan asimilasyona güçlü bir tepki gösterememesi Bulgaristan Hükümeti'ni söz konusu faaliyetlerini tüm ülke çapında gerçekleştirmesi noktasında cesaretlendirmiştir. Farklı bir ifadeyle 1968 yılında Türkiye ile Göç Anlaşması imzalayan Bulgaristan, bir taraftan Türkleri göç etmeye teşvik ederken diğer taraftan Türk-İslam kültürüne bağlı Pomak nüfusa yönelik asimilasyon faaliyetlerine girişerek Ankara'nın nabzını ölçmeye çalışmıştır. Uluslararası sistemdeki iki kutuplu yapının bu dönem itibarıyla Détente (Yumuşama) Dönemi'nde bulunması dolayısıyla bloklar arası ilişkilerdeki olumluluk ve Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinde yaşadığı hayal kırıklığı Ankara-Sofya arasındaki ilişkileri yumuşatmıştır. Ancak bu durum Bulgaristan tarafından fırsata dönüştürülmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda Bulgaristan Hükümeti öncelikle Pomak nüfusa yönelik asimilasyon girişiminde bulunmuştur. Bulgaristan Türklerini göç etmeye teşvik etmek ve kalanlarını ise asimile etmeye çalışarak tek milletli komünist Bulgar toplumu yaratma amacında olan Jivkov Rejimi, 1980'li yıllara gelindiğinde ise Türk azınlığa yönelik baskıları ülke geneline yaymaya çalışmıştır.

Bu hareketin Bulgaristan Hükümeti açısından temel gerekçeleri ise Bulgaristan Türklerinin yüksek nüfus artışı dolayısıyla demografik tehdit algılanması, Bulgaristan Türklerinin anavatanı olan ve manevi açıdan da çok bağlı bulundukları Türkiye'nin düşman devlet olarak algılanması, Bulgaristan Türklerinin tehlikeli ve bölücü bir unsur olduğu şeklinde lanse edilmesi, Kıbrıs Sendromu, Türklerin özerklik talebinde

71 Nuri Korkmaz-Ayhan Öztürk, "Bulgaristan Türklerinin Göç Süreci ve Göçmenlerin Türkiye'deki İskân ve İş Gücüne Dayalı Entegrasyonu", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 3, 2017, s. 276.

72 Alp, op. cit., s. 184.

73 Ibid.

74 Ibid.

bulunabileceği korkusu (otonomi paranoyası), Pantürkizm ile Panislamizm tehdidi ve halkın dikkatini o dönemde yaşanan ulusal ekonomik krizden çekme uğraşı olarak özetlenebilir.[75] Ancak Bulgaristan Türkleri savaş dönemleri de dâhil olmak üzere Bulgaristan Hükümeti'ne karşı silahlı bir isyana girişmemiş, otonomi ve bağımsızlık yönünde bir talepte bulunmamış ve ülkenin sadık vatandaşları olmuşlardır. Dolayısıyla Bulgar karar alıcıların bu yöndeki düşünceleri tamamen Türk azınlıktan kurtulma amacı taşımıştır.

● Kanlı Bulgar zulmü, Avrupa Konseyi raporuna geçti

"Türkleri öldürdüler"

● Avrupa Konseyi Daimi Komisyonu'na sunmak üzere İngiliz Milletvekili Atkinson tarafından hazırlanan rapor, Konsey'e üye olmayanların 1 Temmuz'daki Hamburg toplantısında ele alınacak

● Atkinson Raporu'nda, Bulgar baskısı sonucu soydaşlarımızın öldürüldüğü belirtiliyor ve bu yok etme politikasına son verilmesi isteniyor

Görsel 6: Milliyet, 19 Haziran 1985

Yukarıda özetlendiği üzere 1960'lı ve 1970'li yıllarda küçük çaplı somut provaları yapılan ve başarısız olan, sonrasında bu başarısızlık nedeniyle yeni stratejiler ve katliamlarla desteklenen asimilasyon faaliyetleri 1984 yılının kış aylarında tüm Bulgaristan genelinde uygulamaya geçmiştir. Bulgaristan Hükümeti öncelikle Türk azınlığın isimlerini zorla Bulgar isimleriyle değiştirmiş ve bu politikayı türlü şiddet ve eziyetle desteklemiştir. İsimlerini Bulgar isimleriyle değiştirmek istemeyen Bulgaristan Türkleri insanlık dışı her türlü muameleye maruz kalmıştır.[76] Ayrıca bu faaliyetleri gerçekleştirebilmek için Bulgaristan Ordusu'nun yaptığı askeri harekât, bu ordunun 2. Dünya Savaşı'ndan sonraki en büyük harekâtı olma özelliğine sahiptir. Sadece bu durum bile Bulgaristan Türklerine yapılan mezalimin boyutlarını açıkça göstermektedir. Diğer taraftan Bulgaristan Hükümeti ülkenin farklı bölgelerinde meskûn olan Türk azınlık mensuplarını sindirmek amacıyla Türk azınlığın yaşadıkları bölgelere haftalarca elektrik, yiyecek ve giyecek bakımından tedarik sağlamamıştır. Bu uygulamaların sonucu olarak 1984 yılının sonunda yaklaşık bir milyon Bulgaristan Türkü silah zoruyla ismini Bulgar isimleriyle değiştirmek zorunda kalmıştır.[77]

Zorla isim değiştirme politikasından sonra Bulgaristan'da;

- Türkçe konuşmak, Türk müziği dinlemek ve geleneksel Türk giysileri giymek yasaklanmış,
- Yasaklara uymayanlar para cezasına çarptırılmış,
- Bulgaristan Türklerinin dini vecibelerini yerine getirmeleri engellenmiş,
- Bulgar radyosundaki Türkçe yayınlar tamamen kaldırılmış,

75 Atasoy, "Asimilasyon Çemberindeki Bulgaristan...", op. cit., ss. 136-154 ; Özlem, "Türkiye-Bulgaristan İlişkileri...", op. cit., ss. 132-143.

76 Alp, op. cit., s. 226.

77 Alp, op. cit., s. 226.

- Bulgarların bayramlarının ve ayinlerinin uygulanması zorunlu hale getirilmiş,
- Yerleşim yerlerinin isimlerinden Türkçe kalanlar değiştirilmiş,
- Çocuklara ve gençlere Bulgar milliyetçiliği bazlı eğitim verilmiş,
- Türklerin Bulgar soylu oldukları iddia edilmiş,
- Baskıya dayanamayan Türklerin Türkiye'ye göçüne izin verilmeyeceği, bu sebeple Bulgarlaşmaları gerektiği vurgulanmış,
- Türkiye'ye göç isteğini kırmak için de Türkiye karşıtı propaganda faaliyetleri yapılmıştır.[78]

Ayrıca bu dönemde Bulgaristan Türklerine ekonomik ve idari açıdan uygulanan baskılar daha da şiddetlenmiş, Bulgaristan Türklerinin yoğun olarak yaşadığı bölgeler "askeri yasak bölge" ilan edilerek Bulgar Silahlı Kuvvetleri ve milisler tarafından ablukaya alınmıştır. Olayların Türk ve uluslararası kamuoyuna yayılmasını engellemek amacıyla Bulgaristan'a giriş-çıkışlar ve telefon, mektup gibi haberleşmeyi sağlayan araçlar yasaklanmıştır.[79] Fakat Bulgaristan Türklerini asimile etmeyi amaçlayan tüm bu uygulamalar başarısızlıkla sonuçlanmış ve amaçlananın aksine onların etnik kimliğini daha da güçlendirmiştir.

Bulgaristan Hükümeti uluslararası sistemdeki gelişmeleri dikkate almadan, insan hakları konusunda olumlu ilerlemelerin olduğu söz konusu yıllarda asimilasyon faaliyetleri gerçekleştirmiş ve bu nedenle uluslararası arenada büyük tepki toplamıştır. Ayrıca her ne kadar Bulgaristan Hükümeti askeri güç, korku ve tedhişle desteklenmesi sebebiyle Bulgaristan Türklerinin bu uygulamalara boyun eğeceğini hesaplasa da durum öyle olmamış, Türk azınlık kimliklerini korumak amacıyla kararlı bir silahsız direniş göstermiştir. Başlangıçta gösterilen bireysel tepkiler zamanla kitleselleşmiş, Türkler tüm kıyımlara ve eziyetlere rağmen haklı mücadelelerini sürdürmüşlerdir. Bu bağlamda geniş katılımlı yürüyüşler, mitingler, protestolar ve açlık grevleri düzenlenmiş fakat gösteriler şiddet kullanılarak bastırılmaya çalışılmış ve sivil halka ateş açılması sonucunda birçok insan şehit edilmiştir. Protestolara yönelik şiddet olaylarındaki en üzücü hadiselerden biri ise hiç şüphesiz henüz yirmi onsekiz aylıkken annesinin kucağında şehit edilen Türkan Bebek (Türkân Feyzullah)'tir. Türkân Bebek'in şehadeti Bulgaristan'ın uyguladığı zulüm ve kıyımın en acı örneklerinden biri olarak o dönemde Bulgaristan Türklerine uygulanan şiddeti ve tedhişi açıkça gözler önüne sermektedir.

"Türkler dağlara çekiliyor"

İngiliz dergisi, baskı yöntemlerinin Türkler üzerinde kolay kolay etkili olamayacağını yazdı

• Nuri ÇOLAKOĞLU- LONDRA

Görsel 7: Milliyet, 12 Şubat 1985

78 Özlem, "Türkiye-Bulgaristan İlişkileri...", op. cit., ss. 115-116.

79 Alp, op. cit., s. 230.

Görsel 8: Türkân Bebek ve Annesi Fatma Küçük

Türkiye'nin Bulgaristan Türklerine yönelik uygulanan asimilasyon faaliyetlerine sessiz kalacağını düşünen Sofya yönetimi yanılgıya düşmüştür. Zira Aralık 1984'ten itibaren başlatılan asimilasyona karşı Türkiye konuya hızlı bir şekilde angaje olmuş ve büyük bir kararlılıkla Türk azınlığa sahip çıkmıştır. Bulgaristan'ın uyguladığı bu politikalar nedeniyle Türkiye ile Bulgaristan arasında büyük bir kriz yaşanmış ve iki devlet arasındaki siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkiler büyük zarar görmüştür. Ayrıca Türk kamuoyu Türk azınlığın uğradığı mezalime büyük bir hassasiyet göstermiştir.

Yürüyüş günü

10 binlerin Bulgar zulmüne karşı heyecanı tarihi gün yaşattı

Bursa'da yer yerinden oynadı

Bursa dün muhteşem bir gün yaşadı. Civar il ve ilçelerden gelen vatandaşlarla birlikte 100 bin kişinin katıldığı, "Bulgar zulmünü protesto" mitingi pankartlar, bayraklar, konuşmalar, marşlar ve sloganlarla 50 milyon Türk'ün adeta sözcüsü oldu.

Görsel 9: Milliyet, 21 Nisan 1985

JİVKOV'A MESAJ GÖNDERDİLER

12 bin imzalı protesto

● Balkan Türkleri Dayanışma ve Kültür Derneği Başkanı Mehmet Çavuş, Bulgaristan'da baskıya karşı koyanlar için 16 yeni toplama kampı açıldığını söyledi

İSTİHBARAT SERVİSİ

BALKAN Türkleri Dayanışma ve Kültür Derneği'nce, Bulgaristan Devlet Başkanı **Todor Jivkov'a, 12 bin** imzalı bir protesto mesajı gönderildi.

Bağcılar'da dün düzenlenen, **"Bulgar Barbarlığı ve Uluslararası Tepkiler"** konulu toplantıda konuşan Balkan Türkleri Dayanışma ve Kültür Derneği Genel Başkanı **Mehmet**

Devamı 12. sayfada

"Baskılara son" *İstanbul Bağcılar'da Balkan Türkleri Dayanışma Derneği tarafından düzenlenen toplantıda Bulgaristan göçmenleri, Bulgaristan Devlet Başkanı Jivkov'a 12 bin imzalı bir protesto mesajı göndererek, Türklere yönelik baskılara son verilmesini istediler... (Fotoğraf: Oktay ANKIN)*

Görsel 10: Milliyet, 3 Şubat 1986

Türkiye'nin her kesiminden insanın birlik olduğu bu konu milli bir dava olarak algılanmış ve çeşitli kınama mitingleri ile protestolar gerçekleştirilmiştir.

Türk Hükümeti asimilasyon sürecinin başından itibaren Bulgaristan Hükümeti'ne iki devlet arasında kapsamlı bir göç anlaşması imzalanması için diplomatik baskı yapmış fakat Bulgaristan tarafı bunu iç işlerine müdahale olarak algılamış ve kabul etmemiştir.[80]

Sorunu ikili diyalogla çözemeyeceğini anlayan Türkiye meseleyi BM, AK, AT ve İKÖ gibi uluslararası platformlara taşımıştır. Türkiye'nin izlediği bu barışçıl ve rasyonel politikanın da etkisiyle Bulgaristan Türklerine yönelik asimilasyon politikaları birçok devlet ile uluslararası örgüt tarafından kınanmış ve böylece üzerindeki baskı artan Bulgaristan'ın uluslararası arenadaki sicili de zarar görmüştür. Bulgaristan Türklerinin kararlı direnişi, Türkiye'nin Türk azınlığa olan büyük desteği ve Bulgaristan'a yönelik uluslararası alandaki tepkinin de etkisiyle Bulgaristan Devlet Başkanı Jivkov, 29 Mayıs 1989 tarihinde açıklama yaparak Türkleri göç etmeye teşvik etmiştir. Jivkov'un amacı Türkiye'nin göçmenleri alamayacağı savından hareketle ülkesindeki Türklere asimilasyonu kabul ettirmektir. Türkiye Başbakanı Turgut Özal ise *"İsterse Todor Jivkov da gelsin!"* diyerek Türkiye'nin Bulgaristan

80 İnginar Kemaloğlu, op. cit., s. 113.

● Bulgaristan'dan, geniş kapsamlı göç anlaşması yapmasını istiyoruz

Bulgaristan Büyükelçisi **Argir Konstantinov**, Dışişleri Bakanlığı'na gelirken...

Sofya'ya nota verdik

• Nilüfer YALÇIN—ANKARA

● Bulgaristan'dan, Türk azınlıkla ilgili isteklerimizi sağlayamazsak, daha etkin önlemler alacağımız bildirildi

TÜRKİYE, dün Bulgaristan Hükümeti'ne verdiği yazılı nota ile, "**İki ülke arasında mevcut sorunların, geniş kapsamlı bir göç anlaşması konusu da dahil olmak üzere, Dışişleri Bakanları düzeyinde ele alınıp görüşülmesini**" istedi ve bu notaya "**en kısa zamanda cevap beklendiğini**" bildirdi.

"**Geniş kapsamlı bir göç**" isteminin, sadece parçalanmış aileleri değil, Türkiye'ye gelmek isteyen her soydaşımızı kapsadığı belirtildi. Böylece Bulgar yetkililerinin Türkiye'ye gelmek isteyen Türkler arasında bir ayrım yapması önlenmiş olacak.

Öte yandan bir yetkili, **Nota**'ya kısa zamanda cevap gelmezse ve göç anlaşması görüşmelerine başlanmazsa, Türkiye'nin başka alternatifler uygulayacağını belirtti.

Bulgaristan Türkleri'ne karşı baskı ve şiddet hareketleri konusunda haberler, "**ciddiyet**" kazandıktan sonra Cumhurbaşkanı **Kenan Evren**'in Bulgaristan Devlet Başkanı **Todor Jivkov**'a gönderdiği yazılı mesaj başta olmak üzere, yapılan sözlü girişimlere Bulgaristan bugüne kadar geç yanıt verdi ve verilen yanıtlarda tatmin edici bilgi olmadığı görüldü. Türkiye'nin konuyla ilgili görüşme çağrılarına, Türk basını ile Türk diplomatlarının, Türk bölgelerinde serbestçe dolaşma önerilerine, Bulgaristan bugüne kadar kesin bir yanıt vermedi.

Görsel 11: Milliyet, 23 Şubat 1985

Görsel 12: Göç yolunda...

Görsel 13: Göç yolunda...

Türklerine olan desteğini ve göç konusundaki kesin tutumunu göstermiştir.[81] Bunun üzerine Haziran 1989'dan itibaren Bulgaristan'dan Zorunlu Göç başlamıştır.[82]

Toplamda 354.960 Bulgaristan Türkünün Türkiye'ye geldiği 1989 Zorunlu Göçü, o dönem itibarıyla 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da gerçekleşmiş en büyük ve en

81 Özlem, "Türkiye-Bulgaristan İlişkileri...", op. cit., s. 144.

82 Emin Atasoy, "Siyasi Coğrafya Işığında Bulgaristan Türklerinin 1989 Yılındaki Zorunlu Göçü", *Coğrafya Dergisi*, Sayı: 21, 2011, ss. 9-10.

dramatik kitlesel göç hareketi olma özelliğine sahiptir. Bu göçün bir diğer önemli özelliği ise Bulgaristan'da "birleşik homojen ulus" yaratmak amacıyla Bulgaristan Türklerine uygulanan asimilasyon politikasının iflasının en önemli göstergesi olmasıdır. Her ne kadar bu göçle birlikte Bulgaristan'ın algıladığı demografik tehdit büyük ölçüde azalmış olsa da göçün yarattığı siyasi, ekonomik ve sosyal sorunlar ile uluslararası arenadaki etkileri bakımından bu göç hareketi Bulgaristan'a büyük kayıplar verdirmiş ve Devlet Başkanı Jivkov'un devrilmesinin önünü açmıştır. Nitekim 10 Kasım 1989'da Jivkov zorla istifa ettirilmiş ve Bulgaristan'da yeni bir dönem başlamıştır.

1989 YILI SONRASINDA BULGARİSTAN TÜRKLERİ

10 Kasım 1989'da Jivkov'un istifa ettirilmesinden sonra Bulgar Dışişleri Bakanı Petır Mladenov Devlet Başkanı olmuştur. Jivkov'un yerine Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı'ndan bir kişinin geçmesi Bulgaristan Türklerine yapılan kıyım ve zulmün uluslararası arenada açıklanması gerekliliğinden kaynaklanmıştır. Mladenov öncelikle asimilasyon karşıtı gösterilere liderlik yapmaları gerekçesiyle hapse atılmış olan Türk entelektüellerin serbest bırakılmalarına ilişkin hukuki düzenlemeler yapmayı amaçlamıştır. Bu bağlamda 14 Kasım 1989 tarihinde Türk entelektüellerle görüşmüş ve Jivkov sonrasındaki yeni Bulgaristan yönetiminin, Bulgaristan Türklerinin durumlarının iyileştirilmesine yönelik planladığı reformları aktarmıştır.[83] Bu görüşmeden yaklaşık bir ay sonra ise yeni yönetim, Bulgaristan Türklerinin Türkçe isimlerini alabileceklerini, dini vecibelerini yerine getirebileceklerini ve Türkçe konuşabileceklerini açıklamıştır. Gerçekten de 1991 yılı yazına dek 600 bin kadar Bulgaristan Türkü ve Müslümanı Türkçe isimlerini geri almış, camiler yeniden açılmış, asimilasyona direnenler serbest bırakılmış, bu zulüm nedeniyle hayatını kaybedenlerin ailelerine cüzi miktarda tazminat ödenmiş ve maaş bağlanmıştır.[84]Ancak atılan tüm bu olumlu adımlar sembolik kalmış ve gasp edilen hakları tamamen iade edilmemiştir.

Diğer taraftan Bulgaristan Türklerinin haklarının sadece bir kısmının geri verilmesi bile Bulgar çoğunluk üzerinde memnuniyetsizlik yaratmıştır. Jivkov sonrası dönemde "Bulgar Sosyalist Partisi (BSP)" adını alan ve bu asimilasyon politikası ile kıyımlardan sorumlu olan eski Bulgar Komünist Partisi'nin de verdiği gizli destekle milliyetçi Bulgarlar tarafından çok sayıda protesto gerçekleştirilmiştir.[85] Bu protestolarda "Bulgaristan'ın ikinci Kıbrıs olmasına izin vermeyelim!", "Türk köleliğine ve Osmanlı egemenliğine hayır!" şeklinde pankartlar açılmıştır.[86] Bu pankartlarda yazılanlar Bulgarların Kıbrıs Sendromu'nu ve yaklaşık beş asır Osmanlı Devleti'nin

83 Özlem, "Türkiye-Bulgaristan İlişkileri...", op. cit., s. 179.

84 Atasoy, "Asimilasyon Çemberindeki Bulgaristan...", op. cit., s. 348.

85 Atasoy, "Asimilasyon Çemberindeki Bulgaristan...", op. cit., s. 350.

86 Ibid., s. 350.

egemenliğinde kalmalarından kaynaklanan komplekslerini kanıtlar niteliktedir. Bulgarların, Türk azınlığın haklarının iadesine yönelik büyük tepkiler vermesinin de etkisiyle Sofya yönetimi, Türk azınlığın haklarının iadesi konusunda yumuşak bir geçiş sürecini benimsemiştir.

Todor Jivkov sonrası dönemde Bulgaristan'ın çok partili politik hayata geçiş süreci siyasi, ekonomik ve sosyal açıdan oldukça sancılı olmuştur. Zira yaşanan etnik ve ekonomik krizlerden dolayı 1990 yılının başlarında Bulgaristan'da istikrarsızlık hâkim olmuştur. Ancak Bulgaristan Türkleri tarih boyunca olduğu gibi bu dönemde de soğukkanlı davranmış, vatandaşlık bağıyla bağlı bulundukları Bulgaristan Devleti'ne karşı isyan etmemiş ve sivil itaatsizlik eylemleri de yapmamışlardır. Böylelikle Bulgaristan Türklerini bölücü ve ayrılıkçı olarak lanse ederek kamuoyunu psikolojik olarak yönlendirmeyi amaçlayan "Bulgaristan Türklerinin özerklik veya bağımsızlık talep edeceği", "Türkiye ile birleşeceği" gibi iddiaların asılsız olduğu bir kez daha ortaya çıkmıştır. Tüm sorunlarını demokrasi yoluyla ve barışçıl şekilde çözmek isteyen Bulgaristan Türkleri 1990 yılında "Hak ve Özgürlükler Hareketi (HÖH)" isimli bir siyasi parti kurmuşlardır. Ancak partinin Bulgar siyasi elitlerince kabulü kolay olmamıştır.

HÖH, bünyesinde Bulgarlar da dâhil olmak üzere farklı etnik gruplara yer vermesine rağmen kapatılmaya çalışılmış ve bu nedenle parti uzun vadede etkin olabilmek için etnik kodlardan olabildiğince uzaklaşarak liberalliğe doğru kaymış, dolayısıyla Bulgaristan Türklerinin haklarının savunulması konusunda oldukça pasif kalacak bir yapıya evirilmiştir. Bu duruma tepki olarak 1990'lı ve 2000'li yıllarda HÖH'e alternatif olarak farklı siyasi parti kurulma girişimlerinde bulunulsa da HÖH azınlığın siyasi tercihindeki başat aktör olmuştur.

Bulgaristan Türklerinin ülke siyasetindeki varlığı ve uyum çabaları uluslararası arenada da dikkat çekmiş ve özellikle o dönemde Bulgaristan'ın üye adayı olduğu AB bu konuyla ilgilenmiştir. Örneğin AB Komisyonu'nun 2000 yılında yayınlanan raporunda Bulgaristan Türklerinin hem yerel hem de ulusal düzlemde siyasi hayata iyi bir şekilde entegre oldukları vurgulanmıştır.[87] Ayrıca bu raporda Bulgaristan Türklerinin, Bulgar Ordusu ile diğer üst düzey mevkilerde yeterince iyi temsil edilemedikleri, ilkokul ve ortaokullarda Türkçe eğitim verilmesi için öğretmen sayısının yeterli olmadığı ve Bulgaristan Türklerinin ikamet ettikleri bölgelerde istihdam oranlarının düşük, işsizlik oranlarının ise yüksek olduğu gibi sorunlara da yer verilmiştir. AB kurumlarının Bulgaristan Türkleri konusundaki değerlendirmeleri ve uyarıları hem Soğuk Savaş sonrası dönemde geleceğini Avro-Atlantik kurumlarda gören Bulgaristan Hükümeti hem Bulgaristan Hükümeti'nin uygulamalarından birinci dereceden etkilenen Türk azınlık için önemli olmuştur. AB'ye tam üye olabilmek için bu uyarıları dikkate almak zorunda olan Bulgaristan Hükümeti azınlık hakları konusunda iyileştirmeler yapmak durumunda kalmış ve bu iyileşmeler her ne kadar yetersiz olsa da Bulgaristan'ın uluslararası arenadaki sicilinin düzelmesine yardımcı olmuştur.

87 Özlem, "Bulgaristan Türklerinin Tarihsel...", op. cit., s. 365.

Bulgaristan 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren yapısal değişiklikler yaşamıştır. Özellikle 1997 yılında Demokratik Güçler Birliği (DGB)'nin tek başına iktidara gelmesinin ardından hızlı bir şekilde yönünü Batı'ya çeviren Sofya yönetimi, bünyesindeki azınlıklara geçmişe kıyasla daha olumlu bir politika benimsemiştir. Bunda Soğuk Savaş sonrası dönemde en önemli dış politika hedefi olan "Batılı kurumlarla entegre olma" amacına 2000'li yıllarda ulaşmış olmasının etkisi büyüktür. Hem uluslararası sistemdeki dinamiklerin hem kendi iç yapısındaki gelişmelerin etkisiyle Bulgaristan 2004 yılında Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO)'ne; 2007 yılında ise AB'ye tam üye olmuştur. AB'ye üye bir devlet olarak AB hukukuna uyum sağlaması, dolayısıyla AB'nin azınlıklar ile insan hakları politikalarına uyum göstermesi gerekmiştir.

Bu olumlu gelişmelere karşın Türk azınlığın hâlihazırda yapısal hale gelmiş sorunları bulunmaktadır. Güncel olarak hukuki statü, kamuda temsiliyet, dini hayat, ekonomi, Türkçe anadilde eğitim, Türkçe matbuat ile medya ve sosyal güvenlik konularında sorunlar dikkat çekmektedir. Ayrıca Bulgaristan Türkleri halen günlük yaşamda ayrımcılığa uğramakta ve nefret söylemlerinin hedefi olabilmektedir.

KAPIK
2
TARTÓS
TEJ

II. BÖLÜM

BULGARİSTAN'DAN TÜRK GÖÇLERİ

Uzun bir göç geçmişine sahip olan Türklerin tarihi, göç tarihi olarak da adlandırılmaktadır. Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'dan çekilmesiyle başlayan ve yüz yılı aşkın süre devam eden göç süreçleri düşünüldüğünde bu tanımlamanın yerinde olduğu görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin izlediği "İskân Politikası" gereği halkı stratejik alanlara göç ettirme ve nüfus yerleştirme stratejisinin sonucu olarak Balkanlar'ın etnik ve dinsel yapısının belirlenmesinde önemli bir etki yaratmıştır.[88] Gerileme ve dağılma döneminde ise kurmuş olduğu bu sistem çökmüş, Osmanlı Devleti büyük toprak kayıpları yaşamış ve Balkanlar'dan kitlesel göçler almıştır. Zira Osmanlı Devleti'nin savaşlarda yenilmesi üzerine yapılan barış antlaşmaları, Osmanlı Devleti'nin egemenlik alanlarını kaybetmesi ve girilen çeşitli taahhütlerle birlikte Anadolu dışında yaşayan Müslüman Türk ahali üzerinde de önemli sonuçlar doğurmuştur. Gerek savaşlar boyunca sivil Türklere yapılan mezalimler gerekse savaş sonrası imzalanan barış antlaşmalarıyla Osmanlı Devleti'nin kaybettiği topraklarda yeni devletler kurulması ve o devletlerin bünyesinde "Osmanlı mirası" olarak görülen Türkleri istememeleri, Balkanlar'da yaşayan Türklerin anavatanlarına göç etmelerini gerektirmiştir.

Görsel 14: Balkanlar'dan Anadolu'ya Türk göçleri

88 Nurcan Özgür, "Modern Türkiye'nin Zorunlu Göçmenleri: Muhacirler, İskanlılar, Mübadiller, İslamlar, Soydaşlar, 'G' Grubu, Mülteciler, 'Tekne Mültecileri'", Gülfer Ihlamur Öner, Aslı Şirin Öner, (Ed.), *Küreselleşme Çağında Göç*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, s. 202.

Anadolu topraklarından getirilip Balkanlar'a yerleştirilmiş olan Türklerin, Osmanlı Devleti'nin zayıflayıp Balkanlar'dan geri çekilmeye başlaması ile yaşanan göçleri "vatana dönüş" veya "dönüş göçü" olarak nitelendirmek mümkündür.[89] Göç etmek durumunda kalan Türkler bir yandan göçün neden olduğu çeşitli sorunlarla mücadele ederken, diğer yandan göç ettikleri bölgelerde çeşitli insanlık dışı hareketlerin hedefinde olmuşlar, bu durum da göçmenler üzerinde kapanması çok zor olan derin yaralar açmıştır. Osmanlı Devleti ise göç etmek zorunda kalan Balkan Türklerini Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde iskân etmiş ve yaralarını sarmaya çalışmıştır.[90]

İsimleri "muhaceretle" özdeşleşmiş olan ve anavatanlarına kitleler halinde türlü zorluklarla avdet edenlerin başında Bulgaristan Türkleri gelmektedir. İmparatorluğun Rumeli kanadını şenlendiren ve gittikleri yerleri vatan yapan Bulgaristan coğrafyasındaki Türklerin dönüş göçü, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'dan çekilmeye başlamasıyla paralel bir seyir izlemiştir.[91] Bilindiği üzere, milliyetçilik akımının hızla yayılmasıyla doğaları gereği çok uluslu yapıdaki imparatorluklar parçalanmış ve nüfuslarını homojen bir yapıya dönüştürmeye çalışan ulus temelli devletler kurulmuştur. Bu sebeple yeni kurulan ulus devletlerin baskısıyla Osmanlı Devleti'nden kalan son topraklara yönelik göç hareketleri başlamıştır.[92] Bu dönemde Bulgaristan coğrafyasından Anadolu'ya yönelik göçlerde de bu karakteristiği görmek mümkündür.

Balkanlar'da ulus devletlerin kurulmasından önce bu amaç için isyan hareketlerine başlayan etnik gruplar, Balkan coğrafyasını "öteki" olarak gördükleri Türklerden arındırma amacıyla hareket etmişlerdir. Sırp ve Yunan isyanları ile ilerleyen süreç içerisinde Müslüman halk siyasi, psikolojik, ekonomik ve dini gerekçelerle göç etmeye zorlanmıştır. Bu bağlamda kitlesel olarak geri dönüş göçlerinin yaşanmasına yol açan ilk gelişme 1821 yılında başlayan Yunan Sorunu sürecinde Mora Yarımadası'nda Türklerin katledilmesi ve göçe zorlanması olurken, Bulgaristan ölçeğinde ise bu durum, 1877–1878 Osmanlı Rus Savaşı ve ardından imzalanan 1878 Berlin Barış Antlaşması ile gerçekleşmiştir. Diğer bir deyişle Osmanlı Devleti döneminde gerçekleşen göçlerde savaş faktörü doğrudan belirleyici olmuştur.[93]

---

89 Halim Çavuşoğlu, "Yugoslavya-Makedonya'dan Türkiye'ye 1954-1967 'Kitlesel Göçü' ve Bursa'daki Göçmen Kesimi", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı 10, 2006, s. 107.

90 Hakkı Yapıcı, "93 Harbi Sonrasında Yaşanan Göçler ve Neticeleri", *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 1, 2012, s. 181.

91 Bilal N. Şimşir, "Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu", *Bulgaristan'da Türk Varlığı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1985, s. 47.

92 Kemal Arı, "XIX. Yüzyıldan XX. Yüzyıla Uzanan Süreçte Balkanlardan Türkiye'ye Yönelik Göçlerin Nitelik ve Boyutlarını Belirleyen Temel Etkenler", *XIV. Yüzyıldan Günümüze Balkanlar ve Balkan Tarihi: On Dördüncü Askeri Tarih Kongresi*, Ankara: Genel Kurmay Basımevi, 2014, s. 291.

93 Özlem, "Cumhuriyet Döneminde Balkanlar'dan...", op. cit, s. 95.

1877-1878 OSMANLI-RUS SAVAŞI VE BULGARİSTAN'DAN TÜRK GÖÇLERİ

"93 Harbi" olarak da bilinen 1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı göç tarihi ve Balkanlar'daki nüfus dengeleri açısından makro ölçekli önem arz etmektedir. Tuna ve Kafkasya cephelerinde Osmanlı Devleti'nin karşısında Rus Çarlığı Ordularının yanı sıra Bulgar çeteleri ve Rumen birlikler de yer almıştır.[94] Savaş esnasında Ruslar önce Türkleri Rus Çarlığı'na tehcir etmeyi düşünmüş fakat sonrasında Türkleri topluca yok etme planını uygulamışlardır.[95] Savaş sırasında Ruslar ve bilhassa Bulgarlar, güzergâhlarında bulunan tüm Türk yerleşim yerlerini yakıp yıkmışlar, burada yaşayan Müslüman Türkleri katletmişlerdir.[96]

Görsel 15: Rusların Kızanlık'ta Türkleri İdam Edişleri

Ayrıca Müslüman Türklere Hristiyan olmaları ve Bulgarlaşmaları için işkence edilmiş, malları zorla ellerinden alınmış, Türk kadınları da insanlık dışı uygulamalara maruz bırakılmışlardır. Sivil halka uygulanan bu mezalimin amaçlarından biri de

94 "93 Harbi ve Göç", *Bursa Göç Tarihi Müzesi*, http://bursagocmuzesi.com/93-harbi-ve-goc/, (e.t.08.03.2021).

95 Yapıcı, op. cit., s. 183.

96 Alp, op. cit.,s.17 ; Özlem, "Bulgaristan Türklerinin Tarihsel...", op. cit., ss. 17-20.

Türklerin yurtlarından kaçmalarına zemin hazırlamak olmuştur. Zira savaş esnasında yaşanan tedhiş ve dehşet ortamından kaçan Türkler Anadolu'ya göç etmek durumunda kalmıştır. Justin McCarthy'e göre bu savaşla birlikte 1.253.300 kişi yerlerinden edilmiştir.[97] Yaşanan göç sırasında da Türkler saldırıya uğramış, binlerce kişi katledilmiş, saldırılardan kurtulanların birçoğu da açlıktan, soğuktan ve hastalıktan hayatını kaybetmiştir.[98] Ayrıca bu savaşla birlikte Bulgaristan coğrafyasındaki Türk ve Müslüman kültür mirası yok edilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla 93 Harbi'nin sonucunda

Görsel 16:: Bir Türk mahallesinin Bulgarlar tarafından yağmalanması

97 Justin McCarthy, Ölüm ve Sürgün, çev. Bilge Umar, 7. Baskı, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1998, s. 110.

98 Neriman Ersoy Hacısalihoğlu, "Balkanlarda Büyük Soykırım: 93 Harbi Döneminde Rus Ordusunun Bulgaristan'daki Türklere Yönelik Politikası", Fatih M. Sancaktar, Ayna Askeroğlu Arslan, Mustafa Tanrıverdi, Cezmi Bayram, Filiz Ferhatoğlu, Duygu Demir, (Ed.), *1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) -Vatan Neresi?- Uluslararası Sempozyumu 1-2 Kasım 2018 İstanbul Bildirileri*, 2019, s. 207.

Görsel 17: 93 Harbi'nde Türk muhacirler

Bulgaristan'da demografik dengeler Türklerin aleyhine bozulmuş ve Türkler ilk kez azınlık durumuna düşmüştür.

Bu savaşın önemli bir sonucu da Balkan topraklarında büyük Bulgar Prensliği'nin kurulması olmuştur. Bulgar Prensliği'nin kurulması amacıyla gereken demografik düzenin sağlanması için bu bölgedeki Türkler göçe zorlanmıştır. Zira Bulgar Prensliği'nin kurulması düşünülen bölgede; %42 Bulgar, %40 Müslüman ve %18 oranında diğer milletlerden halkların yaşamakta olması ve bu durumun Bulgar Prensliği'nin kurulmasını engelleyen önemli bir faktör olarak görülmesi baskıları daha da arttırmıştır.[99] Nihai olarak 93 Harbi sonrası imzalanan 1878 Berlin Barış Antlaşması ile Bulgaristan'a Hristiyan devletlerin idaresinde özerklik statüsü verilmiş ve Osmanlı Devleti'nin eski Tuna vilayetine denk gelecek bir bölgede Bulgar Prensliği kurulmuştur. Antlaşma ile kurulan Prenslik'te, Türklere azınlık hakları verilerek can ve mal güvencesinin yanı sıra dini özgürlüğün sağlanması da taahhüt altına alınmış olsa da Bulgar yönetimi bu taahhütleri uygulamaktan imtina etmiştir. Yani Bulgarların homojen bir ulus devlet kurma amacıyla Türklere yönelik uyguladıkları politikalar, Berlin Barış Antlaşması sonrası dönemde de devam etmiştir. Zira savaş öncesi üzerine Bulgar Prensliği'nin kurulduğu Tuna vilayetinde 1.120.000 Türk; 1.130.000 Bulgar yaşarken, 1881 yılında

99 Hüseyin Vehbi İmamoğlu, "93 Harbinden Sonra Balkanlar'dan Anadolu'ya Göçler", Osman Köse, (Ed.), *Geçmişten Günümüze Göç I*, Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları, 2017, s.140.

yapılan nüfus sayımında Türklerin üçte iki oranı gibi bir oranda hala bölgede önemli bir yoğunlukta olduğu görülmüştür.[100] Bu nüfusu azaltmak amacıyla savaş sırasında Türklere yönelik baskı ve şiddet, savaş sonrasında da devam etmiş ve zorla göç ettirme planı üç aşamada yürütülmeye çalışılmıştır. İlk aşamada gayrimenkullere el konulmuş; ikinci aşamada cami, mescit ve mezar gibi manevi ve kültürel yapılar ortadan kaldırılmış; son aşamada ise Berlin Barış Antlaşması ile verilen azınlık hakları uygulanmamıştır.[101] Ayrıca 1878'den itibaren Bulgarlar, Türklere Hristiyanlaşmaları ve Bulgarlaşmaları amacıyla baskı yapmışlardır. Zira Bulgarlar kendi ulus-devlet oluşturma sürecinde bir engel olarak gördükleri Bulgaristan Türklerini asimile etmek için hafızalarından Müslümanlıkla ilgili tüm kavram ve uygulamaları silmek istemişlerdir. Bu bağlamda camiiler yıkılıp kiliseye çevrilmiş, Türkler zorla vaftiz edilmiş ve Hristiyan ayinleri yapmaya zorlanmışlardır.[102] Minareleri ve içlerindeki minberleri yıkılarak çan takılmak, ayetlerin ve hadislerin üzerleri boyanarak örtülmek ve duvarlarına haç resimleri çizilmek suretiyle kiliseye çevrilen camilerde Bulgaristan Türklerine Hristiyan ayinleri yaptırmaları için Bulgar papazlar getirtilmiş, karşı çıkanlar cezalandırılmıştır.[103]

Görsel 18: Bir Camiinin Bulgarlar tarafından yıkılması

100 Şimşir, "Bulgaristan Türkleri ve...", op.cit., ss. 48-49.

101 Nedim İpek, "93 Harbi ve Göçler", *Geçmişten Günümüze Asimilasyon ve Zorunlu Göç'ü Anma Etkinlikleri: 26-27 Aralık 2009*, İzmir, ss. 21-22.

102 Alp, op. cit.,s.17 ; Özlem, "Bulgaristan Türklerinin Tarihsel...", op. cit., ss. 22-23.

103 Alp, op. cit., ss. 23-27.

Bulgaristan Türklerine yapılan zulümler yabancı arşiv kaynaklarında da gözler önüne serilmiştir. Örneğin Fransız Konsolosluğu'nun raporlarında "*Bulgar zulümlerinin sebep olduğu gerçek göçler, Mayıs 1879'da Rus işgali sona erdikten sonra başlamıştır*" ifadesi yer almaktadır.[104] Benzer şekilde Fransa'nın Edirne Konsolosluğu raporlarında da "*Yaklaşık son üç ayda Edirne'den 50.000 muhacir aile geçti, her ailenin ortalama dört kişi olduğu düşünüldüğünde Bulgaristan'da bulamadıkları huzur ve güveni aramak için göç eden Müslümanların sayısı 200.000 olarak hesaplanabilir*" ifadeleri yer almaktadır.[105] Böylece sadece 1886-1890 yılları arasında Bulgar zulmünden kaçarak Osmanlı Devleti'nin yeni topraklarına gelenlerin sayısı resmi kaynaklara göre 70.603'ü bulmuştur. [106]

Görsel 19: Plevne'den göç eden Türkler

Özetle Balkanlar'daki Türk nüfusunu önemli derecede azaltan 93 Harbi'nden sonra yaşanan kitlesel göçlerde zor şartlar altında ve hazırlıksız göç eden muhacirlerin yaşadığı sıkıntılar başta olmak üzere Osmanlı Devleti de birçok sıkıntı ile karşı karşıya gelmiştir. Göç esnasında yaşanan katliamların yanı sıra yaşanan tedhiş ve dehşet ortamından kurtulmaya çalışan muhacirler göç yolunda soğuk hava şartları, hastalıklar ve açlıkla karşı karşıya gelmişlerdir. Yani karayolu, demiryolu ve deniz yollarını kullanan göçmenler için göç yolunda da zorluklar devam etmiştir. Karayolunda Rus ve Bulgar güçleri ile karşılaşmamak için kestirme yollar ile demiryolu ve denizyolu ulaşım araçlarına ulaşmayı hedefleyen

104 Şimşir, "Bulgaristan Türkleri ve...", op.cit., s. 50.

105 Ibid., s. 51.

106 Ibid., s. 52.

Görsel 20: Rusçuk İstasyonu'nda Tren Bekleyen Bir Göçmen Ailesi

Görsel 21: Bir göçmen treninin İstanbul'a gelişi

Görsel 22: İstanbul'a gelen Balkan Türkleri

göçmenler, yaşanan yoğunluk sebebiyle zor şartlarda yolculuk etmek zorunda kalmışlardır.[107] Bu nedenle çok sayıda muhacir göç yolunda hayatını kaybetmiştir.

Osmanlı Devleti açısından bakıldığında ise kitlesel olarak artan göçler, zaten savaş döneminde olan devletin ekonomik açıdan daha da zor duruma düşmesine sebep olmuştur.[108] Berlin Barış Antlaşması kararları gereği başka devletlerin yönetimine geçen bölgelerde yaşayan Müslüman halkın baskılarla Anadolu topraklarına göç etmesi, Balkanlar'daki demografik yapının da Osmanlı Devleti'nin aleyhinde değişmesine sebep olmuştur.[109] Ayrıca kitlesel olarak göç eden muhacirlerin demiryollarını kullanması, savaş zamanında cepheye asker ve malzeme taşıyacak olan vagonların işlevini yerine getirememesine de sebep olmuştur.[110] Her ne kadar Osmanlı Devleti göçmenlerin yaralarını sarmaya çalışsa da hazır olmadığı bu kitlesel göç karşısında zor durumda kalmış ve bu nedenle muhacirler Anadolu'ya geldikten sonra da büyük problemler yaşamışlardır. Özellikle İstanbul'a çok sayıda göçmenin gelmesi ve şehrin ahalisi ile zaman zaman ihtilaflar yaşamaları bir taraftan şehirde hareketlilik yaratırken, diğer yandan göçmenler üzerine muhaceretin yarattığı zorlukların artmasına sebep olmuştur.[111]

Halk arasında "*Koca Bozgun*" olarak nitelendirilen 93 Harbi ve sonrasında yaşananlar Balkan devletleri açısından da birtakım sorunlara sebep olmuştur. Büyük nüfus

107 İmamoğlu, op.cit., ss.143-145.

108 Abdülmecit Nuredin, *Balkanlar'dan Türkiye'ye Göç ve Etkileri*, Ankara: Çağla Yayıncılık, s. 85.

109 Özlem, "Cumhuriyet Döneminde Balkanlar'dan...", op. cit., s. 95.

110 Ağanoğlu, op.cit., s. 34.

111 Nuredin, loc. cit.

Görsel 23: Balkanlar'dan kağnılarıyla yola çıkan köylüler

kaybı yaşayan bölgelerde zaten işlenebilen toprakların %70'ine sahip olan Türklerin göçe zorlanması işgücü ve üretim kaybına da sebep olarak bölge üzerinde ekonomik anlamda büyük etkiler yaratmıştır.[112]

1912-1913 BALKAN SAVAŞLARI SONRASI TÜRK GÖÇLERİ

Türklerin Balkanlar'dan göç tarihlerinde bir diğer makro ölçekli gelişme Balkan Savaşları'dır. 1912-1913 yılları arasında yaşanan savaşların sonucunda, Balkanlar'ın siyasi haritası büyük ölçüde değişmiş ve Balkanlar'daki Türklerin büyük çoğunluğu Osmanlı Devleti himayesinden ayrılan Balkan devletlerinin yönetiminde kalmıştır. Balkan Savaşları'ndan daha önce başlayan ve savaşın sonunda Osmanlı Devleti'nin mağlubiyetiyle daha da artan baskı ve zulüm neticesinde muhaceret yaşayan Müslümanlar yine karayolları, denizyolları ve demiryollarını kullanılarak Anadolu topraklarına kitleler halinde göç etmişlerdir. 93 Harbi sonrası yaşanan göç dalgasından farklı olarak, Balkan Savaşları'nın bölgede bulunan Osmanlı topraklarının genelinde yaşanmış olması sebebiyle göçmenlerin sayıları konusunda net bir bilgiye ulaşılamamaktaysa da tahmini olarak 400.000'in üzerinde kişinin göç ettiği düşünülmektedir.[113] Ayrıca kitlesel olarak zorla göç ettirilen Türkler, 93 Harbi sonrasında Balkanlar'daki diğer yerleşim yerlerine de göç ederken, Balkan Savaşları sonrası tek çare olarak Anadolu topraklarına sığınmışlardır.[114]

112 Nuredin, op. cit, s. 86.

113 Özlem, "Cumhuriyet Döneminde Balkanlar'dan...", ss. 96-97.

114 Yusuf Sarınay, "Balkan Savaşları ve Sonuçları", *Geçmişten Günümüze Asimilasyon ve Zorunlu Göç'ü Anma Etkinlikleri: 26-27 Aralık 2009*, İzmir, s. 23.

Görsel 24: Balkan Savaşları sırasında göçmenler

Görsel 25: Balkan Savaşları sırasında göç

Görsel 26: Yıkılan köylerini terk etmek zorunda kalan aileler

93 Harbi ile başlayan göç sürecinde Balkan kavimleri arasında sivil halka yönelik mezalimler konusunda Bulgar mezalimi ilk sırada gelmektedir.[115] Balkan Savaşları'nda ise Bulgarların yanı sıra diğer etnik gruplar da buna dâhil olmuştur. Anap adlı Macar Gazetesi'nin 1913'te yayınladığı rapora göre sadece Makedonya'da 60.000 Arnavut, 40.000 Türk katledilmiştir. Doğu ve Batı Trakya'da da en az bu sayıda Türk ve Müslüman nüfusu katletmiş olabilecekleri varsayılarak sayının 200.000'i bulduğu tahmin edilmektedir.[116] Göçün başlıca sebeplerinden olan zulümlerin yanında Bulgarlar, ele geçirdikleri yerdeki Müslüman Türkleri ve özellikle Pomakları din değiştirmeye zorlamıştır.[117] Zorla din değiştirmelerin yanı sıra Bulgarların cami ve türbe gibi manevi yerlere saldırıları göçleri hızlandıran bir diğer sebeptir.

93 Harbi öncesi işlenebilen toprakların %70'ini elinde bulunduran ve ekonomik anlamda oldukça iyi olan Türklerin durumu, yaşanan savaşlar sonrası tamamen değişmiştir.[118] Ekim alanları, evleri ve geçim kaynağı olan hayvanları büyük ölçüde yağma edilen Türklerin göç etme sebeplerinden biri de bu anlamda yaşadıkları ekonomik sorunlar olmuştur.

---

115 H. Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Balkanlar'ın Makûs Talihi Göç*, İstanbul: Kum Saati Yayınları, 2001, s. 67.

116 Şimşir, "Bulgaristan Türkleri ve...", op.cit., s. 53.

117 Ağanoğlu, op.cit., s. 85.

118 Şimşir, "Bulgaristan Türkleri", op. cit., s. 28.

Görsel 27: Göç yolunda...

93 Harbi sonrası ikinci büyük göç dalgasına sebep olan Balkan Savaşları sonucu yüzbinlerce Müslümanın katledildiği; 1912-1926 yılları arasında ise 812.271 kişinin Anadolu topraklarına zorla göç ettirildiği veriler arasındadır.[119] McCarthy ise Osmanlı Muhacirin Nezareti'ne dayandırdığı verilerde 1912-1920 arasında Balkanlar'dan Anadolu'ya göç eden Müslüman muhacirlerin sayısının 413.922 kişi olduğunu öne sürmektedir.[120] Muhacirlerin iskân edildikleri şehirlerde Aydın, İzmir, Edirne, Bursa, Balıkesir, Sivas, Halep ve Adana ön plana çıkmaktadır.[121] Ayrıca bu dönemde göçler, nüfus mübadelesi yoluyla da gerçekleşmiş, 2. Balkan Savaşı sonrası Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında 29 Eylül 1913'te imzalanan İstanbul Antlaşması'na eklenen Protokol ile Türk-Bulgar sınırı boyunca 15 km'lik alan dâhilindeki Türklerin ve Bulgarların karşılıklı olarak yer değiştirmesine karar verilmiştir. Bu antlaşma kapsamında 48.750 Müslüman ile 46.764 Bulgar yer değiştirmiştir.[122]

119 Ağanoğlu, op.cit., s. 94.

120 Özlem, "Cumhuriyet Döneminde Balkanlar'dan...", op. cit., s. 97.

121 Ibid.

122 Bülent Yıldırım, *Bulgaristan'da Türk Varlığı ve Nüfusu*, İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, 2018, s. 57.

Görsel 28: Cumhuriyet Dönemi'nde Bulgaristan'dan Bursa'ya göç eden Adıman ailesi

1950-1951 GÖÇÜNE KADAR GERÇEKLEŞEN GÖÇLER

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile Balkanlar'dan Anadolu'ya yönelik göçler savaş faktöründen daha farklı içsel ve dışsal unsurlarla şekillenmiştir. Türkiye'de göç politikaları oluşturulma süreci başlamış ve Balkanlar bu politikanın en önemli ve vazgeçilmez unsuru olarak karşımıza çıkmıştır. Bu bağlamda Türkiye'de tarihsel süreç içinde göç politikalarını şekillendiren içsel unsur olarak Cumhuriyet döneminde ulus-devlet kurma amacıyla milli kimlik ve aidiyetin oluşturulmasına ilişkin yürütülen politikalarda Balkanlar temel coğrafya olmuştur.[123]

1923-1950 yılları arası dönemde Türkiye'de ulus-devlet inşa sürecinde Müslüman olmayan nüfusun yurtdışına göçü gerçekleşirken, özellikle Balkanlar'da bulunan Türk ve Müslüman nüfus da Türkiye'ye göç etmiş ve bu göçler ulus-devletin nüfus yapısının homojenleşmesine sebep olmuştur.[124] 1934 yılında yürürlüğe giren 2510 sayılı İskân Kanunu'nda Türk topraklarına geçme hakkının sadece Türk soyundan gelen kişilere verilmesi de bu politikaların bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin Balkanlar'dan Anadolu'ya göçmen kabul etme siyaseti izlemesinin dışsal unsurunu ise Balkan devletlerinin kendi topraklarında yaşayan Türk/Müslüman nüfusa yönelik izlediği ayrımcı politikalar oluşturmaktadır. Bu bağlamda ikili anlaşmalar ile gerçekleşen ve zorunlu olan göçler mevcut veya olası ayrımcı politikalar sebebiyle gerçekleştirilmiştir.

123 Hasan Canpolat, Hakkı Onur Arıner, "Küresel Göç ve Avrupa Birliği ile Türkiye'nin Göç Politikalarının Gelişimi", *ORSAM*, Rapor No:113, Haziran 2012, s. 15.

124 Ahmet İçduygu, "Türkiye'de Uluslararası Göçün Siyasal Arkaplanı: Küreselleşen Dünyada 'Ulus-Devleti İnşa Etmek ve Korumak", Barbara Pusch, Tomas Wilkoszewski, (Ed.), Türkiye'ye Uluslararası Göç, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2010, ss. 25-26.

Cumhuriyet döneminde, demografik veriler itibarıyla en fazla Türk nüfusa sahip olan Bulgaristan, Türkiye'nin göç politikasında önemli bir yerde olmuştur. 18 Ekim 1925'te imzalanan "Dostluk Antlaşması ve Ek Protokol ile İkamet Sözleşmesi" Bulgaristan'daki Türk azınlığa ve Türkiye'deki Bulgar azınlığa yönelik önemli düzenlemeler içermiştir. Söz konusu sözleşmeyle ilk kez göç konusu düzene konulmuş ve her iki ülkedeki azınlık grubun isteği dâhilinde anavatanlarına göç edebileceklerine dair hükümler yer almıştır.[125]

Ancak sözleşmede belirtildiğinin aksine bu dönemde aynı amaç uğruna yani nüfusu homojenleştirmek adına Türklere yapılan ayrımcı politikalar devam etmiş, Türk göçleri isteğe bağlı olarak değil, büyük ölçüde zorla gerçekleşmiştir. Dönemin gazetelerinde de sık sık yer verilen konu ile alakalı ortak görüş "*Türklerin hicret etmediği, ettirildiği*" yönünde olmuştur.[126] Baskıların devam etmesiyle göçler artış göstermiş ve Cumhuriyetin ilk yıllarından 2. Dünya Savaşı'nın başlamasına kadar olan dönemde toplamda 198.688 kişi Türkiye'ye gelmiştir.[127]

2. Dünya Savaşı yıllarında ise savaş ortamının beraberinde getirdiği şartlar sebebiyle Türkiye'ye göçler önemli ölçüde azalmıştır. Savaş döneminde Bulgaristan'dan çıkışların yasaklandığı dikkat çekerken, göçler daha çok 1940'lı yılların ikinci yarısında gerçekleşmiştir. Genel olarak 1940-1949 yılları arasında toplamda 21.353 kişi Türkiye'ye göç etmiş, bu sayı ise Bulgaristan'ın kuruluşundan 1949 yılının sonuna kadar geçen 72 yıllık süre içerisinde Türk göçmen sayısının en az olduğu dönem olmuştur.[128]

1950-1951 GÖÇÜ

2. Dünya Savaşı sonrasında kavramsal bağlamda popülerlik kazanan "uluslararası göç" olgusunun aktörleri olan göçmenler, mülteciler ve sığınmacılar küreselleşme süreçlerini hem etkileyen hem de bu süreçlerden doğrudan etkilenen aktörler olarak karşımıza çıkmışlardır.[129] 2. Dünya Savaşı döneminde göçler, savaş koşullarında göç yollarında yaşanan zorluklar da göz önüne alındığında azalma göstermişse de savaş sonrası dönemde Balkan coğrafyasına hâkim olan ideolojik baskılarla birlikte tekrar artış göstermiştir. Bu dönemde Balkanlar'daki bölünme sadece etnik ve dinsel değil, aynı zamanda ideolojik olmuştur. Türkiye ve Yunanistan Batı Bloğu'nda, Bulgaristan, Romanya ve Arnavutluk ise Doğu Bloğu devletleri arasında yer almıştır. Yugoslavya

125 Ibid., s. 98.

126 Şimşir, "Bulgaristan Türkleri ve...", op. cit., s. 55.

127 Ibid., s. 56.

128 Şimşir, "Bulgaristan Türkleri", op. cit., s. 230.

129 Ayhan Kaya, "Kökler, Güzergâhlar ve Ulus-Devletler: Değişen Göç Olgusu", Neriman Ersoy Hacısalihoğlu, Mehmet Hacısalihoğlu, (Ed.), *89 Göçü: Bulgaristan'da 1984-1989 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç*, İstanbul, 2012, s. 75.

ise 1950'li yılların ikinci yarısında Bağlantısızlar Hareketi'nin oluşumuna öncülük ederek alternatif bir dış politika takip etmiştir.

Soğuk Savaş dönemi boyunca konjonktürün yarattığı durumlar ve ideolojik baskının ortaya çıkardığı gerekçelerle Türkiye, farklı yoğunluklarda da olsa, Bulgaristan, Yunanistan ve Yugoslavya'dan çok sayıda göçmen almaya devam etmiştir. Belirtmek gerekir ki savaş boyunca önemli bir göç dalgası ile karşılaşmayan Türkiye'de, özellikle 1950-1951 yıllarında Bulgaristan'dan gelen yoğun göç dalgası başlangıçta şaşkınlıkla karşılanmıştır. 2. Dünya Savaşı'na kadar Türkiye ile Bulgaristan arasında daha önceden yapılan anlaşmaya göre normal bir şekilde devam eden göçler Bulgaristan Hükümeti tarafından birden kesilmiş, bu durum halkın kitlesel olarak göç etme eğilimini artırmıştır.

Bulgaristan'daki Türklerin göç eğiliminin artış göstermesinde yaşam şartlarındaki kötüleşmenin etkisi olmuştur. Türk azınlığa yönelik baskıları arttıran Bulgaristan Hükümeti, kooperatifleştirme bahanesiyle Türk köylülerin topraklarını ellerinden almaya başlamış, Türk aydınları sebepsiz yere tutuklayıp sürgüne göndermiş ve Türk azınlık eğitimini ise kademeli olarak ortadan kaldırmaya başlamıştır.[130] Ayrıca Türk gençleri "Trudovak" adlı işçi asker taburlarına alınarak oldukça ağır işlerde, okul çağındaki Türk çocukları ise "Brigadir" adlı kısa süreli işçi taburlarında zor şartlar altında çalıştırılmışlardır.[131] 1947'de vize başvurularındaki artışlarla yoğun göç isteğine karşı olarak Türk Hükümeti, çıkardığı kararnameyle toplu göç alma konusunu daha uygun bir zamana bırakıp, Balkanlar'dan serbest göçmen olarak gelenlerin ise kabul edilerek Türk vatandaşlığına alınacaklarını duyurmuştur.[132] 1949'un sonu itibarıyla Bulgaristan pasaport alımını kolaylaştırma yoluna giderken, Türk Konsoloslukları ise yaşanan yoğunluğu engellemek adına takviye personelle süreci yönetmeye çalışmıştır.

Baskıların arttığı bu dönemde Türkiye ile farklı kutupta olan Bulgaristan Hükümeti, ilk dış politika sınavını Türkiye ile olan göç sorununda vermiştir.[133] Zira Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin ve Bulgaristan'ın farklı bloklarda yer alması Bulgaristan yönetiminin ülkesinde yaşayan Türkler konusunu salt ikili ilişkilerde değil, bloklar arası dengelerde de kullandığı bir araç haline getirmiştir.[134] Göç etme amacıyla Türkiye'nin Sofya Büyükelçiliği ve Konsolosluklarına on binlerce başvuru gelmiş, göç baskısı hem Bulgaristan hem de Türk Hükümetlerinde hissedilmiştir. Türkiye'nin belli bir düzenle yıllara yayılacak bir göç alma stratejisi oluşturmaya çalıştığı sırada 10 Ağustos 1950'de Türkiye'ye nota gönderen Bulgaristan Hükümeti, 1925'te imzalanan İkamet

130 Şimşir, "Bulgaristan Türkleri ve...", op. cit., s. 57.

131 Yıldırım, op.cit., s. 61.

132 Şimşir, "Bulgaristan Türkleri", op. cit., s. 235.

133 Kader Özlem, "Doğu Blok'unda Yer Alan Devletlerin Durumu", Barış Özdal, R. Kutay Karaca, (Ed.), *Diplomasi Tarihi II*, Bursa: Dora Yayınevi, 2019, s. 300.

134 Kader Özlem, "2001 Sonrası Dönemde Bulgaristan'dan Avrupa Birliği Ülkelerine Türk Göçlerinin Analizi", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı: 55, 2017, s. 172.

Sözleşmesi'ne dayanarak 250.000 kişinin Türkiye'ye gönderileceğini ve bunların 3 ay içinde kabul edilmesi gerektiğini belirtmiştir.[135] Karşılıklı notalarla daha da gerilen ilişkilerde Türkiye, Bulgaristan'daki Türk azınlığın durumunun hiçbir zaman bugünkü kadar endişe verici olmadığını belirterek Bulgaristan'a iki çağrıda bulunmuştur:[136]

- Türk göçmenlerin taşınabilir mallarını yanlarında getirmelerine engel olunmaması,
- Türkiye ile müzakere masasına oturarak taşınmaz malların bedellerinin Bulgaristan dışına nasıl çıkarılacağına dair anlaşma yapılması.

Bulgaristan Hükümeti, Türkiye'nin makul isteklerine ve iki taraf arasında yapılan 1925 tarihli İkamet Sözleşmesi'nde de yer verilen bu hususlarla ilgili görüşme yapmak yerine Türkiye'ye ikinci bir nota göndererek Türk azınlığa yönelik davranışlarını reddetmiş ve hatta anlaşmanın uygulanamıyor olmasından Türkiye'yi sorumlu tutan açıklamalar yapmıştır.[137] Bulgaristan Hükümeti'nin artarak devam eden baskılarına karşı Türkiye konuyu uluslararası platformlara taşımaya çalışmıştır. BM nezdinde girişimlerde bulunan Türkiye, Bulgaristan'ın insan hakları ihlali yaptığını vurgulayarak Bulgaristan Hükümeti'nin keyfi olarak 250 bin Türk'ü tehcir etmesini Avrupa kamuoyuna duyurmuştur.[138]

İLHAN TARUS
APARTIMAN
VARLIK YAYINLARI

Cumhuriyet

KURUCUSU: YUNUS NADİ

27 nci yıl Sayı : 9429 Pazar 5 Kasım 1950

Bulgaristanın tehcir siyaseti takbih edildi

Avrupa Konseyi Dış İşleri Bakanları Komitesi dünkü toplantısında Bulgar hükûmetini takbih eden bir karar suretini müttefikan kabul etti

Doğan Nadi Romadan bildiriyor

Akdeniz müd
Türk - Yuna
Yunan Başbakanı
arasındaki görüşme
yakında Ankaraya

Kore'den Resimler

Görsel 29: Cumhuriyet, 5 Kasım 1950

135 Şimşir, "Bulgaristan Türkleri ve...", op. cit., s. 58.

136 Ibid., ss. 59-60.

137 Ibid.

138 Esra Sarıkoyuncu Değerli, Hasan Karakuzu, "1950-1951 Yıllarında Bulgaristan'dan Türkiye'ye Türk Göçü, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 57, 2016, s. 320.

Görsel 30: 1950-1951 Göçü

Karşılıklı suçlamalar sürerken 2 Aralık 1950'de iki taraf arasında sözlü olarak anlaşmaya varılmış ve 1950 yılı içerisinde 52.185 göçmen; 1951 yılında da devam eden göçlerde toplamda 102.208 göçmen Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelmiştir.[139] Türkiye, Nisan 1951'de aldığı kararla 1 Ocak 1950'den itibaren Türkiye'ye gelen ve hâlihazırda gelecek olan tüm göçmenlerin "iskânlı göçmen" sayılacağını duyurmuştur.

1950'de Bulgaristan'ın vizesiz veya sahte vizeli kişileri Türkiye'ye göndermesi ve sınırın kapanmasıyla sonuçlanan olayların benzerlerinin yaşanması üzerine Türkiye sınırı ikinci kez kapatılmıştır.

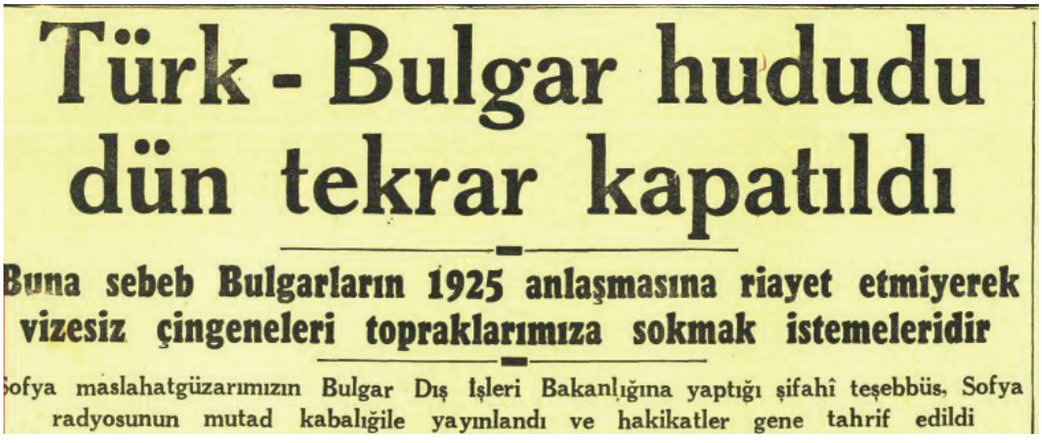

Türk - Bulgar hududu dün tekrar kapatıldı

Buna sebeb Bulgarların 1925 anlaşmasına riayet etmiyerek vizesiz çingeneleri topraklarımıza sokmak istemeleridir

Sofya maslahatgüzarımızın Bulgar Dış İşleri Bakanlığına yaptığı şifahî teşebbüs, Sofya radyosunun mutad kabalığile yayınlandı ve hakikatler gene tahrif edildi

Görsel 31: Cumhuriyet, 8 Ekim 1950

139 Şimşir, "Bulgaristan Türkleri ve...", op. cit., s. 60.

Sınırın kapatılması üzerine Bulgaristan'ın bu kişileri geri alması sonucu 20 Şubat 1951'de sınır tekrar açılmıştır. Sınır tekrar açıldığında Türk Hükümeti, daha önce kararlaştırıldığı şekilde makul sayıda ve belli kontenjanlar dâhilinde Türk göçmen almaya kararlı olsa da bu kez de Bulgaristan Hükümeti Türklerin göçlerine izin vermemeye başlamış ve 1968 yılına kadar da Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç gerçekleşmemiştir.[140]

Görsel 32: 1950-1951 Göçü ile Gelen Kürk Mantolu Bulgaristan Türkleri[141]

Türkiye aniden gerçekleşen bu göç baskısını başlangıçta şaşkınlıkla karşılasa da göç süreci planlı bir şekilde yürütülmüştür. Hatta Bulgaristan'dan Türkiye'ye yönelik göçler arasında en planlı olanı şeklinde adlandırılan 1950-1951 Göçü'nde, göçmenlerin iskân ve istihdamının sağlanması için çalışmalar yapılmıştır. İlk etapta geçici misafirhanelere yerleştirilen göçmenler, sağlık kontrolü ve vatandaşlığa alım işlemleri

140 Şimşir, "Bulgaristan Türkleri ve...", op. cit., s. 61.

141 Kürk bir zenginlik göstergesi olarak görülse de esasen bu fotoğrafın arka planında derin bir dram yatmaktadır. Zira mal ve topraklarını cüzi miktarlar karşılığında Türkiye'ye göç etmek için ellerinden çıkaran Türkler, elde ettikleri meblağı Türkiye'de nakde hızlı bir şekilde dönüştürmek için kürk satın almışlardır. Bu yolla Türkiye'de bu kürk mantoları satarak geçimlerini sağlamaya çalışmışlardır.

tamamlandıktan sonra kendilerine en uygun yerleşim bölgeleri seçilerek yine kendilerine özel olarak inşa edilmeye başlanan konutlara yerleştirilmişlerdir.[142] Bu bağlamda Edirne, İstanbul, Tekirdağ ve İzmir'de bulunan misafirhaneler göçmenlerin bir süreliğine konakladıkları transit yerler olmuştur. Edirne'deki sevk ve iskân işleri, İskân İdaresi'nden ayrılan para ile yapılırken, göçmenlerin iaşeleri ise Kızılay tarafından sağlanmıştır. Ayrıca anayurda dönen göçmenler beş yıl boyunca arazi, bina ve diğer vergilerden muaf tutulmuş, Türkiye'nin birçok yerinde kurulan yardım komiteleri aracılığıyla nakdi ve aynî yardım sağlanmıştır.[143]

Genelge ve yönetmeliklerle vizeli veya vizesiz olmaları fark etmeksizin aynı muameleye tabi olan göçmenler için devlet teşkilatına genelge gönderen Başbakan Adnan Menderes'in sözleri de Türkiye'nin bu dönemde bu konuyu en önemli meselelerinden biri haline getirdiğini göstermesi açısından önemlidir. Milliyet Gazetesi'nin 1 Ekim 1951'de yayımladığı haberde Adnan Menderes'in *"Bulgaristan göçmenlerinin ne şartlar altında memleketimize gelmekte oldukları malumdur. Bunların bir an önce mesken sahibi edilmeleri ve kendi kendilerini geçindirir bir duruma getirilmeleri bugün için önemli memleket işlerinden birini teşkil etmektedir. Bu itibarla göçmenleri iskânsız bir şekilde tahakkukunu temin için bütün devlet teşkilatına kendi davalarına taalluk eden hususlarda azami müzaherette bulunmaları ve Valilerimizin bu işle yakından alakadar olarak kati iskân neticesinin en kısa zamanda gerçekleştirilmesini bizzat takip etmeleri lazımdır. Bu hususta hiçbir gayret ve feragati esirgemeyerek gereğinin yapılmasını"* istediğine yönelik ifadeler yer almıştır.[144]

Geçici iskânları sağlanan göçmenlerin kalıcı iskâna geçişlerinde de titiz davranılmıştır. Büyük ölçüde devlet bütçesinden kısmen ABD hibelerinden olmak üzere 1953'e kadar 14.453 evin inşası tamamlanmış; geriye kalan 8.119 evin inşasının 1952 yılının sonuna; 6.443 evin inşasının da 1953 yılının sonuna kadar tamamlanması planlanmıştır.[145] Bursa ve İstanbul başta olmak üzere göçmenlerin iskânının sağlanmasına yönelik olarak Balıkesir, Adana, Manisa, Konya, Ankara, Tekirdağ, İzmir, Aydın, Eskişehir, Yozgat ve Edirne göçmenlere yönelik en fazla konutun yapıldığı şehirler arasındadır.

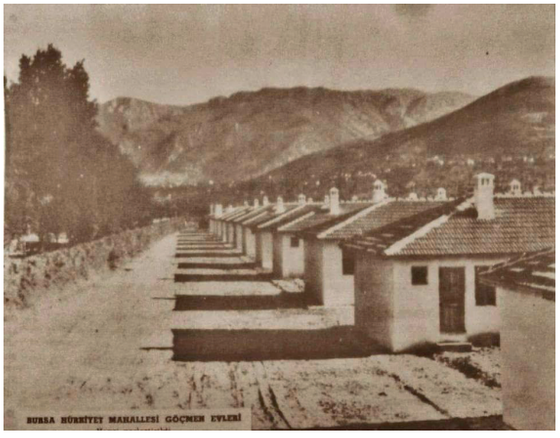

Görsel 33: Bursa Hürriyet Mahallesi'nde yapılan konutlar

Toplumsal hayata katılımın en önemli ayağını oluşturan göçmenlerin istihdamına yönelik çalışmalar da yapılmıştır. Meslek gruplarının belirlenmesi ve bu grupların istihdamına yönelik

142 Recep Murat Geçikli, "Bulgaristan Türklerinin Göçü (1950-1951) ve ABD Yardım Programına Yansıması", *Atatürk Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 1, 2016, s. 26.

143 Geçikli, op. cit., ss. 25-26.

144 Değerli, Karakuzu, op.cit., s. 327.

145 Değerli, Karakuzu, op.cit., s. 329.

çalışmalarda göçmenlerin % 82.7 gibi büyük bir oranda çiftçilik yaptığı göz önüne alınarak, yerleştirildikleri bölgede topraklandırılmaları sağlanmıştır.[146] Ayrıca göçmenlerin bir an önce üretime geçmelerini sağlamak için de ihtiyaç duyacakları tarım araçları, tohumluklar ve gerekli durumlarda kredi desteği de sağlanmaya çalışılmıştır.[147] Tarımsal faaliyetleriyle üretici haline getirilmeye çalışılan göçmenlerden ticaretle uğraşanlara da kolaylıklar sağlanmıştır. Göçmenlerin işletmelerine yönelik dükkânlar inşa edilmiş ve kredi destekleri ile ticari hayata tutunmaları sağlanmaya çalışılmıştır.[148] Genel itibarıyla yüksek bir oranda tarım sektöründe çalışan göçmenlerin, tarım dışı sektörlerde nitelikli işgücü olarak da istihdam edilmeleri söz konusu olmuştur. Tarım dışı alanlardaki mesleklerle ilgili olarak da bilgi sahibi olan göçmenlerin, kentlerde yeni yeni oluşmaya başlayan sanayileşme hareketinin gelişmesine de büyük katkıları olmuştur.[149]

Toplumsal hayata katılımın bir diğer önemli unsurunu da eğitim oluşturmaktadır. Öncelikle göçmen çocuklarının eğitim-öğretim hayatının daha fazla aksamaması adına genelgeler gönderilmiş, Türkçe seviyelerini ölçmek için çocuklar sınava tabi tutularak doğrudan eğitim hayatına başlayabilmişlerdir.[150] Bulgaristan'daki karnelerin denkliği konusunda yapılan çalışmalar neticesinde dereceleri belirlenen öğrencilerin ortaokul, lise ve üniversiteye başvurabilme hakları sağlanmıştır.[151]

1950-1951 Göçü, uluslararası konjonktür itibarıyla farklı kutuplarda yer alan iki devleti karşı karşıya getiren önemli bir olaydır. Türkiye, göç alma kapasitesi olarak daha düzenli ve yıllara yayılan bir göç stratejisi izlemek isterken; Bulgaristan, göç konusunu yıllara yayılmadan topyekûn bir şekilde çözme amacında olmuştur. Zira Bulgaristan Hükümeti'ne göre Bulgaristan'daki Türkler, Türkiye'nin Bulgar düşmanı propagandası sebebiyle göç etme eğiliminde olduklarından bu durum hemen çözülmezse Bulgaristan'ın yıllık üretimi ve ekonomisinin zarar görme ihtimali bulunmaktadır.[152] Öte yandan Türkiye, Bulgaristan Hükümeti'nin SSCB'nin kışkırtmasıyla Türkiye'yi zor durumda bırakmak için belli bir yıla yayılması gereken göçleri üç aya sıkıştırdığını, bu durumun bir "tehcir operasyonu" olduğunu düşünmüştür.[153] Benzer yönde bir düşünce de Bulgaristan Hükümeti'nin bu politikasının, Türkiye'nin Kore Savaşı'na asker göndermesinin oluşturduğu konjonktüre yönelik bir tepki olduğu da

146 Korkmaz, Öztürk, op. cit., s. 281.

147 Ibid.

148 Değerli, Karakuzu, op.cit., s. 333.

149 Ahmet İçduygu, Sema Erder, Ömer Faruk Gençkaya, *Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923–2023: Ulus–Devlet Oluşumundan Ulus–Ötesi Dönüşümlere*, İstanbul: Mirekoç, 2014, s. 150.

150 Değerli, Karakuzu, op.cit., s. 334.

151 Ibid.

152 Şimşir, "Bulgaristan Türkleri", op. cit., s. 241.

153 Ibid.

belirtilmektedir.[154] Soğuk Savaş dönemi konjonktürünün getirdiği blok politikalarının etkili olduğu bu dönemde Bulgaristan'da yaşayan Türkler, diğer Balkan coğrafyasında yaşayan Türkler gibi "Batı yanlısı" ve "Türkiye yanlısı" olarak görülerek bir "ulusal güvenlik sorunu" haline getirilmişlerdir.[155]

Bulgaristan Hükümeti'nin Türklere yaptığı zulüm, bu yıllar arasında Türkiye'ye gelen göçmenler için yapılan anketlerde de görülmüştür. 154.000'i aşkın göçmen arasında yapılan ankete göre göçmenlerin %11.1'i kendi isteği ile göç ettiğini söylerken; %85.3'ü Bulgaristan'da yaşamın artık imkânsız hale gelmesi sebebiyle göç ettiklerini söylemişlerdir.[156] Sadece bu oran bile Bulgaristan Hükümeti'nin, Türkleri zorla göç ettirmeye yönelik politikalar izlediğini ortaya koymaktadır. Yapılan ankette, Bulgaristan'daki Türklerin taşınmaz malları ile ilgili de sorular sorulmuştur. Bilindiği üzere Bulgar Hükümeti, bu konuda da Türklere zorluk çıkartmış; taşınmaz mallarını ellerinden çıkarmayanların Bulgaristan'dan çıkışına izin verilmeyeceğini söylemiştir.[157] Yapılan ankete göre, göçmenlerin sadece %2.6'sı mallarını istediği fiyata satabilmiş; geriye kalanlar ise ya mallarını satamamış ya da oldukça düşük fiyata elden çıkarmak zorunda kalmışlardır.[158] Farklı bir ifadeyle Bulgaristan Hükümeti'nin zulmü sadece göç öncesi değil, göç sonrası dönemde de Türkleri zorlamaya devam etmiş, uzun yıllar çalışıp didinerek elde edilen mallar yok pahasına satılmak zorunda kalmıştır.

Sonuç itibarıyla İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında Soğuk Savaş konjonktürünün etkisiyle göçlerin temelinde yatan sebepler savaş faktöründen çıkmış ve daha karmaşık bir duruma gelmiştir. Bu dönemde Türklere yapılan göç baskılarında etnik ve dinsel sebeplerin yanına bir de ideolojik boyut eklenmiştir. Zira Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin ve Bulgaristan'ın farklı bloklarda yer alması Bulgaristan yönetiminin Bulgaristan'da yaşayan Türkler konusunu salt ikili ilişkilerde değil, bloklar arası dengelerde de kullandığı bir araç haline getirmiştir. Soğuk Savaş dönemi boyunca gerçekleştirilen en önemli kırılma noktası olan 1950-1951 Göçü de bu anlamda konjonktürün getirdiği ideolojik baskılar ve Bulgaristan Hükümeti'nin devam eden homojen ulus devlet kurma fikri ile şekillenmiştir.

1968 YAKIN AKRABA GÖÇÜ

1950-1951 Göçü hem Bulgaristan'da kalan Türk azınlık hem de Türkiye açısından farklı sorunlara sebep olmuştur. Yoğun göç dalgası ile aydın ve iyi eğitimli kesimin Türkiye'ye gelmesi, geride kalan Bulgaristan Türklerinin başsız bir gövde olarak hareket etmesine yol açarken, Türkiye açısından ise kısa zamanda bu kadar geniş bir

154 Ibid., s. 223.

155 İçduygu, Erder, Gençkaya, op.cit., s. 148.

156 Şimşir, "Bulgaristan Türkleri ve...", op. cit., s. 61.

157 Ibid., s. 62.

158 Ibid.

kitleyi kabul etmek ekonomik zorlukları beraberinde getirmiştir.[159] 1950-1951 Göçü'nün sebep olduğu diğer bir sorun ise parçalanmış aileler sorunu olmuştur. 1950-1951 Göçü'nün aniden kesilmesi ve tamamen yasaklanması sebebiyle Bulgaristan'da göç hazırlığı yapan birçok kişi için bu durum hayal kırıklığı yaratmıştır. Tüm bunların yanında Bulgaristan'da yaşanan gelişmeler, Bulgaristan Türklerinin göç isteklerinin daha da artmasına sebep olmuştur. Bulgaristan Hükümeti'nin tarım topraklarını kooperatifleştirmesi ve Türk azınlığı "Bulgarlaştırmaya" dönük politikalar yürütmesi de Bulgaristan'daki Türklerin kaygılarını daha da arttırmıştır.[160] Bu dönemde ayrıca Türk azınlık okullarının Bulgar okullarıyla birleştirilmesi söz konusu olmuş, bu ise baskıların boyutunu okul çağındaki çocuklara kadar genişletmiştir. Birleştirilmiş okullarda derslerin Bulgarca yapılması ve hatta haftada 4 saat verilen Türkçe derslerin bile kademeli olarak kaldırılması Bulgaristan Hükümeti'nin her yönüyle totaliter olan tutumunu gözler önüne sermesi açısından önemlidir.[161] Bulgaristan'daki Türkler, tüm bu gelişmeler sebebiyle zor şartlarda da olsa Türk temsilciliklerine on binlerce göç dilekçesi vermişlerdir. Fakat bu dönemde baskı ve zulüm politikası burada bile kendini göstermiş, göç dilekçesi vermeye gelenlere şiddet uygulanıp, hapis cezası verilmesi gibi durumlar dahi söz konusu olmuştur.[162] Adeta "göç" kelimesinin bile yasaklandığı bu dönemde Türkiye'ye gelen göçmenler de orada kalan yakınları için çaba göstermişler ve Türkiye'deki temsilciliklere on binlerce göç dilekçesi vermişlerdir. Böylece hem Türkiye'deki hem de Bulgaristan'daki elçiliklerde ileride Türkiye'ye göç edeceklerin listeleri de belirlenmiştir.

Bu yıllarda Bulgaristan Hükümeti, Türk azınlığa sert politikalar uygulamış fakat başarısız olmuştur. Bulgaristan açısından bir tehdit olarak görülen ve asimile edilemeyen Bulgaristan Türklerinin göç etmeleri Bulgaristan Hükümeti açısından en rasyonel seçenek olarak görülmüştür. Bulgaristan Devlet Başkanı Todor Jivkov, 1968 yılında Türkiye'yi ziyaret etmiş ve bu ziyaret esnasında iki devlet arasında "*Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Arasında Yakın Akrabaları 1952 Yılına Kadar Türkiye'ye Göç Etmiş Olan Türk Asıllı Bulgar Vatandaşlarının Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Göç Etmeleri Hakkında Anlaşma* (1968 Yakın Akraba Göçü Anlaşması)" imzalanmıştır.[163]

«Bu ziyaretim, her iki komşu ülke ilişkileri için yararlı olacak»

TODOR JİVKOF VE DEMİREL ESENBOĞA HAVA ALANINDA

Bulgar Başbakanı Jivkof Ankara'ya geldi

Görsel 34: Cumhuriyet, 21 Mart 1968

159 Özlem, "Cumhuriyet Döneminde Balkanlar'dan...", op. cit., s. 106.

160 Şimşir, "Bulgaristan Türkleri", op. cit., ss. 337-339.

161 Hayriye Süleymanoğlu Yenisoy, *Bulgaristan Türklerinin Türkçe Eğitim Davası*, Bursa: B.G.F Yayınları, 2007, ss. 39-40.

162 Ağanoğlu, op.cit., s. 313.

163 Özlem, "Türkiye-Bulgaristan İlişkileri...", op. cit., s. 95.

Bulgar Başbakanı görüşmelerden memnun olduğunu bildirdi

BULGARİSTAN'LA GÖÇ ANLAŞMASI DÜN İMZALANDI

1952 yılına kadar göç etmiş olan Türklerin yakınları gelebilecek

Görsel 35: Milliyet, 23 Mart 1968

Parçalanmış aileleri birleştirmeyi amaçlayan ve 1969 yılında yürürlüğe giren bu anlaşma, 1978 yılına dek devam etmiş ve bu süre içerisinde yaklaşık 130 bin Bulgaristan Türkü anavatanları olan Türkiye'ye göç etmiştir.[164] Ancak parçalanmış aileleri birleştirme amacı güden bu anlaşma ile yeni parçalanmış aileler sorunu ortaya çıkmış ve Bulgaristan anlaşma maddelerinin pek çoğuna uymamış olsa da Bulgaristan Türkleri bu anlaşma ile bir kriz yaşanmadan barışçıl çerçevede göç etmiştir.[165]

Bulgaristan'daki Türkler, göç edebilmek için geçmiş senelerde olduğu gibi yine türlü zorluklarla karşılaşmışlardır. Göç etmenin en temel şartlarından olan taşınmazların satılması durumu bunların başında gelmektedir. Türkiye'ye göç edebilmek için evlerini çok cüzi bir miktara satanlar olduğu gibi tapu masraflarını dahi ödeyerek evlerini Bulgarlara vermek zorunda kalan örnekler de görülmüştür.[166] Taşınmazların yanı sıra göçmenlerin yanlarında nakit para, döviz veya altın para getirmelerinin de yasak olması şartları daha da zorlaştırmıştır.[167] Ayrıca bu dönemde Türkiye'ye gelen göçmenler, iskânlı göçmen değil, serbest göçmen statüsünde olmuşlardır. Bu sebeple bu göçmenler doğrudan devletten herhangi bir yardım alamamışlardır. Ancak Türkiye'den kendilerine istek belgesi oluşturan akrabalarının bu göçmenlere 5 yıl süreyle bakma yükümlülüğü bulunmuştur.[168]

Özetle 1968 Yakın Akraba Göçü Anlaşması parçalanmış aileler sorununu ortadan kaldırmadığı gibi yeni parçalanmış aileler yaratmıştır. Zira bu anlaşma sadece yakın akraba göçlerini kapsadığından, göç edeceği hesap edilen 30.000 kadar Türk bundan yararlanamamış, anlaşma kapsamına girmeyen bazı Türk ailelerin de bu anlaşma kapsamında göç ettikleri anlaşılmıştır.[169] Bu anlaşma kapsamında Türkiye'ye gelenler tahminlerden daha fazla olsa da Bulgaristan'da kalan Türklerin sayısı 1 milyona yakın durumdadır. Yaklaşık yüz yıldır süren göçlere rağmen Türk nüfusunun artmaya devam etmesi, Bulgar hükümetinin demografik korkularını daha da arttırmıştır. Örneğin 1968'de yapılan araştırmalara göre Bulgaristan'da doğan 80.000 çocuktan sadece 25.000'inin Bulgar olduğu saptanmıştır.[170] Bunun gibi demografik korkular Bulgaristan Hükümeti'nin daha saldırgan, daha sert ve psikolojik etkilerinin günümüze kadar hissedildiği asimilasyon politikaları izlemesiyle sonuçlanmıştır.

---

164 Nuri Korkmaz, Ayhan Öztürk, "Bulgaristan Türklerinin Göç Süreci ve Göçmenlerin Türkiye'deki İskân ve İş Gücüne Dayalı Entegrasyonu", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 3, 2017, s. 276.

165 İnginar Kemaloğlu, op. cit., s. 43.

166 Yıldırım, op.cit., s. 64.

167 Ibid.

168 Ibid., s. 65.

169 Özlem, "Cumhuriyet Döneminde Balkanlar'dan...", op. cit., s. 107.

170 Ağanoğlu, op.cit., s. 314.

1989 BULGARİSTAN'DAN ZORUNLU GÖÇÜ

Bulgaristan Türkleri yakın dönemlere kadar ölüm ya da göç ikileminde kalmıştır. Bu durumun nedeni Bulgarların 93 Harbi'nden itibaren Bulgaristan Türklerine yönelik olarak "yok etme" veya "def etme" politikası izlemesidir.[171] Bu yok etme politikası özellikle savaş dönemlerinde uygulamaya geçmiş ve Türklere yönelik katliamlar gerçekleşmiştir. Bulgarların sözde "Soya Dönüş" politikası kapsamında, nüfus kaygılarını gidermek adına gerçekleştirilen göçlere rağmen Bulgaristan'daki Türk nüfusun artış göstermesi üzerine asimilasyon politikalarını artıran komünist Todor Jivkov yönetimi, Bulgaristan'daki Türk nüfusu zorla göç ettirmek için her alanda Türkleri zorlayıcı politikalara ağırlık vermiştir.[172] 1959-1970 arası dönemde uluslararası sistemin de verdiği rahat hareket edebilme kabiliyeti sonucu "Bulgarlaştırma" politikası "entegrasyon" adı altında başlamıştır. Bu dönemde Türk çocukları Bulgar okullarında okutulmaya çalışılmış, Türkçe yalnızca seçmeli ders olarak sunulmuş ve Türkçenin izleri silinmeye çalışılmıştır.[173] Eğitime vurulan darbenin yanı sıra Türklerin İslam kimliğine de saldırılmış ve 1944'te 16.000 olan din görevlisi sayısı 1960'a gelindiğinde 580 civarına düşürülmüştür.[174]

Türklerin aşamalı olarak asimile edilmeye ve "Bulgarlaştırılmaya" çalışıldığı 1970'lerden itibaren Türk okulları kapatılmış, Türkçe konuşmak yasaklanmış, Türkçe radyo yayınlarına son verilmiş, Türkçe basılan gazete ve dergilerin basımı durdurulmuş veya Komünist Parti kontrolüne sokulmuş, camiler yıkılmış ve başka amaçlarla kullanılmıştır.[175] Bulgarlara ait çeşitli bayram ve ritüellerin uygulanışı mecburi kılınmış, Türk müziklerinin dinlenmesi suç sayılmış ve Türk kültürüne dair her şeye karşı engellemeler getirilmeye başlanmıştır. Bütün bu sistematik asimilasyon politikaları Bulgarların "Soya Dönüş Süreci (Възродителен процес - Vızroditelen Protses)" olarak adlandırdıkları düşünce yapısına dayanmıştır. Bu düşünce gereği Bulgaristan Türklerinin aslında Bulgar oldukları ve Osmanlı Devleti tarafından asimile edildikleri yani Hristiyanların o dönemde Müslümanlaştırıldıkları öne sürülmüştür.[176] Söz konusu id-

171 Şimşir., "Bulgaristan Türkleri", op. cit., s. 344.

172 "Türkiye'ye Göç", *Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı*, https://www.tbmm.gov.tr/kultursanat/yayinlar/yayin073/073_00_010.pdf, (e.t. 08.03.2021).

173 Vesselin Dimitrov, "In Search of a Homogeneous Nation: The Assimilation of Bulgaria's Turkish Minority, 1984-1985", *Journal of Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, UK: London School of Economics and Political Science, 2000, s. 5.

174 Ibid.

175 Nihan Ciğerci, "Bursa-Kırcaali Hattı: 1989'da Gelen Bulgaristan Göçmenleri Örneği", Gülfer Ihlamur Öner, Aslı Şirin Öner, (Ed.), Küreselleşme Çağında Göç, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, s. 115.

176 Neriman Ersoy Hacisalihoğlu, "1984-1985 İsim Değiştirme Meselesi ve Uygulamaları", Neriman Ersoy Hacısalihoğlu, Mehmet Hacısalihoğlu, (Ed.), *89 Göçü: Bulgaristan'da 1984-1989 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç*, İstanbul, 2012, s. 173.

diaların sebebi ise yapılan zalimce uygulamaların meşrulaştırılmaya çalışılmasıdır. Bu düşünce yapısı sonucu sünnet, mevlit ve İslami gelenekler ile defin işlemleri yasaklanmış, vefat eden Türkler Hristiyan geleneklerinde olduğu gibi tabutlarda kıyafetleri ile koyularak defnedilmişler ve Türkçe mezar taşları kırılırken, yeni mezar taşlarına Bulgarca isimler yazılmıştır.[177]

Bulgar baskısı doruk noktasında

ZALİMLER

- Bulgar adı almayan işten atılıyor
- Türk ismiyle bankadan para çekilemiyor
- Öğrenci, okuldan kovuluyor
- Doktor, hastayı muayene etmiyor
- Eczane Türk'e ilaç vermiyor
- Cezaevleri Türk dolu, görüşme izni verilmiyor (döve döve, orada da isim değiştiriliyor)
- Türkçe konuşana para cezası var
- Düğünlerde Türkçe şarkı söylemek yasak
- Bulgar isimli yeni pasaportların teslim töreninde Türkler silah zoruyla gülümsemek ve öyle poz vermek zorunda bırakılıyor

- Bulgaristan'da yaşayan bir Türk kadınının, bir Arap ülkesinde çalışan yakını vasıtasıyla Türkiye'de bulunan babaannesine gönderebildiği mektupta, "Güney'de 800 Türk'ü tanklarıyla, toplarıyla ezdiler" deniyor
- Mektupta, Türkiye'nin Bulgaristan'da yaşayan soydaşlarıyla beklenildiği kadar ilgilenmemesinden de yakınılıyor
- Bir başka mektupta da, Türkçe konuşanlara 10 leva ceza kesildiği yazılıyor

Haberi 7. Sayfada

90'lık yürek nasıl dayanır?

Yüzü kırışıklarla dolu bir nine, Bulgaristan'daki torunundan, bir Kuzey Afrika ülkesinde çalışan öteki torunu aracılığıyla aldığı mektubu okuyunca, perişan oldu.. Torunu mektubunda, ona Bulgaristan'ın artık Türkler için bir "zindan" haline geldiğini, cezaevlerinin Türklerle dolup taştığını, Türkçe konuşmanın ve Türkçe şarkı dinlemenin bile yasaklandığını anlatıyordu... Asırlık çınarları andıran nine, "İhtiyar yüreğim nasıl dayanır bütün bunlara!.." diye ağlıyordu...

Görsel 36: Milliyet, 18 Mart 1985

Bahsi geçen zalim politikaların kendini en acı şekilde gösterdiği, göç tarihinin en önemli yerlerinden biri Tuna Nehri üzerinde yer alan "Belene Adası"dır. Bulgar zulmüne boyun eğmeyen muhalif Türklerin gönderildiği, işkence edildiği, öldürüldüğü ve sindirilmeye çalışıldığı toplama kamplarının bulunduğu bu Ada Bulgaristan'da yaşayan Türkler için derin anlamlar taşımaktadır. Sofya yönetimin politikaları kapsamında uygulanan kısıtlamalar ve zorlamalar giderek daha ağır hale gelmiş ve gösterilen tepkilere karşı Bulgaristan Hükümeti şiddeti artıran politikalar izlemeye başlamıştır. Belirtmek gerekir ki Türklerin isimlerinin değiştirilmesi, daha önce hiçbir komünist rejimin başvurmadığı bir müdahale biçimidir. Romanya'da Macar kültürel özerkliğinin herhangi bir izini acımasızca yok etmiş olan Çavuşesku dahi azınlığa Rumen isimlerini dayatacak kadar ileri gitmemiştir.[178]

Belene Kampı aynı zamanda Mayıs 1989'da gerçekleşecek Bulgaristan Türklerinin kitlesel gösterilerinin habercisi olan, Bulgaristan Türklerinin ilk toplu protestosunun da yapıldığı yerdir. 1987 yılında birçok mahkûm açlık grevine başlamış ve ardından Bulgaristan'daki diğer hapishanelere ve ceza kolonilerine dağıtılmışlardır. Bulgaristan'da 1949 ve 1959 yılları arasında açılarak daha sonra kapatılan kamplar, yalnızca Türkler için 1985-1989 yıllarında tekrar açılmıştır.[179] 1984 yılında gösterilere ve direnişlere katılan pek çok erkek işkencelere maruz bırakılarak ya Belene adasına gönderilmiş ya da diğer bölgelerdeki cezaevlerinde tutulmuşlardır.[180] Belene veya başka bir cezaevinde "cezasını" çeken mahkûmların evlerine dönmelerine bile müsaade edilmemiş,

177 Ibid., s. 173.

178 Dimitrov, op.cit., s. 2.

179 Tomasz Kamusella, *Ethnic Cleansing During the Cold War: The Forgotten 1989 Expulsion of Turks from Communist Bulgaria*, London: Routledge, 2019, s. 42.

180 Tufan Gündüz, *Belene: Ölüm İçin Yer Sert Uçmak İçin Gök Uzak*, Ankara: YTB Yayınları, 2020, s. 185.

Görsel 36: Belene Kampı

bu kişiler hiçbir Türk'ün bulunmadığı köylere sürgün edilmişlerdir.[181] İsim değiştirme politikasına karşı direnenlere yönelik giderek artan şiddet eylemleri arasında dayak, hapis veya sürgün bile artık hafif ceza sayılmaya başlanmış ve Belene Kampı Türkler tarafından doldurulmuştur.[182]

1988 yılında Bulgaristan Hükümeti "Zorla İsim Değiştirme" kampanyası sırasında 40 kişinin polis tarafından öldürüldüğünü belirtmiştir. Uluslararası Af Örgütü (UA-Ö)'nün ise kayıplarla ilgili tahmini, bu sayının iki katından fazla yani yaklaşık 100 kişi olarak kayıtlara geçmiştir.[183] Resmi verilere göre 1500'ün üzerinde kişi bu kamplarda sistematik işkence, tecavüz ve psikolojik baskıya tabi tutulmuş ve 500'den fazla kişi bu kampta hayatını kaybetmiştir.[184]

Baskı politikaları 1984 yılının sonlarında daha da sert boyutlara ulaşmıştır. Türklerin yaşadığı yerlere yabancıların girişi yasaklanmış, haberleşme engellenmiş, buradaki Türklerin, Türkiye'deki akrabalarıyla iletişim kurmaları ve karşılıklı ziyaretleri dahi

181 Ibid.

182 Ibid.

183 Kamusella, op.cit., s. 42.

184 "Bulgaristan 22 yıl sonra asimilasyonu kabul etti", NTV, 12.01.2012, https://www.ntv.com.tr/turkiye/bulgaristan-22-yil-sonra-asimilasyonu-kabul-etti,hvs6N2P8iES-Ic-RjHr1JA (e.t. 28.07.2021).

yasaklanmıştır.[185] Ayrıca bu dönemde Türk okullarının kapanması ve Türkçenin yasaklanması sonucu Bulgar okullarına gitmeye mecbur bırakılan Türkler, Bulgarcaları yeterli görülmediği için yüksek öğrenim kurumlarına alınmamışlardır.[186] Türkçe eğitimin kaldırılmasına gerekçe olarak da okulların eskimiş olduğunu iddia eden Bulgar yönetimi Türk okullarına, Bulgar okullarına yapılan desteği kesinlikle vermeyerek eğitim yetersizliğini de giderek derinleştirmek istemiştir.[187] Bu politikalarla Bulgaristan Türklerini toplumsal hayattan büsbütün dışlamayı amaçlayan Bulgar yönetimi bardağı taşıran son damla olarak görülen isim değiştirme politikasına geçmiştir.

Görsel 37: Bulgarlar tarafından dövülerek öldürülen Recep İbrahimov Mustafaov

Bilinç katliamı ve kültürel asimilasyona direnen Türk nüfus başta köyler olmak üzere küçük direniş hareketlerine başlamıştır. Emin Atasoy'un tespit ettiği üzere Kırcaali'nin Kuşallar (Kominuga) Köyü'nde ilk olarak ortaya çıkan gösteriler, Hristiyan tabut yakma, Türk bayrağı dalgalandırma gibi protesto eylemleri ile devam etmiştir.[188] Kırcaali'nin Killi Kızılağaç (Kirkovo) ilçesinin Killi muhitinde 26 Aralık 1984'te yapılan yürüyüş ile "isim değiştirme kampanyası" protesto edilirken Bulgar güvenlik güçlerinin açtığı rastgele ateş sonucu aralarında 20 aylık Türkân Bebek'in (Türkân Feyzullah) de bulunduğu Ayşe Mollahasan ve Yakup Musa şehit edilmiş ve onlarca kişi yaralanmıştır.[189] Türkân Bebek'in şehadeti Türkleri yıldırmak yerine direnişe daha sıkı bağlanmalarını sağlamış ve aynı bölgede birkaç gün bile geçmeden binlerce Türk gösteri düzenlemiştir.[190]

185 Ciğerci, op. cit., s. 115.

186 Fahri Türk-Kader Özlem, "Bulgaristan Türkleri ve Türkçe", Fahri Türk, (Der.), *Balkanlar'da Yaşayan Türk Azınlıkları ve Türkçeye Yönelik Dil Politikaları*, Ankara: Astana Yayınları, 2016, s. 10.

187 Ersoy Hacisalihoğlu, op. cit., s. 174.

188 Gündüz, op. cit., s. 184.

189 Ibid.

190 Ibid.

Bulgar zulmüne karşı onbinlerce yurttaş, tek bir yumruk gibiydi

Heyecanlı... Anlamlı... İnançlı...

- Öfkeli ama, sakin bir kalabalığın katıldığı Saraçhane'deki mitingde, Bulgaristan'ın Türklere uyguladığı işkence ve baskılar protesto edildi
- Büyük yürüyüş ve mitingten önce Bulgar Konsolosluğu'nun önüne siyah çelenk bırakıldı
- Mitingde konuşan Balkan Türkleri Dayanışma Derneği Başkanı Mehmet Çavuş, "Bulgar Türklerinin Türklüğüne uzanan kanlı eller, kesilmeli. Fatih'lerin torunları, Bulgar olamaz" dedi

Haberi 10. Sayfada

Muhteşem protesto

Sabah erken saatlerden itibaren Yenikapı, Atatürk Bulvarı ve Saraçhane'de gruplar halinde toplanan vatandaşlar saat 13.00'ten itibaren dü- zenli bir yürüyüşle miting meydanını doldurmaya başladılar. Binlerce Türk bayrağının süslediği muhteşem topluluk tek bir ağızdan soydaşlarımızın haklarına sahip çıkılmasını istediler. Bulgar zulmünü lanetlediler. 12 Eylül 1980'den bu yana yapılan bu ilk mitingde yurttaşların taşıdığı afiş, pankart ve dövizlerde, "Dünyadaki tüm devlet ve kuruluşlardan Bulgaristan'ı" [illegible] istendi. Körüde, Bulgaristan'daki soydaşlarımızdan gelen mektupların okunması mitinge katılan onbinlerce kişiyi heyecanlandırdı.(YALÇIN ÇINAR)

Görsel 38: Milliyet, 22 Mart 1985

Türklerin adlarının Bulgar adları ile değiştirilmesine yönelik zorlamalar aslında 1984 yılında başlamış fakat Bulgar yönetimi bu politikanın varlığını gizlemiş, bu kişilerin kendi istekleriyle Bulgar adlarını aldıklarını dile getirmiş ve Türkiye'nin buna yönelik itirazlarını reddetmişlerdir.[191] Aralık 1984'ten Ocak 1985'e kadar, bir aylık bir süreçte neredeyse 1.000.000 Türk'ün isimleri değiştirilmeye zorlanmıştır.[192] Bu sayının o zamanki Bulgaristan nüfusunun % 10'undan fazlasına tekabül ettiği düşünüldüğünde durumun ciddiyeti anlaşılmaktadır. Ayrıca bu asimilasyon politikası Avrupa tarihinde görülmüş en hızlı ve en kapsamlı olma özelliği de taşımaktadır.[193]

Bulgaristan Türklerinin isim değiştirme politikalarına karşı protesto girişimleri Mayıs 1989'da başlayıp tüm ülkeye yayılmıştır. "*Türklüğümüzden asla vazgeçmeyiz, Bulgar isimlerini almayız*" şeklinde başlayan protestolarda Bulgar asker ve polisinin gösterilere sert müdahalesi ve Türklere ateş açması sonucu ise 60'tan fazla insan yaşamını yitirmiş, yüzlerce kişi yaralanmış ve binlercesi de tutuklanmıştır.[194] Türkiye'de de benzer şekilde İstanbul, Bursa ve Edirne gibi göçmenlerin yoğun olarak ikamet ettikleri yerlerde Türklere yapılan zulümlere karşı gösteriler düzenlenmiştir.

Çeyrek asırlık asimilasyon süreci kendisine yüklediği beklentileri karşılayamamış, 1980'lerin ortalarında, Türk azınlık etnik Bulgarlarla çok daha fazla etkileşim halinde olmasına karşın, dil, din ve Türkiye›ye karşı tutum açısından kimliğini korumayı başarmıştır.[195] Kampanya sırasında etnik Bulgar çoğunluğu harekete geçirmek için cid-

191 Ömer Engin Lütem, "1984-1989 Dönemi Türkiye'nin Bulgaristan Politikası ve 89 Göçü", Neriman Ersoy Hacısalihoğlu, Mehmet Hacısalihoğlu, (Ed.), *89 Göçü: Bulgaristan'da 1984-1989 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç*, İstanbul, 2012, s. 142.

192 Dimitrov, op. cit., s.2.

193 Ibid.

194 Şimşir, "Bulgaristan Türkleri...", op. cit., s. 439.

195 Dimitrov, op. cit., s. 6.

Onbinler, 3 partinin ortak Taksim mitinginde Bulgaristan'ı protesto etti

Sofya'ya ulusal tepki

İDRİS AKYÜZ, ŞENAY KALKAN, ERDOĞAN KÖSEOĞLU, FUAT KOZLUKLU, ALİ TEVFİK BERBER, ESAT PALA, NİHAT HALICI, VEDAT YENERER

Kültür Bakanı Namık Kemal Zeybek, SHP Genel Sekreteri Deniz Baykal ve DYP'li Hüsamettin Cindoruk, Taksim mitinginde partileri adına yaptıkları konuşmalarda Bulgaristan'ın, ülkede yaşayan Türk nüfusa yöneltiği baskıları ağır bir dille eleştirdiler. Konuşmacılar, dünya kamuoyuna 'soykırım' olarak niteledikleri uygulamalara karşı daha etkin tepki göstermeye çağırdılar.

İstanbul Haber Servisi — Bulgaristan'ın ülkesindeki Türk azınlığa uyguladığı baskılar ve "**zorunlu göç**" uygulaması, dün üç partinin Taksim Alanı'nda düzenlediği "**Bulgaristan'ı Telin Mitingi**"yle protesto edildi. Öğle saatlerinden itibaren ellerinde Bulgaristan'ı ve **Todor Jivkov**'u protesto eden pankartlar, afişler taşıyarak Taksim Alanı'nı dolduran on binlerce kişi, çeşitli sloganlar attılar ve Jivkov'un resimlerini, kuklalarını ve Bulgaristan bayrağını yaktılar. Miting sürerken alandan ayrılan üçer dörder bin kişilik gruplar Harbiye, Şişli - Mecidiyeköy yönüne doğru ilerleyerek '**Allah Allah**' sesleri arasında ve tekbir getirerek Bulgaristan'ı protesto ettiler. Taksim Alanı'ndan ayrılan bir başka grup ise İstiklal Caddesi'ne doğru yürüyerek Sovyetler Birliği Konsolosluğu önünde gösteri yapmak

(Arkası Sa. 12, Sü. 7'de)

Gelenlerin sayısı 65 bini buldu

Taksim'de ilk miting — Yaklaşık on yıldan bu yana Taksim Meydanı'nda düzenlenen ilk mitingde Bulgaristan'ın ülkesinde yaşayan soydaşlarımıza karşı uyguladığı baskılar ve son günlerdeki zorunlu göç protesto edildi. Kalabalık bir yurttaş grubunun katıldığı mitingde Bulgaristan'ı ve Jivkov yönetimini suçlayan pankartlar kullanıldı, sloganlar atıldı. Mitinge katılan bazı gruplar daha sonra İstiklal caddesine ve Mecidiyeköy'e

Görsel 39: Cumhuriyet, 25 Haziran 1989

Dışişleri, Jivkov'a sert çıktı:

'Bulgaristan ırkçı'

Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü İnal Batu, Bulgar Devlet Başkanı Todor Jivkov'un Türk varlığını inkâr eden demecini yanıtlayarak, "Bulgaristan ırkçılık zihniyeti sergiliyor ve asırlardır varlığını sürdürmüş toplumları yok etme yolunu seçmiş bulunuyor" dedi

ANKARA, ÖZEL

TÜRK Hükümeti, Bulgaristan Devlet Başkanı **Todor Jivkov**'un bir Alman gazetesinde yayınlanan demecinde, ülkesinde Türk kökenli kimse bulunmadığı, bunların Bulgar asıllı Müslümanlar olduğu iddiasına yer vermesi karşısında şiddetli tepki gösterdi ve Bulgaristan'ı ırkçılıkla suçladı.

Dışişleri Sözcüsü **İnal Batu** bu tepkiyi dile getirirken, **"Bulgar yönetimi etnik olarak saf bir Bulgaristan yaratmak için ülkesinde asırlardır varlığını sürdürmüş olan toplumları, şiddete başvurma dahil, yok etme yolunu seçmiştir. Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nde Türk yoktur demek, mesnetsiz bir iddia olduğu kadar, ırkçı bir zihniyeti de sergilemektedir"** dedi. Batu sözlerini şöyle sürdürdü:

"Bu iddia üzerine bina edilen uygulamalar iki komşu ülke ilişkilerinde mevcut olmaması gereken sorunlar yaratmıştır. Bu meselelerin aşılabilmesi için Bulgaristan yöneticilerinin makul ve sorumlu bir tutum ittihazı suretiyle siyasi gerçekçiliğe dönmelerini dileriz."

Görsel 40: Milliyet, 4 Haziran 1987

di bir girişim olmamış ve gelişmelerden Bulgar medya organları tarafından nadiren bahsedilmiştir. Asimilasyon süreci, muhtemelen etnik çoğunluğun pasif kalmış sempatisine sahip olmasına rağmen, neredeyse tamamen seçkinler tarafından yönetilmiştir.[196] Komünist Parti Merkez Parti Arşivi'nde bulunan belgeler, sorunun Politbüro tarafından ilk kez 18 Ocak 1985'te ele alındığını göstermektedir ki 24-25 Aralık 1984 gecesi kampanyanın başlamasından üç hafta sonrasını işaret etmektedir.[197]

Bulgaristan Devlet Başkanı Todor Jivkov'un bu asimilasyon politikalarında amacının Türkleri zorunlu göçe mecbur bırakmak olduğu görülmektedir. 1988 yılında Politbüro toplantısında 100.000 ila 500.000 Bulgaristan Türkü'nün göç etmesinin Bulgaristan yararına olduğunu söyleyen Jivkov başka siyasetçilerden de destek kazanmaya çalışmıştır.[198] Jivkov, kampanyanın tam olarak etkili olmayacağını ve hedeflenen nüfusun önemli bir bölümünün kesinlikle zorunlu asimilasyona direneceğini tahmin etmiş ve karşı koyacak grubun 100.000 ila 150.000 kişi olacağını öngörmüştür. Bu aşamada Jivkov uygun bir zaman aralığı ortaya çıktığında muhalifleri ülkeden kovmayı planlamıştır.[199]

Bulgaristan Hükümeti dönem itibarıyla ülke içerisinde Türklerin varlığını kabul etmemektedir. Bu sebeple Türkiye ile yapılacak herhangi bir göç anlaşması Türklerin

196 Ibid., s. 10.

197 18 Ocak itibarıyla etnik Türklerin en yoğun olduğu ve Türkiye sınırına yakın olan güney Bulgar bölgelerindeki Hasköy ve Kırcali'de yaşayan 310.000 kişinin adı zaten değiştirilmiştir. Detaylı bilgi için bkz.; Dimitrov, op. cit., s.13.

198 Emin Atasoy, "1989 Yılındaki Zorunlu Göçün Bulgaristan Devleti ve Bulgaristan Türkleri Perspektifinden Değerlendirilmesi", Ayşe Kayapınar, Levent Kayapınar, Hakan Öztürk, Ökkeş Narinç, (Ed.), *1989 Yılında Bulgaristan'dan Türk Zorunlu Göçünün 30. Yılı*, Tekirdağ: Çorlu Belediyesi Yayınları, 2020, s.153.

199 Kamusella, op. cit., s. 41.

Görsel 41: 1989 zorunlu göçü

varlığının tanınması anlamına geleceğinden buna yanaşmamıştır.[200] Bu durum ise yapılması planlanan zorunlu göçün sessiz bir şekilde gerçekleştirilmesini gerektirmiştir. Böylece hem Türk azınlığın tazminat ve mal varlığı talep etmelerinin önüne geçilmesi hem sosyal hakların "gönüllü devri"nin sağlanması planlanmıştır.[201] Bulgaristan Türklerinin yok farz edilmesi, büyük bir bölümünün kırsal alanda tarımla uğraşması, Bulgar Müslüman kimliğinin Türk kimliği yerine kullanılması gibi sebeplerle Bulgaristan Türklerinin baskı altında oldukları gerçeği büyük devletler ve Balkan devletleri hariç gizlenmeye çalışılmış, Bulgar basını olaylarla ilgili hiçbir yayın yapmamıştır.[202] Sinsi bir şekilde tasarlanan planlar sonucunda Bulgarların alaylı bir tabir ile "Golyamata Ekskurziya" yani "Büyük Turistik Seyahat" olarak adlandırdıkları 1989 Zorunlu Türk Göçü en nihayetinde başlamıştır.[203]

Bulgaristan Türkleri hiçbir anlaşmaya veya plana dayandırılmadan, yalnızca bir ya da üç aylık turist pasaportlarıyla Türkiye'ye "yabancı turist" olarak göç etmek zorunda bırakılmıştır.[204] Bu durum sonucu göç eden kişiler sosyal haklarından, tazminat haklarından ve Bulgaristan'da kalan mallarından mahrum bırakılmışlardır. 1989 Zorunlu Göçü gerek öncesi gerekse sonrası düşünüldüğünde diğer göç hareketlerin-

200 Atasoy, op. cit., s. 153.

201 Ibid.

202 Lütem, op. cit., s. 151.

203 Atasoy, op. cit., s. 156.

204 İbid.

Görsel 42: 1989 zorunlu göçü

den ciddi farklılıklar göstermektedir. Asimile olmaktan, kimliklerini ve kültürlerini kaybetmekten kurtulmak için anavatanları olan Türkiye'ye gelen Türk azınlığın gerçekleştirdiği bu göç, barış zamanında iki komşu devlet arasında yapılan en büyük kitlesel göç olma özelliğine sahiptir.[205]

Bulgaristan'daki Türklerin durumunu en başından beri yakından takip eden Türkiye, asimilasyon sürecinin başlamasıyla birlikte Bulgaristan'a yönelik yeni bir politika belirlemiştir. Bu politika ana hatları ile şu konuları içermiştir:[206]

- İlk olarak asimilasyona uğrayan Türklerin, Türkiye'ye göçünün sağlanmasına öncelik verilmesi.
- Bulgaristan'da yaşayan Türklerin sorunları çözülünceye kadar, Bulgaristan – Türkiye ilişkilerinin asgari düzeye indirilmesi.
- Son olarak Bulgaristan'da yaşayan Türklerin durumunun uluslararası kuruluşlara götürülmesi.

Bu politikalar kapsamında üst düzey girişimlerde bulunan Türkiye'nin tepkileri, iki kutuplu uluslararası sistemin yapısında meydana gelen değişim sinyalleri, Türkiye'nin konuyu uluslararası platformlarda dile getirmesi, Bulgaristan içerisindeki aydınların muhalefeti ve ekonomik sorunlar da denkleme ilave edildiğinde Komünist rejim, 1989 Haziran ayından itibaren Türkiye'ye göçlere izin vermiştir.[207]

---

205 Ibid., s. 157.

206 Lütem, op.cit., s. 144.

207 Özlem, "Cumhuriyet Döneminde Balkanlar'dan...", op. cit., s. 107.

Jivkov, açık konuş...

Bulgar liderinin çağrısı, bazı temel sorulara açıklık getirilmesini gerektiriyor:

1 Türkler, hangi koşullarla Bulgaristan'ı terk edecek? Geride bırakacakları mal mülk ne olacak?

2 Düzenli bir göç için, Bulgaristan, Türkiye ile anlaşma yapmaya razı mı?

3 Geride kalacak Türklerin hakları korunacak ve garanti altına alınacak mı?

GELSİNLER, GÖRÜŞELİM

ENDİŞELİYİZ

SORUN BİTMEZ

GÖZ BOYAMA MI?

Görsel 43: Milliyet, 31 Mayıs 1989

Görsel 44: 1989 zorunlu göçü

29 Mayıs 1989'da Jivkov'un *"Biz sınırlarımızı açtık. Türkiye de sınırlarını Müslümanlara açsın"* şeklindeki konuşmasına cevaben dönemin Türk Başbakanı Turgut Özal, *"Türkiye'nin sınırlarının zaten açık olduğunu"* vurgulayarak Bulgaristan'ı da benzer şekilde davranmaya davet etmiştir.[208] Devam eden konuşmasında Başbakan Özal, Bulgaristan ile kapsamlı bir göç anlaşması yapılmasını da önermiştir. Bugüne kadar sürdürdükleri politikalara ters olacağını düşünen Bulgaristan Hükümeti göç anlaşmasına yanaşmamıştır. Fakat görüldüğü üzere bu göçler, isteğe bağlı değil, zorla gerçekleşmiştir. Bulgaristan Hükümeti göçleri, tespit ettiği Türkleri zor kullanarak, aileleri parçalayarak ve mallarına-mülklerine el koyarak zorla gerçekleştirmiştir.[209]

1989 Zorunlu Göçü ile göçmen olarak gelen Bulgaristan Türklerinin sayılarına bakıldığında Zorunlu Göç'ün başladığı 2 Haziran 1989'dan, Mayıs 1990'a kadar Türkiye'ye giriş yapan 345.960 kişi olduğu görülmektedir.[210] Aynı şekilde 2 Haziran 1989'dan Mayıs 1990'a kadar vize alarak gelen göçmen sayısı ise 34.098'dir. Söz konusu dönemde özel durumları sebebiyle geri dönen Bulgaristan Türklerinin sayısı 133.272'dir. Sonuç olarak zorunlu göçün başladığı tarihten 1990 Mayıs ayının sonuna kadar toplamda 212.688 kişi Türkiye'de kalmıştır.

Göçlere yönelik Türkiye'nin düzenlemelerine bakıldığında, hükümet anavatanına dönen göçmenlere yönelik bir takım kolaylaştırıcı düzenlemeler gerçekleştirmiştir. Sınır kapılarında vizesiz serbest geçiş hakkına sahip Türklerin yasal düzenlemeler yapılarak Türk vatandaşlığına geçişleri hızlandırılmıştır. Aynı şekilde göçmenlerin

208 Lütem, op.cit., s. 163.

209 Şimşir, "Balkan Türkleri", op. cit., s. 440.

210 Şimşir, "Balkan Türkleri", op. cit., s. 447.

Görsel 45: Göçmenler için kurulan Kızılay çadırları

Görsel 46: 1989 zorunlu göçü

yaşamlarının kolaylaştırılması için de çaba gösterilmiştir. Türk Hükümeti'nin uygulamaları arasında, gelenlerin varsa akrabalarının bulunduğu şehirlere ücretsiz ulaştırılması, lojman ihtiyaçlarının sağlanması gibi düzenlemelerin yanı sıra henüz vatandaşlık almayanlar için de çalışma izinleri hızla çıkartılmıştır.[211] Bu dönemde göçmenlerin temel ihtiyaçlarının karşılanması adına yardımların arttırılması için Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu ile ilgili yasada da değişiklik yapılmış, yardım toplanabilmesi için bankalarda hesap açılmıştır.[212]

Türkiye'de akrabası veya yakını bulunmayan göçmenler için geçici çözümler üreten Türkiye; göçmenleri çadır, yurt, okul gibi yerlerde misafir etmiş, yerleşimleri sağlandıktan sonra da bir süre kira yardımında bulunmuştur.[213] Gerek coğrafi yakınlık ve akraba ve yakınlarının orada bulunması gerekse de toplu konutların bu şehirlerde olmaları sebebiyle göçmenlerin daha çok başta Bursa olmak üzere İstanbul, İzmir, Tekirdağ, Eskişehir, Kırklareli ve Manisa gibi şehirlere yerleştirilmeleri sağlanmıştır.[214]

211 Gül Çatır, "Zorunlu Göç Tecrübesinin Devlet Politikalarındaki Yansıması: Bulgaristan'dan Türkiye'ye Kitlesel Göçün Analizi", Gülfer Ihlamur Öner, Aslı Şirin Öner, (Ed.),*Küreselleşme Çağında Göç,* İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, s. 224.

212 Ibid., s. 225.

213 Şimşir, "Balkan Türkleri", op. cit., s. 450.

214 Ibid., s. 456.

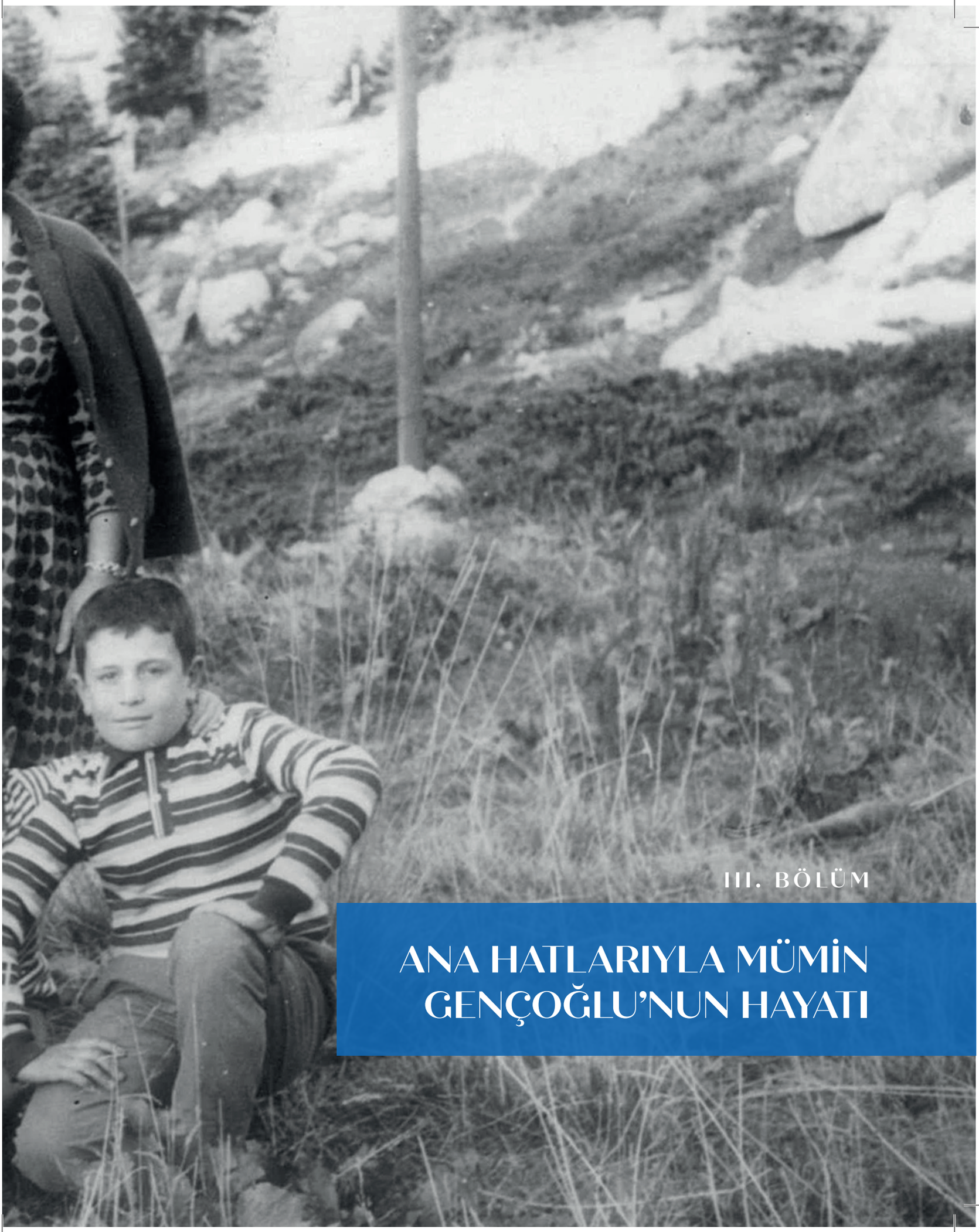

III. BÖLÜM

ANA HATLARIYLA MÜMİN GENÇOĞLU'NUN HAYATI

Türkiye'nin ve Balkan Türklerinin önemli değerlerinden biri olan Mümin Gençoğlu, 61 yıla sığan hayat hikâyesinde birçok önemli başarıya imza atmıştır. Balkan göçmeni bir fert olarak ticaretten spora, medyadan sivil topluma ve siyasete kadar geniş bir yelpazede faaliyet göstermiştir. Kendisini farklı kılan husus ise "*Göçmen Babası*" olarak anılmasıdır.

BULGARİSTAN'DAKİ HAYATI

Mümin Gençoğlu, 9 Temmuz 1932 tarihinde Bulgaristan'ın günümüzde Kırcaali şehrine bağlı Cebel ilçesinin Yiğitler Köyü'nde dünyaya gelmiştir. Doğu Rodoplar'da bir dağ köyü olan Yiğitler'in halkı bölgedeki diğer Türk köylerinde olduğu gibi Anadolu'dan Rumeli'ye gönderilen Yörük Türklere dayanmaktadır. Gençoğlu'nun doğumu itibarıyla bölgedeki idari sınırlara bakıldığında Yiğitler, Darıdere (Zlatograd) bölgesine bağlı bulunan Killi (Benkovski) Belediyesi sınırları içerisinde bir köy durumundadır. Bu nedenle nüfusa kayıtlı olan yeri Darıdere/Killi olarak geçmektedir.

Harita 12: Yiğitler köyü haritası

Görsel 47: Yiğitler köyü

Bu dönemde Cebel henüz Mestanlı (Momçilgrad)'ya bağlı bir yerleşim yeri olmakla birlikte, Bulgaristan Halk Meclisi'nin kararı ve 828 sayılı Genelge'yle 27 Ağustos 1969 tarihinden itibaren ayrı bir ilçe/kasaba haline gelmiştir.[215] Dolayısıyla Mümin Gençoğlu'nun doğduğu köy hâlihazırda Kırcaali'nin Cebel ilçesinde kalmaktadır. Nüfusunun tamamı Türklerden oluşan Yiğitler Köyü'nden tarihsel süreç içerisinde ahalinin anavatanları Türkiye'ye göç etmeleri sebebiyle günümüzde meskûn bir aile kalmamıştır. Yiğitler Köyü'ne coğrafi açıdan en yakın olan köy ise Ali Fakı[216] (Jelıdovo)'nın güneydoğu yönünde (41.434521, 25.231181) kalmakta olup günümüzde Kırcaali'ye bağlı olan Cebel (Şeyhcuma) ve Kızılağaç (Kirkovo) ilçelerinin sınırında bulunmaktadır. Belirtmek gerekir ki Bulgaristan'da Türkçe yer adları Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti'nden bağımsızlığını kazanmasının ardından yıllara yayılan bir stratejiyle değiştirilirken, Doğu Rodoplar'da bu süreç ağırlıklı olarak 1934 yılında kendisini göstermiştir.

Bu coğrafya içerisinde dünyaya gelen Mümin Gençoğlu'nun bölgedeki yerel aksanın ifadesiyle adı Mümün'dür. Annesinin adı Fatma Hanım, babasının adı Recep Bey olup 7 çocuklu bir ailenin en küçük evladıdır. Kardeşlerinin isimleri ise Zeliha, Hasan, Behiye, Ayşe, Ramazan ve Salim'dir. Ailenin en küçük üyesi olan Mümin (Gençoğlu) için hayat zorluklarla başlamıştır. Doğumunda annesi Fatma Hanım hayatını kaybederken, 10 yaşına geldiğinde ise babası Recep Bey vefat etmiştir. Emine Hanım

215 Niyazi Kurt, *Bulgaristan'da Osmanlı Şehirleri*, Dizayn Ofset – Hakses Yayıncılık, Bursa, 2011, s. 68.

216 Ali Fakı Köyü ve Bulgaristan'daki diğer yerleşim yerlerinin Türkçe yer adları için bkz. Mehmet Türker Acaroğlu, *Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları Kılavuzu*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 89, Sevinç Matbaası, Ankara, 1988.

kendisine sütanneliği yapmış, üvey babaannesi Emine Hanım ve dedesi Yusuf Bey tarafından büyütülmüştür.

Mümin Gençoğlu okul çağına geldiğinde 1,5 saat mesafedeki okula yayan giderek orada ilkokulu bitirir. Aynı zamanda Osmanlı Türkçesini de okuyup yazabilmektedir. Gençlik çağına geldiğinde kısa bir süre imamlık da yapar.[217] Zekâsıyla öğretmenlerinin dikkatini çeken Mümin Gençoğlu, Kırcaali'deki Rüştiye Mektebi'ne gider ve 1948 yılında Kırcaali Rüştiyesi'nden mezun olur. Mezun olduğu yıl Bulgaristan'daki Türk Rüştiyeleri'nden toplamda 9.214 öğrenci okullarını bitirirken[218], bu dönem 1946 yılından itibaren ülkede hâkim olan komünist rejimin henüz Türk azınlığın okullarını kapatmadığı ama devletleştirdiği döneme rast gelmektedir. Farklı bir ifadeyle Mümin Gençoğlu kendi ana dilinde ve mensubu olduğu kültür çevresine ait olan okullarda eğitim alma şansına sahip olmuştur. Ayrıca 1928 yılında Türkiye'de yeni Türk harflerinin kabulünün ardından Bulgaristan Türklerinin de takip eden yıl içerisinde bu harfleri eğitim-öğretim hayatlarında benimsediği dikkate alındığında Gençoğlu'nun da bu yeni dönemden yararlandığı ifade edilebilir.

Öte yandan, bu dönemde Bulgaristan Türk Rüştiyeleri'ndeki müfredata bakıldığında, hayli zengin bir içeriğe sahip oldukları dikkat çekmektedir. Okulların devletleştirildiği yıl olan 1947 yılından itibaren Bulgarca eğitime derslerde ağırlık verilmeye başlansa da genel denklemde bu okullarda Türkçe dominant etkisini sürdürmüştür. 1940'lı yılların ikinci yarısında komünizm ülke genelinde olduğu gibi Türk azınlık üzerinde de etkili olabilmek için yeni Türk okullarının açılmasına sıcak bakmıştır. Örneğin Krallık döneminde 40 civarında olan Türklere ait rüştiye sayısı hızlı bir şekilde artarak 97'ye ulaşmıştır.[219] Ne var ki Türk azınlığa ait bu okullarda 1951 yılında Türkçe okutulan dersler üçte bir oranına indirilmiş, 1959 yılında Bulgar okullarıyla birleştirilmeye başlanarak Türkçe eğitim haftada 1 saate düşürülmüştür. 1974'te ise Türkçe derslere tamamen son verilmiştir.[220]

---

217 "Mümin Gençoğlu", *Bursa'ya Değer Katanlar*, Balkan Türk Eğitim Vakfı Yayını, Bursa, 2021, s. 5.

218 Hüseyin Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da Türk Eğitim Tarihi*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002, ss. 307-308.

219 Ibid., s. 235.

220 Özlem, "Türkiye-Bulgaristan İlişkileri...", op. cit.,ss. 104-105.

Tablo 1: Devletleştirildikleri tarihte (1947) Bulgaristan Türk ortaokulları (rüştiye) haftalık ders programı[221]

SIRA	DERSİN DİLİ	DERSİN ADI	SINIFLAR		
			I	II	III
1	Bulgarca	Bulgarca	6	6	4
2	Türkçe	Türkçe	3	2	2
3	Türkçe	Hesap	3	3	3
4	Türkçe	Hendese	1	-	2
5	Bulgarca	Coğrafya	2	2	2
6	Bulgarca	Vatan Tarihi	2	2	2
7	Türkçe	Tabiat Tarihi	3	2	-
8	Bulgarca	Hikmet (Fizik)	-	2	2
9	Bulgarca	Kimya	-	-	2
10	Rusça	Rusça	2	2	2
11		Yeni Dil	-	-	2
12		Şarkı	1	1	1
13		Jimnastik	2	2	1
14		Resim	1	1	1
15		El İşi	1	1	1
16		Kuran	2	2	2

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere, Mümin Gençoğlu Rüştiye'deki eğitim hayatı boyunca sayısal ve sözel derslerin yanı sıra Bulgarca ve Rusça gibi yabancı dillere yönelik dersler almıştır. Özellikle Bulgarca derslerle birlikte ülkede hâkim dil konumunda olan çoğunluğun dilini de öğrenme fırsatını bulmuştur. Zira Gençoğlu, doğduğu köyün coğrafyası ve dönemi itibarıyla Bulgar kültür eksenine yabancı bir durumdadır. Kendi köyü ve çevresi tamamen Türklerin çoğunluğunda olmakla birlikte, Rüştiye'yi okumak için gittiği Kırcaali merkezde de Türk nüfusun demografik açıdan üstünlüğü bulunmaktadır. Okuduğu okulun Türk azınlığa ait bir Rüştiye olduğu dikkate alındığında, çoğunluğun dilini öğrenip konuşabilmek için genel anlamda ancak teorik bir temele sahip olabildiğini ileri sürmek mümkündür. Zira Rodop kırsalındaki Türk köylerinde bu dönem itibarıyla hiç Bulgarca kelime konuşmadan bütün bir ömrünü geçiren Türk azınlık mensuplarının bulunduğunu kayda değer bir nokta olarak not etmek gerekir.

Mümin Gençoğlu'nun 19 yaşına kadar yaşadığı Bulgaristan'daki hayatına dair iki önemli husus vurgulanmalıdır: Birincisi, Bulgaristan'da bulunduğu dönem zarfında iki farklı rejimin hüküm sürmesidir. Doğduğu yıl olan 1932'de ülkede halen Krallık rejimi mevcut olurken, tahtta Çar III. Boris yer almıştır. Bu dönemde Bulgaristan'da faşizm yanlısı hükümetler kurulurken, Türk azınlığa karşı ayrımcı politikaların izlendiği ve bu politikalar sonucunda Türk azınlığın Türkiye'ye göç ettirilmek istendiği bir dönemdir. Diğer taraftan 1939'da başlayan II. Dünya Savaşı'na Bulgaristan 1941'de Almanya'nın yanında katılmıştır. Savaş döneminde her ne kadar Türkler silahaltına

221 Şimşir, "Bulgaristan Türkleri", op. cit., ss. 216-217.

Görsel 48: Çar III. Boris

Görsel 49: Georgi Dimitrov

alınmasa da Türk azınlık üzerinde baskı kendisini göstermiştir. 1944'te Bulgaristan, Sovyetler Birliği'nin işgaline uğramış ve ülkede 8 Eylül 1946'da yapılan referandumla sosyalist cumhuriyet ilan edilmiştir. Diğer bir deyişle Gençoğlu, komünist toplumsal hayatın pratikleriyle de tanışmıştır.

İkincisi ise Kırcaali ve kırsalında bulunan köylerde tarım ve hayvancılığın temel geçim aracı olmasıdır. Özellikle Cebel bölgesinde tütün tarımı önde gelen gelir kaynağı olurken, çocukluktan ergenliğe ve yetişkinliğe uzanan süreçte pek çok kişinin fiilen çalıştığı bir ekonomik yaşam alanıdır. 1910'lu yıllardan itibaren bölgede tütüncülük popüler hale gelmeye başlamış olup takip eden on yıllar içerisinde bunun artarak geliştiği görülmektedir. 1920'li ve 1930'lu yıllarda Cebel'de tütün mağazaları kendisini göstermeye başlamıştır.[222] Hatta Cebel tütünü 1940'lı yıllarda Bulgaristan'ın en tanınan tütünlerinden biri olmuş ve markalaşmıştır. Bölge tütününün bu popülerliği komünizm döneminde de etkisini sürdürmüştür. Bu çerçevede içinde bulunduğu sosyo-ekonomik çevre nedeniyle Mümin Gençoğlu tütüncülüğü tanımış ve öğrenmiştir. Bu tecrübe kendisine daha sonra Bursa'da girişeceği ticari faaliyetlerde kolaylık sağlamıştır.

222 Kurt, op.cit., ss. 60-66.

Kırcaali'de Rüştiye Mektebi'nden 1948'de mezun olduktan sonra Mümin Gençoğlu aynı yıl içerisinde eşi Ümmü Selime Hanım ile evlenmiştir. Ümmü Selime Hanım da günümüzde Kırcaali'ye bağlı olan Eğridere'de doğmuş olup Mümin Gençoğlu'nun hayat boyu arkadaşlığını yapmıştır. 1949 yılında çiftin ilk çocuğu olan Ayşe Hanım (Gençoğlu/Sözüçetin) dünyaya gelmiştир.

Görsel 50: 1944 yılında Cebel tütünlerinden oluşan ve Cebel markasıyla satışa sunulan sigara paketlerinin olduğu ambalaj

MUHACİRLİK DÖNEMİ

Bulgaristan'da kalmanın iyice zorlaştığı dönem olan 1950 yılı itibarıyla Türk azınlık mensuplarının sofrasında, kahvehanesinde, tarlasında "Türkiyecilik" sohbetleri edilmeye başlanmıştır. Belirtmek gerekir ki "Türkiyecilik" sohbetleri Bulgaristan Türkleri açısından ilginç bir konudur. Özü itibarıyla Türkiye'ye yönelik Türk azınlığın göç etme eğilimini anlatmakta olan bu kavram, 20. yüzyılın genelinde azınlık mensuplarının kendi arasındaki temel konu başlıklarından biri olmuştur. Türkiyecilik konusu Türkler arasında yayılmaya başladığı zaman tarlada, bahçede üretim azalma eğilimine girmekle birlikte özellikle aydın ve zengin bir kesimin ilk etapta göç etme girişimleriyle kendisini göstermektedir. Lakin bu konu fiiliyata geçmeden önce azınlık mensupları arasında fısıltı gazetesi aracılığıyla "*Türkiyecilik olacakmış diyorlar*" şeklinde bir yaygınlık kazandırılması söz konusu olmaktadır. Bu sebepledir ki söz konusu söylentiler Bulgar devletinin azınlık politikasına uygun düşmekte olup bununla ülkedeki Türklerin Türkiye'ye göç ettirilmesi temel amaç olarak belirlenmiştir. Böylelikle Bulgar karar vericilerin demografik

Görsel 51: Mümin Gençoğlu ile eşi Ümmü Selime Hanım

kaygılarının giderilmesi sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu durum Bulgaristan'a komünist rejim geldikten sonra da varlığını sürdürmüştür. Komünist ideoloji içerisinde etnik meselelerin göz ardı edilmeye çalışıldığı, onun yerine tek sosyalist toplumun hedeflendiği bir yaklaşım söz konusu olması gerekirken, bu hususun genelde Balkanlar, özelde ise Bulgaristan boyutunda görmezden gelindiği dikkat çekmektedir. Örneğin, komünist rejimin Bulgaristan'daki inşasının liderlerinden Georgi Dimitrov, 4 Ocak 1948 tarihli Bulgar Komünist Partisi (BKP) toplantısında Türk sorununu şu şekilde tanımlamıştır:

> *"Aramızda kalması şartıyla şunu söylemek lazımdır. Büyük bir sorunumuz var. Dünden kalan bir şey değil. Bizim güney sınırımızda Bulgar olmayan bir halk var. Bu bizim sürekli kanayan yaramızdır. Komünist Partisi ve Bulgaristan Devleti olarak bir sebep bulmalı, onları oradan yok etmeli ve başka yerlere sürgün etmeliyiz. Yerlerine Bulgar asıllı halkı yerleştirmeliyiz."*[223]

Yukarıda aktarılan ifadeler Sofya yönetiminin resmi tutumunu yansıtmakla birlikte, rejimin pratiklerinde somut uygulamalarda karşılık bulacağı üzere komünizme bir türlü ısınamayan Türk azınlığın göç etme isteğini gün geçtikçe artırmıştır. Zira komünist rejim ile Bulgaristan Türkleri arasında bir doku uyuşmazlığı dikkat çekmektedir. Bunun en somut farkı ise inanç sistemine bakış açısından kaynaklanmaktadır. Materyalist bir anlayışın hâkim olduğu komünist rejimle farklı dinlere karşı saygılı ama kendi dini olan İslam'a sahip çıkan Bulgaristan Türkleri ortak noktada buluşamamış, bu durum rejimle azınlık arasındaki uçurumu derinleştirmiştir. Diğer taraftan, azınlık mensuplarının çoğunluk olan kitlenin davranışlarına karşı şüpheyle yaklaşması kronik hale gelmiştir. Zira 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan itibaren Bulgarların baskı, zulüm ve asimilasyon politikalarına maruz kalmış olan Türk azınlık mensupları Bulgaristan'daki her yeni rejimin aksayan çarklarının kendisi üzerinde sonuç doğuracağını içgüdüsel olarak tahmin etmektedir. Dolayısıyla kendisini Bulgaristan'da güvende hissetmemektedir.

Daha önceki bölümlerde ayrıntılı olarak aktarıldığı üzere, Bulgaristan Türklerinin 1950-1951 Göçü'nü bu çerçeveden okumak gerekmektedir. 1948 yılı itibarıyla kitlesel bir Türk göçü Bulgar karar vericilerin gündemine girmiş olup demografik kaygıların azaltılması amacında olmuştur. Diğer taraftan, Türkiye'nin NATO'ya üye olmak için Kore Savaşı'na asker göndermesini hoş karşılamayan SSCB, Türkiye'yi Bulgaristan üzerinden cezalandırmak istemiş ve Sofya yönetimi Türkiye'ye 3 ay içerisinde 250.000 Türk'ü göçmen olarak almasına ilişkin nota vermiştir. Bulgaristan Türklerinin göç etme eğilimi de bu süreci hızlandırmıştır. Bu çerçevede uluslararası sistem ve devlet düzeyinde yaşanan gelişmelerin bireyler üzerinde doğurabileceği sonuçları yansıtan izdüşümü 1950-1951 Göçü kapsamında Yiğitler Köyü'nde yaşayan genç Mümin ve ailesi üzerinde de kendisini göstermiştir.

Bir süredir azınlık gündemini meşgul eden Türkiyecilik konusundan itibaren ailenin yemek sofrasına kadar intikal eden göç konusunda son sözü genç Mümin söylemiştir. Aile de böylelikle Türkiye'ye göç etmeye karar vermiştir. 5 Ağustos 1950 tarihinde Hasköy (Haskovo)'den göç pasaportunu çıkaran aile 1951 yılında anavatanları Türkiye'ye göç etmişlerdir.

1951 yılındaki büyük göç dalgası ile serbest göçmen olarak Türkiye'ye gelen Mümin Bey ile birlikte eşi Ümmü Selime Hanım, kızı Ayşe, üvey annesi Emine Hanım, dedesi Yusuf Bey ile onun kayınbabası olan Ahmet Dede de bulunur. Aile Türkiye'ye

223 Kamil, op. cit., ss. 43-44.

vardıktan sonra öncelikle Konya'ya yerleştirilir. Ancak Mümin Bey Konya'da bulunmak istememektedir. Aile büyüklerini de ikna ederek Bursa'ya yerleşmeyi kendileri için daha uygun görmüştür. Ancak o dönem itibarıyla göçmen ailelerin başka bir şehre yerleşmeleri için o şehirde akrabalarının bulunması gereklidir. Bu sebeple Bursa'da bir akraba bulunması zarureti ortaya çıkmıştır. Bursa'ya daha önceden göç eden Ramazan Gençoğlu'nun yanına gelen aile, başta Yiğitoğlu olan soyadlarını da böylelikle Gençoğlu olarak değiştirmek durumunda kalmıştır.[224]

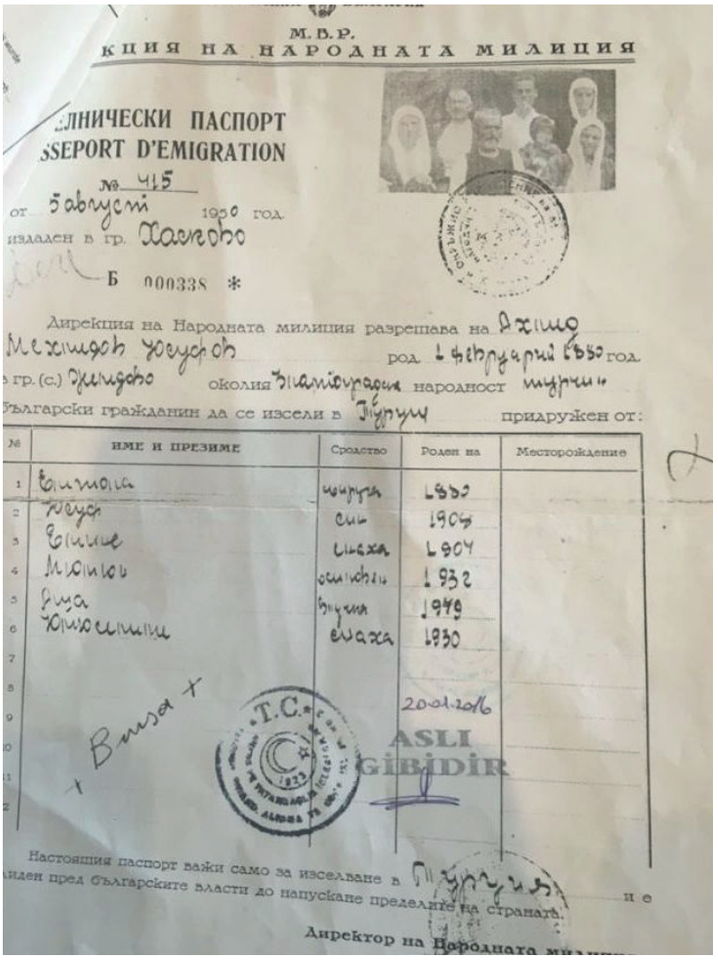

Görsel 52: Aile adına düzenlenmiş olan göç pasaportu'ndan...

Bursa'nın Davutkadı Mahallesi'ne yerleşen Gençoğlu ailesi için göç sonrası sürecin getirdiği zorluklarla mücadele dönemi başlamıştır. Bu dönemde Bursa'ya 1950-1951 Göçü'yle birlikte binlerce Türk ailenin göçmen olarak gelmesi nedeniyle yapımına henüz başlanan göçmen konutlarından ev çıkmamıştır. Buna bağlı olarak dönemin göçmenlerinin yoğun olarak meskûn olduğu günümüzde Yıldırım ilçesinde yer alan Davutkadı muhitinde yaşamaya başlarlar. Esasen 1951 yılı itibarıyla Davutkadı, Bursa'nın kenar mahallerinden biridir. Bulgaristan'dan göçmenlerin gelmesine bağlı olarak oluşmaya başlayan Davutkadı, Mümin Gençoğlu'nun hayatında ayrı bir yere sahiptir. Zira Bulgaristan'daki azınlık kimliğinden çıkarak çoğunluğun mensubu olduğu Türkiye'ye göçmen olarak geldiğinde Davutkadı onun için daha sonraki hayatını etkileyecek olan mahalle hüviyetine dönüşmüştür. Özellikle Balkan Göçmenleri Kültür ve Dayanışma Derneği (BAL-GÖÇ) kurulduktan sonra Davutkadı mahallesinde yaşayan Bulgaristan göçmeni hemşehrileri Gençoğlu'nun en büyük destekçisi olmuş, adeta sırtını yasladığı güvenli kaya vazifesi görmüştür.

Mümin Gençoğlu'nun neden Bursa'yı göç edilen şehir olarak tercih ettiği hususunun yanıtı dönem itibarıyla Bursa'nın genel profilinde bulunabilir. 1950'li yıllar itibarıyla Bursa, Balkanlar'dan yoğun olarak göç almış bir şehir durumundadır. Örneğin

224 "Mümin Gençoğlu", *Bursa'ya Değer Katanlar*, op. cit., s. 5.

1950 yılında Bursa'nın il genelindeki nüfusu 545.919 iken şehir merkezinde ise bu sayı 183.745'tir. Bu dönemde Bursa'da yaşayan ve doğum yeri Balkan ülkeleri olan kişi sayısı ise 65.862'dir.[225] Bu sayısal ifadeler Bursa'da Balkan ülkeleri doğumluların genel kent nüfusuna oranının %12 olduğu anlamına gelmektedir. Söz konusu verilere Balkan göçmenlerinin Bursa'da doğan çocukları dâhil değildir. Bu bağlamda, Bursa demografik açıdan bir Balkan şehrini andırmaktadır. Diğer taraftan şehir, Uludağ'ın eteğinde kurulması dolayısıyla coğrafi açıdan da Balkanlar'daki yerleşim yerlerini andırmaktadır. Ayrıca Marmara Denizi'nin güneyinde yer alması dolayısıyla Bulgaristan göçmenleri açısından sığınılacak güvenli bir yer olarak görülmüştür. Daha da önemlisi Bursa 1950'li yıllarda emekli şehrinden sanayi şehrine geçiş adımları atmaya başlamaktadır. İstanbul gibi Türkiye'nin en büyük şehrine yakınlığı da ilerleyen yıllarda büyüme eğilimi içerisinde olacağı fikrini güçlendirmektedir.

1950-1951 Göçü'yle birlikte 3.493 aileden toplam 14.616 kişi Bursa'ya yerleşmiş ve böylece kent Türkiye'de en fazla göçmen alan şehirlerde birinci sırada yer almıştır. Bursa'yı takip eden şehirler ise İstanbul ve İzmir olmuştur. Soğuk Savaş döneminde Bulgaristan'dan yaşanan diğer kitlesel göçlerde de ilk üç sıra bu şehirlerden oluşmuştur.

Tablo 2: 1950-1951 Göçü'yle gelen göçmen sayıları[226]

İLLER	AİLE	SAYI
Bursa	3.493	14.616
İstanbul	3.831	11.644
İzmir	2.123	10.141
Tekirdağ	1.846	7.719
Eskişehir	1.600	7.009
Kırklareli	1.646	7.230
Manisa	1.885	7.961
Ankara	1.565	6.016
Kocaeli	727	3.478
TOPLAM	20.809	84.941
Diğer iller	16.616	69.459
GENEL TOPLAM	37.425	154397

225 Can Çalıcı, Bursa İlinin Demografik Değişimi, (Yayınlanmamış Lisans Tezi), T.C. İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, 2009, s. 100, http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/59053.pdf, (e.t. 08.07.2021).

226 R. Ercüment Konukman, *Tarihi Belgeler Işığında Büyük Göç ve Anavatan (Nedenleri, Boyutları, Sonuçları)*, Ankara, 1990, s. 46.

Mümin Gençoğlu için mücadelelerle dolu bir sayfa açılmıştır. Göçmen olarak geldiği ülkede tutunmak ve kök salmak istemektedir. Geldiğinde elinde hiçbir mal varlığı bulunmazken, ailenin geçimini sağlamak için şiddetle iş ihtiyacı duymaktadır. Bu sebeple bulduğu işlerde hiç yüksünmeden çalışmıştır. Örneğin bir süre Uludağ yolunun yapımında amele olarak çalışmıştır. Yıllar sonra Emin Bey, Gençoğlu çiftinin en küçük evlatları olan Orhan Gençoğlu'na burada babasının çalışmalarıyla ilgili bir anıyı şu şekilde aktarmıştır:

> *"Oğlum, baban buraların şoselerini döşerdi. İşe yürüyerek gelirdi. Bir süre sonra bir eşek bulmuştu, eşekle gelmeye başladı. Azık olarak ekmek getirirdi. Ben de arada sırada ona soğan, domates verirdim. Baban çok çalışkan bir adamdı. Bakıyorum sen son model arabayla geldin."*[227]

Görsel 53: Mümin Gençoğlu'nun çocukları

Kısa bir süre sonra da Pars Kiremit Fabrikası'nda işçi olarak bulunmuştur. Eşi Ümmü Selime Hanım da kır işlerine gitmiş, şeftali bahçelerinde gündelik işçi olarak çalışmıştır. Bu durum göçmen kadınların da sosyo-ekonomik hayatta doğrudan yer aldığını göstermesi bakımından önemlidir. Ancak göçmenlik zorlukları da içerisinde barındırır. Öyle ki Gençoğlu çiftinin ikinci çocuğu olan Turhan (Gençoğlu) 15 Kasım 1955 tarihinde dünyaya geldiğinde anne Ümmü Selime Hanım kır işlerinde çalışmaya devam etmek zorunda kalmıştır. Mümin Gençoğlu'nun oğlu Turhan Gençoğlu, *"Rahmetli Bulgaristan'dan sırtında ceketiyle, hiçbir eşyası olmadan gelmiş. Hayata tamamıyla sıfırdan başlamış. Uludağ yollarında amelelik yapmış. Hatta ve hatta annem bile çalışmak mecburiyetinde kalmış. Benim bile şeftali tarlasında dünyaya geldiğim söyleniyor"* diyerek ailenin o dönemdeki gayretlerini ve yaşadığı zorlukları dile getirmiştir.[228]

227 "Mümin Gençoğlu", *Bursa'ya Değer Katanlar*, op. cit., s. 6.

228 Turhan Gençoğlu, *Röportaj*, 23.03.2021.

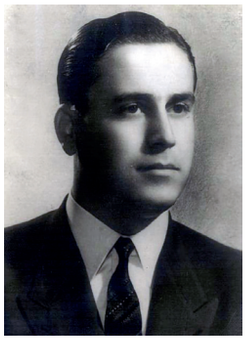

Görsel 54: Mümin Gençoğlu, 1960

Göç sonrası sürecin zorlu koşullarına çalışkanlık ve azimle adapte olmaya çalışan Gençoğlu çifti, oğulları Turhan dünyaya gelene kadar iki bebek kaybederler. Aile zor dönemlerden geçmektedir. Çocuklar hastalandığında Mümin Gençoğlu'nun ilaç alacak parası yoktur. Yine de hayatlarına sıkı sıkıya sarılarak devam eden Gençoğlu çiftinin 1949'da Bulgaristan'da doğan kızı Ayşe'den ve 1955 yılında oğlu Turhan'dan başka, 1958 yılında Nurhan, 1960 yılında da Orhan adlı çocukları dünyaya gelmiştir. Hatta Orhan Gençoğlu'nun ismi aileye ümit getirmesi için Ümit Orhan olarak konulmuştur.[229]

Bu çerçevede Gençoğlu ailesinin gerek göç sürecinde yaşadıkları sıkıntılar gerek ailenin Türkiye'ye adaptasyonu bakımından Ümmü Selime Hanım'ın önemli bir sorumluluk üstlendiğini belirtmek gerekir. Zira göç literatüründe somut bir şekilde görüldüğü üzere, göç sürecinin ve sonrasında yaşanan sıkıntıların yükünü üstlenen kadın, ailenin bir arada güçlü bir şekilde bulunmasını sağlayan temel aktörlerin başında gelmektedir. Bu dönemde aile reisi olarak erkeğin daha ziyade iş hayatıyla meşgul olup maddi gelir elde etme uğraşında bulunduğu dikkate alındığında, göçmen olarak gelinen yerde yerleşilen binanın ya da evin yuva halini gelmesinin sağlanması, çocukların büyütülmesi ve yetiştirilmesi hususlarında sorumluluk daha ziyade kadının görevi olmaktadır. Ümmü Selime Hanım da bu bağlamda ailenin en hayati sorumluluklarından birini üstlenmiştir. Hatta bu sorumluluk Ümmü Selime Hanım ilk muhacirlik döneminde doğrudan iş hayatının içerisinde olmasına rağmen yerine getirilmiştir. Diğer bir deyişle Ümmü Selime Hanım'ın yükü iki kat fazla olmuştur. Zira hem aileye maddi katkıda bulunmak hem evin çekip çevrilmesi Ümmü Selime Hanım'ın bu süreçteki kritik rolünü göstermektedir.

Pars Kiremit Fabrikası'nda 2 yıllık tecrübesinden sonra Mümin Gençoğlu, bir süre de Devlet Su İşleri (DSİ)'nde çalışmıştır. DSİ'deki işinin ardından Yahudi kökenli bir tekstilcinin yanında mutemetlik yaptığı dönemde işi gereği Bursa Ticaret ve Sanayi Odası (BTSO) ile yakın temas halinde olmuştur. Donanımı, azmi ve çalışkanlığıyla dönemin BTSO Genel Sekreteri'nin de dikkatini çeken Gençoğlu'na BTSO'da kâtiplik görevi teklif edilmiş ve buradaki görevine de böylelikle başlamıştır. Zamanla görevinde yükselen Gençoğlu, dönemin İnegöl Ticaret Odası Başkanı, Bursa'nın önemli sanayicilerinden biri ve aynı zamanda Kırcaali'den hemşehrisi olan Ali Osman Sönmez'in talebiyle Genel Sekreter olarak İnegöl Ticaret Odası'na transfer edilmiş ve görevine burada devam etmiştir.

229 "Mümin Gençoğlu", *Bursa'ya Değer Katanlar*, loc. cit.

TİCARET HAYATI

1959 yılında kendi isteği ile görevinden ayrılıp ticarete atılan Gençoğlu'nun ilk faaliyetleri iplik ve tekstil işleri üzerine olmuştur. Ticaret hayatı Mümin Gençoğlu'na uğurlu gelmiştir. Esasen 1950'li yılların ikinci yarısında Bursa'yı daha iyi tanıma fırsatı bulmuş, DSİ, BTSO ve mutemetlik gibi idareci faaliyetleri ona önemli bir alan açmış, çevresini genişletmiştir.

1960'lı yıllarda ise aile kendi evini yapmaya çalışmıştır. Ancak evin yapılışı aşama aşama olur. Turhan Gençoğlu evin yapılış öyküsü şu şekilde anlatmaktadır: *"Bizim ev yapışımız çok enteresandır. Hiç unutmuyorum. O zamanlar çok kısıtlı imkânlarımız var. Babam dağ yollarında çalışıyor. Annem ve babaannem de şeftali bahçelerinde çalışıyor. Kır işi derlerdi o dönemde bu işlere. Ben de sabahları erken kalkar tahinli pide, simit satardım. Tabii okulumuza da giderdik. Akşamları herkes kazandığı parayı masanın üzerine koyardı. Ertesi gün o parayla artık ne alabilirsek, tuğla demir vs. malzemeler alırdık. Her kazandığımız parayla kaç tuğla, ne kadar çimento alabilirsek onları üst üste koyarak kendi evlerimizi yaptık. Ben de onlara su getirmeye çalışırdım. Gücümüz neye yeterse onu yapardık, tuğla taşırdık."*[230]

Görsel 55: İş hayatında Mümin Gençoğlu

Hesap işlerine olan yatkınlığı Mümin Gençoğlu'nu ticarete yönlendirirken, kendisi de bunu gönülden istemektedir. Bulgarca dışında yabancı dili olmamasına rağmen bir tercüman yardımıyla Çekoslovakya'ya giderek oradan Türkiye'ye iplik getirmeye başlamıştır. O dönemde Ali Osman Sönmez de tütün işleri ile meşguldür. Daha sonra Gençoğlu ve Sönmez ortak olmuşlar, çocuklar büyümeye başlayınca sektörlerini değiştirerek farklı alanlarda iş hayatlarına devam etmişlerdir. Gençoğlu, tekstilin

230 "Mümin Gençoğlu", *Bursa'ya Değer Katanlar*, op. cit., ss. 6-7.

yanı sıra tütüncülük işinde yoğunlaşır. Esasen bu konu onun en iyi olduğu alanlardan biridir. Zira çocukluğunda ve gençliğinde tütün tarımıyla epey yoğun uğraşmıştır. 1960'lı yıllarda ticari hayata iyice adapte olan Gençoğlu 1970'li yıllarla birlikte büyümeye başlamıştır. Lakin bu büyüme oldukça hızlı bir şekilde kendisini gösterir. Öyle ki 1970-1972 yıllarında en fazla ihracat yapan ve en fazla vergi veren iş insanı olarak ödüllendirilmiştir. Aynı şekilde 1983-1986 yıllarında da Türkiye'nin vergi rekortmenleri arasında yer almış, Bursa'da da vergi rekortmeni olarak taltif edilmiştir. Önemle belirtmek gerekir ki Mümin Gençoğlu, başlangıçta kâtip olarak işe başladığı BTSO'da iş ve yönetim hayatındaki başarılarıyla 1984 – 1987 yılları arasında Meclis Başkanı olarak görev yapmıştır.

Bu durum Gençoğlu ailesinin sosyo-ekonomik statü açısından yükselmesi anlamına gelmektedir. Zira Mümin Gençoğlu artık ithalat-ihracat faaliyetleri yürüten bir iş insanı olarak vergi rekortmenleri içerisinde yer almaktadır. Aile artık Davutkadı'dan Çekirge'ye taşınırken, çocukların eğitimi de Bursa Koleji'nde devam eder. Baba Gençoğlu, çocuklarının tahsilini fazlasıyla önemsemiş, iyi bir eğitim almalarını istemiştir. Bunun dışında erkek çocukları da okul hayatlarının dışında Geyve Han'da bulunan ofiste babalarının yanında çalışmaktadır. Yüksek tahsillerini Turhan Gençoğlu İngiltere'de tekstil alanında lisans ve işletme alanında yüksek lisans; Orhan Gençoğlu ise İsviçre'de işletme alanında lisans ve yüksek lisans olarak yapmıştır.

BURSASPOR BAŞKANLIĞI DÖNEMİ, MEDYA PATRONLUĞU VE HAYIRSEVER KİMLİĞİ

İş insanı unvanının dışında, spor alanında da varlık gösteren Mümin Gençoğlu, 1963 yılında kurulan Bursaspor Kulübü'nün 7. Başkanı olarak 1975-1978 yılları arasında görev yapmıştır. Kulüp tarihi açısından oldukça önemli olan Vakıfköy Spor Tesisleri'nin temelleri de 7 Ekim 1976'da Mümin Gençoğlu tarafından atılmıştır.

Görsel 56: Vakıf Spor Tesislerinin temel atma töreni

Esasında spora ilgisi olmadığını söyleyen oğlu Turhan Gençoğlu babasının Bursaspor başkanlığına çok şaşırdıklarını söylemiştir. Babasının *"İki direğin arasından top geçince ne olacak?"* dediğini anlatan Turhan Gençoğlu babasının sporla ilgili bir anısını da şu şekilde dile getirmiştir: *"Bursaspor Başkanı olduktan kısa zaman sonra bizim Bursasporlu sol bek Haluk kendi kalesine gol attı. Babam 'Gol!' diye ayağa kalktı. 'Otur Mümin Abi' dediler. 'Bizim adam gol attı ya!'"*. Spora ilgisi olmasa da babasının iyi bir yönetici olduğunu söyleyen Turhan Gençoğlu, babasının zamanında ilk defa Bursaspor'un Avrupa Kupası'nda çeyrek final oynadığını belirtmektedir.[231]

Görsel 57: Mümin Gençoğlu Bursasporlu futbolcularla

Mümin Gençoğlu Bursaspor Başkanı olduktan sonra ilginç bir hadise yaşanır. Zira küçük oğlu Orhan Gençoğlu da babasından habersiz olarak o dönemde Bursaspor'un alt yapısında futbol oynamaktadır. Orhan Gençoğlu anısını şu şekilde aktarmaktadır:

"Babamdan habersiz futbol oynuyordum. Bursaspor alt yapısındaydım. Sonunda babam bunu öğrenmiş, beni çağırdı. Sen futbol oynuyormuşsun, oğlum karar ver ya futbolcu ol ya da oku dedi. Ben futbolu bırakmak zorunda kaldım. Ama tüm deplasmanlara giderdim. Kemal ve Çeki ile aynı odada kalırdık. Kemal Batmaz arada bir sigara içerdi, bak sigara içme yoksa babama söylerim, derdim. O ben içerim de topumu da oynarım derdi".[232]

Ancak Bursaspor'daki faaliyetleri Mümin Gençoğlu'nu kulüp tarihinde ayrıcalıklı bir yere konumlandırır. Zira Mümin Gençoğlu ve yönetimi gelmeden önce oldukça zor günler yaşayan Bursaspor, farklı bir sürece girme eğilimindedir. Gençoğlu ve yönetimi bir taraftan altyapı yatırımları yapmaya çalışırken, diğer taraftan transferler gerçekleştirme gayretindedir. Vakıfköy Spor Tesisleri'nin temellerinin atılmasının ardından antrenör olarak Kaleperoviç'in yerine Mustafa Ertan (Beton) getirilmiştir. Mümin Gençoğlu'nun Başkan olduğu yıl olan 1975'te UEFA Kupa Galipleri Kupası'nda çeyrek final oynama başarısını göstermiştir. Mümin Gençoğlu'nun yönetimi de oldukça güçlü isimlerden oluşmaktadır.

Mümin Gençoğlu'nun başkanlığındaki yönetime bakıldığında, daha sonra Devlet Bakanlığı yapacak olan Cavit Çağlar, 2010 yılında Bursaspor'u şampiyon yapacak olan Başkan İbrahim Yazıcı'nın babası Mehmet Yazıcı, BTSO eski Başkanlarından Mehmet

231 Turhan Gençoğlu, *Röportaj*, 22.03.2021.

232 "Mümin Gençoğlu", *Bursa'ya Değer Katanlar*, op. cit., s. 13.

1975 YILI BURSASPOR YÖNETİM KURULU:
Ayaktakiler (soldan sağa): Kadir Şankaya, Yaşar Özdemir, Başkan Mümin Gençoğlu, Mehmet Şener, Mehmet Yazıcı, Feyzullah Doğru, Rıfat Türkkan.
Oturanlar (soldan sağa): Cavit Çağlar, Cevat Esgin, İsmail Buzcular, Erhan Nasyalçın.

Görsel 58: 1975 yılı Bursaspor Yönetim Kurulu

Görsel 59: Hakimiyet gazetesi

Şener, belediye meclislerinde ve BTSO yönetimlerinde görev yapan Cevat Esgin, Kadir Şankaya, Yaşar Özdemir, Feyzullah Doğru, Rıfat Türkkan, Erhan Nasyalçın ile Doğru Hâkimiyet ve Olay Gazetelerinde çalışmış olan İsmail Buzcular isimleri görülmektedir. Bursa yerel gazeteciliğinin önemli isimlerinden biri olan Ahmet Emin Yılmaz'ın deyimiyle bu fotoğraf *"Bursaspor'un olduğu kadar, yer alanların Bursa'ya hizmetleri nedeniyle Bursa'nın tarihi olarak da önem taşıyor."*[233]

Birbirinden farklı iş alanlarında yer alan Mümin Gençoğlu, 1983 yılında Doğru Hâkimiyet (Hâkimiyet Gazetesi) gazetesini satın alarak medya sektöründe de bulunmuştur. Gazete ile Mümin Gençoğlu Bursa'daki yerel medyanın gelişimine büyük katkı sağlamıştır. Gençoğlu bu sayede hem yerel basındaki rekabeti artırmış hem de çok sayıda gazetecinin yetişmesine vesile olmuştur. Gazete özellikle 1985 yılından itibaren Bulgaristan ve Balkan Türkleriyle ilgili gelişmelerin duyurulmasında etkin görevler üstlenmiştir. Esasında Mümin Gençoğlu'nun medya sektörüne girişinin altında yatan motivasyon da yine soydaşın sorunlarının çözümü olmuştur. Kendisi bu durumu şöyle açıklamıştır:

> *"Gazeteyi bir geçim çıkarı için değil, hizmet için yaptım ve bu hizmet için yapmaya devam edeceğim de. Tirajı ne olursa olsun ister az satılsın, ister çok satılsın, özellikle soydaşlarımıza göçmen kardeşlerimize ve Türk milletine hizmet eden bir gazetedir".*[234]

Mümin Gençoğlu, iş insanı kimliğinin yanı sıra hayırsever kimliğiyle de tanınmıştır. Kendisinin adını taşıyan iki okul yaptıran Gençoğlu, ilk olarak 1983 yılında Davutkadı'ya bitişik olan Sıracevizler Mahallesi'nde hâlihazırda *"Mümin Gençoğlu 1 İlkokulu"* olarak eğitim hayatını sürdüren okulun temelini atarken, Bursa eski Valisi Zekai Gümüşdiş'in ricası doğrultusunda Yıldırım ilçesinde bulunan Duaçınar Mahallesi'nde hâlihazırda *"Mümin Gençoğlu 2 Orta ve İlkokulu"*nu da eğitime kazandırmıştır. Mümin

233 Ahmet Emin Yılmaz, "Hem Bursa'nın, Hem Bursaspor'un Tarihi Bu Fotoğrafta", *Olay*, 23 Nisan 2017.

234 Ahmet Şerefli, "Bursa Milletvekili Sayın Mümin Gençoğlu ile Bir Söyleşi", *Balkanlarda Türk Kültürü*, Yıl:1, Sayı:1, Bursa, 1991, s. 6.

Görsel 60: Mümin Gençoğlu 1 İlkokulu'nun temel atma töreni

Görsel 61: Mümin Gençoğlu 1 İlkokulu'nun temel atma töreni

Gençoğlu ile yapılan bir röportajda okul yaptırma amacının çok eskilere dayandığı görülmektedir. Kendisi, *"İlk ve ortayı okurken nahiye beni usandırmıştı. Her gün 10 kilometre yürümek zorundaydım. Ve bir gün Allah nasip kısmet ederse okul yaptıracağım diye bir düşünce aklıma koymuştum. Bursa'da bu emelimi gerçekleştirdim"* sözleriyle bunu açıklamıştır.[235] Her iki okulun bulunduğu yerleşim yerlerinin Bulgaristan göçmeni nüfusun yoğun olarak yaşadığı muhitler olduğunu not etmek gerekir.

Görsel 62: Mümin Gençoğlu 1 İlkokulu

235 Ibid., s. 5.

Görsel 63: Mümin Gençoğlu 2 İlkokulu

"MÜMÜN AGA" VEYA "GÖÇMEN BABASI"

Mümin Gençoğlu'nun hayatında önemli bir yer tutan ve bu çalışmanın konusunu teşkil eden "Göçmen Babası" kimliğinin daha belirgin bir şekilde ön plana çıkmasına zemin hazırlayan BAL-GÖÇ'ün kuruluşu ve gelişimi süreci ile bu sürecin doğal bir uzantısı olarak beliren siyasi kariyeri ayrıntılı olarak ele alınacağından "Ana Hatlarıyla Mümin Gençoğlu'nun Hayatı" başlığında yer almayacaktır. Ancak belirtmek gerekir ki Mümin Gençoğlu'nun "Göçmen Babası" kimliği henüz iş hayatı döneminde kendisini göstermiştir. Hemşehrilerinin tütün üretimindeki becerilerini bildiğinden tütün işlerinde onların istihdamını oldukça önemsemiştir. Bununla birlikte çalışanlarının mutlu ve hüzünlü günlerinde de yanlarında olmuştur. Örneğin daha sonra BAL-GÖÇ ve BGF Genel Başkanlığı yapmış olan Prof. Dr. Emin Balkan'ın anne ve babası Mümin Gençoğlu'nun yanında çalışırken Gençoğlu, çiftin evlilik töreninde nikâh şahitliği yapmıştır. Bununla birlikte her ne kadar Çekirge'ye taşınsa da göçmen olarak geldiği Davutkadı Mahallesi'ndeki hemşehrileriyle irtibatını kesmemiştir. Ayrıca hayırsever iş insanı olarak Bulgaristan göçmenlerinin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde eğitim hayatına okullar kazandırmıştır.

Ticari faaliyetlerinden sonra sanayiciliğe yönelen Mümin Gençoğlu ve ailesi, 1989 yılında kurulan ve günümüzde de aktif olarak ülke ekonomisine katkı sağlayan Penguen Gıda'yı kurmuştur. Turhan Gençoğlu kendisiyle yaptığımız röportajda babasının esasında sanayiciliğe çok sıcak bakmadığını, ticaretin ülke ekonomimize daha çok katkı sağlayacağını düşündüğünü belirtmiştir. Babası ile ilgili anılarından birinde Turhan Gençoğlu, Mümin Gençoğlu'nun oğullarına *"Dilim dönmüyor. Penguen diye ad mı*

Görsel 64: Mümin Gençoğlu Balkan ailesinin nikâh şahitliğini yaparken

olur, konserve donmuş mu olur!" diye sitem ettiğini söylemiştir.[236] Hatta Penguen'in açılışı ile ilgili olarak Turhan Gençoğlu: *"Rahmetli Turgut Özal Penguen'in açılışını yapmıştı. Özal: 'Mümin, senin oğlanlar çok güzel iş buldu. Türkiye'de ithalatı olmayan, ithal girdisi sıfır olan, ihracata dönük olan ve hammaddesi Türkiye'de olan işin önü çok açıktır.' dediği zaman rahmetli babam da 'Öyle mi?' falan dedi. Özal bize döndü ve dedi ki: 'Adı da penguen ne güzel ya! Adamın aklına donmuş gıda geliyor.' Babam da 'Ya dilim dönmüyor Sayın Cumhurbaşkanım'"* ifadelerini kullanmıştır. Sanayiciliği çok sevmeyen babasının daha sonra Penguen'i çok sevdiğini dile getiren Turhan Gençoğlu *"Penguen'de 10 bin kayıtlı çiftçi vardı, 50 bin kişiye ekmek verdiği için o işten çok onurlanırdı"* diyerek babasının memnuniyetini dile getirmiştir.[237]

Penguen Holding, 1989 Zorunlu Göçü'yle birlikte Türkiye'ye gelen Bulgaristan göçmenleri açısından Bursa'daki önemli sanayi kuruluşlarından biri olmuştur. Zira 1985-1989 yılları arasında yoğun ilgi gösterdikleri hemşehrilerinin durumlarına Zorunlu Göç sonrasında da bigâne kalmamışlar, onların istihdam edilmesine gayret göstermişlerdir. Bu durum sadece Penguen'e işçi alımlarında kendisini göstermemiş, Mümin Gençoğlu'nun Bursa'daki nüfuzlu durumu ve girişimleri dolayısıyla farklı işyerlerinde de çalışabilmelerinin önünü açmıştır.

236 Turhan Gençoğlu, *Röportaj*, 22 Mart 2021.

237 Ibid.

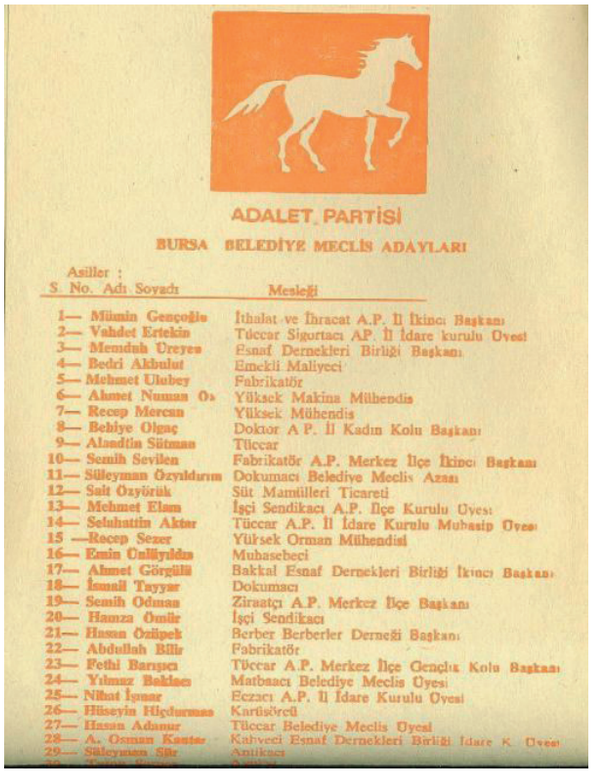

ADALET PARTİSİ

BURSA BELEDİYE MECLİS ADAYLARI

Asiller :

S. No.	Adı Soyadı	Mesleği
1—	Mümin Gençoğlu	İthalat ve İhracat A.P. İl İkinci Başkanı
2—	Vahdet Ertekin	Tüccar Sigortacı AP. İl İdare kurulu Üyesi
3—	Memduh Üreyen	Esnaf Dernekleri Birliği Başkanı
4—	Bedri Akbulut	Emekli Maliyeci
5—	Mehmet Ulubey	Fabrikatör
6—	Ahmet Numan Oı	Yüksek Makina Mühendis
7—	Recep Mercan	Yüksek Mühendis
8—	Behiye Olgaç	Doktor A.P. İl Kadın Kolu Başkanı
9—	Alaeddin Sütman	Tüccar
10—	Semih Sevilen	Fabrikatör A.P. Merkez İlçe İkinci Başkanı
11—	Süleyman Özyıldırım	Dokumacı Belediye Meclis Azası
12—	Sait Özyörük	Süt Mamülleri Ticareti
13—	Mehmet Elam	İşçi Sendikacı A.P. İlçe Kurulu Üyesi
14—	Selahattin Aktar	Tüccar A.P. İl İdare Kurulu Muhasip Üyesi
15	—Recep Sezer	Yüksek Orman Mühendisi
16—	Emin Ünlüyıldız	Muhasebeci
17—	Ahmet Görgülü	Bakkal Esnaf Dernekleri Birliği İkinci Başkanı
18—	İsmail Tayyar	Dokumacı
19—	Semih Odman	Ziraatçı A.P. Merkez İlçe Başkanı
20—	Hamza Ömür	İşçi Sendikacı
21—	Hasan Özüpek	Berber Berberler Derneği Başkanı
22—	Abdullah Bilir	Fabrikatör
23—	Fethi Barışcı	Tüccar A.P. Merkez İlçe Gençlik Kolu Başkanı
24—	Yılmaz Beklace	Matbaacı Belediye Meclis Üyesi
25—	Nihat İşmar	Eczacı A.P. İl İdare Kurulu Üyesi
26—	Hüseyin Hiçdurmaz	Kuaförcü
27—	Hasan Adanır	Tüccar Belediye Meclis Üyesi
28—	A. Osman Kantar	Kahveci Esnaf Dernekleri Birliği İdare K. Üyesi
29—	Süleyman Sür	Antikacı

Görsel 65: 1965 Belediye Meclisi Seçimleri AP Adayları

1991 yılında siyaset hayatına yeniden başlayan Gençoğlu, TBMM 19. Dönem ANAP Bursa Milletvekili olarak görev yapmıştır. Yeniden başlamaktan kastedilen husus Mümin Gençoğlu'nun daha önce siyasi arenada yer almış olmasından kaynaklanmaktadır. 27 Mayıs 1960 ihtilali sonrasında kurulan Adalet Partisi (AP)'ne giren Gençoğlu, 1965'te Bursa İl Başkanı II. Yardımcısı olarak görev yapmıştır. O dönem AP'nin Bursa'daki İl Başkanı Hüseyin Karamehmetoğlu olup, Gençlik Kolları Başkanı ise Turhan Tayan'dır. Belediye Meclisi Seçimleri'nde ise 1. Sırada Gençoğlu yer almıştır.[238]

1970'li yıllarla birlikte siyasi parti çalışmalarını yavaşlatan Gençoğlu'nun 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'nden sonra Turgut Sunalp tarafından kurulan Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP)'nden aday olma girişimi varsa da bu süreç akamete uğramıştır. 1991 yılında ANAP'tan Bursa Milletvekili seçilen Gençoğlu'nun milletvekilliği süresince Bulgaristan Türkleri'ni ön plana çıkarmaya çabaladığı görülmektedir. Konuşmalarında Bulgaristan Türklerinin ve göçmenlerinin sorunlarını anlatan Gençoğlu'nun siyasete atılmasındaki ana motivasyon kaynağı da bu olmuştur. Turhan Gençoğlu, babasının onlara:

> *"Çocuklar, ben Bulgaristan'dan ceketle buraya geldim. Nereden nereye neler yaptık. Cenabı Allah bana bunları yapmayı nasip etti. Şimdi ben biraz da gidip yüce Türk milletinin, ülkemin vermiş olduğu kararlara sahip olabilmek ve soydaşlarımın sesini de Ankara'da direkt olarak duyurabilmek için milletvekili olmaya karar verdim. Ne dersiniz?" diyerek sorduğunu söylemiş ve milletvekili olmak istemesindeki asıl amacı anlatmıştır.*[239]

Türk siyasetinin renkli simalarından biri olan Mümin Gençoğlu, Maliye eski Bakanı Anavatan Partisi İstanbul Milletvekili ve yakın arkadaşı Adnan Kahveci'nin Ankara'da yapılacak olan cenaze törenine gittiği sırada geçirdiği trafik kazası sonucu 7 Şubat 1993'te vefat etmiştir. Gençoğlu, 24 yıl BTSO'da Meclis Üyeliği, 20 yıl Yönetim Kurulu Üyeliği, 3 yıl Oda Başkan Vekilliği ve 1984-1987 yılları arasında da 3 yıl BTSO Meclis Başkanlığı görevini yürütmüştür. Tütün, tekstil, gıda ve gayrimenkul başta olmak üzere enerji, turizm, finans, sigortacılık, havacılık ve medya gibi çok çeşitli sektörlerde yatırımlar yaparak, Gençoğlu Holding'in de temellerini atmıştır.

238 "Mümin Gençoğlu", *Bursa'ya Değer Katanlar*, op. cit., s. 19.

239 Turhan Gençoğlu, Röportaj, 22 Mart 2021.

Balkan Türkleri ve Türkiye için önemli bir değer, BAL-GÖÇ ve BGF Kurucu Başkanı, Bursa sanayisinin önde gelen ismi, BTSO Meclisi ve Bursaspor'un eski başkanı, TBMM'nin 19. dönem Bursa Milletvekili gibi bir dizi unvanı bulunsa da halk arasında "Göçmen Babası" ve "Mümün Aga" olarak bilinmektedir.

ANAHTARCI
NİYE SUSTU
NASIL BULGAR OLDU?

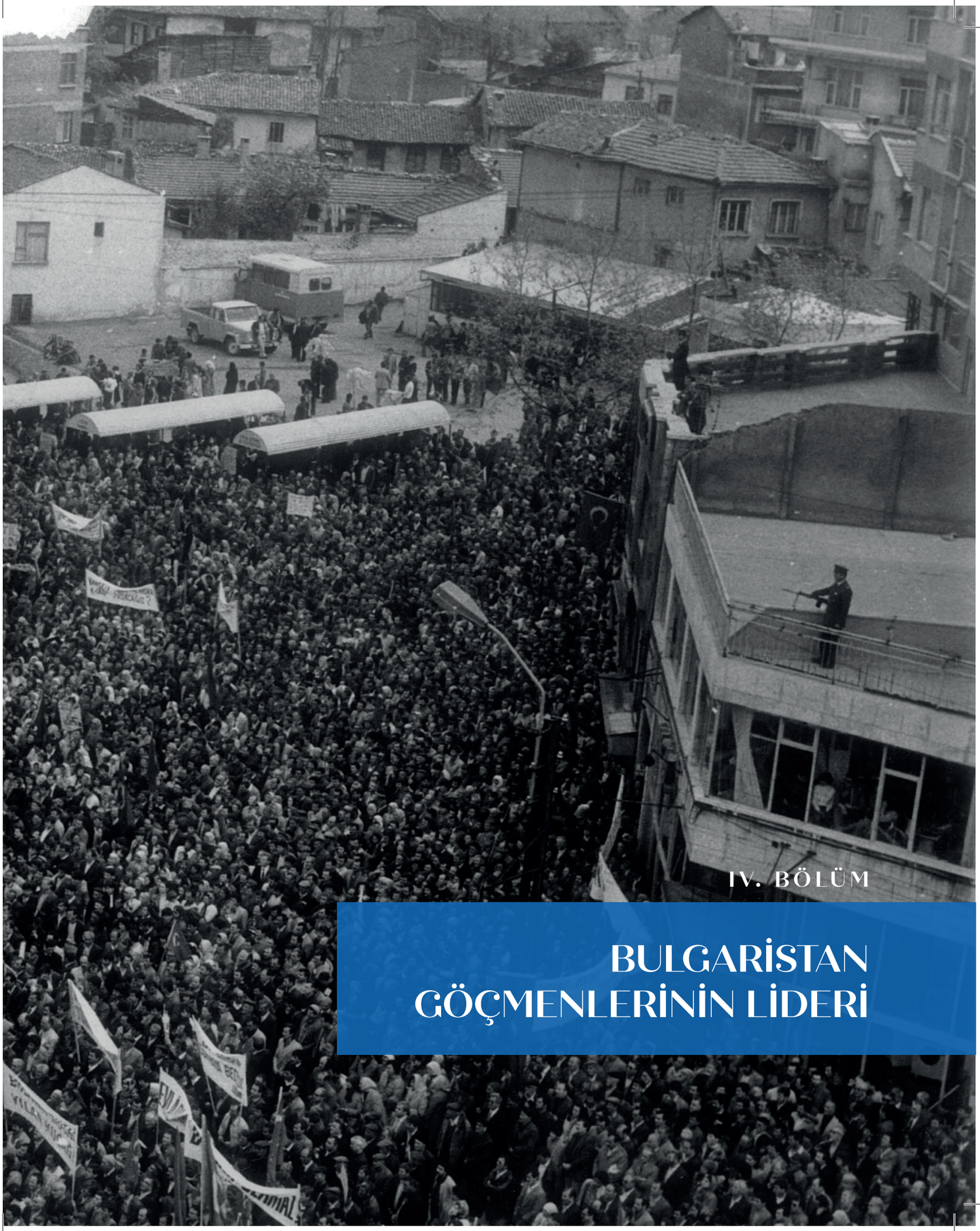

IV. BÖLÜM

BULGARİSTAN GÖÇMENLERİNİN LİDERİ

Mümin Gençoğlu göçmen olarak gelip yerleştiği Bursa'da kişisel anlamda önemli başarılara imza atmış ve kent tarihinde kendisine yer bulmuş olan biridir. Lakin özellikle 1980'li yılların ikinci yarısıyla birlikte hayatında sıra dışı bir dönem başlamıştır. Hayatının son 10 yılı aktif bir şekilde Bulgaristan Türkleri davasına hizmet etmekle geçen Mümin Gençoğlu, ulusal ve uluslararası bir ün kazanacaktır. Çalışmanın bu kısmında Gençoğlu'nun *dava adamı* ve *Bulgaristan göçmenlerinin lideri* olarak ön plana çıkmasını hazırlayan şartlar geniş bir çerçevede ele alınacak olup Bulgaristan'daki asimilasyon politikaları, Türkiye'deki Bulgaristan göçmenlerinin dernekleşme çalışmalarının yanı sıra BAL-GÖÇ'ün ve BGF'nin kuruluş süreci ve yapılan faaliyetler irdelenecektir. Mümin Gençoğlu bu denklemin tam ortasında yer aldığı için yaşanılan süreçte etkileyen ve etkilenen konumundadır.

BULGARİSTAN'DA TÜRK AZINLIĞA ASİMİLASYON SÜRECİ VE TÜRKİYE'DEKİ DURUM (1984-1989)

Sofya yönetiminin Türkleri asimile etme faaliyetleri pratik anlamda 1984 yılında başlamıştır. Bilindiği üzere, Aralık 1984'ten itibaren uygulanan politikayla ülke genelindeki Türkler, silah zoruyla isimlerini Bulgar isimleriyle değiştirmek zorunda bırakılmıştır. Öncelikle Rodoplar'dan başlayan girişim daha sonra Deliorman ve Burgaz bölgelerinde de uygulanmıştır. Zorla isim değiştirme kampanyasını protesto etmek amacıyla geniş katılımlı yürüyüşler düzenlenirken, Bulgar güvenlik güçlerinin bu gösterilerde Türklere ateş açması sonucunda çok sayıda insan hayatını kaybetmiştir.[240] Bununla birlikte asimilasyon faaliyetlerine direnen Türkler hapishanelere atılmış, Belene toplama kampına gönderilmiş[241] ve türlü işkencelere maruz bırakılmışlardır.

Asimilasyon faaliyetleri sadece isim değiştirmeyle kalmamış, Türklerin sosyo-kültürel ve ekonomik hayatının tamamında etkisini göstermiştir. Örneğin, Bulgaristan'da Türkçe konuşmak yasaklanırken konuşanlar para cezasına çarptırılmıştır. Bununla birlikte Bulgar radyosundaki Türkçe yayınlara son verilmiş, Türkçe mecmuaların varlığı ortadan kaldırılmıştır. Türk çocukları *gradina* adı verilen anaokullarına gönderilerek daha küçük yaşlarda asimile edilmeye çalışılmıştır. Türk azınlık mensuplarının Türkiye'yle ilgili bir beklentiye girmemeleri için göçün olmayacağı ısrarla vurgulanmış ve Türkiye'yi sistematik olarak kötüleyen basın faaliyetleri başlamıştır. Bu dönemde Türklerin Bulgar soylu oldukları ve Osmanlı Devleti döneminde Türkleştirildikleri

240 Bkz. Hugh Poulton, *Balkanlar: Çatışan Azınlıklar, Çatışan Devletler*, (Çev. Yavuz Alagon), İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1993, ss. 169-185; Şimşir, "Bulgaristan Türkleri", op. cit., s. 363. Ayrıca bkz. İlhan Uzgel, "Balkanlarla İlişkiler", *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, (Cilt: II – 1980-2001), Baskın Oran, (Ed.), 7. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 178.

241 Emel Balıkçı, "Tarihi Gerçekler Işığında Bulgarlaştırma ve Göç", *Balkanlar'da Türk Kültürü*, Sayı: 74, 2009, s. 13.

iddia edilmiştir.[242] Türkçe isimlerin değiştirilmesi sırasında Bulgar Ordusu'nun gerçekleştirdiği askeri harekât, bu ordunun 2. Dünya Savaşı'ndan sonra gerçekleştirdiği en büyük operasyon olmuştur.

Görsel 66: Turgut Özal Kapıkule'de Bulgaristan Türklerini Karşılamasından

Türk isimlerinin Bulgar isimleriyle değiştirilmesi, dini vecibelerin engellenmesi, komünizm gerekçesiyle camilerin kapılarına kilit vurulması vb. uygulamalar kültürel asimilasyona; Türklerin yoğun olarak yaşadığı yerlere yatırım yapılmaması ve Türkçe konuşanlardan zorla para cezası alınması, ekonomik anlamda izole edilmişliğe; bu uygulamalara itiraz edip başkaldıranların işkenceye maruz bırakılmaları ise fiziki yaptırıma açık birer örnek teşkil etmektedir. Ancak bu durum Bulgar karar alıcılarının tahmin ettiklerinin ötesinde bir sonuç doğurmuştur. Zira Türk azınlık Bulgarlaştırma süreciyle birlikte daha fazla kenetlenmiş ve etnik kimliği güçlenmiştir. Sofya yönetiminin söz konusu politikaları konjonktür itibarıyla tezatlıklar içermektedir. Bu açıdan Bulgar karar alıcılar zamanlama hatası, Türk azınlıktan tepki bekleme ve Türkiye'nin sessiz kalacağını hesap etme noktalarında derin bir yanılgı yaşamışlardır.

Bulgaristan'ın izlediği politikalar Türkiye'nin tepkisini çekerken iki ülke arasında ciddi bir kriz başlatmıştır. Bu dönemde iki ülke arasındaki siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkiler radikal bir şekilde zarar görmüştür. Bulgaristan yönetimi ülkesinde Türk olmadığını iddia ederek Türkiye'yi konunun kapsamı dışına itmeye çalışmıştır.[243] Ankara yönetimi 1985 yılı itibarıyla yaşanan asimilasyon sürecine hızlıca tepki verirken, özellikle Türk kamuoyu gelişmeleri yakından takip etmiş, adeta konuyu "milli dava" olarak ele almıştır. Bu bağlamda, Türk hükümetine yönelik kamuoyu desteği

242 Ömer Engin Lütem, "1989 Göçü ve Sofya'dan Kriz Yönetimi", *BAL-GÖÇ Zorunlu Göçün 20. Yılı Panel Etkinlikleri,* 8 Haziran 2009, Tayyare Kültür Merkezi, Bursa, 2009. Bu dönemde Jivkov tarafından ülkedeki Türklerin Bulgar kökenli oldukları vurgulanmış ve 500 yıl süren Osmanlı egemenliğinde zorla Türkleştirildikleri iddia edilmiştir. Rossen Vassilev, "Bulgaria's Ethnic Problems", *East European Quarterly*, Vol. XXXVI, No. 1, March 2002, s. 105.

243 Michael B. Bishku, "Turkish-Bulgarian Relations: From Conflict and Distrust to Cooperation", *Mediterranean Quarterly*, Spring 2003, s. 89.

ile Türkiye'nin uluslararası alandaki etkin girişimleri Bulgaristan'ı güç durumda bırakmıştır. Esasen Türkiye'nin amacı Bulgaristan'ın Türk azınlığa asimilasyon politikalarına son vermesini sağlamak ve taraflar arasında kapsamlı bir göç anlaşması yapmaya çalışmak olmuştur. Söz konusu durum dönemin Başbakanı Turgut Özal'ın "*rakam bir milyon da olsa hepsini kabule hazırız*"[244] şeklindeki açıklamasında somutlaşmaktadır. Ancak Bulgar tarafı buna yanaşmamış ve karşılıklı notalarda resmi söylemlerini Türk hükümetine iletmiştir. Bulgaristan'la diplomatik görüşmelerin çıkmaza girmesinin ardından Türkiye konuyu uluslararası örgütler nezdinde gündeme getirmiş olup bu kapsamda Birleşmiş Milletler (BM), İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) ve Avrupa Topluluğu (AT) gibi kurumlar nezdinde çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Dönemin Türk Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz süreci şu şekilde ifade etmiştir:

> *"Bulgaristan'la ikili olarak bu meseleyi düzenleme imkânı olmayınca, zamanın Türk hükümeti bu meseleyi uluslararası forumlara götürmüştür. Akla gelebilecek bütün örgütlerde, forumlarda ilgili olsun olmasın; bu uygulama gündeme getirilmiş ve bu örgütlerden büyük ölçüde destek alınmıştır. Zamanın BM Genel Sekreteri Perez de Queallar'a ben mektup yazdım. Bu meseleye BM olarak müdahil olmasını istedim; çünkü BM'nin kuruluş anlaşması buna imkân sağlıyordu. İki defa İKÖ'nün yıllık toplantılarına katıldım; bu meseleyi gündeme getirdim. İKÖ, bu meselede bize büyük destek vermiştir. Özel bir temas grubu teşkil etmiştir, o temas grubu Bulgaristan'ı iki defa ziyaret etmiştir, orada yapılan uygulamaları bizzat gözlemiştir ve Bulgar Hükümetinin son derece aleyhine bir rapor hazırlamıştır. O raporu, Suudi Arabistan'da 1989 yılında yapılan İKÖ Hükümet Başkanları toplantısına sunmuşlardır. Bunun üzerine örgüt, Bulgaristan'a çağrıda bulunmuştur. Temas grubu ikinci kez Bulgaristan'ı ziyaret etmek istemiş ama Bulgaristan bunu kabul etmemiştir. Onun üzerine, biz o temas grubunu buraya getirdik; buraya göç etmiş soydaşlarımızla temaslarını sağladık. Dolayısıyla, İKÖ bu meselenin çözümü ve Bulgaristan'ın bu yanlışından döndürülmesi için Bulgar Hükümeti nezdinde bize büyük yardım sağlamıştır. Avrupa Birliği ülkeleri Bulgaristan'a büyük baskı yapmışlardır, hatta o tarihlerde Bulgaristan'la aralarında müzakereleri dondurmuşlardır. Sonunda Türkiye'nin izlediği bu akılcı ve sabırlı politika, çağın da yardımıyla, çağın gidişatına da uygun olduğu için semeresini vermiştir. 1989 Ağustos'unda, zannediyorum, göç tamamlanmıştı. 2-3 ay içerisinde Türkiye'ye toplam 360.000'den fazla soydaşımız göç etti. Türkiye tüm imkânlarını seferber ederek bu soydaşlarına sahip çıktı. Onlar için geçici kamplar kurdu, çadır kentler kurdu, bunlara kira yardımları yaptı, bunlara devletin misafirhanelerinde ikamet imkânı sağladı."*[245]

244 *Cumhuriyet*, 14 Mart 1985.

245 Mesut Yılmaz, "Göç Süreci ve Türkiye", *BAL-GÖÇ Zorunlu Göçün 20. Yılı Panel Etkinlikleri*, 8 Haziran 2009, Tayyare Kültür Merkezi, Bursa, 2009.

1985 yılı itibarıyla Türkiye'nin uluslararası girişimleri kısa sürede sonuç verirken, Batı Bloğu'ndaki müttefikleri Bulgaristan'daki asimilasyon sürecini kınamışlardır. Bu kapsamda ABD ve İngiltere açıkça Türkiye'nin tezlerini desteklerken, Fransa, İtalya ve Batı Almanya ise örtülü destekte bulunmuştur. Doğu Bloğu ülkelerinde ise Romanya örneğinde görüleceği üzere Bulgaristan'ın politikası desteklenmiştir. Hatta Batı Bloğu içerisinde yer almasına rağmen Yunanistan da Bulgaristan'ı bu süreçte desteklemiştir. Bu dönem itibarıyla Yunanistan'ın da Batı Trakya'daki Türklere yönelik baskı politikası izlediğini not etmek gerekir. Ancak Doğu Bloğu'nun başat aktörü durumundaki SSCB, Bulgaristan'ın politikalarının arkasında durmaktan imtina etmiştir.[246]

Öte yandan, Bulgaristan'ın asimilasyon politikasına tepkiler, uluslararası örgütlerden de gelmiştir. Örneğin Avrupa Konseyi (AK), 26 Eylül 1985 tarihli raporu müteakip kabul ettiği 846 sayılı kararında, Bulgaristan'ın Türk azınlığın sosyal, kültürel ve dini alanlardaki haklarınwa yönelik gerçekleştirdiği ihlalleri sona erdirmesini istemiştir.[247] Temmuz 1985'te ise Uluslararası Af Örgütü (UAÖ), Bulgaristan'daki Türklere karşı girişilen asimilasyon politikalarına ilişkin BM İnsan Hakları Komitesi (BMİHK)'ne bir rapor sunmuştur. UAÖ'nün 1986'daki yıllık raporunda asimilasyon politikalarının katılaştırıldığı dile getirilirken, Aralık 1984'te yaşanan olayların yanı sıra 1985'te insan hakları ihlalleriyle ilgili gelişmelerin de ayrıntılı bir şekilde aktarıldığı dikkat çekmiştir. Raporda UAÖ'nün 23 Ağustos 1985 tarihinde Bulgaristan'daki etnik Türklerin durumuna ilişkin BM Azınlıkların Korunması ve Ayrımcılığın Önlenmesi Alt Komisyonu'na detaylı bir sözlü bildirim yapıldığı raporda yer almaktadır.[248]

Bulgaristan'da yaşanan gelişmeler NATO Parlamenterler Asamblesi'nin 1985 yılında San Fransisco'da gerçekleştirdiği 31. dönem toplantısında da gündeme getirilmiştir. Bulgaristan'daki Türklere yönelik yapılan insanlık dışı muameleyle ilgili karar tasarısı oybirliğine yakın bir çoğunlukla kabul edilmiştir. BM nezdinde de girişimlerde bulunan Türkiye, BM'nin kuruluşunun 40. Yılında Turgut Özal'ın Genel Kurul'da yaptığı konuşmada Bulgar Hükümetini kınamış ve konuyu dünya kamuoyunun önünde baskın bir şekilde dile getirmiştir.[249] Türkiye AT nezdinde de girişimlerde bulunmuş ve AT'ye üye devletler Bulgaristan ile imzalamayı planladıkları ekonomik ve ticari işbirliği antlaşmasını iptal etmişlerdir.[250] Bu süreçte, İKÖ de yaptığı toplantılarda Bulgaristan Türklerine yönelik asimilasyon girişimini kınamıştır. Görüldüğü üzere Türkiye'nin diplomatik girişimleri Bulgaristan yönetimini güç durumda bırakmış ve uluslararası kamuoyu Türk azınlık meselesiyle yakından ilgilenmiştir.

---

246 Bkz. Kader Özlem, "Türkiye-Bulgaristan İlişkileri...", op. cit., ss. 125-132.

247 Bkz. Council of Europe Parliamentary Assembly, 1 April 1992, Doc. 6591, https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=6918&lang=en, (e.t. 19.07.2018).

248 Amnesty International Report 1986, London, 1986, ss. 273-274, https://www.amnesty.org/download/Documents/POL1000031986ENGLISH.PDF, (e.t. 19.07.2018).

249 *Tercüman*, 23 Ekim 1985.

250 Birgül Demirtaş Coşkun, *Bulgaristan'la Yeni Dönem*, ASAM Yayınları, Ankara, 2001, s. 34.

TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE TÜRKİYE'DEKİ GÖÇMEN DERNEKLERİ

Bulgaristan Türklerinin maruz kaldığı asimilasyon politikaları Türk karar vericilerin yanı sıra Türk ulusal kamuoyunu da doğrudan ilgilendirmiştir. Bu dönemde özellikle basında çok sayıda haber yer almaya başlarken sivil toplum örgütlerinde de hareketlilikler kendisini göstermiştir. Bilhassa 17 Ocak 1985 tarihinde Bursa'da BAL-GÖÇ'ün Mümin Gençoğlu'nun liderliğinde kurulmasının ardından peşi sıra İzmir, Kocaeli ve İstanbul gibi şehirlerde hızlı bir dernekleşme süreciyle karşılaşılmaktadır. Ancak bu derneklerin kuruluşuna değinmeden önce Türkiye'deki Balkan göçmenlerinin ve özellikle Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin kurduğu sivil toplum örgütlerine değinmek gerekmektedir.

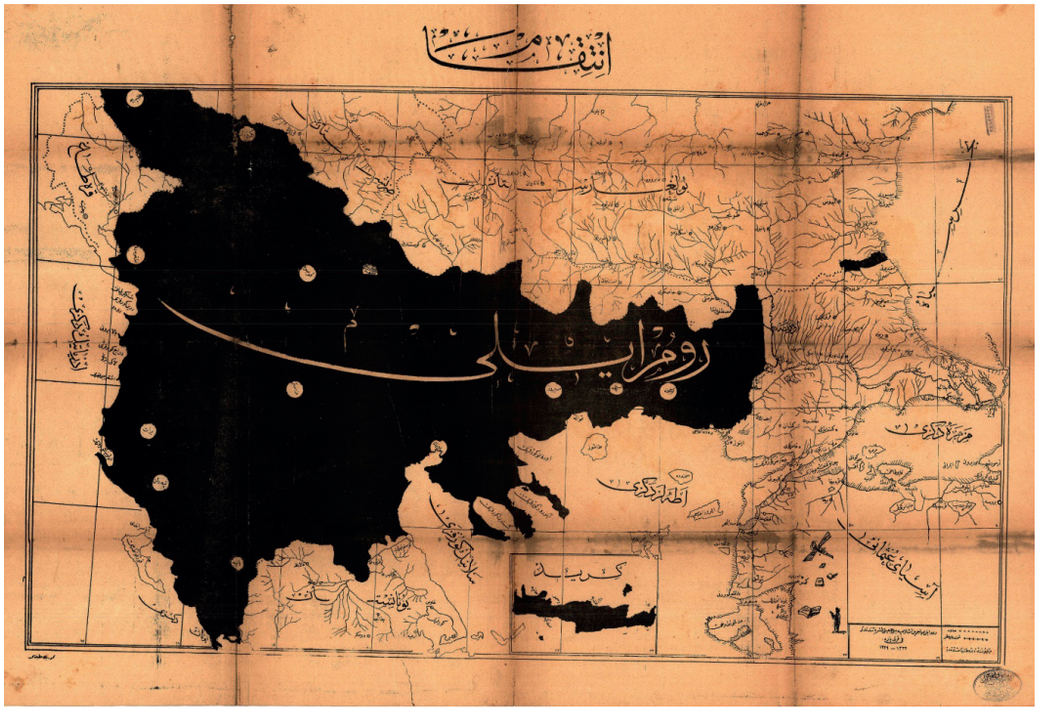

Görsel 67: Rumeli Muhâcirîn-i İslamiye Cemiyeti tarafından Balkan Savaşları sonrasında hazırlanan harita

Tarihsel süreç içerisinde Türkiye'deki Bulgaristan göçmenleri tarafından kurulmuş olan dernekler veya yardımlaşma cemiyetlerinin öncüllerinin hayli köklü bir geçmişe sahip olduğu görülmektedir. Bu cemiyetlerin ortak özelliği daha çok göç edenlere yardım etme amacıyla kurulmuş olmalarıdır. Göç sonrası dönemde kendisini gösteren göçmenliğe özgü sorunların zaman içerisinde giderilmesinin ardından söz konusu yapılar, yardımlaşma ve dayanışma eksenine kaymıştır.

Bulgaristan göçmenlerinin kurduğu derneklerin filizlenmesinde kitlesel göç hareketleri merkezi önem taşımaktadır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından

نومرو ۱ ۹ نی‌الحجه سنه ۱۳۲۷ جهارشنبه ۹ کانون‌اول سنه ۱۳۲۵ — ۲۲ کانون‌اول سنه ۱۹۰۹

مهاجر

جمعیت طرفدن منتخب صاحب امتیاز :
براوادیلی بکر صدقی
مدیر مسؤلی : لوطفلی محمد خلوصی

محل ادارهسی : درسعادتده : دیرکار آره‌سنده لطاف آپارتمانده ۳۳ نومرولی اوطه

امور تحریریه وادارهیه متعلق هرنوع خصوصات ایچون غزته‌نك مدیر مسؤلیه مراجعت اولنور

مسلکمزه موافق هرنوع آثار قبول اولنور درج اولنمیان اوراق اعاده اولنماز .

سر محرری : سلیمزملی احمد شکری

شرائط اشترا واعلان

بالکز الی آیلق ایونه قیه اولنور .

استانبول ایچون الی آیلق اون بش ، طشره ایچون یکرمی بش غروشدر

ممالك اجنبیه ایچون الی آیلق الی فرانکدر

Mouhadjir
Mercredi le22Décembre 1909 No 1
abonnement : (Union postale 1 an
mois 6 fr.

Rédaction et administration : Rue Dirédère-arass . Constantinople

سیاسیات ایله معلومات زراعیه ، صناعیه ، علمیه دن بحث وروم ایلی مهاجرین اسلامیه جمعیت خیریه‌سنك افکارینه خادم

L. chamiéro à Compte 10 Paras

نسخه‌سی اون پاره‌یه‌در جمعه‌ایرتسی وچهارشنبه کونلری نشر اولنور ترکجه غزته‌در

افادهٔ مرام

روم ایلی مهاجرین اسلامیه جمعیت خیریه‌سنك تاسیر افکاری اولدیغی وشمدیلك هفته‌ده ایکی دفعه چیقارلمق اوزره غته‌الکریم بوکوندن اعتباراً [مهاجر] نامیله بر غزته نشرینه باشلاندی .

غزته‌مزك یونام ایله تسمیه‌سی جمعیتمزك تسمیه مناسبی بولندقدن وانجق هجرت نبویه وقوعندن صوکرا دین مبین احمدینك توسع وانتشاری وقوعبولمسندن ناشی اولمق بزجه مقدس طاغمسندن ایلری کلشدر .

واقعاً کندیلرینی یلمز بعض کسان یونام مقدسی تحقیر قصدیله اراد الهیه‌کله‌ایله‌یازدیغه کتاب وسنته وجوب ولدی ثابت اولمسنه نظراً اونلرجه محقر کورینسان شونام بزجه مبجل بولنمشدر .

غزته‌مزك اساس مسلکی جمعیتك نظامنامهٔ داخلیسی مقتضاسنجه روم ایلی قطعاتنده بولنان واوراددن هجر ایله ممالك عثمانیه‌نك قطعات مختلفه‌سنده توطن ایدن مهاجر ، غیر مهاجر روم ایلی اهالیٔ اسلامیه‌سنك بولندقلری ممالکنده کورە قوانین موضوعه ومعاهدات دولیه‌نك تأمین ایتدیکی حقوق دینیه ومدنیه‌دن تماماً استفاده‌یه ، کافهٔ اوقاف ومیرات اسلامیه‌نك محافظهٔ مشروعیته ، روم ایلی اهالیٔ اسلامیه‌سی آرهسنده معارفك تعمیم ، ثروته ، بولندقلری محلرده کورە زراعت ، تجارت ، صناعت ، مسلکلرینك ترقیه وعصر معاونت بولنانلرك ترقیه احوالله خدمت ایتمکدن عبارت ایسه‌ده حقوق دینیه ومدنیه‌نك تقدیر ومحافظه‌سی سیاست حاضره‌نك بیلمسه واخلاق حسنه ایله اتصافه متوقف بولمسنه کوره بوایکی نوعدن‌ده‌کی سرت وجیزه‌ده بحث اولمقله‌برابر مقصد اصلینك تأمین حصولنه‌سی ایدیه‌جکدر .

روسیجه‌لی علمدار مصطفی پاشادن اعتباراً تأسیس حرینه خدمت مقصدیله مشارالیه ایله برابر مدحت پاشا ، علی سعاوی‌کی اخیار امتی بولاغورده شهید ورن ودور حمیدینك مظالم استبدادیه‌سی مقدمه‌سنه هدف اولدقدن صوکرا طاغارینی یازدقه‌ه‌ووا اولان روم ایلی مهاجرین وغیر مهاجرین اسلامیه‌سندن بولنان ارباب قلمك بوایدیکی افکار حریه‌یه اشتراك کلمه‌حالا شوراده بوراده سوروکلمکده اولان همشهریلرمزك تعالی حال وشائنه خدمت قلمیه دیولفترینی مرونلردن بکلر و غزته‌مزك منتظماً دوام نشریی الطاف سجایه‌دن تمنی ایلرز .

روملی مهاجرین اسلامیه‌سی جمعیتی
هیئت ادارهسی

افادهٔ خصوصیه

یونوفیه تعالی عام مطبوعاته علاوه ایتمکه موفق اولدیغم شو غزته مهاجرین اسلامیه جمعیت خیریه‌سنك ناشر افکاریدر .

مقصد مهاجر قرداشلرمزه وطولایسیله یونون عثمانلیلرك تجارت ، زراعت ، حرفت ، صناعت ، حقده ضرمسی کادکچه صالم یولار کوسترمك وفکر ترقی اویاندیرمقدر . نتیجهٔ مطلوبه ایسه اتحاد عثمانیان آمال خالصانه‌سنی تأمینه‌در‌کاه اوراده تعیین مقصد وتبلیغ مرامه چالیشیلمقدر . هله علوم اجتماعیه واقتصادیه‌یك اطرافیه اکلادیلمسنه حس اولنان لزوم‌یك زیاده‌در . هر آن منافع وطنی تأمینه خادم جرائد دوشونیلمکله ویونلر پیدری غزته‌من ستونلرینی تزیین ایدیکدر . حال حاضر احتیاجی مدرك یولنان وقتای کراهنده‌مملوئ انتظاری طبیعیدر .

اقتدار ولیاقم فوقنده متحمل بولندیغم وظیفه ایله بی طایانلرك واز جمله اعضای جمیتك تسییب وایرلمسه قارشو انتظام‌اولنمه‌یرابر تمام خالص اوزومرفقای سائرمه کی جهت خیره معطوفدر . مساعیم قدر تاجیز اولسه ده حقیقت اکلاشیلدقدن صوکرا انصاف وطولایسیله محشریلرمزك تقدیرینه مظهر اولمه‌جع شبه‌مزدر .

مهاجرینده حس اولنان قابلیت شخصیه‌یی ورقمای تحریریه‌می وجمیتمز اعضالرینی حصول مقصد خصوصنده امید وار ایلمشدر . غزته‌مزك مظهر رغبت اولمه‌جنه باطماسه همشهریلرمزدمکی قابلیت فطریه‌می ، حس جبنی ، تحریك ایدیجکه دائمی بر فکر جریان حاصل ایله‌جکنه شبه ایدیلز . مع‌مافیه احتیاج حاضری وطنداشلرمزك حقیقه بیلدیرمکی کندی نفسنه علی بر وظیفه عد ایدرم . اوت وسائط مادیه ومعنویه‌یی احتمالی لازمه‌یی احتیاج وطنه مناسب بر سیورده مهاجر قرداشلرمزك وجدانلرینه نقش ایتدیرمکه چالشه‌جغی‌یز . اونلرك دهیلقابله منافع شخصیه وعمومیه‌یه صرف غیرت ایده‌جکلرنده حق مفطور اولدقلری حمیت کندورینی منافع عمومیه‌یی منفعت شخصیه‌لرینه تقدیمه‌سوق ایده‌جکنه‌شبه ایدیلز . کرچه‌زمان استدادده بیله مهاجرین قدر ابراز فعالیت ایدن و هم صورله تثبیت شخصیتی استعمال ایدن آز بولنوردی . لکن زوالیلر بو ایرادی تأسیسدن زیاده هرکسدن زیاده طانیدیلر . اراضی واسعهٔ عثمانیه‌ده کمك شویله طورسون پر یورد بولمقدن عاجز براقیلیرلرده‌دورلو اشکنجه‌وسفالتلره هدف اولدیلرکه بو جهتك تصدیقی التده‌در .

فاقر پاسه استحصال ایدیلان حریت لهالحمد یومجوری قالدیردی . سایهٔ مشورتمشروعده مهاجر تمیله جمیتلر تشکل ایتمکه روم ایلی غربیانه ملجاء وماوالر یولقمه باشلاندی . یوندن طولایسیله بو دورمسرتی هرکسدن زیاده بز مهاجرلر آلقشلارو دوامنی تمنی ایلرز . شمدی بزه توجه ایدن شی سادهکی بر لسان تحریرایله مهاجر قرداشلرمزده مقصد اجتماعی‌یی اکلاتمق کندولرینه عرض وطلب قابلیتنه تابع‌نیه‌جق فکرلرینی تنویر ایلمکدر . بوکا یاقین عوامل علمیات عالیه‌یه طوغری قالدیرمق بوجهانلره علمی ، اجتماعی ، فنی ، قوغرانمقلر مطالعه‌لرله سلامت وطنك جهتی کوسترمك وانلرك افکار عالیه‌لرندن بالاستفاده‌یه‌کرمهاجر قرداشلرمزده مستفید اولمقلرینی تأمیندن عبارتدر . هرکس کندی نفسندن کورمکی اوکه نسبتده آخرلرده فائده بکله‌جکی نظریه‌سی معلوم اولدقدن سکره اهالیده‌کی فعالیتك واصل اولمه‌جغی درجه قوق التصوردر .

اوله ایسه ایلك منعقد کندمزدن ابتدا ایده‌جکمز تأمل ایله هدست وعقی اولمه‌رق چالشمق یتون مهاجرین اسلامیه‌دن وبلکه یتون عثمانلیلردن امیدوتمی ایتمکده‌ویم . خلاصه‌کلمه‌مك تاجیر رقومیه‌سی اولان شو برقاچ ساطرلق حیاتم مقدمه‌مقصدم اولدیقدن همشیری قرداشلرمزك دعاشو مقصده اشتراك واقعا ایده‌جکلرنده تردد ایتمیلرز .

لوطفلی
محمد خلوصی

مقالهٔ مخصوصه

مهاجر

همشیریلره :

بر مهاجرك قابلیتده‌نه سیر خچه‌یرلر ، نه آتشین برفرقتوادر . اوله‌جه براقیلیرده نمدی آرقه‌سندن بیله اغلامه قورقدینی وطنی اوتی اوتاغی یاشاتیه‌جغنی ویونون اوکوی حیاتنك اوزمردین قیولرك بشقه بر روحه انکشافه احتیال ویرمدرك اغلار .. اغلار .. وطن ایدرك یوندن سکره‌وشاشق صانکه برفلاکت جیاتنده ، عائله‌سنده چوچوقلرنده والحاصل هرشیئده بر ذلت برسفالت طوپلار .

خندان بهاردە تولاسی دونسونور ، سوتوق خزانلرده کندی کی قووریلان کونشلر بر یاراجغی اولسون

Görsel 68: Muhacir Gazetesi, 1. Sayı

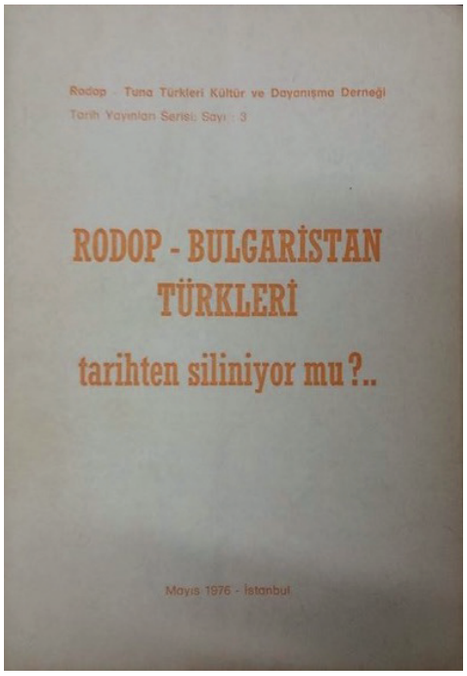

Görsel 69: Rodop-Tuna Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yayını

Görsel 70: Göçmenlere Yardım Derneği logosu

Bulgaristan'dan gelen göçmenlere Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti yardımda bulunurken, bu dönemin kendine özgü siyasi atmosferi nedeniyle sivil toplum örgütlerinden bahsetmek mümkün olmamaktadır. Ancak 1908 yılında ilan edilen II. Meşrutiyet'in ardından kurulun Rumeli Muhâcirîn-i İslamiye Cemiyeti (RMİC) bu bağlamda ilk olma özelliğine sahiptir. Cemiyet, Osmanlı Devleti topraklarına göç eden kişilere ziraat, ticaret ve eğitim konularında yardım etmeyi amaçlamış olup hızlı bir şekilde örgütlenme yoluna gitmiştir. RMİC'in aynı zamanda Muhacir isimli bir gazetesinin olduğu da görülmektedir. Bu yönüyle kendisinden sonraki göçmen dernekleri açısından RMİC'in emsal oluşturduğunu söylemek mümkündür.[251]

1912-1913 yıllarında gerçekleşen Balkan Savaşları'nın ardından Bulgarların Müslüman Türk halka yönelik uyguladığı mezalimi Avrupa kamuoyuna duyurmak amacıyla 1913 yılında İstanbul'da kurulan Balkan Mezalimi Neşri Vesaik Cemiyeti (BMNVC) ise daha ziyade uluslararası kamuoyu oluşturma uğraşında olmuştur. Bu yönüyle Balkanlar'da Müslümanların maruz kaldığı katliamları anlatan neşriyatlara ağırlık veren Cemiyet, Ahmet Cevat Bey (Emre)'in liderliğinde faaliyetlerini yürütmüştür.[252] Ancak bu Cemiyet, konjonktürel bir mahiyet taşımış olup 1. Dünya Savaşı'nın başlamasının ardından çalışmalarını durdurmuştur. RMİC ve BMNVC dışında Balkanlar'dan göç eden kişilere yönelik Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin yanı sıra yerel düzeyde faaliyet gösteren Hayrat-ı Şerife-i Hademe Cemiyeti gibi hayır kurumlarının faaliyet gösterdiği de vurgulanmalıdır.

1. Dünya Savaşı ve ardından yaşanan Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı döneminde Balkanlar'dan kitlesel göçlerin olmadığı dikkate alındığında, bu dönemde dernekleşmenin de izlerine rastlamak mümkün olmamaktadır. Ancak 30 Ocak 1923'te

251 Bkz. Züriye Çelik, "Osmanlının Zor Yıllarında Rumeli Göçmenlerinin Türk Basınındaki Sesi: 'Muhacir' Gazetesi (1909-1910)", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 28, 2010, s. 408.

252 Sacit Kutlu, *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, s. 406; Eyüp Toprak, "Balkan Savaşları Sonucunda Muhacirlere Yapılan Sosyal Yardımlar", *Türk Kültürü ve Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, 2020, s. 65.

imzalanan "Türk ve Rum Nüfus Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol" kapsamında gelen mübadiller için yardım cemiyetlerinin kurulmasıyla konuya ilişkin hareketlilik yaşanmıştır. Söz konusu mübadelede İstanbul'un kapsam dışında bulunması üzerine dernekleşme çalışmalarının İstanbul dışı illerde ağırlık kazandığı görülmektedir. Bu bağlamda, Aralık 1923'te Bursa merkezli Muhacirin Yardım Cemiyeti[253] önemli bir yere sahiptir. Cemiyet'in çalışmalarında mübadil nüfusun sorunlarının çözümü ağırlıklı olmuştur.

Yukarıda bahsedilen derneklerin isimleri itibarıyla Balkanlar'dan gelen göçmenlerin geneline hitap ettiği ve dönemin gelişmelerinin sonucu olduğu kanaatine varılabilmektedir. Balkanlar'daki sınırların daha istikrarlı hale geldiği 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde ise Türkiye'deki dernekleşme çalışmalarında da yeni bir ivme olduğu dikkat çekmektedir. Belirtilen sürecin 2. Dünya Savaşı sonrası döneme denk gelmesi Türkiye'de çok partili siyasi yaşama geçişle yakından ilintilidir. İlk olarak İstanbul'da 1946 yılında Batı Trakya Göçmenleri Yardım Cemiyeti (sonraki adıyla Batı Trakya Türkleri Dayanışma Derneği), 1947'de Bulgaristan'dan gelenlere yönelik faaliyet gösteren Göçmenlere Yardım Derneği (GYD) ve 1950 yılında da Yugoslavya göçmenlerine yönelik Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği kurulmuştur. Söz konusu dernekler Türkiye'deki Kafkasya kökenli derneklerle bir araya gelerek 1954'te Türk Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu'nu oluşturmuşlardır.[254] Bu durum Balkan göçmeni derneklerin kendileriyle benzer süreçlerden geçmiş olan Kafkasya kökenli göçmenlerin kurduğu derneklerle birlikte hareket ederek üst çatı organı oluşturduklarını yansıtmaktadır.

Göçmenlere Yardım Derneği 1950-1951 yıllarında Bulgaristan'dan gerçekleşen göç sürecinde aktif olurken, bu dönemde İstanbul'un yanı sıra Edirne, Bursa ve Eskişehir gibi şehirlerde göçmenlere yardım dernekleri tesis edilmiştir. Göçmenlere Yardım Derneği 1950-1951 göçünün ardından varlığını sürdürmüş ve 1968 yılında imzalanan Göç Anlaşması'na bağlı olarak 1970'li yıllarda da faaliyet göstermiştir. Derneğin faaliyetlerinin ana odak noktası göçmen olan kişilere yardım edilmesi olmuştur.

Öte yandan 1968 yılında Türkiye ile Bulgaristan arasında imzalanan Göç Anlaşması'na bağlı olarak yaşanan göç sürecinde de yeni derneklerin kurulduğu görülmüştür. Bu kapsamda Rodop-Tuna Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği önemli bir yere sahiptir. Dernek çalışmalarında göç eden kişilere yardım etme amacının yanı sıra neşriyat konusundaki çalışmalarıyla da dikkat çekmiştir. Bu dönemde Türklerin göçlerinin yanı sıra Rodoplar'da devam etmekte olan Pomaklara yönelik asimilasyon çalışmalarına yoğunlaşan dernek, Pomakların kimlikleri üzerine 1976 yılında neşredilen "Rodop-Bulgaristan Türkleri Tarihten Siliniyor Mu?" ve "Rodop-Bulgaristan Türklüğü

253 Raif Kaplanoğlu, Ozan Kaplanoğlu, *Bursa'nın Göç Tarihi*, Nilüfer Belediyesi Yayınları, Bursa, 2014, ss. 183-184.

254 Alexandre Toumarkine, "Kafkas ve Balkan Göçmeni Dernekleri: Sivil Toplum ve Milliyetçilik", Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik, Stefanos Yerasimos, (Ed.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2001, s. 426.

Faciasının İç Yüzü" başlıklı iki kitap çalışması yapmıştır. Ne var ki her iki dernek de 1980'li yıllara gelindiğinde işlevselliğini yitirmiş durumdadır.

Görüldüğü üzere, Bulgaristan'dan gerçekleşen kitlesel göç hareketleri konjonktür itibarıyla yeni derneklerin kurulmasını beraberinde getirmiştir. Dernekleşme çalışmalarında İstanbul ön plana çıkarken, Batı Anadolu'daki şehirlerde de bu anlamda hareketlilikler yaşanmıştır. Ancak söz konusu derneklerin daha çok göç sonrası dönemde işlevsel olduklarını ve bu yönüyle reaktif bir eylem profiline sahip olduklarını söylemek mümkündür. Proaktif eylem özelliği ise BAL-GÖÇ ile kendisini gösterecektir.

BAL-GÖÇ'ÜN KURULUŞU VE GELİŞİMİ

1984 yılında Bulgaristan'da Türklere yönelik gerçekleştirilen asimilasyon süreciyle birlikte Türkiye'deki göçmen dernekçiliğinde yeni bir dönem başlamıştır. Zira bu dönemde yaşanan gelişmeler Türkiye'ye daha önce göç etmiş olan kişilerin örgütlenmelerine ve kolektif hareket etmelerine zemin hazırlamıştır. Diğer bir deyişle Sofya yönetiminin Türkleri asimilasyon faaliyetleri sivil dinamikleri harekete geçirmiştir.

Belirtmek gerekir ki Bulgaristan'ın Türk azınlığı asimilasyon çalışmaları Aralık 1984'te hazırlıksız bir şekilde gerçekleştirilmiş ve aniden ortaya çıkmış bir eylem değildir. Bilakis bu faaliyetlerin alt yapısı daha 1978'den itibaren oluşturulmaya çalışılmıştır. Pomak Türklerinin 1968-1972 yılları arasında maruz kaldığı asimilasyonun ardından Oğuzların da asimile edilmesi girişimleri için ilk çalışmalar 1970'li yılların ortaları itibarıyla başlamıştır. Bu kapsamda, Türk azınlığa karşı izlenecek "Bulgarlaştırma" faaliyetleri için BKP Merkez Komitesi içinde özel bir Komite oluşturulmuş ve bu Komite konuyla ilgili stratejiler üretmiştir. Ancak Komite'nin Türk azınlığa ilişkin aldığı tavsiyelerinin BKP tarafından dikkate alınmadığı ve nihayetinde uygulanmadığı dikkat çekmektedir. Komite, daha ziyade Türk nüfusun Bulgar çoğunluğa entegre edilmesiyle ilgili çeşitli yaklaşımları ve programları benimsemiş ve bunlar yumuşak geçişi öngören süreçleri içermiştir. Örneğin Türk azınlık arasında sosyalist değerlerin yayılması için Türklerin kültürel seviyesinin yükseltilmesi, Türk azınlığın entegrasyonu için dinsel engellerin ortadan kaldırılması ve Türklerin güven ve itimadını kazanmak için çeşitli adımların atılması gibi bir dizi tavsiyeler Politbüro'ya sunulmuştur. Ancak Politbüro bu tavsiyeleri ilkesel olarak kabul etse de uygulama yoluna gitmemiştir.[255]

Politbüro içerisinde Jivkov'un da yer aldığı sertlik yanlısı kanat, daha radikal önlemlerin alınması gereğine dikkat çekerek söz konusu önerileri geri çevirmiştir. Bu noktada söz konusu kanadın ana görüşü Türk isimlerinin Bulgar isimleriyle değiştirilmesi olmuştur. Bu düşüncenin arka planındaki kişi ise parti içinde saygınlığı ve nüfuzu bulunan Georgi Atanasov'dur. Hatta Atanasov, Bulgar Anayasası'nın her Bulgaristan vatandaşına isim değiştirme hakkını tanıdığını ileri sürmüş ve Türk isimlerinin Bulgar isimleriyle değiştirilmesini teklif etmiştir. İsim değiştirme kampanyası esnasında eğitim ve kültür düzeyi düşük Türklerden bazı direnişlerin gelebileceğini

255 Ali Eminov, *Turkish and Other Muslim Minorities of Bulgaria*, New York: Routledge, 1997, s. 85.

ifade eden Atanasov, bunun da "ateş ve kılıçla" etkisiz hale getirilebileceğini savunmuştur.[256]

1983 yılı Bulgar karar vericilerin söylemleri bağlamında kısa süre içerisinde Türkleri asimilasyon için harekete geçeceklerinin işaretlerini taşımıştır. Örneğin Bulgaristan İçişleri Bakanı Korgeneral Dimitır Stoyanov 28 Şubat 1983 tarihinde Sofya'da yapılan Milli Şûra toplantısında Bulgaristan'daki Türk varlığını açıkça tehlike olarak gördüğünü belirtmiş ve gerekli tedbirlerin ne pahasına olursa olsun acilen alınmasını istemiştir. Esasen ilk uygulamalar da başlamıştır. Nitekim 6-9 Haziran 1983'te Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in daveti üzerine Türkiye'ye ziyarette bulunan Todor Jivkov Türk azınlıkla ilgili sorularla karşılaşmıştır. İkili görüşmede Kenan Evren, Türklere isimleri değiştirmeleri için baskı yapıldığı yönünde bilgilere sahip olduklarını dile getirmiştir. Jivkov ise bunu reddederken Türkiye'nin Bulgaristan'ın içişlerine karıştığını iddia etmiştir. Türk tarafı ayrıca 1968 Göç Anlaşması ile bölünen bazı ailelere izin verilmesinin iyi olacağını da gündeme getirmiştir.[257] Bu durum Türkiye'nin gelişmeleri yakından takip ettiğini göstermektedir. Zira Türk azınlığın göç etme isteği de bu dönemde oldukça yoğun olup Bulgar tarafı bundan rahatsızlık duymaktadır. Sadece 1983 yılında Türkiye'ye göç etmek isteyen Bulgaristan Türklerinin 23.505 dilekçe verdiği ve bu dilekçelerdeki isimlerin 93 bin civarında olduğu 8 Mayıs 1984 tarihinde BKP MK Politbüro'da yapılan toplantıda dile getirilmiştir.[258]

Görsel 71: Balkan Göçmenleri Kültür ve Dayanışma Derneği logosu

Temmuz 1984'te Bulgaristan Dışişleri Bakanı Türkiye'ye gelerek Türk karar vericilerle görüşmüştür. Başbakan Turgut Özal Bulgaristan'ın Türklere baskı yaptığını muhatabına birinci ağızdan söylerken, Bulgar tarafı ise bunu reddetmiştir.[259] Bu dönemde vize alıp turist olarak Türkiye'ye gelen Türk azınlık mensuplarının yetkilileri bilgilendirdiği hususu Bulgar tarafınca tahmin edilmektedir. Ayrıca gelen bu turistlerin Bursa başta olmak üzere İstanbul ve İzmir gibi şehirlerdeki akraba ziyaretlerinde

256 Türker Acaroğlu, "Bir Bulgar Profesörün İtirafları", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı: 70, 1992, s. 20.

257 İbrahim Kamil, "Bulgaristan Türkleri ve Göçler", *Bulgaristan Komünist Partisi Gizli Belgeleri (1944-1989),* Cilt III (1964-1983), Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2018, s. LIX.

258 Bkz. Ibid., s. XVI.

259 Ibid., s. XXV.

de Bulgaristan'da yaşanan gelişmelerle ilgili hemşehrilerini de haberdar etmeleri söz konusu olmuştur.

Bu çerçevede hem beşeri hem ticari bağları sebebiyle Bursa'da Mümin Gençoğlu, Bulgar tarafının bir takım hazırlıklar içinde olduğunu düşünmüş ve Türklere yönelik bir asimilasyon girişimi olacağından endişe etmiştir. Nitekim Gençoğlu 12 Nisan 1984'te Başbakan Turgut Özal'a; "*Bulgaristan'da bir şeyler oluyor, size gelenlerin dışında bize ulaşan enteresan haberler var. Bu konuda derhal girişimde bulunmaz isek, ileride geç kalmış olabiliriz. Sıkıntımız olur Sayın Başbakan*" diye maruzatta bulunarak konuyla ilgili bir rapor sunmuştur. Turgut Özal ise "*Siz bir dernek halinde gelin, biz de hükümet olarak üzerimize düşeni yapacağız*"[260] demiş ve ardından dernek kurma düşüncesi baskın hale gelmeye başlamıştır.

Esasen Türk Hükümeti Bulgaristan'daki gelişmelerden diplomatik temsilcilikleri aracılığıyla haberdar olmakla birlikte, Türkiye'de yaşayan Bulgaristan göçmenlerinin verdiği bilgilerle de vaziyeti teyit etmiştir. Bununla birlikte Başbakan Özal'ın Gençoğlu'na dernek kurmaları teşvikinde bulunduğu da doğrudan anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Özal'ın Bulgaristan'ın asimilasyon girişimlerine sadece resmi yollardan değil, aynı zamanda Türkiye'deki Bulgaristan göçmeni kişilerin oluşturacağı sivil toplum örgütleri vasıtasıyla yanıt verilmesini önceliğini söylemek mümkündür.

Diğer taraftan, bu dönemde Mümin Gençoğlu'nun gelişmeleri yakından takip ettiği anlaşılmaktadır. Bulgaristan göçmenlerinin önde gelen isimlerinden biri olsa da sahadan ve halktan bağlarını koparmamış ve gelişmelerden haberdar durumda olmuştur. Ayrıca bu dönemde Mümin Gençoğlu, vergi rekortmenleri arasında olup ulusal ölçekte bir isme de sahiptir. Dolayısıyla Başbakanlık düzeyinde görüşmelerde bulunabilme imkânına sahiptir. Yerelde ise hayır amacıyla okul yaptırmakta, BTSO'nun Meclis Başkanlığını üstlenmektedir. Gençoğlu'nun bu gayretleri Ankara nezdinde takdirle karşılanmıştır. Nitekim dönemin İçişleri Bakanı Yıldırım Akbulut tarafından 30 Ekim 1984'te milli eğitime katkıları dolayısıyla kendisine şilt verilmiştir.[261]

Bulgaristan Hükümeti yıl sonuna doğru Türklerin asimilasyonu için hızlı bir şekilde hareket ederken, 10 Aralık 1984 tarihinde ise yine Stoyanov'un yazısı ile ülkedeki tüm Türklere, Bulgar ad ve soyadları verilmesi emredilmiştir. Gelişmelerden haberdar olan Türkiye'deki Bulgaristan göçmenleri 15 Aralık 1984 tarihinde Bulgaristan'daki yakınlarının isim ve dinlerinin zorla değiştirildiğini bildirerek Bursa Valiliği'ne müracaat etmiştir. 150 kişinin yapmış olduğu beyanla birlikte, dönemin Bursa Valisi Zekai Gümüşdiş yaptığı açıklamada verilen dilekçelerin İçişleri Bakanlığı'na gönderildiğini söylemiştir. Görüldüğü üzere Bursa'da BAL-GÖÇ'ün kuruluşu için altyapı kendiliğinden oluşmaya başlamıştır. Ayın sonuna doğru Rodoplar'da Türklerin isimleri zorla Bulgar isimleriyle değiştirmeye çalışan Sofya yönetiminin bu politikası Türklerin direnişiyle karşılaşmıştır. Bulgar kolluk güçlerinin ateş açması sonucunda aralarında

260 *Hakimiyet*, 12 Nisan 1984.

261 *Hakimiyet*, 30 Ekim 1984.

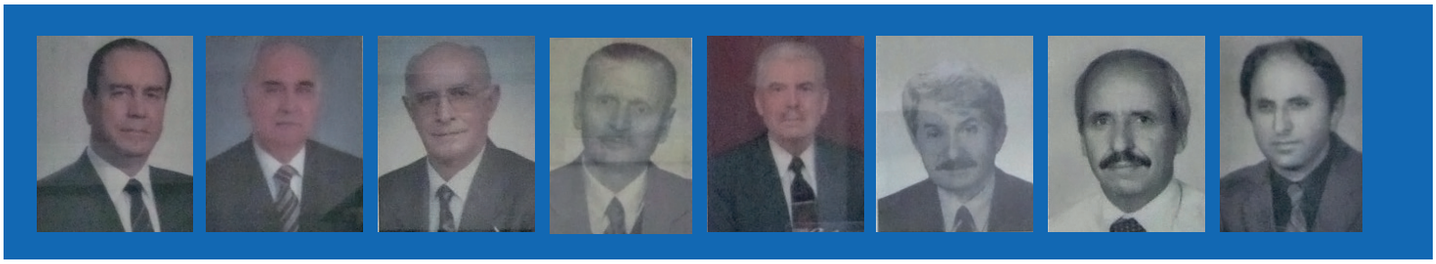

Görsel 72: BAL-GÖÇ Kurucu Üyeleri: Mümin Gençoğlu, Ali Öztürk, Yusuf Kırayoğlu, Mehmet Kocabaş, Hüseyin Yılmaz, Sami Kocaoğlu, Ali Osman Cesur, Zülkef Yeşilbahçe

yirmi aylık Türkân Bebeğin de bulunduğu çok sayıda kişi şehit düşmüştür. Bu haber Türkiye'deki Bulgaristan göçmenleri arasında hızlıca yayılırken, kitlesel bir girişim için gerekli son hazırlıklar da tamamlanmaya çalışılmıştır. Nitekim 10 Ocak 1985 tarihinde derneğin kuruluş evrakı Mümin Gençoğlu'nun liderliğinde dönemin Bursa Valisi Zekai Gümüşdiş'e sunulmuştur. 17 Ocak 1985 yılında kısa adı BAL-GÖÇ olan ve merkezi Bursa'da bulunan Balkan Göçmenleri Kültür ve Dayanışma Derneği resmi olarak kurulmuştur. Derneğin kuruluş sürecini onaylayan Zekai Gümüşdiş, Mümin Gençoğlu'nun dernek kurulmadan önce kendisini ziyaret ederek Bulgaristan'da yaşanan gelişmeleri aktardığını, bir dernek kurma fikrinde olduğunu ve kendisinin görüşlerini sorduğunu belirtmiştir. Gümüşdiş, böylesi bir fikri desteklediğini ve yardımcı olacağı hususunu kendilerine aktardığını söylemiştir.[262]

Derneğin kurucuları aşağıdaki isimlerden oluşmaktadır:

Mümin Gençoğlu, Ali Öztürk, Yusuf Kırayoğlu, Mehmet Kocabaş, Hüseyin Yılmaz, Sami Kocaoğlu, Ali Osman Cesur, Zülkef Yeşilbahçe

Kurucular listesine bakıldığında, dava adamı vasıfları yüksek olan kişilerin ön planda olduğu dikkat çekmektedir. Derneğin kuruluş sürecinde Mümin Gençoğlu'nun liderliği kadar arka planda sürecin yürütülmesinde etkili olan aktörler mevcuttur. Sürecin yürütülmesinde aktif olan kişilerden biri olarak Zülkef Yeşilbahçe çalışmasında Yusuf Usturalı, Rıfat Eryılmaz, Bilal Üstünel, Emin İnce, Rafet Şaşal, Salim Altınsoy, Ahmet Aydın, Halil Uzunoğlu, Mümin Bilgiç, İbrahim Özsaraç, Cemil Eryılmaz, Saim Öztürk gibi isimlere de değinmektedir.[263] Esasen Mümin Gençoğlu'nun zihninde dernek kurulmasıyla ilgili fikir olmakla beraber, çevresinden de bu yönde kendisine baskılar gelmiştir. Zira kuruluş sürecinin arka planında bulunan söz konusu isimler ve daha niceleri Mümin Gençoğlu gibi liderlik özelliği bulunan marka bir isimle daha etkin sonuçlar alınabileceğini düşünmüşlerdir. Bulgar zulmü de kuruluş sürecinde kenetlenmeyi beraberinde getirmiştir. Bireysel çabalardan ziyade kolektif hareket etme

262 "Mümin Gençoğlu Belgeseli", *AS TV*, https://www.facebook.com/MuminGencoglu/videos/388463143494, (e.t.30.06.2021).

263 Zülkef Yeşilbaçe, *Belgelerle BAL-GÖÇ ve B.G.F. Çalışmaları*, Bursa, 2011, s. 5.

istencinin ortaya çıktığına dikkat etmek gerekmektedir. Ayrıca derneğin kurulmasına ilişkin Ankara'dan en üst düzeyde telkinler gelmekle birlikte dernek yönetiminin de kamuoyunun takdir edeceği isimlerden oluşturulması beklenmiştir.

Mümin Gençoğlu'na yönelik göçmen camiasında oluşan baskılar ve kendisinin de Bulgaristan'daki zulme karşı mücadele etme arzusu BAL-GÖÇ'ün kuruluşunun altyapısını hazırlamıştır. Bu dönemde Gençoğlu açısından dikkat çeken husus, davası ile iş hayatında yürüttüğü ticari faaliyetleri arasındaki tezatlıktır. Gençoğlu, tütün ticaretiyle uğraşmakla birlikte ticaret yaptığı ülkeler daha çok Doğu Bloğu üyeleri olmuştur. Bulgaristan'ın Doğu Bloğu ülkesi olduğu dikkate alındığında, bu çalışmaların kendisi aleyhine maddi kayıplar yaratması kaçınılmaz olmuştur. Diğer taraftan, Bulgaristan göçmenlerinin şahsında yarattığı baskı ve kamuoyunda oluşan beklentinin varlığı da önemlidir. Gençoğlu bunun farkında olmuştur. Bütün bunların dışında karar vermesini kolaylaştıran ana husus ise içindeki dava aşkıdır. Milli bir sorumluluğu üstlenmek zorunda olduğunu bilmektedir. Bu nedenle ticari kayıplarını göz ardı ederek BAL-GÖÇ'ün kuruluş sürecine liderlik yapmıştır. Turhan Gençoğlu, derneğin kuruluşunun ardından iş değiştirmek zorunda kaldıklarını açıklamıştır.[264]

Bu dönemde Derneğin ismi konusunda çeşitli fikirler ileri sürülmüştür. *Bulgaristan Göçmenleri*, *Bulgaristan Türkleri* gibi isimlerin tartışıldığı bir ortamda, *Balkan Göçmenleri* isminin tercih edildiği görülmektedir. Bu ismin tercih edilmesinde ise Turhan Gençoğlu'nun babasını ikna etmesi önemli bir gelişmedir. Zira Turhan Gençoğlu'na göre, "Balkan" ismiyle salt bir ülkeye değil, bütün bölgeye hitap edilmektedir. "Türk" ismi yerine ise "Göçmen" ifadesinin kullanılması derneğin uluslararası çalışmalarda hareket alanını genişletmek istemesinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla uluslararası kamuoyu nezdinde bulunulacak girişimlerde "Türk" adından dolayı bilhassa Avrupa'da geleneksel olarak var olan önyargının ortaya çıkması önlenmek istenmiştir.[265] Böylelikle Kırcaali yöresi göçmenlerinin ağırlığında kurulan yeni camianın hedefi özelde Bulgaristan olmak üzere, bütün Balkanlar'a hitap etmektir. Derneğin kuruluş adından anlaşılacağı üzere, BAL-GÖÇ öncüllerinden farklı olarak uzun soluklu bir rota içerisinde geniş bir alana yönelik faaliyet göstermek istemiştir.

Dernek, Mümin Gençoğlu'nun Kurtul Pasajı'ndaki işyerinde kurulmuştur. Kurulduktan sonraki ilk çalışması ise 18 Ocak 1985'teki Ankara ziyareti olmuştur. Mümin Gençoğlu başkanlığındaki 8 kişilik yönetim kurulu öncelikle Anıtkabir'i ziyaret etmiştir. Ardından 15 bin Bulgaristan göçmeninin imzaladığı dilekçeyi çeşitli belgelerle ve bazı fotoğraflarla birlikte Cumhurbaşkanı Kenan Evren'e, Konsey Üyelerine, Genelkurmay Başkanlığı'na, TBMM Başkanı Necmettin Karaduman'a, Dışişleri Bakanlığı Yetkililerine, Parti Genel Başkanlarına ve diğer ilgililere dosya halinde ulaştırmışlardır. Tüm dünyayı Bulgaristan'da yaşanan mezalimi durdurmak için Bulgaristan'a siyasal ve ekonomik ambargo uygulamaya davet etmişlerdir. Ayrıca Bulgaristan'daki akrabalarından kendilerine gönderilen ve Bulgaristan'daki Türklerin acı durumlarını anlatan

264 Turhan Gençoğlu, *Röportaj*, 22.03.2021.

265 Turhan Gençoğlu, *Röportaj*, 22.03.2021.

mektupları basın ile paylaşmaları sonucu, Türk kamuoyunu harekete geçirerek Turgut Özal hükümetini bu konuda daha cesur adımlar atmaya sevk etmişlerdir. Daha sonra Şubat ayı içerisinde bu isteklerini birkaç küçük değişiklikle BM Genel Kurulu, UAÖ, İKÖ, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) ve AK gibi uluslararası platformlara telgraf yoluyla bildirerek uluslararası alana taşımışlardır.

Hazırlanan dosyada Bulgaristan hükümetinden talep edilenler şunlardır:[266]

1. *Parti Merkez Komitesi Politbürosu'nun Türk soykırımına ilişkin 1969, 1970 ve 1984 yıllarında onayladığı ve bundan sonra uygulamaya geçirdiği gizli Bulgarlaştırma kararlarının hükümsüz bırakılması.*
2. *Silah gücüyle isimleri değiştirilen 500.000 soydaşımızın ad ve soyadlarının geri verilmesi.*
3. *Tutuklu evlerinde ve temerküz kamplarına sürülen, polis dairelerinin mahzen katlarında darp edilen, aç ve susuz bırakılan, erkek ve kadın soydaşımıza uygulanan baskılara son verilmesi ve söz konusu soyda*şlarımızın serbest bırakılması.
4. *Ordu ve polis birliklerinin denetiminde bulunan Rodopların, Trakya'nın, Deliorman'ın, Dobruca'nın, Gerlova'nın ve Tozluk'un silahlı militaristlerden arındırılması.*
5. *BM İnsan Hakları Beyannamesi'nin, Helsinki Nihai Belgesi ve Bulgaristan Anayasası'nın hak ve özgürlükleri ile ilgili maddelerinin Bulgaristan'da da uygulanması. Böylece iki milyon soydaşımızın yaşamlarının garantiye alınması.*
6. *Türk düğün ve bayramlarını, örf ve adetlerini, ölüm ve doğum törenlerini siyasi suç kapsamına alan yasağın kaldırılması.*
7. *Soydaşlarımızla her türlü iletişimin polis denetiminden arındırılması ve uygar yasalar doğrultusunda yapılması.*
8. *Turist olarak Bulgaristan'ı ziyaret edeceklerin akrabalarını oturdukları şehir ve köylerde güvenli bir şekilde ziyaret etmelerinin sağlanması.*
9. *Kapatılan Türk okullarının yeniden açılarak Türk çocuklarının T*ürkçe eğitim-öğretim görmeleri.
10. *Türklerin eşit vatandaş olarak en ağır sektörlerde çalışmalarına son verilmesi.*
11. *Soydaşlarımıza yönelik işkence, zulüm, insanlığa aykırı, onur kırıcı cezalar ya da işlemlerin kaldırılması.*
12. *Soydaşlarımızın düşünce, vicdan, din ve dil özgürlüklerinden yoksun bırakılmaması, kanunların herkese eşit olarak uygulanması.*

266 *Hakimiyet*, 18 Ocak 1985.

Bal-Göç Başkanı Mümin Gençoğlu ve yönetim kurulu üyeleri Vali Zekai Gümüşdiş'i ziyaret ettiler. Bal-Göç yönetimi Vali Gümüşdiş'den, hükümetin yaptığı girişimlerden duydukları memnuniyeti iletmesini istediler.

Bal-Göç, Hükümet'in girişiminden memnun!

●Bal-Göç Yönetim Kurulu dün Vali Zekai Gümüşdiş'i ziyaret ederek, hükümetin Bulgaristan konusundaki kararları ve girişimleri için teşekkürlerini sundu.

●Daha sonra Emniyet Müdürü Lütfü Tomuş'u ziyaret eden Bal-Göç Yönetim Kurulu, derneğin kuruluşu sırasında gösterdiği yakın ilgi nedeniyle teşekkür etti.

Emniyet Müdürü Lütfü Tomuş'u da ziyaret eden Bal-Göç yönetim kurulu, derneğin kurulması sırasında gösterdiği yakın ilgi nedeniyle teşekkür etti.

HABERİ 2. SAYFADA

Hakimiyet Hakimiyet Hakimiyet 7 MART 1985 PERŞEMBE

Görsel 73: Hakimiyet, 7 Mart 1985

Bal-Göç hükümetin girişiminden memnun

BAL-GÖÇ yönetim kurulu Vali Zekai Gümüşdiş'i ziyaret ederek, Bulgaristan ile ilgili olaylar konusunda hükümetin aldığı karar ve girişimler için teşekkür etti. Teşekkürlerini, hükümete iletilmek üzere Vali Gümüşdiş'e sunduklarını bildiren Bal-Göç yönetim kurulu daha sonra Emniyet Müdürü Lütfü Tomuş'u ziyaret ederek, derneğin kuruluşu sırasında gösterdiği ilgiye teşekkür etti.

Kısa adı Bal-Göç olan Balkan Göçmenleri Kültür ve Dayanışma Derneği başkanı Mümin Gençoğlu, Başkanvekili Ali Öztürk, Genel Sekreter Yusuf Kırayoğlu, muhasip Mehmet Kocabaş, veznedar Hüseyin Yılmaz ile yönetim kurulu üyeleri Zülkef Yeşilbahçe Ali Osman Cesur dün ilk olarak Vali Zekai Gümüşdiş'i ziyaret ettiler. Bal-Göç Başkanı Mümin Gençoğlu ziyaret sırasında, Bulgaristan olayları karşısında hükümetin aldığı kararlar ile, yaptığı girişimlerin son derece sevindirici olduğunu belirterek **"Bursa'da yaşayan Bulgaristan göçmeni vatandaşlarımız adına hükümetimize teşekkürlerimizi sunuyoruz."** dedi. Gençoğlu bu teşekkürlerini hükümete iletilmek üzere Vali Zekai Gümüşdiş'e bildirdiklerini söyledi.

Bal-Göç heyeti daha sonra da Emniyet Müdürü Lütfü Tomuşu ziyaret etti. Bu ziyaret sırasında derneğin kuruluşu aşamasında yakın ilgi gösterdiği için Emniyet Müdürü Lütfü Tomuş'a teşekkür edildi.

Öte yandan Bal-Göç'ün çalışmalarına hız verdiği bildirildi. Dernek Başkanı Mümin Gençoğlu kuruluşunu tamamlayan Bal-Göç'ün üye kayıtlarına devam ettiğini bildirerek **"Derneğimiz kurulduğu günden itibaren çok büyük ilgi görmüştür. Göçmen vatandaşlarımızın dertlerine çare bulabilmek için çalışmalarımıza hız verdik. Bu arada derneğimizin üye sayısı da hızla yükselmektedir."** dedi.

Görsel 74: Hakimiyet, 7 Mart 1985

Görüldüğü üzere, BAL-GÖÇ çalışmalarına oldukça hızlı başlamıştır. Bulgaristan Türklerinin maruz kaldığı insanlık dışı uygulamaları ulusal ve uluslararası alana taşımaya çalışan BAL-GÖÇ, Hakimiyet gazetesi aracılığıyla Bursa yerel basınında etkinlik kurmayı başarmıştır. Ancak konunun ulusal kamuoyunda yer bulmaya başlaması ve bu bağlamda BAL-GÖÇ'ün isminin ön plana çıkması başta Mümin Gençoğlu olmak üzere yöneticileri ziyadesiyle memnun etmiştir. Konuyla ilgili anılarını anlatan ve BAL-GÖÇ'ün kurucularından olan Zülkef Yeşilbahçe şunları söylemiştir:

*"Meclis'ten Ulus'a doğru dönerken, arabadaki TRT Radyo kanalından bizim haberimizin verildiğini duyduk. Haberde "Bulgaristan Türkleri, Bulgaristan'daki olaylarla ilgili olarak konuşmak için Mümin Gençoğ*lu başkanlığındaki Bursa BAL-GÖÇ *heyeti TBMM Başkanı Necmettin Karaduman'ı ziyaret etti" diyordu. Mümin Gençoğlu, rahmetli şoförü Şevki'ye "*çek arabayı kenara*" diye seslendi. Biz dışarı çıkıp sevinçle birbirimize sarıldık, herkes bize bakıyordu. Kimimiz ağlıyorduk. Çok sevinçliydik çünkü ilk mesajı vermiştik. Bulgaristan'daki Türklerin yalnız olmadığını elli milyonun onlarla beraber ve onların arkasında olduğunu, bu davanın peşini bırakmayacağımızı göstermiştik".*[267]

BAL-GÖÇ, kurulmasının ardından teşkilatlanma ve üyelik çalışmalarına hız verirken, Bursa bürokrasisinde de faaliyetlerini sürdürmektedir. 6 Mart 1985'te Bursa Valisi Zekai Gümüşdiş ziyaret edilirken, ardından Bursa Emniyet Müdürü'yle görüşmede bulunulmuştur. Dernek kurucuları hükümetin Bulgaristan Türkleri davasına ilişkin yapmış olduğu girişimlerden memnun olurken, buna ilişkin beyanatlar vererek hükümeti cesaretlendirmeye çalışmıştır. Ayrıca bu dönemde BAL-GÖÇ'e üye olmak için göçmenlerin derneğe yoğun ilgi gösterdiği de açıklamalara yansımıştır.

267 Zülkef Yeşilbahçe, *Röportaj*, 07.06.2021.

Görsel 75: BAL-GÖÇ Bursa Mitingine Gidiş

BAL-GÖÇ'ün kuruluşunu müteakip farklı illerde de dernekleşme çalışmaları hız kazanmıştır. Bulgaristan göçmenlerinin bulunduğu illerden önce İzmir'de 15.02.1985 tarihinde Emekli Albay Sabit Tuna'nın liderliğinde İzmir Balkan Göçmenleri Kültür ve Dayanışma Derneği kurulurken, hemen ardından Kocaeli'de Bürokrat/Vali Yardımcısı Hüsmen Erdoğan tarafından Balkan Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği faaliyete geçmiştir.[268] Bununla birlikte İstanbul merkezli dernekleşme çalışmalarında hareketlilikler yaşanmıştır. Gençoğlu, bu derneklerle kurulmalarının hemen ardından irtibata geçerek iyi ilişkiler tesis etmiş, bu derneklerle birlikte dava arkadaşlığı yapmıştır.

BAL-GÖÇ'ün adının ülke genelinde duyulmasındaki en önemli gelişme ise 20 Nisan 1985 tarihinde Bursa'da yapılan miting olmuştur. Zira bu mitinge on binlerce kişi katılmış olup Bursa'nın yanı sıra çevre şehirlerden gelen göçmenler de mitinge iştirak etmiştir. 22 Mart 1985'te İstanbul'da yapılan mitinglerde etkili konuşmalar yapan Mümin Gençoğlu, Nisan ayında Bursa'da yapılan mitingde ise Miting Tertip Komitesi'nin Başkanlığını yapmıştır. Burada halka hitap eden Gençoğlu'nun konuşması şu şekilde olmuştur:[269]

268 Bkz. "Tarihçemiz", İzmir Balkan Göçmenleri Kültür ve Dayanışma Derneği, https://www.balgocizmir.org.tr/hakkimizda.aspx?id=277, (e.t. 20.06.2021) ; "Derneğin Tarihçesi", Kocaeli Balkan Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği, http://www.balturk.org.tr/dernegin-tarihcesi/, (e.t. 20.06.2021).

269 Yeşilbahçe, "Belgelerle BAL-GÖÇ ve...", op.cit., ss. 38-40.

"Sevgili vatandaşlarım, sevgili kardeşlerim, değerli konuklarımız,

Yoğun işlerinizi bırakarak, buralara kadar geldiniz. Amacımız tek bir vücut halinde birleşmek. Ve sesimizi uygar toplumlara bir kez daha duyurmaktır. Hepinize hoş geldiniz diyorum. İstanbullu, Ankaralı, Trabzonlu, Çanakkaleli, Adapazarlı, İzmirli, Bursalı ve güzel yurdumuzun dört bir yanından gelen sevgili kardeşlerim.

Türkler, devlet olarak dünyada tarih sahnesine çıktıkları günden bu yana, yaşadıkları bölgelere ve gittikleri yerlere insanlık anlayışını ve adalet duygusunu götürmüşlerdir. Bu, Türklere has olan bir davranış biçimidir. Türklerin bu meziyetiyle her zaman ve her yerde iftihar etmekte ve gurur duymaktayız. Türkler, Anadolu'ya gelip devlet kurduktan sonra üç kıtaya hükmetmişlerdir. Türkler, uzun yıllar egemenlikleri altında yaşayan ülkelerdeki insanların dil, din ve geleneklerine daima saygı duymuşlar ve onları hiçbir şekilde yok etmeye çalışmamışlardır, tarihin sayfaları Türklerin bu zengin meziyetleri ile doludur.

Biz, böyle bir milletin çocuklarıyız. Türkler, egemenlikleri altındaki topraklarda kültür ve medeniyetin geliştirilmesinde unutulmaz ve inkâr edilemez eserler bırakmışlardır.

Sevgili kardeşlerim, Türklerin insan sevgisiyle dolu bu sevgisine karşı Bulgarlar, bu ülkede yaşayan ve sayıları iki milyonun üzerinde bulunan Müslüman Türk'e insanlık dışı bir mezalimde bulunmaktadır. Uzun yıllar egemenlikleri altında yaşadığı Türklerin evlatlarına karşı Bulgarların yaptığı bu mezalim utanç vericidir.

Bulgar hükümeti, bu ülkede yaşayan Müslüman Türklere yönelik bir programı acımasız şekilde uygulamaktadır. Ama buna gücü yetmeyecektir. Bulgarlar, Müslüman Türk toplumuna karşı uyguladıkları insanlık dışı davranışın acısını çekecekler. Bu mezalimin hesabını da vereceklerdir. Bundan hiç kimsenin şüphesi olmasın. Müslüman Türklere eziyet ederek onları milli geleneklerinden ve törelerinden koparmak isteyen Bulgarlar hiçbir zaman emellerine ulaşamayacaktır. Çünkü Türkler, hiçbir zaman baskıya boyun eğmemiştir. Bundan sonra da eğmeyecektir. Türkleri tanıyanlar bu gerçekleri çok iyi bilir. Öğrenmek istemeyenlerin kafasına ise bu gerçekler çivi gibi çakılacaktır.

Sevgili kardeşlerim,

Bulgar hükümeti, bütün uygar milletlerin gözü önünde ve pervasızca bu ülkede yaşayan Müslüman Türkleri, İslami kültür mirasçılarını unutturmak için, Türklerden kalma cami, medrese, okul, köprü ve diğer sanat eserlerini sistematik bir şekilde tahrip etmektedir.

Bulgarların yaptıkları bu alçakça davranış, Türk kültür ve medeniyetinin ortadan kaldırılmasına hedeftir.

Bulgarlar şunu unutmasınlar, Türkler tarihte her zaman kendisine dil uzatanların dilini, eserlerine el uzatanların da gerekirse elini kesmiştir. Türkleri ve Türklerin yarattığı ölmez eserleri ortadan kaldırmaya hiç kimsenin

Görsel 76: BAL-GÖÇ Bursa Mitingine Gidiş

gücü yetmemiş ve yetmeyecektir de. Komşumuz Bulgarların da bu tarihi gerçekleri akıllarından hiç çıkarmamaları gerekir. Bulgarlar, ülkelerinde yaşayan Türk azınlığına insanlık dışı, utanç verici davranışlarda bulunmakla hiçbir yere varamazlar. Bu hususu iyice anlamaları gerekir.

Bulgar hükümetinin Bulgaristan'da yaşayan Türklere akıl almaz baskılar uygulayarak, onların isimlerini değiştirme, ibadetlerini, eğitimlerini, onları Müslümanların örf ve adetinden uzaklaştırma çabaları, ne kadar baskı uygulanırsa uygulansın hiçbir sonuç vermeyecektir.

Bunu anlamayanların kafasına vura vura bu gerçekleri kabul ettirmek azminde olduğumuzu buradan tüm dünyaya ilan ediyoruz.

Takvim yapraklarını bugünden geriye çok değil, üç dört ay öncesine çevirdiğimizde hatırlanacağı gibi Bulgarların başlattıkları mezalimin değerli milliyetçi Türk basınında ilk kez yer alırken, Bulgar hükümeti haberlerin yalan olduğunu ve abartıldığını iddia ediyordu.

Daha sonra gelen haberlerde olaylar bizzat Bulgar makamlarca doğrulanırken bu kez Türk basınının doğruluğu kanıtlanıyordu. Evet, Türk basını her zaman olduğu gibi bir kez daha büyüklüğünü yalnız Bulgarlara değil, tüm dünya basın kuruluşlarına da gösteriyordu.

Görsel 77: BAL-GÖÇ Bursa mitingi

Milli görevi yerine getirmekte büyük cesaret gösteren ve o derece sorumluluk duyan değerli Türk basın kuruluşlarımıza huzurlarınızda sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Bulgaristan'ın bu ülkede yaşayan Müslüman Türklerini Bulgarlaştırma hareketleri 25 yıldan bu yana, sinsice ve alçakça devam etmektedir.

Bulgarlar, bu insanlık dışı davranışlarını giderek daha da arttırmışlar, Müslüman Türklerin dinlerini terk ederek Bulgarlaşmaları için akla hayale gelmez baskılar uygulamışlardır.

Halen Bulgaristan'da yaşayan ve sayıları iki milyonun üzerinde bulunan Müslüman Türkler, bugün Türkçe konuşamaz, Türk adını kullanamaz ve Müslüman olduğu halde dini görevlerini yerine getiremez duruma düşürülmüştür.

Bulgarların bu insanlık dışı davranışı, insan haklarını ihlali bir yana, duygusuz kişilerin kalplerini bile derinden sızlatmaktadır.

Bulgaristan'da yaşayan Türkler, Bulgar'ın acımasız şekilde sürdürdüğü baskılar altında, dinlerini, örf ve adetlerini korumak için büyük mücadele vermektedirler.

Kainatın var olduğundan bu yana hiçbir zulüm yoktur ki, cezasız kalmış olsun. Yüce Allah'ın kutsal kanunları er geç hükmünü icra edecek, ilahi takdir yerini mutlaka bulacaktır.

Bulgaristan'da yaşayan Türk kardeşlerimiz bilsinler ve bilmektedirler ki, hiçbir zaman yalnız değillerdir. Milyonlarca Türk evladı olarak onların yanındayız ve onların destekçisiyiz.

Sevgili kardeşlerim,

Bulgarlar, Türkleri silahla tehdit ederek, "Ben bir Bulgar vatandaşıyım. Türk ismi taşımaktan utanç duyuyorum" diye kağıtları imza ettirmektedirler. Sonra da bunları dünya kamuoyuna göstererek, "İşte görüyorsunuz, Türkler kendi arzuları ile isimlerini değiştiriyorlar" demektedirler.

İnsanları silahla tehdit etmek ve onların arzuları dışında yazılan kağıtlara imzalarını attırmak, büyük bir şerefsizliktir. Bulgar, bu davranışlarıyla hiçbir yere varamayacaktır.

Sevgili Kardeşlerim,

Osmanlı İmparatorluğu döneminde fethedilen ülkelere, o ülke halkına dini ve kültürel alanda geniş bir özgürlük tanınmıştır. Bu ülkelerde yerleşen Türkler de gerek Osmanlı döneminde, gerekse sonralarda, yerli halkla çok iyi bir şekilde ve ahenk içinde yaşamışlardı.

Bu durum Bulgaristan da dahil olmak üzere, son zamanlara kadar hep böyle devam etmiştir.

Ne var ki, Bulgarlar Türklerin insanın sevgisinden, insanlık anlayışından büyük bir rahatsızlık duymaya başlamışlardır. Önce onların temel haklarını kısıtlamaya daha sonra onları hepten ortadan kaldırmak için bir programı uygulamaya koymuşlardır.

Bulgarlar, çirkin emellerine uymayan Türklere akla hayale gelmeyen işkenceler uygulamış, onları hapse atmış hatta şehit etmiştir.

Kadın erkek farkı gözetmeden ve acımasızca sürdürülen işkencelere dayanamayan Müslüman Türklerden birçoğu ise evlerini barklarını terk edip dağlara sığınmışlardır.

Şimdi buradan, bu kürsüden tüm dünya insanlarına sesleniyorum,

"İnsanlık dediğiniz bu mudur?.. Yirminci yüzyıl dünyasında insanlık bu kadar ayaklara mı düşmüştür, yazık, çok yazık."

İnsanlar, Bulgarların uyguladığı bu mezalimden büyük utanç duymaktadır.

Bütün bunlardan sonra, yine buradan, bu kürsüden Bulgar hükümetine soruyoruz.

27 Kasım 1919 tarihli azınlıkların korunması hakkındaki Nöyyi Anlaşması,

18 Ekim 1925 tarihli Türkiye-Bulgaristan Anlaşması ile teminat altına alınmış olan ikamet senedi,

Türkiye-Bulgaristan Dostluk Anlaşması,

10 Şubat 1947 tarihli Paris Anlaşması,

Mart 1968 Göç Anlaşması ve son olarak da 1 Ağustos 1978 Helsinki Nihai Senedi Anlaşmalarının altında imzaları bulunan yoksa sizler değil misiniz? Tarihi belgeleri ve imzalarınızı inkar ettiğinize göre, siz bir devlet bile değilsiniz.

Bulgar zulüm ve şovenizmini lanetleyip protesto etmek her kişinin bir insanlık borcudur. Bu hisler altında Bulgaristan'ı lanetliyor ve Bulgaristan'ı protesto ediyoruz.

Bulgaristan'da Bulgarların şehit ettiği soydaşlarımıza Allah'tan rahmet, hayatta kalanlarına ve yakınlarına sabırlar ve baş sağlığı diliyorum.

Bu arada Sayın Diyanet İşleri Başkanımız Suudi Arabistan'a gitmek zorunda olduklarından mitinge katılamadıklarını bildirmek, gönlünün bizlerle ve tüm

soydaşlarımız ve din kardeşlerimizle beraber olduğunu sizlere duyurmakla beni görevlendirdiler. Bilgilerinize arz ederim.

Daha önce de söyledik, söylüyoruz, söyleyeceğiz de... Türkler süresi ve şiddeti ne olursa olsun hiçbir zaman, hiçbir şekilde baskıya boyun eğmemişler ve eğmeyecekler de...

Her zaman olduğu gibi Türklüğe yaraşır düşünce ve anlayış olgunluğu gösteren devlet büyüklerimizin sabırlı çabalarına gönülden katılıyoruz. Teşekkür ve şükranlarımızı sunuyorum.

Türklere dil uzatanların her zaman dilleri koparılmış, elleri kesilmiş, kafaları da koparılmıştır. Tarihin altın sayfaları Türklerin kahramanları ve zaferleriyle doludur. Türklerin dostluğuna güvenilmeli, hiddetinden de korunmalıdır. Türkler dünyanın her yerinde Türk'tür, Türk olmakla da gurur duymaktadır. "Ne mutlu Türk'üm diyene".

Hepinize en derin saygı ve sevgilerimi sunarım. Hoşça kalın.

Miting Tertip Komitesi Başkanı Mümin Gençoğlu, Balkan Göçmenleri Kültür ve Dayanışma Derneği Genel Başkanı."

Bu konuşmanın yankıları hem Türk ulusal medyasında hem de İslam dünyasında epey hissedilmiştir. Mısır'ın o dönemde en yüksek tirajlı gazetelerinden olan ALNUR, AL-Ahram gazetelerinde geniş yer bulan mitinge ilişkin Mümin Gençoğlu'nun konuşmasına yer verilmiştir.[270]

Mümin Gençoğlu'nun liderliğinde BAL-GÖÇ, 4 Ağustos 1985 tarihinde ilk Genel Kurulu'nu gerçekleştirirken, yeni yönetim de belirlenmiştir. Buna göre, Mümin Gençoğlu'nun başkanlığındaki yeni BAL-GÖÇ yönetimi şu kişilerden oluşmuştur:[271]

- Mümin Gençoğlu – Genel Başkan
- Ali Öztürk – Genel Başkan Vekili
- Rafet Adalı – Genel Sekreter
- Zülkef Yeşilbahçe – Genel Sekreter Yardımcısı
- Şerif Günaydın – Muhasip
- Mehmet Kocabaş – Veznedar
- Hasan Altınsoy
- Cemil Eryılmaz
- Ömer Mutlu
- Ahmet Yalçın
- Şahin Işık
- Yusuf Kırayoğlu
- Ali Osman Cesur

270 *Hakimiyet*, 22 Mayıs 1985.

271 "Balkan Göçmenleri Kültür ve Dayanışma Derneği'nin Tarihçesi", Balkan Göçmenleri Kültür ve Dayanışma Derneği, http://www.balgoc.org.tr/tarih.html, (e.t. 20.06.2021).

Görsel 78: BAL-GÖÇ 1. Yönetim Kurulu

Genel Kurulu'nu yapmasının ardından teşkilatlanma çalışmalarını hızlandıran BAL-GÖÇ, 1. Yönetim Kurulu sonrasında ilk olarak Adapazarı'nda, peşi sıra Antalya'da ve İnegöl'de şubeler açma kararı almıştır.[272] Bununla birlikte, 1. Yönetim Kurulu'nun en önemli faaliyetleri yurtdışındaki girişimler olmuştur. Zira bu dönemde konu ulusal kamuoyunda benimsenmiş olup Türkiye de uluslararası alanda diplomatik girişimlerde bulunmuştur. Diğer taraftan, Mümin Gençoğlu da yaşanan mezalimin daha etkin bir şekilde uluslararası alanda gündeme gelmesi için yurtdışı çalışmalarına ağırlık vermiştir. Örneğin 28 Nisan 1986 tarihinde İsviçre'nin Bern şehrinde düzenlenen Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Toplantısına (AGİT) katılan Mümin Gençoğlu, düzenlediği basın toplantısında Bulgaristan'da son iki yıl içerisinde 1.500 Türk'ün öldürüldüğünü söylemiştir.[273] AGİT toplantısının ardından ABD'nin Ankara'daki Büyükelçilik temsilcileri BAL-GÖÇ'e ziyarette bulunurken, Bulgaristan'da yaşanan zulümle ilgili Mümin Gençoğlu'ndan bilgi almışlardır.[274] Diğer taraftan, İKÖ Genel Sekreteri tarafından oluşturulan heyet, Bursa'ya gelerek Bulgaristan'daki Müslüman Türklerin yaşadığı baskı ve zulme ilişkin BAL-GÖÇ Başkanı Mümin Gençoğlu ile görüşmüşlerdir. Eylül 1986'da Helsinki İnsan Hakları Komitesi Heyeti Bursa'ya gelerek BAL-GÖÇ'te Mümin Gençoğlu ile görüşürken, 4 Kasım 1986 tarihinde Viyana'da yapılacak olan toplantıda Bulgaristan'daki insan hakları bağlamında yaşanan ihlalleri açıkça anlatacaklarını belirtmişlerdir.[275] Ekim 1986'da ise ABD'nin Devlet Sekreteri Yardımcısı Richard Schifter'ın isteğiyle İstanbul'da Mümin Gençoğlu'yla bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Gençoğlu bu toplantıda Bulgaristan'da yaşanan olayları belgelerle Schifter'a sunmuştur.[276]

1986 yılı BAL-GÖÇ'ün teşkilatlanma çalışmaları bağlamında da oldukça verimli geçmiştir. İlk olarak Nisan ayında BAL-GÖÇ üyelik çalışmalarını hızlandırmak için Cumhuriyet Alanı Sönmez İş Sarayı'nın 3. katını il merkezi olarak tutarken, Genel Merkez ise Kurtul'da faaliyetlerine devam etmiştir. Bununla birlikte Yeşilyayla, Yediselviler, Hürriyet ve İstiklâl'de lokaller açmak için girişimlerde bulunulmuştur. Diğer taraftan, Mayıs 1986 itibarıyla Türkiye'de göçmen derneklerinin bir araya gelerek bir federasyon oluşturulması hususu dernekçiler tarafından gündeme alınmıştır. Bununla ilgili olarak Mümin Gençoğlu'nun başkanlığında ilk toplantı 18 Mayıs 1986'da Bursa'da yapılırken, Türkiye'de 11 göçmen derneğinin bir araya gelerek oluşturacağı federasyonla daha

272 Yeşilbahçe, "Belgelerle BAL-GÖÇ ve...", op.cit., s. 6.

273 *Hakimiyet,* 18 Nisan 1986.

274 *Hakimiyet,* 16 Mayıs 1986.

275 *Hakimiyet,* 30 Eylül 1986.

276 *Hakimiyet,* 23 Ekim 1986.

etkili sonuçlar elde edileceği Mümin Gençoğlu tarafından dile getirilmiştir. Toplantıya Adapazarı Balkan Göçmenleri Derneği, İzmir Balkan Göçmenleri Derneği, Çorlu Balkan Türkleri Derneği, İstanbul Balkan Türkleri Derneği, Türk Göçmen ve Mülteciler Federasyonu, Rodop-Tuna Türkleri Derneği, İstanbul Göçmenlere Yardım Derneği, Bulgaristan Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği ve Kocaeli Balkan Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği temsilcileri katılmıştır.[277] Yaklaşık 1 ay sonra BAL-GÖÇ'ün ev sahipliğinde Bursa'da düzenlenen toplantıda yeniden bir araya gelen dernek temsilcilerine Gençoğlu göçmen derneklerinin öncelikle federasyon, ardından ise konfederasyon olarak bir araya gelmeleri gerektiğini vurgulamıştır.[278]

NAİM SÜLEYMANOĞLU KONUSU

Aralık 1986'da Avustralya'nın Melbourne şehrinde düzenlenen Dünya Halter Şampiyonası'nda o dönem Bulgaristan adına yarışmaya katılan Naim Süleymanoğlu, Bulgar kafileden gizlice kaçarak Avustralya'daki Türkler tarafından himaye edilmiş ve ardından Türk Konsolosluğuna sığınarak Türkiye'ye iltica etmek istemiştir. Bu konu Bulgaristan Türklerine asimilasyonun yapıldığı ve uluslararası kamuoyunun Bulgaristan'ın üzerine yoğunlaştığı bir dönemde gerçekleşmiş olması sebebiyle sadece spor dünyasının değil, uluslararası medyanın da ana konusu haline gelmiştir.

Görsel 79: Naim Süleymanoğlu

277 *Hakimiyet,* 19 Mayıs 1986.

278 *Hakimiyet*, 30 Haziran 1986.

Görsel 80: Naim Süleymanoğlu ve Turgut Özal, 13 Aralık 1986

Naim Süleymanoğlu, 1967 yılında Kırcaali'ye bağlı Mestanlı'nın Ahatlı Köyü'nde dünyaya gelmiş ve henüz 9 yaşındayken başladığı halter sporunda sahip olduğu yetenek ve disiplinli çalışmasıyla dünyanın halter alanındaki en önemli sporcularından biri haline gelmiştir. 15 yaşında Dünya Halter Şampiyonu olurken, 1986'da Melbourne'e gelinceye kadar 63 defa rekor kırmış, 1984, 1985 ve 1986 yıllarında arka arkaya dünyada yılın haltercisi seçilmiştir.[279] Ne var ki Naim Süleymanoğlu, kazandığı başarılara rağmen, Bulgaristan'da mutlu olamamış ve Jivkov Rejimi'nin uyguladığı asimilasyon politikasına büyük bir kin beslemiştir. Zira bu süreçte kendi ismi de Naum Şalamanov olarak değiştirilmiş, o ise Türklere uygulanan baskı ve zulmü dünyaya anlatmak için fırsat kollamıştır. Bu nedenle Türkiye'ye iltica etmeyi düşünmeye başlamış ve Melbourne'da bunu hayata geçirmiştir.

Melbourne'da Bulgar kafileden kaçarak daha önce irtibat kurduğu Türklerle planını uygulayan Naim Süleymanoğlu, istihbarat servislerinin ve Avustralya polisinin

Görsel 81: Naim Süleymanoğlu ve Mümin Gençoğlu

279 Gündüz, op. cit., s. 172.

Görsel 81: Naim Süleymanoğlu ve Mümin Gençoğlu

aramalarına rağmen bulunamamıştır. 11 Aralık 1986'da ise Türk Konsolosluğunda olduğu ve Türkiye'ye iltica etmek istediği duyurulurken, konuyla ilgili Türk Başbakan Turgut Özal doğrudan devreye girmiştir. Önce İngiltere'ye giden Naim Süleymanoğlu, ardından İstanbul'a getirilmiş ve büyük bir kalabalık tarafından karşılanmıştır. Başbakan Turgut Özal tarafından kabul edilen Naim Süleymanoğlu, daha sonra Türkiye adına katıldığı 1988 Seul, 1992 Barselona ve 1996 Atlanta Olimpiyatlarında şampiyon olmuştur. Halteri bırakıncaya değin, 3 Olimpiyat, 7 Dünya, 6 Avrupa Şampiyonluğu elde ederken, toplamda 46 defa dünya rekoru kırmıştır.[280] Süleymanoğlu, 18 Kasım 2017'de karaciğer yetmezliği nedeniyle 50 yaşında vefat etmiştir.

Konumuz açısından Naim Süleymanoğlu'nun önemi Bulgaristan Türklerinin sesinin duyurulmasındaki değerli katkısından kaynaklanmaktadır. Zira Süleymanoğlu gibi dünya spor tarihinde yer etmiş birisinin Türkiye'ye ilticası Bulgaristan Türklerinin maruz kaldığı mezalimi yeniden uluslararası kamuoyunun gündemine getirmiştir. Bu durum Bulgar karar alıcıların asimilasyon politikasına ağır darbe vururken, Naim Süleymanoğlu'nun kazandığı başarıların ardından yapmış olduğu açıklamalarla söz konusu husus pekişmiştir.

Süleymanoğlu'nun Türkiye'ye ilticasının ardından Bursa'daki akrabaları BAL-GÖÇ'e başvurmuşlar ve Mümin Gençoğlu ile görüşmüşlerdir. Akrabalarına yakın ilgi

280 Ibid., s. 173.

Görsel 82: Naim Süleymanoğlu ve Mümin Gençoğlu

gösteren Gençoğlu, *"Büyük bir şampiyonun, Bulgaristan Devlet Başkanı tarafından ödüllendirilen bir sporcunun dahi iltica etmesi, oradaki vahşeti bir kez daha gözler önüne serdi"* demiştir.[281] Türkiye'ye iltica etmesinden sonra 18 Aralık 1986 tarihinde Bursa'ya gelen Naim Süleymanoğlu, Bursa Valisi Zekai Gümüşdiş ve BAL-GÖÇ Başkanı Mümin Gençoğlu tarafından karşılanmış ve BAL-GÖÇ Şeref Üyesi olmuştur.

281 *Hakimiyet*, 12 Aralık 1986.

Görsel 83: Naim Süleymanoğlu bir müsabakada

Görsel 84: Turgut Özal, Mesut Yılmaz, Zekai Gümüşdiş ve Mümin Gençoğlu bir arada...

BALKAN TÜRKLERİ GÖÇMEN VE MÜLTECİ DERNEKLERİ FEDERASYONU (B.G.F.)'NUN KURULMASI SÜRECİ VE 1987-1989 GELİŞMELERİ

1987 yılı BAL-GÖÇ ve Türkiye'deki diğer göçmen dernekleri açısından oldukça hareketli geçmiştir. Zira bu dönemde Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT), Bulgaristan'ın asimilasyon politikalarını halka aktarmak için TV dizileri çekmeye başlarken, "Yeniden Doğmak" ve "Belene" isimli diziler izleyiciler tarafından oldukça beğenilmiştir. Elbette Mümin Gençoğlu da bu girişimlerden oldukça memnun olmuştur.

Öte yandan, teşkilatlanma ve yeni şubeler açma çalışmalarına devam eden BAL-GÖÇ, parçalanmış ailelerin Bulgaristan'da kalmış çocuklarının Türkiye'ye getirilmesi için hükümet nezdinde teşebbüslerde bulunmuştur. Zira o dönemde parçalanmış aileler ya kaçak yollarla ya da üçüncü ülkeler üzerinden Türkiye'ye göçmen olarak gelmeleri halinde ancak birleştirilebilir durumdadır. 1987 ve 1988 yıllarında BAL-GÖÇ'ün aracılığıyla ailesine kavuşan göçmenlerin varlığı dikkat çekmiştir. Ayrıca Sofya Üniversitesi Yüksek Elektronik Teknik Enstitüsü'nde Öğretim Üyesi olan Doç. Dr. Hüseyin Memişoğlu ve Türk kamuoyunun yakın ilgi gösterdiği Aysel Özgür'ün de bu dönemde Türkiye'ye geldiklerini not etmek gerekir.[282] Parçalanmış aileler konusu ancak Şubat

282 Bkz. *Hürriyet*, 8 Nisan 1988; *Güneş*, 5 Ocak 1988.

Görsel 85: BGF logosu

1988'de Belgrad'da Türk ve Bulgar Dışişleri Bakanlarının "insani sorunlar" konusunda yapmış oldukları görüşmenin ardından imzalanan protokolle bir nebze olsun çözümlenmiştir. Konuyla ilgili Türk Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz, Mümin Gençoğlu'nu Belgrad'dan arayarak müjdeyi vermiştir.[283] Bu durum BAL-GÖÇ'ün Türk karar vericiler nezdinde konumunu yansıtması açısından önemlidir.

1987 yılında Mümin Gençoğlu için bir diğer önemli gelişme ise Kasım ayında yapılacak olan Genel Seçimlerde ANAP Bursa 1. Bölge 5. sıradan aday olmasıdır.[284] Ancak bu seçimde Gençoğlu milletvekili seçilemezken, dernek çalışmalarına daha yoğun bir şekilde devam etmiştir. Zira bu süreçte derneklerin tek bir çatı altında birleştirecek olan süreç daha somut bir şekilde kendisini göstermeye başlamıştır. İlk olarak 11.08.1987 gün ve 87/12003 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla BAL-GÖÇ, İzmir BAL-GÖÇ ve Kocaeli BALTÜRK dernekleri "kamu yararına çalışan dernek" statüsüne kavuşmuşlardır.[285]

1 Kasım 1987'de Bursa'da bu üç derneğin yanı sıra Sakarya BAL-GÖÇ'ün de katılım gösterdiği toplantıda kurulacak federasyonun tüzük taslağı üzerinde çalışılmış olup böylelikle kısa adı BGF olan Balkan Türkleri Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu'nun temeli de atılmıştır.[286] Nitekim 16.12.1987 tarihinde Bursa'da yapılan ilk BGF Yönetim Kurulu toplantısında görev dağılımı yapılırken, Federasyonun 3 dernek tarafından teşekkül edildiği görülmektedir: Bursa BAL-GÖÇ, İzmir BAL-GÖÇ, Kocaeli BALTÜRK. Buna göre, görev dağılımı şu şekilde gerçekleşmiştir:[287]

- Mümin Gençoğlu – Federasyon Başkanı (Bursa)
- Sabit Tuna – Başkan Vekili (İzmir)
- Hüsmen Erdoğan – Başkan Vekili (İzmir)
- Hasan Altınsoy – Genel Sekreter (Bursa)
- Ali Öztürk – Sayman (Bursa)
- Hüseyin Sipahi – Üye (Kocaeli)
- Embiya Çavuş – Üye (İzmir)

Kurucu ekip 1 yıl kadar hizmet ettikten sonra BGF, 20.11.1988 tarihinde 1. Olağan Genel Kurulu'nu gerçekleştirerek yeni bir yönetime kavuşmuştur. Bu yönetime bakıldığında kurucu kadronun varlığını koruduğu dikkat çekerken, yeni isimlerin de dâhil olduğu anlaşılmaktadır.

283 *Hakimiyet*, 27 Şubat 1988.

284 Milletvekili Aday Listeleri için bkz. "Yüksek Seçim Kurulu Kararı", YSK, https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/Milletvekili/1983-2007/1987MV-KesinAdayListesi.pdf, s. 60, (e.t. 20.07.2021).

285 *T.C. Resmi Gazete*, 26 Ağustos 1987.

286 *Hakimiyet*, 1 Kasım 1987.

287 Yeşilbahçe, "Belgelerle BAL-GÖÇ ve...", op.cit., s. 101.

- Mümin Gençoğlu – Federasyon Başkanı (Bursa)
- Sabit Tuna – Başkan Vekili (İzmir)
- Hüsmen Erdoğan – Başkan Vekili (İzmir)
- Hasan Altınsoy – Genel Sekreter (Bursa)
- Zülkef Yeşilbahçe – Genel Sekreter Yrd. (Bursa)
- İsmail Konaklı - Genel Sekreter Yrd. (İzmir)
- Ali Öztürk – Veznedar (Bursa)
- Hüsrev Sipahi – Muhasip (Kocaeli)
- Embiya Çavuş – Kültür Sorumlusu (İzmir)
- Beşir Keskin – Üye (Kocaeli)
- Ali Dönmez – Üye (İzmir)
- Hüseyin Uyanık (Kocaeli)

BGF'nin kurulmasıyla birlikte Mümin Gençoğlu esasen kurumsal açıdan bir bariyeri aşmıştır. Zira göçmen derneklerini bir çatıda altında toplama isteği BAL-GÖÇ'ün kuruluşundan itibaren zihninde yer eden bir husus olmuştur. Bulgaristan'da yaşanan asimilasyon sürecinde Bursa'nın yanı sıra çevre illerde dernekler kurulurken, Bursa bu anlamda ağırlık merkezini oluşturmuştur. Dolayısıyla amaç ve faaliyetler açısından her ne kadar aynı noktada buluşulsa da nicel açıdan ortaya çıkan durum federasyon örgütlenmesini kaçınılmaz kılmıştır. Böylelikle tek bir ses olarak hareket edilmesi hem daha somut bir hale gelmiş hem kurumsal açıdan daha düzenli bir görünüm ortaya çıkmıştır. BGF'nin kurulması Mümin Gençoğlu'nun Türkiye genelindeki bütün göçmen derneklerini tek bir çatı altında toplama amacı için bir başlangıç teşkil etmiştir. Ancak bu düşünce kendisinin yaşam süresi içerisinde gerçekleşememiştir. Diğer taraftan, Mümin Gençoğlu'nun dernek çalışmalarında daha ziyade Federasyon başkanı kimliğini ön plana çıkardığını gözlemlemek mümkündür. BAL-GÖÇ'ün markalaşan ismine karşın, BGF'nin daha geniş bir kurumsal yapısı ve üst çatı teşkilatı olma özelliği sebebiyle daha da belirginleştiğini söylemek mümkündür.

Bir "Mümin Aga" vardı

Hakimiyet

Naim'i bağrımıza ba

Bulgar'ın intikamı

Naim Süleymanoğlu'nun Türkiye'ye getirilmesinde büyük rol oynadı...

Dünya halter sporunun efsanevi ismi "Cep Herkülü" Naim Süleymanoğlu'nun, 7.Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın girişimiyle Anavatan'a getirilişinde yine Mümin Gençoğlu ön plandaydı. Naim'in Türkiye'ye kaçış öyküsünü başından itibaren takip eden ve bu öyküyü yaratan isimlerden biri olan Mümin Gençoğlu, "Küçük Dev Adam"ın sonraki yaşamında da adeta manevi babası gibiydi...

Görsel 85: Balkanlar'da Türk Kültürü Dergisi'nden...

1988 yılının son çeyreği Gençoğlu açısından oldukça yoğun geçmiştir. Eylül ayı içerisinde Doğru Yol Partisi (DYP) Genel Başkanı Süleyman Demirel BGF ve BAL-GÖÇ Başkanı Mümin Gençoğlu ile görüşerek Bulgaristan'daki Türklerle ilgili gelişmelere dair bilgi almıştır. Ekim ayı başında ise Seul Olimpiyatları'ndan

Görsel 86: Mesut Yılmaz ve Mümin Gençoğlu Kapıkule'de İlk Kafiyeyi Beklerken

altın madalya ile dönen Naim Süleymanoğlu, BGF'yi ziyaret etmiştir. Naim bu görüşmede en büyük arzusunun Bulgaristan'daki soydaşların anavatana kavuşmaları olduğunu söylemiştir.[288]

Öte yandan, 12 Kasım 1988'de Mümin Gençoğlu Başkanlığındaki BGF Heyeti Ankara'da Dışişleri, İçişleri ve Maliye Bakanlıklarında Bulgaristan'daki Türklere ilişkin görüşmelerde bulunmuştur. Ankara ziyaretinin ardından yapılan BGF Genel Kurulu'nda yeniden Genel Başkanlığa seçilen Mümin Gençoğlu, 1989 yılıyla birlikte hayatının en hareketli yılını yaşamıştır. Zira Bulgaristan'dan Zorunlu Göçün gerçekleşeceği Haziran ayına kadar yoğun bir çalışma temposu içerisinde olan Mümin Gençoğlu, Zorunlu Göç ile birlikte neredeyse her dakikasını göç eden kişilere yardım etmeye çalışmakla geçirmiştir.

Ocak 1989'da 35 ülkenin Dışişleri Bakanlarının katılacağı AGİK'in kapanış toplantısına katılmak için Viyana'ya giden Mümin Gençoğlu, burada önemli bir konuşma gerçekleştirmiştir:

> *"Bulgar Hükümeti 1984 Aralık ayında 2 milyon Türk kökenli Bulgaristan vatandaşının isimlerini Slav adlarıyla değiştirme kampanyası başlatmıştır. Karşı koyanlar katledilmiş, tutuklanmış, birçoğu Belene Adası'ndaki kampa gönderilmiştir. Bu kamptan serbest bırakılanlardan bir kısmı bir süre sonra şüpheli şekilde ölmüşlerdir. Türkçe konuşmak yasaklanmıştır. İbadete izin verilmemektedir. Camiler ibadete kapatılmıştır. Oğullarını sünnet ettirenler ağır şekilde cezalandırılmaktadır. Gönderilen mektuplar açılmakta, telefonlar dinlenmektedir. Bulgaristan'daki şartlardan mektuplarında şikâyet edenler 3.5 yıl hapse mahkûm edilmektedir. Bulgaristan'daki Türk azınlığın ıstırabı dünya kamuoyu için bir endişe kaynağı olduğu halde Sofya Hükümeti bu ıstırabı hayâsızca görmemezlikten gelmektedir. Daha kötüsü Türk azınlığın varlığını tamamen inkâra cüret etmektedir. AGİK Konferansı'na katılan tüm ülkelere sesleniyorum. Bulgaristan'daki Türklerin durumu yürekler acısıdır. Daha fazla zaman kaybetmeden bu insanların gasp edilen haklarının geri verilmesi için Bulgar Hükümeti nezdindeki temaslarınızı yoğunlaştırınız."*[289]

288 *Hakimiyet,* 1 Ekim 1988.

289 *Hakimiyet,* 17 Ocak 1989.

Mümin Gençoğlu, Viyana'daki temaslarında ABD'li ve UAÖ'den yetkililerle de görüşmelerde bulunmuştur. Viyana'daki temasların ardından 6 Mart 1989'da Ankara'da İslam Konferansı Temsilciler Grubu ile yapılan toplantıya katılan BGF Başkanı Mümin Gençoğlu, Bulgaristan'daki Müslüman Türklerle ilgili gelişmelere dair bilgi paylaşımında bulunmuştur. Diğer taraftan, Türk yetkililerle sıkça bir araya gelerek görüş alışverişinde bulunup yaşanan gelişmeleri aktaran Mümin Gençoğlu, Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz ile yoğun bir mesai harcamıştır. 21 Mayıs'ta Ankara'da Mesut Yılmaz ile görüşen Gençoğlu, Yılmaz ile birlikte 24 Mayıs'ta Kapıkule'de ilk göçmen kafilesini birlikte beklemiştir.

1989 Zorunlu Göç süreci dönemine gelene kadar aktif olarak faaliyet yürüten Gençoğlu dava adamı ve göçmenlerin lideri olarak ön plana çıkmıştır. Bu dönem ve sonrasında Mümin Gençoğlu'nun daha çok "Göçmen Babası" kimliği ile Zorunlu Göç sürecini ve sonrasında yaşanan gelişmeleri nasıl yönlendirdiği görülecektir.

V. BÖLÜM

BULGARİSTAN'DAN 1989 ZORUNLU GÖÇÜ SÜRECİNDE MÜMİN GENÇOĞLU

1989 yılında Bulgaristan'dan gerçekleşen Zorunlu Göç, Türkiye'nin göç tarihinde önemli kırılma noktalarından biridir. Bulgaristan'daki Jivkov rejiminin Türklere yönelik uyguladığı asimilasyon politikasının bir sonucu olarak ortaya çıkan göç süreci, göç eden Türkler için öncesinde olduğu kadar sonrasında da sancılı geçmiştir. Zorunlu göç sürecinde resmi veriler itibarıyla 345.960 kişi Türkiye'ye giriş yapmıştır. Gerçekleştiği dönem itibarıyla Avrupa'da 2. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan en büyük kitlesel göç hareketi olma özelliği taşıyan 1989 Zorunlu Göçü en nihayetinde sosyo-ekonomik bir kriz durumu oluşturmuş, Bulgaristan'daki Türk azınlığa kapılarını açan Türkiye için acil politikalar oluşturma zorunluluğu doğmuştur.

Türkiye ve uluslararası kamuoyunda öncelikli bir konu olarak ele alınan zorunlu göç meselesi, öncesinde olduğu gibi sonrasında da yapılan mitinglerle kınanmıştır. 24 Nisan 1989'da, 1989 Zorunlu Göçü'nün ilk zamanlarında Taksim Meydanı'nda gerçekleştirilen "Bulgaristan'ı Telin Mitingi" de bu tepkilerin bir yansıması olarak karşımıza çıkmıştır. Yaklaşık yüz bin kişinin katıldığı mitingde Bulgaristan'ın Türk azınlığa yaptığı zulüm daha yüksek bir sesle kınanmıştır.[290]

Görsel 87: Bulgaristan'ı Telin Mitingi, İstanbul Taksim Meydanı

290 *Hakimiyet*, 24 Haziran 1989.

HAZIRLIK SÜRECİ

Devlet nezdinde yürütülen çalışmaların yanında bu gibi kriz ortamlarında bireyleri etkileyen, motivasyon sağlayan, olaylara ve bireylere yön veren karizmatik liderlerin varlığı kriz çözülmesi için elzemdir. 1989 Zorunlu Göçü'nün yarattığı bu konjonktürde 1989'dan önce olduğu gibi ön saflarda yer alan isim Mümin Gençoğlu olmuştur. Her fırsatta Bulgaristan Türklerinin hakları için çalışan Gençoğlu, zorunlu göç sürecinde de sayısız katkılarda bulunmuştur. 1989 Zorunlu Göçü öncesindeki dönemde Bulgaristan'daki zulmün son bulması için birçok katkısı olan Gençoğlu, bu defa da 1989 Zorunlu Göçü ile anavatanına avdet eden Bulgaristan Türkleri için her türlü kimliğini kullanarak bütün imkânları seferber etmeye çalışmıştır. Gerek bireysel çabaları gerekse başkanı olduğu ve kurulduğu günden itibaren Bulgaristan Türkleri için mücadele veren BAL-GÖÇ ve BGF ile birlikte harekete geçmiştir.

Görsel 88: 1989 Zorunlu Göçü Kapıkule

Yukarıda bahsedildiği üzere 1989 Zorunlu Göçü gibi kitlesel göç hareketlerinde öncelikle acil önlemlerin alınması ve göçmenlerin birincil ihtiyaçlarının karşılanması hayati önem taşımaktadır. Beslenme, barınma ve istihdamın sağlanması ihtiyacı başta olmak üzere orta ve uzun vadede göçmenlerin uyumunun temin edilmesi kaçınılmaz olmaktadır. Haziran 1989 itibarıyla o dönemde "utanç treni" olarak adlandırılan trenle Kapıkule sınır kapısından Türkiye'ye giriş yapan binlerce göçmen için Türkiye'de yeni ve bir o kadar da zorlu bir hayat başlamıştır. Bilhassa kitlesel göç henüz gerçekleşmeden sınır dışı edilen göçmenler deyim yerindeyse "*sırtlarında bir ceket*" ile Türkiye'ye gelmişlerdir. Türkiye, bu denli yoğun bir göç dalgası karşısında hemen bir Devlet Bakanlığı'nı göçle ilgili koordinasyonu sağlaması için görevlendirmiştir.[291] Göçmenlerin geçici yerleşimlerinin sağlanması, istihdamı, eğitim sorunları, gıda ve kira yardımı gibi acil ihtiyaçlarının çözümü noktasında bu Devlet Bakanlığı görev yapmıştır.[292] Ancak her ne kadar zorunlu göç süreci devlet politikası olarak sürdürülen çalışmalarla yürütülse de sürecin sivil toplum girişimi noktasında da desteklenmesi zaruri bir ihtiyaç olarak doğmuştur.

291 Şimşir, "Bulgaristan Türkleri", op. cit., s. 445.

292 Ibid.

Görsel 88: Kızılay çadırlarında bulunan göçmenler...

Göç sürecini kolaylaştırmak için devlet nezdinde yapılan acil önlemlerin yanı sıra başından beri gelişmelerin merkezinde bulunan Mümin Gençoğlu'nun ve lideri olduğu sivil toplum kuruluşlarının çabaları dikkat çekicidir. Göçmenlerin karşılanmasından başlayarak temel ihtiyaçlarının giderilmesi ve acil çözüm gerektiren sorunlarının çözümü konusuna kadar bizzat Mümin Gençoğlu ön planda olmuştur.

Coğrafi yakınlık ve yakın akrabalarının daha önceki göç süreçlerinde Bursa'ya yerleşmeleri sebebiyle soydaşların daha çok Bursa'ya yöneldiği söylenebilir. Zorunlu göçle gelen 52.997 kişi yani her dört soydaştan biri, Bursa'ya yerleşmiştir.[293] Dolayısıyla buradaki süreci yönetmek de bizzat Gençoğlu ve BAL-GÖÇ'e düşmüştür. Dönemin tanıklarından ve Gençoğlu'nun dava arkadaşlarından biri olan Zülkef Yeşilbahçe ile yaptığımız röportajda 1989 Zorunlu Göçü sürecinde yaşananları şu şekilde aktarmıştır:

> *"BAL-GÖÇ çalışmalarının en ağır dönemiydi... Kapılar açıldı, binlerce insan geldi. Akrabası olan onların yanına yerleşti fakat artık bu da yetmiyordu. Dediler ki Orhangazi ve Kemalpaşa'da yollar kesilecek, akrabası burada olanın gelip bu kişileri alması gerekecek. Valilik böyle bir karar verdi. Mümin Ağabey 'tek çare yönetimde' dedi. Okulları açtırmamız lazım. Bu insanları sokaklardan kurtarmamız lazım. Dönemin Bursa Valisi Erdoğan Şahinoğlu'na Mümin Bey ile bizzat gittik. 'Durum çok kritik, lütfen okulları açalım'*

293 Konukman, op. cit., s. 90.

çağrısında bulundu Mümin Bey. Vali ise 'ne demek okulları açalım, daha hazırlık yapılmadı' dedi. Mümin Bey sinirle yanından çıktı ve Ankara'ya gitti. İki gün sonra ise okullar açıldı. Bu, Mümin Bey'in oradaki bağlantılarıyla olmuştu yine."[294]

Akrabalarının yanında kalmayan veya Bursa'da akrabası bulunmayan göçmenlere geçici ikamet yerleri oluşturulması için çalışmalar böylece başlamıştır. Göçmenlerin geçici olarak ikamet ettiği yerlerin başında okullar, yurtlar ve çadır kentler gelmiştir. Bursa, Edirne, Lüleburgaz ve Adapazarı'nda kurulan çadır kentlerle ilgili gelişmeleri de yakından takip eden Gençoğlu, çadır kentleri sıklıkla ziyaret ederek göçmenlerin sorunlarıyla ilgilenmiştir. Çadır kentlere yardımlarını sürdüren BAL-GÖÇ ise soydaşların hayatlarını kolaylaştırmak için temel ihtiyaçların giderilmesi noktasında büyük destek olmuştur.[295]

Bir ziyaretinde 70'li yaşlarında olan göçmen bir kadının *"Evladım, sen göçmenlerin bakanıymışsın bizleri buradan nereye götürecekler, biliyor musun?"* sorusu karşısında Gençoğlu, gözü yaşlı kadının elini öperek *"Bakan falan değilim, size yardım etmek isteyen bir gönüllüyüm. Sizleri nereye isterseniz oraya götürecekler."* demiştir.[296] Bu anekdot karizmatik lider kişiliğine sahip Gençoğlu'nun göçmenlere bakışının yanı sıra göçmenlerin de ona bakış açısını göstermesi açısından önemlidir. "Göçmen Babası" kimliği ile Gençoğlu, göçmenlerin gözünde bir lider, bir kurtarıcı rolünde olmuştur.

Tablo 3: Barınma Sorununun Çözümü: Göçmen Konutları

İller	Konut Sayıları
Bursa	7,258
İstanbul	5,318
İzmir	2,060
Ankara	1,566
Tekirdağ	1,510
Eskişehir	1,344
Sakarya	1,030
Kocaeli	1,000
Yalova	503
Balıkesir	500
Edirne	440
Manisa	340
Kırklareli	312
Bilecik	116
Kütahya	87
Adana	50
Erzurum	40
Çanakkale	21
Toplam	**23,495**

Çadır kentlerdeki sayının her geçen gün artması, sonbaharın gelmesiyle okulların ve yurtların da artık hizmet veremeyecek olması üzerine geçici yerleşimden kalıcı yerleşime geçme durumunun hızlandırılması gerekmiştir. Gençoğlu yaptığı rutin ziyaretlerin birinde bu konuyla ilgili olarak *"Soydaşlarımızın barındıkları yaz kamplarının betonarme yapıldığını, kara kışın yaklaştığı günlerde soydaşların buralarda kalmalarının sağlık açısından sakıncalı"* olduğunu söylemiştir.[297] Bu bağlamda göçmenler için yapılacak konutların yapımının da hızlandırılması gerekmiştir. Göçmenlerin büyük bir bölümü daha önce Türkiye'ye göç eden akraba ve komşularının yoğun olduğu bölgelere kendi imkânlarıyla yerleşmişlerse de devlet tarafından 14 il merkezi ile 23 ilçe ve beldede yapılacak olan toplam

294 Zülkef Yeşilbahçe, *Röportaj*, 07.07.2021.

295 Yeşilbahçe, "Belgelerle BAL-GÖÇ ve...", op. cit., s. 124.

296 Ibid., s. 139.

297 *Hakimiyet*, 1 Aralık 1989.

Görsel 88: İstanbul'da yapımına başlanan göçmen konutları

21.438 konuta yerleşmeyi bekleyen göçmenlerin sayısı da oldukça fazla olmuştur.[298] Bu sayıya, daha sonraki senelerde tamamlanan evler de dâhil edildiğinde illere göre dağılım şu şekilde olmuştur:[299]

Konutların yapımı ile ilgili çalışmalar zorunlu göçün akabinde 10 Ağustos 1989 itibarıyla başlatılmış, konutların yapımı görevi ise Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi (TKKOİ)'ne verilmiştir.[300] İlgili kurum finansman yetersizliği sebebiyle Avrupa İskân Fonu'ndan 250 milyon dolar kredi talep etmiş ve bu kredi konutların yapımında kullanılmıştır.[301] Aralık 1989'da "Soydaşlarımızın Sorunları ve Dayanışma" toplantısına katılan Devlet Bakanı Ercüment Konukman, *"Avrupa İskân Fonu'ndan sağlanan kredi ile göçmenler için 40 bin konut yapılacağını ve ödeme kolaylığı sağlanacağını"* söylemiş, Gençoğlu aynı toplantıda konuyla ilgili olarak Konukman'a 12 maddelik bir öneri

298 Filiz Doğanay, "Türkiye'ye Göçmen Olarak Gelenlerin Yerleşimi", *BAL-GÖÇ*, http://www.balgoc.org.tr/gocmenyerlesim.html, (e.t. 12.08.2021).

299 Turhan Çetin, "Bulgaristan'dan Türkiye'ye Son Türk Göçünün (1989) Sosyo-Ekonomik Etkileri", *Turkish Studies*, Volume 3/7, Sonbahar, 2008, s. 259.

300 Konukman, op.cit., s. 86.

301 Ibid.

Görsel 89: Çorlu/Tekirdağ'da tamamlanan göçmen evleri

paketi sunmuştur.[302] Sonuç itibarıyla öncelikli olarak göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı Bursa, İstanbul, Kocaeli, Eskişehir, Tekirdağ ve İzmir'de arazi tespit çalışmaları başlamış ve araziler belirlenmiştir.

1990'lı yılların ortalarına doğru tamamlanan konutların dağıtımı ile ilgili esaslar da sorumlu Devlet Bakanlığı tarafından belirlenmiştir. Buna göre konut fiyatlarının tespiti, dağıtımda uyulacak esaslar, öncelik hakları ve taksitle ödemelerin yapılması gibi esaslar ilgili kurumlarca belirlenmiştir.[303] 60-65 metrekare gibi çekirdek aile yapısına uygun alanlar olması, göçmen ailelerin çoğunluğunun sahip olduğu geniş aile yapısına uymaması gibi dezavantajlar barındırsa da 20 yıllık taksitlendirme imkânı sunduğu için oldukça talep görmüştür.[304]

Bursa gibi 1989 Zorunlu Göçü'nde yoğun göç alan şehirlerde konutların yapımıyla ilgili bir takım gecikmeler yaşanmıştır. Bursa'da Nilüfer ilçesine bağlı Görükle; İnegöl'e

302 *Hakimiyet*, 24 Aralık 1989.

303 Konukman, op.cit., s. 90.

304 Özlem Mutlu, "1989 yılı ve Sonrasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye Yönelen Göçlerin Yerleşmelere Olan Mekânsal Etkilerine Bir Örnek: Bursa Şehrindeki Göçmen Konutları", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020, s. 88.

bağlı Yenice; son olarak da Kestel ilçesindeki konutların yapımı için araziler belirlenmiştir. Bursa'da inşasına başlanan ve 1994 yılında Görükle'de yerleşime açılan Göçmen Konutları'nın yer tespitini de bizzat Mümin Gençoğlu yapmıştır. Yine dönemin tanıklarından ve Gençoğlu'nun dava arkadaşlarından biri olan Zülkef Yeşilbahçe, Gençoğlu'nun Göçmen Konutları'nın yapımı aşamasındaki katkılarını şu şekilde anlatmıştır:

> *"Bursa'daki konutların yerinin belirlenmesi için bize iki yer gösterildi. Bir tanesi Bursa Göçmen Konutları'nın sağ tarafında kalan tarıma uygun bir alandı. Mümin Ağabey hemen 'olmaz, milletin gözü kalır bu tarım arazilerini öldüremeyiz' dedi. Ondan sonra beri tarafındaki dikenliğe geçtik, orası taşlık bir araziydi. Mümin Ağabey, 'burası çok uygun hem taşlık arazi yapı için uygun hem de kimsenin gözü kalmaz tarım arazisi değil' dedi. Göçmen Konutları o şekilde doğdu".*[305]

Konutların yerinin ve yapımının planlanmasındaki çalışmaları, Gençoğlu'nun sosyal kriz durumlarına yön verici karakterini göstermesi açısından önemlidir. Gençoğlu bu örnekte görüldüğü gibi hem göçmenlerin hem yerel halkın hassasiyetlerini aynı anda dikkate almıştır. Zira bu dönemde tarım arazilerinin yerleşim için göçmenlere verildiğine dair haberler ortaya çıkmış, bu durum da o dönemde tarım arazileri temel geçim kaynağı olan yerel halkın tepkisine neden olmuştur. Bu gibi durumların yaşanmaması için Gençoğlu, atılacak adımların ve planların çift yönlü olarak düşünülmesi gerektiğini göstermiştir. Ayrıca öngörüleriyle Türkiye'ye gelen soydaş sayısının bir milyonu geçeceğini ve konut sorununun da buna göre çözülmesi gerektiğini belirten Gençoğlu, Temmuz 1989'da yapılan Bulgaristan'ı kınama toplantısında bu sorun için 15 ayrı çözüm önerisi ilettiğini de duyurmuştur.[306]

BULGARİSTAN GÖÇMENLERİNİN İSTİHDAMI

Mümin Gençoğlu'nun göçmenlerin sorunlarına yönelik çalışmaları sadece konut ihtiyaçlarının giderilmesi ile sınırlı kalmamıştır. Zira göçmenlerin o dönemde en çok önemsedikleri bir diğer konu iş bulma konusu olmuştur. Bu sorunda da sanayici kimliği ile ön plana çıkan Gençoğlu, hem sahibi olduğu işletmelerde göçmenlerin istihdamını sağlamış hem de Bursa'daki diğer sanayici ve iş insanlarını da bu yönde davranmaları konusunda teşvik etmiştir. 1989 Zorunlu Göçü ile Türkiye'ye gelen soydaşların kalifiye insanlar olması bu durumu kolaylaştıran bir unsur olmuştur. Örneğin 1950-1951 Göçü'nde gelen göçmenler ile 1989 Zorunlu Göçü'nde gelen göçmenlerin mesleki dağılımlarının karşılaştırıldığı bir çalışmada 1989'da gelenlerin daha çeşitli mesleklere sahip oldukları ve daha vasıflı işçiler oldukları ortaya çıkmıştır.[307] Ayrıca Bulgaristan'daki ağır çalışma şartlarına alışmış olan göçmenler, bu tempoyu Türkiye'de de sürdürmüşler ve bu sebeple her işte çalışmaları mümkün olmuştur. Hatta iki ayrı işte çalışan göçmenlere de rastlanmıştır. Türkiye'deki göçmen kadınlar esas alınarak yapılan bir anket çalışmasında, kadınların Bulgaristan'da hem iki-üç işte çalışıp hem ev hanımı olarak

305 Zülkef Yeşilbahçe, *Röportaj*, 07.07.2021.

306 *Hakimiyet*, 6 Temmuz 1989.

307 Çetin, op.cit., s. 255.

Görsel 90: Doğru Yol Partisi Genel başkanı Süleyman Demirel'in göçmenleri ziyareti

ev işleri ile de meşgul oldukları ve buna alışkın olduklarını dile getirmeleri önemli bir gösterge olmuştur.[308]

Bu dönemde göçmenlere yönelik kira yardımı gibi devlet yardımlarını desteklemeyen Gençoğlu, her fırsatta göçmenlerin istihdamının yardımlardan daha önemli olduğunu vurgulamıştır. Bu sebeple 1989 yılında kurulan firması Penguen Gıda'ya 1990 senesi itibarıyla yani daha birinci yılında 2500 işçi alarak göçmenlerin istihdamını sağlamıştır.[309] Daha önceki göç dalgalarında da benzer şekilde hareket ederek göçmenleri istihdam eden Gençoğlu'na yönelik olarak dava arkadaşı ve BAL-GÖÇ'ün kurucularından Ali Osman Cesur'un *"Türkiye'ye gelen bu insanların evine giren ilk para senin paran olmuştur ve bunun için sana minnettarım."*[310] sözleri Gençoğlu'nun konuyla ilgili katkılarını göstermesi açısından önemlidir.

Bölge insanını çok iyi tanıyan Gençoğlu, Bursalı sanayiciler ve iş insanlarını da göçmenlerin istihdamı için teşvik etmiştir. Zülkef Yeşilbahçe, Gençoğlu'nun konuyla

308 N. Aslı Şirin, "1989 Zorunlu Göçü ve Sonrası ile İlgili Türkiye'de Yapılan Sosyolojik Araştırmalarla İlgili Bir Değerlendirme", *89Göçü: Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç*, Neriman Ersoy Hacısalihoğlu, Mehmet Hacısalihoğlu, (Ed.), BALKAR & BALMED, İstanbul, 2012, s. 411.

309 Yeşilbahçe, "Belgelerle BAL-GÖÇ ve...", op.cit., s. 139.

310 Ali Osman Cesur, *Röportaj,* 03.06.2021.

Görsel 90: Sosyal Demokrat Halkçı Parti lideri Erdal İnönü'nün göçmen çadırlarını ziyaretinden...

ilgili uğraşlarını şu şekilde ifade etmiştir: *"Göç esnasında Bursa esnafı, sanayicileri ve iş insanları; Sönmez, Çağlar ve Şankaya gibi isimler, insanların işe yerleştirilmelerinde çok büyük destek sağladılar. Mümin Bey bizzat bu iş insanlarını arıyordu 'gün bu gün' derdi ve uyarıyordu da 'bu insanlar geri giderler bak' diye".*[311]

Göçmenlerin istihdamı noktasında BAL-GÖÇ'ün de katkıları büyük olmuştur. İlk etapta acil ihtiyaçların karşılanması noktasında çalışan dernek, daha sonra göçmenlerin istihdamı için bürokratik işlere destek vererek işlemleri hızlandırmaya çalışmıştır. Zülkef Yeşilbahçe o dönemde BAL-GÖÇ'ün çalışmalarını şu şekilde aktarmıştır: *"Bu insanların iş bulmaları gerekiyordu. Nüfus kâğıdının çıkması da kolay değildi. Köy hizmetlerinden çalışabilir kâğıdı alıyorlardı, buradaki arkadaşlarla sürekli işbirliği halindeydik. Ayrıca iş bulma kurumları ve şirketlere yönlendirme de yapılıyordu. Başta sıkıntılar çıktı ama çabucak çözmeye çalıştık hep birlikte".*[312]

Konuyla ilgili yaptığımız röportajlardan edindiğimiz genel kanaat itibarıyla BAL-GÖÇ bu dönemde ön saflarda yer almıştır. Özellikle devlet ve göçmenler arasında adeta bir köprü görevi gören BAL-GÖÇ, göçmenlerin ve devlet yetkililerinin temas noktası olmuştur.[313] Haziran 1989'da Devlet Bakanı Cemil Çiçek, BAL-GÖÇ ziyaretinde *"Dünya*

311 Zülkef Yeşilbahçe, *Röportaj,* 07.07.2021.

312 Ibid.

313 Bkz.; Yeşilbahçe, "Belgelerle BAL-GÖÇ ve...", op.cit., s. 123.

21. yüzyıla girerken bir insanlık faciası ile karşı karşıya kaldı" diyerek kurban derilerinin göçmenlere yardım için Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarına verilmesi yönünde çağrıda bulunmuştur.[314] Bu yardımlarla ve oluşturulan fonlarla *"Bulgaristan'ın zorla sınır dışı ettiği soydaşları*mızın ihtiyaçları karşılanacak" sözlerini de eklemiştir.[315] Bu toplantılarda BGF ve BAL-GÖÇ Başkanı kimliği ile Mümin Gençoğlu hazır bulunmuştur.

Göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı Bursa'da olması sebebiyle de BAL-GÖÇ, 1989 Zorunlu Göçü ile gelen göçmenlere yardım etmek isteyen insanlar ile dolup taşmıştır. Eski göçmenler derneğe yardım etmek için adeta seferber olmuştur. Diğer taraftan, Bulgaristan'dan gelen göçmenlere yönelik Türkiye'deki siyasi liderlerin ilgi gösterdiği görülmüştür. Göç sürecini takip eden liderler, saha tespitleriyle birlikte, yaşanan sorunlara ilişkin çözüm önerilerini hükümete iletmişlerdir.

GÖÇMENLERİN UYUMU VE YAPILAN DÜZENLEMELER

Göç eden birey veya toplulukların göç ettikleri hedef ülkeye uyum sağlamaları oldukça önemlidir. Bu birey ve toplulukların yeni girdikleri topluma uyumları uzun bir süreci gerektirmektedir. Uyum sürecinin kısa ve sorunsuz geçmesini ise hedef ülkede uygulanan göç politikaları belirlemektedir.[316] Bu durum Bulgaristan'dan gelen Türkler özelinde dahi ortaya çıkmıştır. Aynı soy ve dine mensup, aynı dili konuşan göçmenlerin anavatana avdet etme sürecinde bir takım sıkıntılar yaşanmıştır. Göç her anlamda yukarıda bahsedilen ortak noktaların bulunduğu yerde dahi zor bir süreçtir. Bu süreci kolaylaştırmak için de yerleşim ve istihdam konusunda atılan adımların yanı sıra Türkiye'nin, göçmenlerin eğitim hayatına entegre olabilmesi için de acil düzenlemeler yapması gerekmiştir.

Bulgaristan'dan gelen nüfusun eğitim düzeyi incelendiğinde en büyük grubu %35 gibi bir oran ile ortaokul mezunlarının oluşturduğu görülmüştür. Bunu %29 ile ilkokul mezunları, %17 ile de lise mezunları takip etmiştir. En küçük grup %2 ile meslek yüksekokulu ve yükseköğrenim mezunları olmuştur. Göçmenlerin %15'inin ise diplomasız olduğu yönünde bir oran mevcuttur.[317] Herhangi bir eğitimlerinin ve diplomalarının olmadığını belirtenlerin özellikle genç yaş grubunda gözlemlenmesi, Bulgaristan'daki Türk okullarının kapatılması ve Türkçe öğrenimin yasaklanması ile doğrudan bağlantılı olmuştur.[318]

Göçmenlerin uyumunun sağlanması için diploma denkliklerinin sağlanması ve hâlihazırda eğitimine devam edenlerin eğitim sistemine entegre edilmeleri kaçınılmaz

314 *Hakimiyet*, 28 Haziran 1989.

315 *Hakimiyet*, 28 Haziran 1989.

316 Barış Özdal - Esra Vardar Tutan, "Temel Kavramlar ve Olgular", *Uluslararası Göç ve Nüfus Hareketleri Bağlamında Türkiye*, Barış Özdal, (Ed.), Bursa: Dora Yayınevi, 2018, s. 24.

317 Çetin, op.cit., s. 254.

318 Şimşir, "Bulgaristan Türkleri", op.cit., ss. 447-448.

Görsel 91: Hak ve Özgürlük gazetesinin tanıtım toplantısında Mümin Gençoğlu

hale gelmiştir. Üstelik gelenlerin büyük çoğunluğunun Türkçe biliyor olmasına rağmen, yukarıda bahsedildiği üzere Bulgaristan'da gerçekleştirilen asimilasyon politikalarının bir sonucu olarak anadilde eğitim haklarının engellenmesi, Türk okullarının kapatılması ve Türkçe konuşmanın dahi yasaklanması özellikle okul çağındaki çocukların eğitim sürecinde zorlandığı en temel konu olmuştur.

Tüm bu sorunları çözmek adına harekete geçen Türkiye Cumhuriyeti, gelen göçmenlerin diploma denkliklerinin sağlanması için Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) ve Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) kararları alınmıştır. Diploma denklikleri ivedilikle sağlanan göçmenler, okul çağında olan ve okul çağında olmayan şeklinde ayrılıp farklı başvuru süreçlerinden geçerek eğitim hayatlarına burada devam etmişlerdir.[319] Benzer şekilde üniversite çağına gelen göçmenlerin başvuru koşulları da YÖK'ün belirlediği şekilde hızlıca gerçekleştirilmiştir. Ayrıca hâlihazırda yüksek öğretim diplomasına sahip olan 6.942 soydaşın diploma denklik işlemleri hızlıca tamamlanarak, istihdamları kolaylaştırılmıştır.[320]

Eğitime oldukça önem veren Gençoğlu, Bursa'da göçmenlerin yoğunlukta olduğu semtlerde yaptırdığı iki okul ile somut katkılarını da göstermiştir. Ayrıca kendisi de benzer zorluklar yaşadığı için yardımsever kimliği ile Bursa'daki okuyan çocuklara büyük destek sağlamıştır.[321] Gençoğlu'nun bireysel katkılarının yanı sıra Başkanlığını yürüttüğü BAL-GÖÇ, bu dönemde birçok öğrenciye burs sağlamıştır.[322]

Eğitim faaliyetlerinin yanında, kültürel faaliyetleri de aksatmayan Mümin Gençoğlu ile 1991 yılında yapılan bir röportajda BGF'nin yayın organı olan "Balkanlar'da Türk Kültürü Dergisi"nin ortaya çıkış hikâyesi sorulmuştur. Dergi çıkarma teşebbüsünde geç kaldıklarını belirten Gençoğlu, amaçlarını şu şekilde aktarmıştır: *"...Soydaşlar için bugüne kadar neler yapılmıştır ve bundan sonra ne yapılacaktır. Bugün neler yapılıyor? Bir sözle yaptıklarımızı yapacaklarımızı Türk kamuoyuna, halka duyurmaktır. Hizmet için kurulmuş bir dergidir".*[323] Benzer şekilde Gençoğlu, Bulgaristan'daki soydaşların sorunlarını dile getirmek için Hak ve Özgürlükler Hareketi (HÖH)'ün "Hak ve

319 Ayrıntılı bilgi için bkz.; Konukman, op.cit., s. 120-124.

320 Ibid., s. 92.

321 Şerefli, op. cit., s.6.

322 Ibid.

323 Şerefli, op. cit., s. 6.

Özgürlük" adıyla Türkçe olarak yayınlandığı gazetenin Türkiye'deki dağıtımını BGF'nin üstlendiğini duyurmuştur.[324]

"Göçmen Babası" kimliği ile göçmen sorunlarıyla yakından ilgilenen Gençoğlu, aktif olarak siyasete atılmadan önce de davanın başında olmuştur. Dönemin hükümetinin aldığı kararları kimi zaman eleştirerek düzeltilmesi için çaba göstermiş kimi zaman da göçmenlere yönelik söylemleriyle hâlihazırda Bulgaristan'da kalmaya devam eden soydaşların dertleriyle ilgilenmiştir. Aralık 1990'da Kocaeli BAL-TÜRK'te bir toplantıya katılan Gençoğlu: *"Parçalanmış aileler bir an önce birleştirilmeli, mal varlıklarının aktarılması sağlanmalı. Soydaşlarımızın, akrabalarıyla görüşebilmeleri konusunda gereken rahatlık sağlanmalı. Bulgaristan'da yaşayan soydaşlarımız hak ve hürriyetlerine kavuşmadığı sürece, Bulgaristan hükümetinin yakasını bırakmayacağız."* sözleriyle kararlılığını göstermiştir.[325] Yine aynı dönemde düzenlediği bir basın toplantısında *"Bulgarların yaptıkları unutulmasın. İki hükümet arası ilişkilerde öncelikle burada yaşayan Türklerin 1950 yılından önce sahip olduğu hakların geri iadesinin konusunda iki hükümet arasında anlaşma imzalanması gereklidir"* sözleriyle hakların iadesi konusunda hükümete tavsiyelerde bulunmuştur.[326] Katıldığı paneller ve düzenlediği basın toplantılarıyla göçmenlerin vatandaşlık konusundaki sıkıntıların da giderilmesi gerektiğini söyleyen Gençoğlu, çözümün "çifte vatandaşlık" olduğunu söyleyerek, o dönem itibarıyla vatandaşlığa kabul edilmeyi bekleyen 43 bin soydaşın bulunduğunu belirtmiştir.[327]

1989 Zorunlu Göçü ile Bulgaristan'dan anavatanına avdet eden göçmenlerin dertleriyle yakından alakadar olan Gençoğlu, siyasi hayata atıldıktan sonra da aynı dava uğruna çalışmıştır. Kısacası Gençoğlu, siyasetçi kimliği ön planda olmadan gerçekleştirdiği çalışmaları artık milletin vekili olarak Meclis'te de duyurmaya başlamış, bu yöndeki politikalara da yön vermeye çalışmıştır. Göçmenlerin Türkiye'de karşılaştıkları sorunlarla ilgili çalışan Gençoğlu'nun ilk gündem maddesi ise parçalanmış aileler sorunu olmuştur. Bulgaristan'da kalan soydaşlar, Türkiye'ye gelmek için vize başvurusunda bulunmuşlarsa da sürecin yavaş ilerlemesi sebebiyle çareyi turist vizesi veya transit vize almakta bulmuşlardır. Gençoğlu'nun, konu ile ilgili olarak 12 Kasım 1992'de TBMM Basın Salonu'nda yaptığı basın toplantısında hükümete sunduğu öneriler özetle şu şekilde olmuştur:[328]

- *"Sayıları 20 -30 bin civarında olan bu kişilere yönelik af çıkarılması, ileride sayının artmasıyla meydana gelebilecek sorunları önlemiş olur.*

---

324 Bkz.; Yeşilbahçe, "Belgelerle BAL-GÖÇ ve BGF...", op.cit., s. 131.

325 *Hakimiyet*, 11 Aralık 1990.

326 *Hakimiyet*, 13 Aralık 1990.

327 Bkz.; *Hakimiyet*, 6 Mayıs 1991; *Hakimiyet*, 8 Mayıs 1991.

328 "Balkan Türkleri Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu Başkanı ve Bursa Milletvekili Mümin Gençoğlu'nun 12.11.1992 Perşembe Günü Yaptığı Basın Toplantısı Metni", *Balkanlarda Türk Kültürü*, Sayı 5, 1986, s. 3.

- *Tarih tespit edilip konunun dondurulması yerinde olur.*
- *Serbest dolaşım veya çifte vatandaşlık uygulamasının getirilmesi ile bu kişilerin rahatlıkla ailelerini ziyaret edebilmelerinin sağlanması.*
- *Bir defaya mahsus olmak üzere bu kişilere af çıkarılması ve Türk vatandaşlığına alınmaları ve çocuklarını burada okula yazdırmalarının sağlanması."*

Söz konusu basın toplantısında sıraladığı bu önerilerini Devlet Bakanı Orhan Kilercioğlu'na bizzat ilettiğini söyleyen Gençoğlu, bir sonuç alamadıklarını belirtmiştir.[329] Hatta tam aksine konuyla ilgili Valiliklere gönderilen genelgelerde "*turist vizesi veya başka yollarla gelen kişilere iş, ikamet belgesi verilmeyeceği ve çocuklarının da okullara alınmayacağına dair emir verildiğini*" açıklamıştır.[330] Uygulamanın son derece yanlış olduğunu dile getiren Gençoğlu, soydaş dernek temsilcileri olarak hükümetin soydaşlarımız lehine alacağı her türlü kararı destekleyeceklerini açıklayarak acil çözüm beklediklerini dile getirmiştir.[331]

Dava arkadaşlarından Zülkef Yeşilbahçe'nin aktardığına göre Mümin Gençoğlu'nu en çok üzen de göçmen sorunlarını dile getirdiği halde sonuç alamaması olmuştur.[332] Özellikle parçalanmış ailelerle ilgili sorunlar başta olmak üzere göçmenlerin emekliliklerıyle ilgili sorunlar, konutlara dair sorunlar ve eğitime dair sorunlar başlıca çare aradığı konular olmuştur. Katıldığı her meclis oturumunda bu konularla ilgili sorunları dile getiren ve çözüm önerileri de sunan Gençoğlu, siyasetçi bir kimlik edinse de "Göçmen Babası" kimliğini her zaman ön planda tutmuştur.

Bulgaristan'da yaşayan ve anayurda dönen soydaşlarla ilgili konular başta olmak üzere tüm dış Türklerle ilgili sorunları meclise taşıyan, oturumlarda her zaman bu konulara değinen Gençoğlu konuyu siyaset üstü olarak görerek işbirliğinden yana olmuştur. 15 Aralık 1992'de Meclis kürsüsünde yaptığı konuşmadan da tek amacının soydaşların sorunlarını çözmek olduğunu şu sözlerle dile getirmiştir:

> *"Bizler, Bulgaristan davasını 1985'te nasıl başlattık, nasıl bitirdik; arkamızda, o günün bilinçli ve kararlı hükümeti; bunun ötesinde, oluşmuş bir kamuoyu, daha doğrusu Yüce Türk Milleti vardı. O günleri bir hatırlayalım. Ne diyordu Yüce Türk Milleti, ne diyordu Mümin Gençoğlu Taksim Meydanında: 'Ey Jivkov, aklını başına topla; gel, bu gaddarlıktan vazgeç. Gün gelecek sen de gideceksin, senin rejimin de gidecek.' Allah'a çok şükür, işte*

329 Ibid., s. 48.

330 "Balkan Türkleri Göçmen...", *Balkanlarda Türk Kültürü*, op. cit., s. 48.

331 Ibid.

332 Yeşilbahçe, "Belgelerle BAL-GÖÇ ve BGF...", op.cit., s. 139.

şimdi Bulgaristan konusunda istediğimiz oldu... Bu konuları, katiyen politika yapmak için arz etmiyorum. Demek istiyorum ki, gelin, dış konularda, dış Türkler konusunda beraberce bir fikir alışverişi yapalım".[333]

Sonuç itibarıyla Mümin Gençoğlu, 1989 Zorunlu Göçü gibi sosyal bir kriz ortamında çok yönlü düşünme yeteneği ve en önemlisi de karizmatik lider kişiliği ile karar alıcılara, kurumlara ve olaylara yön vermiştir. Bu bağlamda göçmenlerin kısa, orta ve uzun vadede yaşayacakları sorunlara yönelik öngörülerde bulunmuş ve yerinde çözüm önerileri sunmuştur.

333 *Hakimiyet*, 15 Aralık 1992.

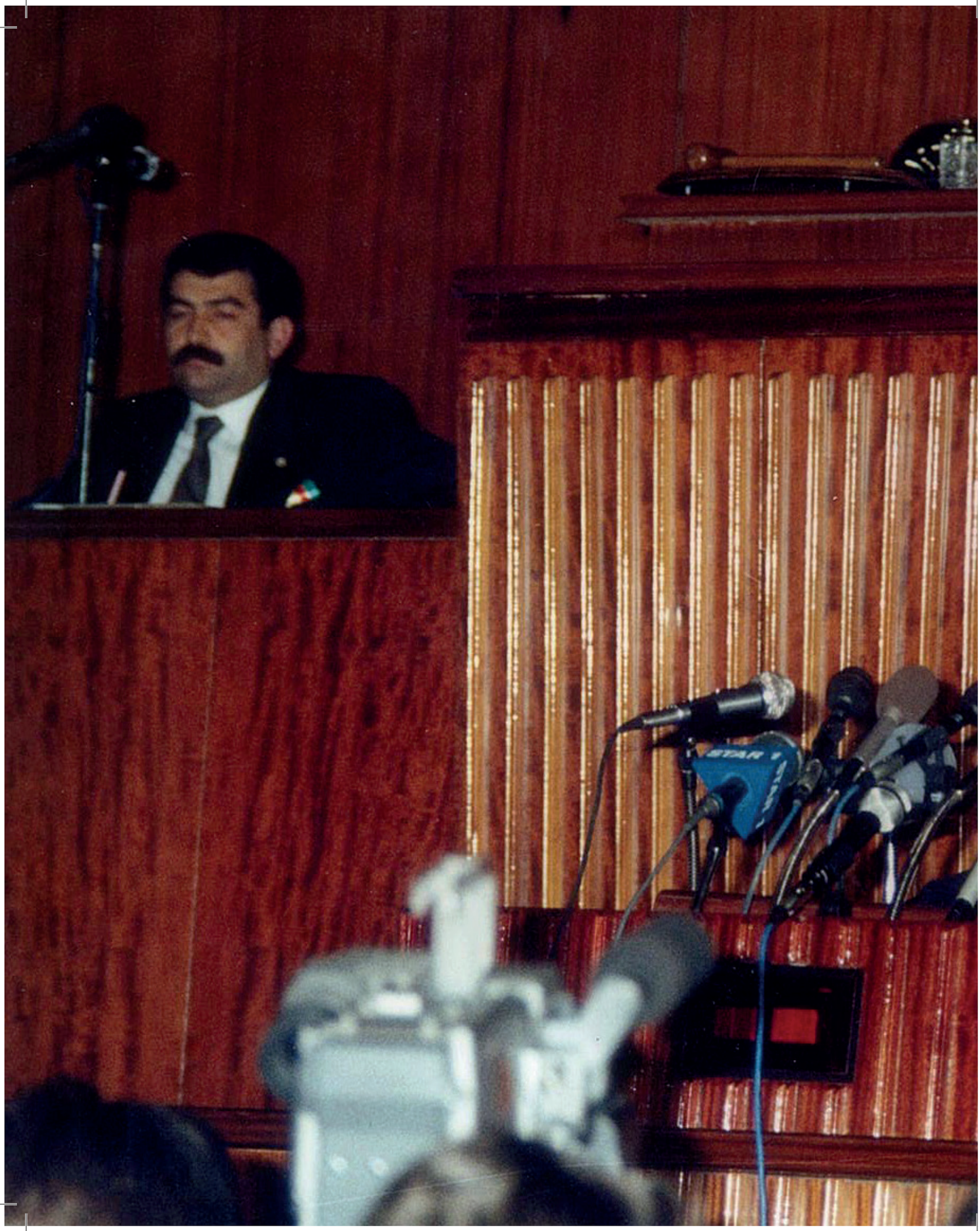

VI. BÖLÜM

GÖÇMENLERİN VEKİLİ

Görsel 92: Mümin Gençoğlu Adalet Partisi'nde

SİYASET ARENASINDA GENÇOĞLU VE ADAYLIK SÜRECİ

Türk siyasetinin renkli isimlerinden biri olan Mümin Gençoğlu 1959 yılında, henüz yirmili yaşlarındayken siyasete atılmıştır.[334] Dönemin Demokrat Parti (DP)'sine üye olan Mümin Gençoğlu[335], 27 Mayıs Darbesi'nin ardından 1961 yılında Adalet Partisi (AP)'ne girmiştir.[336] AP'nin Bursa İl Örgütü'nün çeşitli kademelerinde çalıştıktan sonra 1965 yılında AP İl Başkan Vekilliği görevine getirilmiş, ayrıca 1966-1970 yılları arasında dört yıl boyunca Bursa Belediyesi'nde Meclis Üyeliği de yapmıştır.[337] Her ne kadar bu süreç 1970'li yıllarda siyasi çalışmalarını yavaşlatması ve daha ziyade ticari hayatına yoğunlaşmasıyla kesintiye uğramış olsa da Mümin Gençoğlu 1980'li yıllarda siyasi çalışmalarına devam etmiştir. Kendisi 12 Eylül Darbesi'nden sonraki ilk seçimde Turgut Sunalp tarafından kurulan Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP)'nden milletvekilliğine aday olmuştur. Ancak adaylığının 1983 yılında Milli Güvenlik Konseyi tarafından veto

334 Zülkef Yeşilbahçe, "Balkan Türklerinin Meşalesi", *Balkanlar'da Türk Kültürü*, Sayı: 6, 1993, s. 3.

335 Şerefli, op. cit., s. 4.

336 "Mümin Gençoğlu", *Bursa Gazeteciler Cemiyeti (BGC)*, http://bgc.org.tr/ansiklopedi/gencoglu-mumin.html (e.t.: 05.08.2021).

337 "Mümin Gençoğlu", *Bursa'ya Değer Katanlar*, op. cit., s. 19 ; Şerefli, op. cit., s. 5.

Görsel 93: Mesut Yılmaz ile Mümin Gençoğlu

edilmesiyle bu süreç sonuçsuz kalmıştır.[338] Daha sonra Anavatan Partisi (ANAP)'nde siyaset yapmaya başlayan Mümin Gençoğlu, 1987 yılında yapılan Genel Seçimler'de Bursa 1. bölge 5. sıradan aday olmuşsa da bu seçimlerde seçilememiştir. Ancak üstün gayretleri partide takdir görmüş ve 1991 yılında ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz tarafından kendisine Bursa milletvekili adaylığı teklif edilmiştir. Mümin Gençoğlu o dönemde hem BGF ve BAL-GÖÇ Başkanlığı yapmakta hem ticari hayatına devam etmektedir. Bu yoğunluğuna rağmen Mesut Yılmaz'ın teklifini kabul etmiş ve 20 Ekim 1991 Seçimlerine adaylığını koymuştur.

Mümin Gençoğlu 1991 Haziran'ında BAL-GÖÇ toplantısında milletvekili adaylığı ile ilgili şöyle demiştir:

"Beyler gördüğünüz gibi siyasete atılıyorum. Bugüne dek bu çatı altına siyaseti sokmadık. Ben

Görsel 93: Mümin Gençoğlu bir seçim konuşmasında

338 "Mümin Gençoğlu", *Bursa Gazeteciler Cemiyeti (BGC)*, http://bgc.org.tr/ansiklopedi/gencoglu-mumin.html (e.t.: 05.08.2021).

Görsel 93: Mümin Gençoğlu TBMM'de milletvekilliği yeminini ederken

desteğimi dernek dışında arayacağım. Eğer hak ettiysem halkım beni destekler ve kazanırım. Sizleri ve Bursalıları 'Millet Meclisi' denilen çatı altında temsil ederim."[339]

Mümin Gençoğlu'nun oğlu Turhan Gençoğlu, Mümin Gençoğlu'nun milletvekili olmasındaki etkenleri ve milletvekili olma sürecini şu sözlerle anlatmıştır:

"BAL-GÖÇ ile birlikte Bulgaristan'daki mezalimle ilgili yapılan şeylerde belli bir amaca ulaşıldıktan sonra da soydaşlar babama hep bir şeyler sorarlardı. Rahmetliye 'Mümin Abi' veya 'Mümin Aga' derlerdi. 'Bizim Ankara'da bir tane temsilciliğimiz yok. Tamam, senin bulunduğun konumdan dolayı bizler hiçbir zaman yalnızlık hissetmiyoruz. Sen hep Bakanlara, Başbakanlara, Cumhurbaşkanlarına, Meclis Başkanlarına ulaşabilen birisin. Zaten onların da, yüce Türk Milleti Hükümeti'nin de, devletin de bize desteği var. Bu desteği sağlamakta sen de bize yardımcı oluyorsun ama bizim direkt olarak temsil edilmemiz gerekiyor' diye rahmetliye çok baskı yaptılar. Sonra babam geldi. Allah rahmet eylesin. Hiç unutmuyorum. 'Çocuklar. Ben Bulgaristan'dan ceketle buraya geldim. Nereden nereye neler yaptık. Cenabı Allah bana bunları yapmayı nasip etti. Şimdi ben biraz da gidip yüce Türk milletinin, ülkemin vermiş olduğu kararlara sahip olabilmek ve soydaşlarımın sesini de Ankara'da direkt olarak duyurabilmek için milletvekili olmaya karar verdim. Ne dersiniz?' dedi. Ben hiç unutmuyorum. 'Baba, zaten sen kaç senedir doğru dürüst işlerin içerisinde değilsin. Sen böyle bir göreve gelirsen biz onur duyarız. Senin ne kadar işlerde eksikliğin varsa da onların hepsini de biz tamamlarız.' diyerek rahmetlinin milletvekili olmasını sağladık. Yani 'sağladıktan' kastım aile desteği. Aileye danışmadan da bunu yapmadı, hep beraber yaptık. Tek başına verilecek bir karar değildi, herkesin vereceği bir karardı. Çünkü hayatını orada idame ettirmesi gerekiyordu, Ankara'da daha çok kalması gerekiyordu, buradan uzaklaşması gerekiyordu.[340]

"Göçmen Babası" Mümin Gençoğlu'nun milletvekilliğine adaylığını koymasındaki en önemli etkenler hem siyasete girmesi yönünde çevreden kendisine yapılan baskılar hem de kendisinin Bulgaristan Türklerinin ve göçmenlerinin sorunlarını en üst mevkiden çözmeye çalışmayı amaçlaması olmuştur.

Mümin Gençoğlu milletvekili adayı olduktan sonra kendisine destek bulmak için seçim çalışmalarına başlamıştır. Mahalle mahalle dolaşan Mümin Gençoğlu *"Burada Mümin Gençoğlu yazan yere mühürü basıvereceksiniz, eyi mi"* diyerek seçmenlerden destek istemiştir. Mümin Gençoğlu'nun oğlu Orhan Gençoğlu o günleri şöyle anlatmıştır:

339 Yeşilbahçe, "Balkan Türklerinin Meşalesi", op. cit., s. 6.

340 Turhan Gençoğlu, *Röportaj*, 22.03.2021.

"Hareketli günlerdi. Mahalle mahalle dolaşıyorduk. Kimi zaman kahvelerde, kimi zaman düğün salonlarında babam seçim konuşmalarını yapıyordu. Sonunda 'Bakın bu zarfı alıvereceksiniz, mühürü Gençoğlu'na basıvereceksiniz, başka bir şey yapmayacaksınız, eyi mi' diyordu. İlginç günlerdi. Her gittiğimiz yerde gördük ki herkes bir şey istiyordu. Kimi mahalle sağlık ocağı istiyordu, kimi sivil toplum kuruluşları lokal istiyordu, kimisi muhtarlık, birçok kişi iş istiyordu. O dönem gördüm ki siyaset adeta menfaat için yapılan bir iş gibiydi."[341]

MİLLETVEKİLLİĞİ DÖNEMİ

Yoğun çalışmaların ardından Mümin Gençoğlu seçimi kazanmış ve Anavatan Partisi (ANAP) listesinden 19. dönem Bursa milletvekili seçilerek parlamentoya girmiştir.[342] Ayrıca bu dönemde TBMM İçişleri Komisyonu Üyeliği de yapmıştır.[343]

Görsel 93: Mesut Yılmaz ve Mümin Gençoğlu Kapıkule'de göçmenlerle...

341 "Mümin Gençoğlu", *Bursa'ya Değer Katanlar*, op. cit., s. 20.

342 Burhanettin Duran, *Türk Parlamento Tarihi: TBMM-XIX. Dönem (1991-1995)*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 3. Cilt, No: 150, s. 2638.

343 Ibid.

Görsel 94: Milletvekili Mümin Gençoğlu

Mesut Yılmaz o günleri şu sözlerle anlatmıştır:

> *"Gerek hemşehrileriyle gerek işçileriyle gerekse üreticileriyle çok güzel bütünleştiğini, kısacası sosyal bakımdan üstün birtakım niteliklere sahip olduğunu tespit ettim ve 1991 Seçimlerine giderken kendisine Bursa'dan milletvekili adaylığı teklif ettim. Kendisinin de bu teklifi kabul etmesi üzerine o tarihten sonra da siyasi olarak beraberliğimiz devam etti. Bu siyasi beraberliğimiz sırasında kendisinin başarılı bir işadamı, başarılı bir yönetici olduğu kadar başarılı bir siyaset adamı olduğunu da tespit ettim. Bu süre zarfında hakikaten partimizin felsefesini ve ilkelerini çok iyi benimsediğini gözledim."*[344]

Milletvekili olması BGF ve BAL-GÖÇ Başkanlığını ve derneklerin faaliyetlerini hukuki bakımdan engellemediğinden Mümin Gençoğlu bu dönemde hem Bursa milletvekili hem dernek başkanı olarak görevlerini sürdürmüştür.[345] Gerek BAL-GÖÇ Başkanı kimliği gerekse de milletvekili olmasındaki etkenlerden en önemlilerinden birinin Bulgaristan Türklerinin ve göçmenlerinin sorunlarını üst mevkiden çözmeye çalışmak olmasından dolayı Mümin Gençoğlu milletvekilliği süresince TBMM'deki konuşmalarında Bulgaristan Türkleri ve göçmenleri ile ilgili konulara yer vermiştir. Özellikle de 1989 Zorunlu Göçü ile Türkiye'ye göç eden Bulgaristan Türklerinin emeklilik, konut ve vize konularında yaşadığı sıkıntıları TBMM'de sürekli gündeme getirmiştir. Turhan Gençoğlu da bu konuyla ilgili şu değerlendirmeyi yapmıştır:

> *"Rahmetli babam bütün partinin başındaki kişilerle çok yakından ilişkili olan bir insandı. Rahmetli babamın savunduğu davayla Ankara da çok yakından ilgilendiği için her türlü desteği buluyordu. Ama Meclis konuşmalarına baktığımda kürsüde yapmış olduğu konuşmaların tamamına yakını Bulgaristan Göçü'yle ilgili. Bu da oraya niye gittiğini ifade ediyor bence..."*[346]

---

344 "Mümin Gençoğlu Belgeseli", *AS TV*, https://www.facebook.com/MuminGencoglu/videos/388463143494, (e.t.30.06.2021).

345 Yeşilbahçe, "Balkan Türklerinin Meşalesi", op. cit., s. 6.

346 Turhan Gençoğlu, *Röportaj*, 22.03.2021.

Mümin Gençoğlu'nun TBMM'deki konuşmaları incelendiğinde 1989 Zorunlu Göçü ile Türkiye'ye göç eden Bulgaristan Türklerinin sorunlarına TBMM'deki hem gündem hem de gündem dışı olan bütün konuşmalarında yer verdiği görülmektedir. Bu yönüyle kendisi sıradan partili bir milletvekili değil, adeta Bulgaristan Türklerinin TBMM'deki sesi olmuştur. Örneğin 11 Aralık 1991'deki gündem dışı konuşmasında Mümin Gençoğlu şunları söylemiştir:

"Sayın Başkan, muhterem milletvekilleri; insan hakları ile ilgili haftanın başlaması nedeniyle yüce Meclis'in değerli milletvekilleri dün burada güzel konuşmalar yaptılar. Dikkatle dinledim, kendilerine teşekkür ederim. Ben de yine aynı konuya, bir nebze paralel olarak, Balkan ülkelerinden göç etmiş ve hâlâ orada kalan soydaşlarımızla ilgili olarak gündem dışı söz almış bulunuyorum. Bu nedenle, konuşmama başlamadan evvel, hepinize saygılar sunuyorum.

Sayın Başkan, çok değerli milletvekilleri, Bulgaristan'da yaşayan ve sayıları 2 milyon civarında olan Türk asıllı Müslüman din kardeşlerimizin, Bulgar Hükümeti'nin 1984 senesinin son aylarında uygulamış olduğu asimilasyon politikası sonucu uğradığı mezalim yüksek malumunuzdur. Başta yüce Türk milleti olmak üzere o günkü Hükümetin almış olduğu tedbirler, Türkiye genelinde kurulan dernekler yani topyekûn oluşturulan kamuoyu, içte ve dışta yapılan mitingler ve çalışmalar sayesinde bu zulmü uygulayanların başında gelen Jivkov ve rejimi ve bu insanlık dışı uygulamayı yapanlar, geç de olsa, yerinde alınan bir kararla, Bulgar Halkı tarafından yönetimden uzaklaştırılmışlar ve bu insanlarımız kurtarılmıştır. Tabiî bunlar kolay olmamış; yine hepinizin, Türk kamuoyunun ve hatta dünyanın bildiği gibi pek çok aileyi yerinden yurdundan etmiş ve dört sene gibi bir aradan sonra yani 1989 senesinde büyük göç başlamıştır. Böylece Türkiye'ye iki üç ay gibi kısa bir sürede 350 bin civarında soydaşımız zorunlu olarak göç ettirilmiştir. Bu büyük göç beraberinde gerek yerini yurdunu bırakanlar ve gerekse orada kalanlar açısından birtakım sorunlar getirmiştir. Bu sorunlardan bazıları kısmen de olsa çözümlenebilmiş ise de orada kalanlarla burada yaşayanların Hükümetimizden beklediği çok önemli ve acil meseleler vardır. İzninizle ve müsamahanıza sığınarak bunlara kısaca değinmek istiyorum.

Esasen bunları Hükümet Programı okunurken veya Hükümet Programı okunduktan hemen sonra dile getirecektim ama zamanın kısıtlı ve sınırlı olması nedeniyle huzurlarınıza çıkıp ifade edemedim. Gönlüm isterdi ki okunan Hükümet Programı'nda altı sene gibi uzun bir mücadeleden sonra Bulgaristan'da kalan 1.5 milyon civarındaki soydaşımızın geleceği, Türkiye'ye göç etmiş ve Türk vatandaşlığına alınmış 250 bin civarındaki göçmen kardeşlerimiz ile halen gelmekte olan parçalanmış ailelere mensup kardeşlerimizin yarınları konusunda neler düşünüldüğü ve ne gibi tedbirler alınması konusu bulunsun. Bunlara hiç yer verilmemiş ve konu programın 52. sayfasında yalnızca bir cümle ile 'Bulgaristan ile sosyal, kültürel ve ekonomik ilişkilerimizi geliştireceğiz' şeklinde geçiştirilmiştir. Sayın milletvekilleri aklınıza hemen şu düşünceler gelebilir: 'Hükümet Programı okunmuş, tenkitler yapılmıştır. Gençoğlu, sen hâlâ Hükümet Programı'ndan bahsediyorsun!' Hayır, değerli milletvekilleri, yukarıda da belirttim, zamanın kısıtlı ve sınırlı oluşu, güncel ve önemli bir konuyu bu kürsüden sizlere anlatabilmekten beni mahrum etmiştir. İşte bunun içindir

Görsel 95: Milletvekili Mümin Gençoğlu

ki bugün burada gündem dışı söz alarak gerek Bulgaristan'da yaşayanların gerekse yurdumuza göç eden ve ettirilen soydaşlarımızın halli gereken bir yığın sorunları olduğunu kısa ve özet olarak sizlere arz etmeye çalışacağım.

Yukarıda bir nebze temas ettiğim gibi, Bulgaristan'da yaşayan soydaşlarımızın haklarının birçoğu iade edilmiş olmasına rağmen geri dönenlerin cüzi bir kısmı umduğunu bulamamış, büyük bir kısmı da Türkiye'de ticaret yapıp geriye dönmüştür. Soydaşlarımızın Bulgar Hükümeti'nce alınan varlıkları da henüz kendilerine iade edilmemiştir. Bulgaristan'da son yapılan seçimler sonucunda oluşan parlamentoda ve yeni Anayasası'nda; 'Demokratikleşmeye gidiyorum; din, dil ve ırk ayrımı yapmaksızın azınlıklara saygılı olacağım; özellikle Türkçe eğitim veren okullar açacağım ve Türkçe derslere başlatacağım' denilmiş olmasına rağmen hâlâ Türklerden ve Türk isminden bahsedilmemekte ve Türk çocukları için Türk öğretmenler tayin etmemek suretiyle Türkçe tedrisat yapan okullar açılmamaktadır. Sözüm ona, göstermelik olarak, Türkçe okuma haftada 4 saat olarak ilan edilmiş ama bu dahi gerçekleşmemiştir. Yakınlarını, ana, baba ve kardeşlerini dahi görmek için Bulgaristan'a gidiş gelişler bir düzene konulmamıştır. Yurdumuza gelenlerin Bulgaristan'la ilgili sosyal haklarının tanınması ve Türkiye'mizde geçerli olması sağlanmamıştır. Konut sorunları konusunda, bundan evvelki Hükümet zamanında kısmen halledilme ve düzenlemeye doğru gidilmişse de, zaman ve imkân bakımından tam bir çözüme ulaştırılamamıştır. Yurdumuza sığınan

ve turist vizesiyle gelip, geri dönmek istemeyip yakınlarının yanlarında kalmak isteyenlerle ilgili bir hal tarzı getirilememiştir. Şu anda Türkiye'ye turist ve transit vizeyle gelen 30-40 bin civarında soydaşımız vardır. Banlar, her ne kadar turist olarak akraba ziyareti maksadıyla gelmişlerse de adı geçenlerin tamamı parçalanmış ve bölünmüş ailelerdendir. Gerek bu kişiler ve gerekse orada kalan pek çok soydaşımız, Konsolosluklarımızdan iki seneye yakın bir zamandan beri göç vizesi almak üzere beklemişlerse de halen vize alamamışlardır; çareyi turist vizesi almakta bulmuşlar ve bulmaktadırlar. Türk makamları bunlara turist olarak geldikleri için ikamet belgesi vermemekte ve vatandaşlığa almamakta, dolayısıyla bu soydaşlarımız çocuklarını da Türk okullarına kaydettirememektedirler. Bu ve buna benzer konulardan hiçbirinin Hükümet programında yer almaması, halk düzeyinde bir konuya temas edilmemesi, sadece ve kısaca bir cümleyle 'Bulgaristan'la siyasal, kültürel ve ekonomik ilişkiler' ifadesiyle geçiştirilmesinin sehiv olduğu inancındayım. Pek tabiî ki, Hükümet Programı'na bu saydıklarımın tamamı alınamayabilir ancak, konunun önemine ve ehemmiyetine binaen Hükümetimizin okunan programda bu kadar hassas ve güncel olan bu meseleyi kısa iki cümleyle kaleme almış olması, altı seneden beri bu uğurda mücadele veren Balkan Türkleri Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu Başkanlığı yapmış olan bendenizi üzmüş bulunmaktadır. Bugün de huzurlarınızda bu mukaddes çatının altında bir milletvekili olarak bulunuyor ve bu konuda Hükümetimizce -daha fazla zaman kaybetmeden- alınmasına ve yapılmasına gerek duyduğum önemli konuları kısaca ve şöylece sıralıyorum:

1. Zorunlu Göç nedeniyle Türkiye'ye gelip de muhtelif vesilelerle tekrar Bulgaristan'a dönenlerin el konulan ve alınan varlıkları kendilerine derhal iade edilmelidir.

2. Bulgaristan'da yaşayan Türk kardeşlerimizin çocuklarını Türkçe okutulabilmeleri için Türk mektepleri açılmalı ve eskiden olduğu gibi bu tedrisat ilkokuldan başlamalı, üniversiteye kadar devam etmeli ve bunlar için Türk öğretmenler tayin edilmelidir.

3. 1989 Göçü'nden evvel parçalanmış aile nispeti %30 civarında iken bugün bu durum neredeyse %100'e ulaşmıştır. Orada kalanlar Türkiye'ye gelebilmek için iki seneden beri hâlâ vize sırası beklemeye devam etmektedirler. Bunların içinde anası, babası, evlatları hatta ve hatta karısı veya kocası Bulgaristan'da kalanlar vardır. Bu bakımdan göç bir çözüm değildir; bunun yegâne çözümü çifte vatandaşlık veya serbest dolaşımdır.

4. Yukarıda belirttiğim gibi, şu anda Türkiye'de turist veya transit vize ile gelip de geriye dönmek istemeyen 40 bin civarında soydaşımız vardır ve bunların durumu son derece kritiktir. Hükümetimizin bu soydaşlarımız için

Görsel 96: Milletvekili Mümin Gençoğlu

bir çözüm bulmasını ve Türk makamlarınca vatandaşlığa alınmasını önemle rica ediyor ve öneriyorum.

5. Bundan evvelki Hükümet Türkiye'ye Zorunlu Göç'le gelen vatandaşlarımız için 40 bin civarında konut yaptırılmasını planlamış, bunun 10 bini yapılmış ve yapılmakta olup, ikinci 10 binden bir kısmının da bazı illerde altyapısına başlanmıştır. Yani, bundan evvelki Hükümet projeyi 40 bin konut üzerine başlatmış -ki, bu proje 53 bin aileyi kapsamaktadır- şu ana kadar 1.400'ü dağıtılmış, 8.600 civarındaki konut da dağıtılmak üzere olup, 10 binin yapımına da başlanmıştır. Oysa sadece Bursa'mızda 20 bin aile vardır. Geriye kalan 20 bin konut için de kısa zamanda çalışmalara başlanması gerekir. Tüm bunlara ilaveten Hükümet'imden özel bir ricam olacak. Türkiye genelinde konut meselesi tüm vatandaşlarımızın büyük bir sorunudur. Soydaşlarımız için her ne kadar Avrupa İskân Fonu'ndan 250 milyon dolarlık bir para gelmiş ve böylece bu insanların çok iyi şartlarla konut sahibi olmaları temin edilmiş ise de soydaşlara tanınan imkânlar çerçevesinde veya bu imkânlara yaklaşık müsait şartlarla konut sıkıntısı içinde kıvranan diğer vatandaşlarımıza da Hükümet'imizin -soydaşlarımıza olduğu gibi- Hazine'ye ait yerlere konut yapmasını ve bunların da ev sahibi olmasını önemle öneriyorum. Böylece, göçmen-yerli ayırımı yapılmamış ve eşitlik sağlanmış olacaktır.

6. Soydaşlar için yapılan konutların dağıtımı esnasında, Bulgaristan'da Türklük uğruna mücadele veren, Belene Adası'nda yatan, hapishanelerde çürüyen ve bu uğurda şehit olanların, bilahare Türkiye'ye gelen ailelere hiç peşinatsız olarak taksitlerini ödemek üzere öncelik tanınarak konut verilmesini öneriyorum. Bu durum, bundan evvelki Hükümetin konut yapımı ve dağılımı ile ilgili şu elimde gördüğünüz broşüründe de yer almıştır.

7. Bulgaristan'dan Zorunlu Göç nedeniyle veya bundan evvel Türkiye'ye gelmiş olan göçmenlerin, Bulgaristan'daki mal varlıkları hakkında iki taraf Hükümet yetkililerinin bir araya gelerek gerekli anlaşmayı yapmalarını ve oradaki mal varlıklarının Türkiye'ye transferlerinin teminini öneriyorum.

8. Bulgaristan'daki akrabalarını ziyarete giden göçmen Türk vatandaşlarımızdan alınmakta olan çıkış fonunun senede bir defa gidenlerden alınmamasını ve bu fonun kaldırılmasını rica ediyorum.

9. Balkanlar'dan Türkiye'ye göç etmiş ve Türkiye'ye yerleşmiş göçmen vatandaşlarımızdan, bulundukları ülkelerde çalışmış oldukları sürelerin yani geçmiş hizmetlerine ait on senelik borçlanma ile ilgili kanun teklifini Meclis Başkanlığı'na sunma aşamasındayım. Bunun da bir an evvel kanunlaştırılmasını yüce Meclis'ten talep ediyorum.

Sayın milletvekilleri, basından ve TRT'den izliyorum; iki komşu ülkenin Hükümet ve devlet yetkilileri Türkiye'de dostane bir ilişki içinde görüşmelerini sürdürüyorlar; şahsen bundan son derece mutluluk duyuyorum. Ancak bu ilişkiler sözde ve ekranda kalmamalıdır. Bulgarlar tarafından eskiden olduğu gibi bir aldatmaca olmamalıdır. Eğer Bulgarlar bunda samimi iseler daha fazla vakit geçirmeden, yüce Meclis'in bu kürsüsünden, Hükümetimize, Türk kamuoyuna ve dolayısıyla bu konu ile ilgili iki komşu ülkenin yetkililerine vermiş olduğum mesajı ve teklifleri bir an önce görüşüp karara bağlamalıdırlar. Bunu bekliyor ve tahakkukunu talep ediyorum. Dış politikada aktif olacağını ve iç politikada da sorunların çözümleneceğini vaat eden yeni Hükümetin, Bulgaristan'da yaşayan ve göç eden soydaşlarımıza sahip çıkacağı inancını taşımaktayım. Ümit ediyor ve inanıyorum ki Sayın Demirel Hükümeti gerek Bulgaristan'da kalan 1.5 milyon civarındaki soydaşımızın geleceği ve gerekse Türkiye'ye Zorunlu Göç'le gelen ve Türk vatandaşlığına alınan 250 bin civarındaki soydaş göçmenlerimizin özellikle yukarıda zorluklarını dile getirmeye çalıştığım bu insanların sıkıntılarına kısa zamanda çözüm getirecektir.

Bir hususu daha arz ederek sözlerimi bitireceğim. Türk basın tarihinde mümtaz bir yeri olan ve Hürriyet Gazetesi'nin banisi merhum Sayın Sedat Simavi'nin mezarı başında ölüm yıldönümünde bölücü ve yıkıcılar tarafından konulan tahrip gücü yüksek bombanın patlaması neticesinde gazeteye

mensup Vahit Alpata arkadaşımızın dışında başka bir kimseye bu bombanın bir zarar vermemesi bizleri mutlu etmiştir. Bu menfur ve iğrenç saldırıyı şahsım ve Anavatan Partisi adına şiddetle kınıyor, kendilerine ve tüm basın camiasına geçmiş olsun diyor; Sedat Sivami'ye Allah'tan rahmet niyaz ediyorum. Allah bir daha böyle günler göstermesin. Hepinize saygılar sunuyorum."[347]

Görüldüğü üzere Mümin Gençoğlu bu konuşmasında, her ne kadar yeni Anayasa ile Bulgaristan azınlıklara saygılı olacağını beyan etse de hala Türk azınlıkla ilgili düzenlemelerin yapılmamış olması, azınlığın varlıklarının Bulgar Hükümeti'nce kendilerine iade edilmemesi konularına değinmiştir. Ayrıca Türkçe dilde eğitim veren okulların açılmaması, yakınlarını görmek isteyen insanlar için gidiş gelişlerin bir düzene konulmaması gibi Bulgaristan'daki Türk azınlığın yaşadığı diğer sorunları da dile getirmiştir. Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç eden göçmenlerin Bulgaristan'la ilgili sosyal haklarının tanınması ve Türkiye'de geçerli olmasının hala sağlanamamış olması, konut ile vize sorununun devam etmesi gibi sıkıntıları da dile getirmiş ve çözümü için Meclis'e çeşitli öneriler sunmuştur. Bununla birlikte konuşmasında konut konusunda sadece Bulgaristan göçmenlerinin değil, tüm Türk vatandaşlarının problemleri olduğunu dile getirmiş ve Hükümetin konut sıkıntısı yaşayan herkese Hazine'ye ait yerlerde konut yapmasını tavsiye etmiştir. Böylece Mümin Gençoğlu sadece göçmen ve soydaşların temsilcisi değil, tüm Türk milletinin temsilcisi olduğunu göstermiştir.

Mümin Gençoğlu Dışişleri Bakanlığı'nın 1992 mali yılı bütçesiyle ilgili olarak 19 Mart 1992'de yaptığı gündem konuşmasında ise şu sözleri söylemiştir:

"Sayın Başkan, değerli milletvekilleri; Dışişleri Bakanlığı'nın değerli mensupları; Dışişleri Bakanlığı bütçesinin görüşülmesi sırasında bütçe üzerinde şahsım adına görüşlerimi açıklamak üzere kürsüye gelmiş bulunuyorum. Bana bu konuşma imkânını veren Sayın Başkan'ıma teşekkür ederken, çok değerli milletvekillerini ve Dışişleri mensuplarını, sözlerime başlarken saygıyla selamlıyorum. Bizde bir laf vardır 'ateş düştüğü yeri yakar' derler. Efendim, Azerbaycan bugünün güncel konusu, içim yanıyor; Yugoslavya'daki olaylar malum, Yunanistan keza, Bulgaristan zaten bir ateş çemberinden çıktı... Bu bakımdan ben konuşmamın ağırlığını daha ziyade dış Türklere, özellikle Bulgaristan'daki soydaşlarımız ve Türkiye'ye gelen kardeşlerimize vermek istiyorum.

Değerli milletvekilleri, Sayın Bakan'ın Dışişleri Bakanlığı bütçesini yüce Meclis'e takdimini dikkatle dinledim ve okudum. Gayet güzel kaleme alınmış. İnşallah icraatları da böyle olur ama hiç sanmıyorum. Nitekim gerek bütçe raporunda ve gerekse bütçenin sunuşunda dış Türklerle ilgili hemen hemen çarpıcı bir paragrafa rastlayamadığım için de biraz üzgünüm. Hepinizin bildiği gibi, Balkanlar'da yaşayan ve sayıları neredeyse 5 ila 6 milyona

347 *T.B.M.M. Tutanak Dergisi*, Dönem: 19, Cilt: 1, Birleşim: 14, 11 Aralık 1991.

yaklaşan Türk kökenli kardeşlerimizin bizlerden beklentileri var. Bunlara gerek maddî ve gerekse manevî bakımdan bir destek verilmesi gerekir; çünkü onlar her ne kadar kanunen yaşadıkları ülkenin vatandaşları iseler de tüm güvenceleri Büyük Türkiye'dir. Nitekim düne kadar devam eden Bulgaristan, devam etmekte olan Yunanistan, Yugoslavya ve özellikle bugün içinde bulunduğumuz Azerbaycan olayları... Bunlar hiç de küçümsenecek olaylar değildir. İşte bunun içindir ki özellikle Balkanlar'da yaşayan Müslüman din kardeşlerimizin bizlerden beklediği çok şeyler var. Onlar da bulundukları ülkelerde yarınları için bir tehlike sezdikleri an 'Bizim de Türkiye'miz var, bizim de bir güvencemiz var, bizi de Büyük Türkiye düşünüyor' diyebilsinler. Bu bakımdan bütçe raporunu ve bütçeyi bazı noksanlıkları olduğu için tenkit ediyorum; Sayın Bakan'ım lütfen mazur görsünler. Bu bütçe benim anladığım manada hazırlanmış dört dörtlük bir bütçe görünümü veremiyor; bunu da fazla yadırgamıyorum. Çünkü bizim kaderimiz zaten böyle. Nitekim işbaşına gelen Sayın Demirel Hükümeti Programı'nda da dış Türklerle ilgili özellikle Bulgaristan'da yaşayan ve sayıları 2 milyonu bulan din kardeşlerimizin içinde bulunduğu ve geleceğe dönük sorunlarına hemen hemen hiç yer verilmemişti. Yani Hükümet Programı'nın 58. sayfasında sadece iki satır vardı, şimdi huzurlarımıza gelen ve Dışişleri Bakanımız Sayın Hikmet Çetin tarafından bizlere verilen kitapçığın 16. sayfasındaki ifade de yine iki satır... Sanki danışıklı görüşüklü yapılmış! Lütfen insaf etsinler ve beni de bağışlasınlar. Bendeniz bu kürsüden Hükümet Programı'nın okunmasını müteakip yani 11 Aralık 1991 tarihinde gündem dışı bir konuşmayla dış Türkler ve özellikle Bulgaristan'daki soydaşlarımızın geleceği ve halen Türkiye'de soydaş ve göçmenlerle ilgili görüşlerimi gayet açık ve net bir şekilde dile getirmiştim. Aradan neredeyse dört aya yakın bir zaman geçti, ne Bulgaristan'dakiler ve ne de Türkiye'dekilerle ilgili hiçbir ilerleme maalesef kaydedilemedi. Tam aksine Bulgaristan'daki kardeşlerimiz ve Türkiye'ye gelenlerimiz arasında vize sorunu büyük bir hengâmeye dönüşmüştür. İşte aynı benzerlik Dışişleri Bakanlığı bütçesinde de mevcuttur. Üzülüyorum... Dış Türkler açısından, bu Hükümet'i ve bu bütçeyi bir talihsizlik sayıyorum. Sayın Bakan'ım beni lütfen mazur görsünler, tekrar ediyorum. Sayın Başkan, çok saygıdeğer milletvekilleri; gayet iyi hatırlayacaksınız, Sayın Demirel Hükümeti işbaşına gelir gelmez, bu mukaddes çatının altından ve bu kürsüden, gerek Bulgaristan'da yaşayan ve gerekse Türkiye'ye zorunlu göçle gelen ve halen de gelmeye devam eden soydaşlarımızın acil durumlarıyla ilgili önemli saydığım bazı ricalarımı Hükümet'ten talep etmiştim. Bunları burada tekrar sıralamaya zaman bakımından imkân olmadığını biliyorum ama beni hem Sayın Başkan'ım ve hem siz değerli milletvekilleri biraz hoş görünüz. Konuşmamı bana ayrılan zamandan biraz daha fazla yaparsam, lütfen bağışlayınız ve bana çok az da olsa bir imkân tanıyınız...

Efendim, kendileri değer verdiğim bir maliyecidir, kendisine saygı duyarım. Çünkü ben Balkan Türklerinin temsilcisi olarak özellikle Bulgaristan'da yaşayan ve o rejimin altında inleyen soydaşlarımızın kurtarılmaları için gece gündüz demeden, hayatım pahasına da olsa yedi sene mücadele verdim; yılmadan, usanmadan, yurt içi ve yurt dışı çalışmalar yaptım. O karanlık günlerde kimse beni zamanla kısıtlamadı. Nerelerden nerelere gelindi! Allah'a şükürler olsun ki bu işi yüzümüzün akıyla başarabildik. Çünkü arkamda yüce Allah daha sonra da büyük Türk milleti ve o günün Hükümet'i ve özellikle o günün Dışişleri Bakanı ve şimdiki Anavatan Partisi'nin Genel Başkanı Sayın Mesut Yılmaz var idi. Huzurlarınızda yüce Türk milletine ve o günün hükümetine, özellikle Sayın Dışişleri Bakanlığı mensuplarına sonsuz şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca o sıkıntılı günlerimizde muhalefet partilerinden de destek gördüm; burada onlara da teşekkür etmeyi bir borç biliyorum. Şimdi işbaşına gelen Sayın Demirel Hükümeti'nden de sorunlara acilen çözüm getirilmesini tekrar bu kürsüden rica ve istirham ediyorum.

Sayın milletvekilleri, yukarıda bir nebze değindim; Dışişleri Bakanlığı, dış Türklere ve özellikle Bulgaristan'daki soydaşlarımızın meselelerine kulak vermelidir. Zorunlu Göç nedeniyle ailelerin hemen hemen yüzde yüzü bölünmüştür. Bunlardan pek çoğunun hâlâ Bulgaristan'da ana ve babaları, evlatları hatta ve hatta karıları veya kocaları vardır. İki seneden fazla bir zamandan beri bu masum insanlar vize beklemektedirler. Sofya, Filibe ve Burgaz Konsolosluklarımızın önlerinde yüzlerce kişi ana veya babalarına veya evlatlarına kavuşmak için gece gündüz vize almak için sıra beklemektedirler. Durum hakikaten yürekler acısıdır. Bu kişilere ya vize verilsin ya serbest dolaşım temin edilsin veyahut da çifte vatandaşlık uygulamasına geçilsin. Vaktin dar olması nedeniyle bu belgeleri huzurunuzda fazla çıkarmak istemiyorum; ama burada çok acıklı belgeler var. Basından 'Soydaşın gözyaşları' başlıklı bir haber göstereyim. Kocası, Bulgaristan'dan turist vizesi ile karısının yanına gelmiş, sonra da apar topar yurt dışına gönderilmiş. İnsaf edelim... Lütfen, bu konuya en kısa zamanda bir çare bulalım. Sayın Bakan'ımdan ve yüce Heyetinizden bu konuyla ilgili çalışmalar yapılmasını hassaten rica ediyorum, özellikle Hükümet'ten rica ediyorum.

Diğer bir üzücü bir durumu da, burada, Sayın Bakan'ımın huzurunda belirtmeyi yararlı görüyorum. Ana, baba ve evlatlar birbirlerine kavuşabilmek için iki seneden fazla bir zamandan beri vize almak için beklerken, hiç akrabası olmayan kişilerin beklemeden vize alıp, bir ay içerisinde Türkiye'ye geldiklerini duyuyor ve görüyorum. Bu son derece üzücü ve yadırganacak bir durumdur. Bu konudaki dedikodular son derece artmıştır. Burada suçlu aramıyorum ama bu bir hakikattir. Sayın Bakan'ımdan bu konuya da derhal müdahale etmesini rica ediyorum. Sayın Başkan, değerli milletvekilleri; bu konuşmalarım biraz bütçenin dışına taşıyor olabilir; fakat konular önemli

olduğu için, belirtmek zorunluluğu doğuyor; beni lütfen mazur görünüz. Ben, Sayın Bakan'ımdan bir ricada daha bulunmak istiyorum. Dış Türkler konusunda pek çok dernek görevlimiz üzerine düşeni yapmıştır. Bendeniz, Balkan Türkleri Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu Genel Başkanı olarak ayrıca bir milletvekili olarak, daima bu davada varım, oldukça da bilgi sahibiyim. Şayet Sayın Bakan'ım uygun görürlerse, ben her zaman, bilgilerim nispetinde gerek kendilerine ve gerekse ilgili Bakanlıklara yardımcı olmaya hazırım; bunu bir vazife sayıyorum. Böylece, beraberce daha fazla ve daha çabuk, meselelere çözüm bulacağımıza inanıyorum.

Sayın milletvekilleri, yine bütçe raporunda yer almayan ve hiç de değinilmeyen bir önemli hususu belirtmek isterim. Hepinizin bildiği gibi Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin dış ülkelerde görevlendirdiği Büyükelçilikler ile bunlara bağlı yardımcı personellerimiz mevcuttur. Bu personel arasında yabancı yani bulundukları ülkelerin vatandaşları vardır; bu son derece sakıncalıdır. Benim Sefaretimde veya Konsolosluğumda o ülke vatandaşının ne işi var? Bu sadece bugünün uygulaması değil, öteden beri devam ede gelen bir uygulamadır; bunun mahzurlarını burada söylemeye lüzum yok; hepiniz çok iyi anlarsanız. Bu uygulamaya derhal son verilmelidir. Bu gibi yerlerde çalışacak kişilerin, pırıl pırıl Türk evladı olmaları gereklidir. Çok şükür, ülkemizde her dili konuşan evlatlarımız var. Konsolosluklarımızda yaşanan diğer bir olayı da kısaca belirtmek isterim. Ümit ediyor ve inanıyorum ki bütçemizde bu söyleyeceğim konu için yeterli tahsisat ayrılmıştır; ayrılmadıysa mutlaka ayrılmalıdır. Dış ülkelere gidip temsilciliklerimize uğrayanlar görmüştür; bunlardan bazılarında, özellikle dış girişlerde, yani güvenlik odalarında, bekleme yerlerinde ve sekretaryanın bekleme odalarındaki koltuklar, maalesef dökülüyor; kumaşları yırtılmış, içlerindeki yaylar dışarı çıkmış; bir kısmının kaç senelik olduğu belli değil. Yani bir cümleyle, Türkiye'yi temsil eden bir Elçiliği veya Elçilikleri böyle görünce yüreğim parçalanıyor. Buna da bir an evvel son verilmesini ve büyük Türk Devleti'ne yakışır ve yaraşır, pırıl pırıl bekleme odaları ile pırıl pırıl personeli görmek hepimizin en büyük şerefidir. Bu meyanda Konsolosluklarımızda yaşanan bir konuya daha kısaca temas etmeden geçemeyeceğim. Soydaşlarımızın yoğun olduğu ülkelerde özellikle Bulgaristan gibi Türklerin çok olduğu yerlerde gerek turist olarak ve gerekse akraba ziyaretine gelmek için vize almak isteyen soydaşlarımıza Konsolosluk mensuplarının sert ve kırıcı muamelede bulunduklarını o ülkelerden gelen kişilerden öğrenmiş bulunuyorum. Yani bunu var saymıyorum; ancak böyle olayların olduğunu da 1950 senesinde Türkiye'ye gelen bir göçmen kardeşiniz olarak Konsolosluğa gittiğim zaman gördüm; azıcık hırçınlaşıyorlar, biraz sakin olsalar iyi olur kanaatindeyim. Bu masum din kardeşlerimiz zaten bulundukları ülkelerde yeterince hırpalanmışlar, anavatan bildikleri Türkiye'den ve bu cennet vatanın temsilcilerinden güler yüz ve tatlı dil beklemektedirler. Bu kardeşlerimize daha sıcak ve hoşgörüyle muamele

edilmesinin teminini Sayın Bakan'ımdan ve Dışişleri Bakanlığı yetkililerinden rica ediyorum. Sözlerime son verirken, bana bu konuşma imkânını veren Sayın Başkan'ıma ve Bakan'ıma; beni dinleme lütfunda bulunan siz değerli milletvekillerine sonsuz şükranlarımı ve saygılarımı sunuyor, bütçenin, tüm ülkemize ve dış temsilciliklerimize hayır ve uğurlu olmasını niyaz ediyorum. Teşekkür ederim."[348]

Görüldüğü üzere "Göçmen Babası" Mümin Gençoğlu Dışişleri Bakanlığı'nın 1992 mali yılı bütçesiyle ilgili gündem konuşmasında dahi Bulgaristan göçmenlerinin büyük mağduriyet yaşadığı vize sorununa yer vermiş ve bu sorunun çözümü hususunda her zaman göreve hazır olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Konsolosluk ve Elçiliklerdeki eşyalar ile buralarda çalışan görevlilerin davranışlarıyla ilgili endişelerini dile getirmiş ve dış Türkler konusuna daha fazla önem gösterilmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Bu konuşmasından 4 gün sonra, İçişleri Bakanlığı'nın 1992 mali yılı bütçesiyle ilgili 23 Mart 1992'de gerçekleştirdiği gündem konuşmasında ise şu sözleri söylemiştir:

"Sayın Başkan, çok değerli milletvekilleri; İçişleri Bakanlığı bütçesi üzerinde şahsım adına ve bütçenin aleyhinde söz almış bulunuyorum. Bana bu imkânı veren Sayın Başkan'a, Divan'a, siz değerli milletvekillerine ve İçişleri Bakanlığımızın çok değerli mensuplarına sonsuz saygılarımı ve şükranlarımı sunuyorum. Önce müsaade ederseniz, bir dakikanızı alarak bir konuya temas etmek istiyorum. Çok değerli konuşmacı arkadaşlarımı dikkatle dinledim. Bazı konuşmacılar 'şu parti şöyle yaptı, bu parti böyle yaptı, dün buydu, bugün böyle' şeklinde birtakım sitemkâr ve tarizkâr ifadelerde bulundular. Elbette haklarıdır, partilerin görevidir; ancak, şu yüce Meclis, bu mukaddes çatı, Türkiye'nin dirliğinin, bütünlüğünün ve kaderinin tayin edildiği yerdir. Belki, 'Gençoğlu, bunu senden öğrenecek değiliz, biz bunu biliyoruz' diyeceksiniz ama özellikle dikkatimi çekti... Biraz evvel, Star-1'in 12.10 haberlerini dinledim; ağlamamak, üzülmemek elde değil. Bir polis hanımı yana yakıla durumu anlatıyor, askerin, polisin mermisinin bittiğinden, etrafının ateş çemberi içerisinde bulunduğundan ve Güneydoğu'nun son derece kritik olduğundan söz ediyor. Böyle acıklı bir günde, Sabah Gazetesi muhabiri Uğur Şevket İzzet Kezer'in de bir yazısı var. Vaktinizi almamak için o yazıyı okumak istemiyorum. Lütfen o gazeteyi alınız ve bu yazıyı lütfen okuyunuz; memleketimiz nereye gidiyor, doğumuzun durumu ne; bunu daha iyi anlayacaksınız. Bu bakımdan, çok istirham ediyorum, rica ediyorum, değerli parlamenterlerimden, çok değerli arkadaşlarımdan; bu Güneydoğu meselesi, hakikaten son derece kritiktir ve enteresandır; Hükümetimiz bu konuda bizden ne istiyorsa -grubumun görüşünü almadan, hem grubum hem de şahsım adına söylüyorum- Hükümetimizin yanındayız, memleketimizin birliği ve bütünlüğü için gece gündüz mücadele vermeye, iyi şeyler yapmaya hazırız. Yüce heyetin bunu böylece bilmesini istirham ederim.

348 *T.B.M.M. Tutanak Dergisi*, Dönem: 19, Cilt: 7, Birleşim: 55, 19 Mart 1992.

Sayın milletvekilleri, bundan birkaç gün evvel Dışişleri Bakanlığı bütçesi görüşülürken de söz almıştım. Şimdi İçişleri Bakanlığı bütçesi görüşülüyor; bu münasebetle birkaç konuya temas edeceğim. Belki, hemen, aklınıza, göçmen veya soydaş gelebilir... Evet, göçmen ve soydaş gelebilir ama ben sadece göçmen ve soydaşların temsilcisi değilim, Türk Milletinin de temsilcisiyim. Doğu'daki vatandaşlarımız ne ise Batı'daki kardeşlerimiz de aynıdır. Bulgaristan'daki soydaşlarımız ne ise Yugoslavya'daki, Yunanistan'daki, İran'daki, Irak'taki, Suriye'deki, velhâsıl Türkiye'de yaşayan tüm vatandaşlarımızla yabancı ülkelerde yaşayan soydaşlarımız aynıdır. Bir ayırım yapmam söz konusu değildir ve olamaz. Türkiye'nin başka illerinden diğer illerine göç eden yerli göçmen kardeşlerimizle, dış ülkelerden Türkiye'ye göç eden soydaşlarımızın sorunları arasında bazı farklılıklar vardır. Ama ben, Balkan Türkleri Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu Genel Başkanı olarak görevim icabı galip vasfımı dış Türklere, özellikle Bulgaristan mezalimine maruz kalmış din kardeşlerimizin lehlerine kullanmış isem, takdir edersiniz ki o günün şartları icabı bu konuya ağırlık vermem gerekiyordu. Şimdi hem Federasyon Başkanıyım hem de yüce Türk milletini temsilen milletvekiliyim. Bu bakımdan, sorunlara ve meselelere bir bütün olarak bakıyorum; hizmet anlayışımı da bu inanç içerisinde sürdürüyorum. Nitekim soydaşların konut meselesi söz konusu olduğu zaman; konut sorununun sadece soydaşların sorunu olmadığını, benim güzel yurdumda yaşayan ve konut sıkıntısı içinde kıvranan kardeşlerimizin de sorunu olduğunu, bu kardeşlerimizin de konut sahibi yapılması gerektiğini, soydaşlara sağlanan imkânlar gibi Türkiye'deki konutsuz vatandaşlarımıza da boş ve kullanılmayan Hazine arazilerinden arsa verilmesini veya bu arazilere Hükümetimizin konut yapmasını, 20 Ekim Seçimlerinden sonra kurulan Sayın Demirel Hükümetine, 11 Aralık 1991 tarihinde bu kürsüden yapmış olduğum konuşmamda önermiştim. Benim bu görüşümü o gün için yadırgayanlar olmuştu, Mümin Gençoğlu politika yapıyor diyenler çıkmıştı; ama şimdi görüyorum ve gazetelerde okuyorum, Hükümetimiz, benim bu uyarılarımdan sonra harekete geçerek, boş Hazine arazilerini benim önerilerim doğrultusunda değerlendirerek, konutsuz vatandaşlarımızı buralara yapacağı binalarla konut sahibi yapacaktır. İnşallah sözde kalmaz, tatbikatını da görmek isteriz.

Sayın Başkan, değerli milletvekilleri; görüşlerimi ve düşüncelerimi buraya kadar özetledikten sonra, konuşmamın ağırlığını üç konu üzerinde toplamak istiyorum. Bunlardan birincisi, polis teşkilatımızla ilgilidir. Hükümetimiz hem güvenlik güçlerinden büyük hizmet bekliyor ve hem de bu güçlerde çalışan polis ve jandarma teşkilatlarımızın sıkıntılarını dile getirmiyor. Ben bu teşkilatı yakinen tanıyan bir kişi olarak, bu görevlerde çalışanların sorunlarına bir nebze değinmek istiyorum. Değerli milletvekilleri, polis kimdir? Senin ve benim yani hepimizin, hatta ve hatta tüm Türk halkının sıcak yuvalarında ve işyerlerinde hayatlarını koruyan ve kollayan kişilerdir. Ne veriyoruz

bizler bu kişilere? Bu kişiler, zaman geliyor günde 12 saat, öyle anlar oluyor ki günde 20 saat çalışıyorlar. Aldıkları maaş, yaptıkları işlere göre çok yetersizdir. Şanlı Ordumuz ve askerlerimiz de bu vatanın bekçileri ve koruyucularıdır. Allah başımızdan eksik etmesin. Onların da aldıkları maaş belki günümüzün şartlarına göre azdır ama polis teşkilatlarımızın aldıkları maaş yaptıkları işlerle kabili kıyas değildir. Bu bakımdan ben İçişleri Bakanlığı'na bağlı tüm emniyet teşkilatı mensuplarının maaşlarının, askerî personele paralel olarak, aynı nispette olmasını ve bu kişilerin mağduriyetlerinin ortadan kaldırılmasını, asker ve polis ayırımı yapılmadan maaşlarının eşit miktarda olmasını, Sayın İçişleri Bakanımızdan ve yetkililerden rica ve talep ediyorum. Bundan evvel, İçişleri Komisyonu'nda bazı emniyet teşkilatlarımızın parasal sorunları görüşülürken, polis okullarında okuyan talebelerle harp okullarında okuyan talebelerin aldıkları ücretleri aynı seviyeye getirmiştik. Şimdi de bu kürsüden ben polis ile askerin maaşlarının eşit olmasını ve gerekli tahsisatın buna göre yapılmasını öneriyorum. Sayın milletvekilleri, polislerimizin diğer bir önemli sorunu da vasıta sorunudur. Polislerimizin görevde kullandıkları vasıtalar, hepimizin bildiği gibi Türkiye'nin birçok yerlerinde, maalesef, dökülüyor. Bu gibi eski vasıtalarla neyi ve kimi takip edecekler? Benim polisim o eski arabayı çalıştırıp hareket ettirinceye kadar suçlu veya kaçakçı zaten varacağı yere varacaktır. Bu vasıtalar mutlaka yenilenmelidir; hem yenilenmeli ve hem de polisimizin daha fazla hizmet verebilmesi için vasıta bakımından takviye edilmelidir; yani daha fazla vasıta alınmalıdır.

İkinci önemli konu da jandarmalarımızla ilgilidir. Dağda, bayırda, kışta kıyamette, gece gündüz demeden çalışan benim jandarmamın sırtındaki elbisesine, başındaki şapkasına, ayağındaki postalına bir bakınız... Giydikleri elbiseler ya bol veya dar ve kalitesizlikten dökülmekte, başındaki şapka ya dar veyahut da bol olduğundan ufak bir rüzgârla hemen yere düşmektedir. Ayağındaki postalın postal denilecek yeri kalmamıştır. Değerli milletvekilleri, hangi devirdeyiz ve hangi ülkedeyiz? Biz artık Batı ülkeleri arasında saygınlığı ve itibarı olan bir Avrupa devletiyiz, artık şarklı tarafımız kalmamıştır. Bu bakımdan, benim jandarmam şapkasıyla, elbisesiyle, ayakkabısıyla çıta gibi olmalı ve görevini de hakikaten çıta gibi yapmalıdır. Sayın Demirel ikide bir, 'Benim büyük Türkiye'm, benim büyük milletim' deyip duruyor. Mademki büyük Türkiye'yiz, mademki büyük milletiz, benim polisim de, askerim de, jandarmam da, büyük Türkiye'ye, büyük Türk milletine yaraşır olmalı. Ben bunu böyle istiyorum ve bunun da böyle olması lazım.

Üçüncü ve önemli bir konu da, sözlerimin başında da söylediğim gibi, göçmen soydaşlarımız konusudur. Sayın Hükümete ve özellikle kader birliği yaptığım ve beraber çalıştığım, saygı duyduğum Sayın İçişleri Bakanıma soruyorum: İşbaşına geleli dört ayı geçiyor; Bulgaristan'dan gelen göçmen soydaşlarımızın çözüm bekleyen acil ve önemli sorunları ne oldu? Ben bu

kardeşlerimizin sorunlarının neler olduğunu bu kürsüden 11 Aralık 1991 tarihinde yapmış olduğum gündem dışı bir konuşmayla yüce Meclis'e ve Hükümetimize açık ve net bir şekilde açıklamıştım. O günden bugüne kadar ne yapıldı? Hiçbir şey yapılamadı. Doğru Yol Partisi Grup Başkanvekili Sayın Turhan Tayan arkadaşım bundan on gün kadar evvel bu kürsüden yaptığı bir konuşmada, '247 bin soydaşımızı Türk vatandaşı yaptık, 1.800 öğretmene kadro verdik' dedi. 247 bin soydaşın tamamı Anavatan Partisi Hükümeti zamanında yani 20 Ekim 1991 Seçimlerinden evvel Türk vatandaşı oldu. Bunların dışında göç veya turistik veya akraba ziyaretiyle Türkiye'ye gelen soydaş sayısı 60 bin civarındadır. Dışişleri Bakanlığı ve soydaş sorunlarıyla ilgili Devlet Bakanlığı bu rakamı 200 bin civarında gösteriyorsa da rakam yanlıştır. Bu rakam olsa olsa Kapıkule'den Türkiye'ye -Bulgaristan'dan- gelen tüm turist sayısıdır. 60 bin civarındaki bu soydaşların durumu yürekler acısıdır. Şu anda bu insanlar Türkiye'de vatansız olarak yaşamaktadırlar. Bir yandan göç vizesi vermiyorsun diğer yandan 'sen turist olarak veya akraba ziyaretiyle gelmişsin' diyerek bu insanları Kapıkule'ye yani Bulgaristan'a geri gönderiyorsun. Sayın Erbakan Hoca'mın dediği gibi, el insaf! Bu insanlar ne yapacaklarını bilmiyorlar. Bunlar bilemediği gibi dört ay evvel işbaşına gelen koskoca bir Hükümet dahi şu ana kadar bunlarla ilgili herhangi bir işlem yapmamıştır. Bu veya buna benzer soydaş ve göçmen sorunlarının ne olduğunu 11 Aralık 1991 tarihinde bu kürsüden gündem dışı yapmış olduğum konuşmada belirtmiştim. Lütfen, Sayın Bakan ve yetkililer, zahmet buyurup o günkü Meclis zabıtlarını aldırıp gözden geçirsinler. Akraba ziyareti, turistik ziyaret veya transit geçiş gibi her ne sebeple olursa olsun bugüne kadar Türkiye'ye gelip de geri dönmek istemeyenlerin burada kalmalarını temin edecek şekilde bir çözümün acele bulunmasını lütfen benimsesinler. Aksi takdirde bu insanlarımız çok perişan durumda kalacaklardır. Şu dosyaya bir bakın; yazık bunlara, her gün, her sabah geliyorlar. Her gün pek çok soydaş Bursa'da ve Ankara'da kapımı çalıyor ve yine her gün birçok mektup alıyoruz. Kimisinin kocası, kimisinin evlatları, kimisinin ana ve babaları hâlâ Bulgaristan'da bulunuyor. Yukarıda da belirtmiştim; şu anda Türkiye'de 60 bin civarında vatansız soydaşımız var. Bunlar için bir defaya mahsus olmak üzere af çıkarılmalıdır. Bundan sonrası için de vize uygulaması mı kalkacak, serbest dolaşım mı olacak, yoksa çifte vatandaşlık mı uygulanacaktır; velhasıl soydaşlar ve göçmenler konusu en kısa zamanda köklü ve kalıcı bir çözüme kavuşturulmalıdır."[349]

Mümin Gençoğlu'nun konuşma için verilen süreyi aşması nedeniyle Denizli milletvekili Mehmet Gözlükaya *"Yeter artık, yeter!"* diyerek tepki vermesi üzerine[350], Mümin Gençoğlu ise şu yanıtı vermiştir:

349 *T.B.M.M. Tutanak Dergisi*, Dönem: 19, Cilt: 8, Birleşim: 59, 23 Mart 1992.

350 Ibid.

> *"Efendim, özür dilerim; sizin evladınız, anneniz, babanız sizin bulunmadığınız bir ülkede yaşasa, siz de burada olsanız mutlu mu olacaksınız? Kusura bakmayın lütfen ve bana da bu konuda pek laf atmamanızı istirham ediyorum. Çünkü ben yedi sene gece gündüz bu mücadeleyi verdim; bırakın da burada beş dakika daha konuşayım, lütfen, ne olur yani?"*[351]

Bu sözleriyle Gençoğlu hem konunun önemini belirtmiş hem de bu sorunları anlatmaya devam edeceğine dair kararlı tavrını ortaya koymuştur. TBMM Başkanı'nın da *"Efendim, konunun hassasiyetine binaen, emsal olmamak üzere, arkadaşlarımızın da tasvibine dayanarak ve toparlamanızı rica ederek, bitirelim"*[352] demesi üzerine Mümin Gençoğlu sözlerine şöyle devam etmiştir: *"Bir de, Türkiye'de vatandaşlığa alınanlar arasında devlet dairelerinde veya kuruluşlarında kadrosuz pek çok çalışanlarımız var. Bunların aldığı ücret ne kadar, bilir misiniz? Ayda 350 bin lira..."*[353] Mümin Gençoğlu'nun bu sözlerine Burdur Milletvekili Ahmet Şeref Erdem *"500 bin lira, 500 bin lira..."* diyerek cevap vermiş, Mümin Gençoğlu ise "İşte, işte, vesika burada. O da *Sosyal Yardım ve Dayanışma Vakfı'ndan kendilerine ödenen paralardır. İşte, İzmit Devlet Hastanesi'nde çalışan 22 kişinin isimleri ve aldıkları ücretler buradadır"*[354] diyerek bu konudaki yoğun çalışmalarına ve araştırmalarına binaen sözlerini belgelere dayandırmıştır. Bunun üzerine Burdur Milletvekili Ahmet Şeref Erdem bu ücretlerin ne zamanki ücretler olduğunu sormuş, Mümin Gençoğlu ise *"İşte efendim, dün aldım; özür dilerim, zarfı da burada... İşte, zarfı da burada"*[355] diyerek yine sözlerini belgelerle kanıtlamıştır. Ardından Burdur Milletvekili Ahmet Şeref Erdem bu kez de Mümin Gençoğlu'na fabrikasında kaç kişinin çalıştığını sormuş, bu soruya sinirlenen Mümin Gençoğlu ise *"Benim fabrikamda 3000 kişi çalışıyor; Allah'a çok şükür, keşke daha fazla çalışsa. Asgarî ücretin dışında 1,5 misli ikramiye veriyorum. Sen burada öyle konuşamazsın, lütfen sus!"* diyerek tepki göstermiştir.[356] Bunun üzerine Meclis Başkanı, Mümin Gençoğlu'ndaki bu belge ve bilgileri edinmek isteyen milletvekillerinin kendisine müracaat etmeleri halinde bunları birer dosya halinde kendilerine takdim edeceğini belirtmiş ve Mümin Gençoğlu'ndan konuşmasını tamamlamasını istemiştir.[357] Mümin Gençoğlu sözlerine şöyle devam etmiştir:

> *"Bunların dışında Bursa, İstanbul ve İzmir'de buna benzer çalışanlar var; bunlara hâlâ kadro verilmedi. Sayın Tayan arkadaşım 1.800 kadro verildi diyor, Sayın Bakan Kilercioğlu 2.500 kadro verildi diyor; hani nerede? Hani,*

351 Ibid.

352 Ibid.

353 Ibid.

354 *T.B.M.M. Tutanak Dergisi*, Dönem: 19, Cilt: 8, Birleşim: 59, 23 Mart 1992.

355 Ibid.

356 Ibid.

357 Ibid.

konutlar ne oldu? ANAP Hükümeti zamanında harıl harıl konut yapılıyordu. Yapılacak konutların tamamı 40 bin adet olarak planlanmıştı, 20 bininin yapımına başlanmış, bir kısmı bitirilmiş, diğer kalan mühim bir kısmı da bitirilip dağıtılacaktı. Hiçbir hareket yok. Bu veya buna benzer konuların daha fazla beklemeye tahammülü yoktur."[358]

Meclis Başkanı'nın Mümin Gençoğlu'na süresinin bittiğini hatırlatması ve kendisinden konuşmasını tamamlamasını rica etmesi üzerine Mümin Gençoğlu konuşmasını şöyle tamamlamıştır:

"Bu insanlarımızın seslerine lütfen kulak verelim, ne yapılması gerekiyorsa bir an evvel yapalım. Sayın Başkan, değerli milletvekilleri; bir de 18 Aralık 1991 tarihinde yüce Meclis'e bir kanun teklifinde bulunmuştum. Türk asıllı olup da dış ülkelerden Türkiye'ye göç, iltica ve benzeri yollardan gelerek Türk vatandaşlığına alınanların yurt dışında geçen sürelerinin borçlandırılmasıyla ilgili teklifim, 20 Aralık 1991 tarihinde Sağlık ve Sosyal İşler ile Plan ve Bütçe Komisyonu'na havale edilmişti; hani ne oldu? Aradan üç aydan fazla bir zaman geçti; hâlâ Komisyonlar toplanacak ve Hükümet bu meseleye eğilecek... Lütfen beni bağışlayınız; soydaşa ve göçmene böyle hizmet olmaz, işinize geldiği zaman 24 saatte Komisyonlardan karar çıkarıp Meclis'te hemen kanunlaştırıyorsunuz, işinize gelmediği zaman da komisyonlardan oyalıyorsunuz; teklifi ANAP milletvekilleri yapıyor diye askıya alıyorsunuz? Adalet bunun neresinde, demokratikleşme neresinde, şeffaflık neresinde? Haksız mıyım? Lütfen, mübarek Ramazan gününde elinizi vicdanınıza koyup düşünün ve ona göre karar verin. Durumu bir kez daha Sayın Hükümetin bilgilerine sunuyor, sorunların bir an evvel çözüme kavuşturulması dileğiyle sözlerime son veriyor; bu konuşma imkânını veren Sayın Başkanıma, beni sabırla dinleyen siz değerli milletvekillerine teşekkürlerimi bir borç biliyor; İçişleri Bakanlığı bütçesinin memleketimize, milletimize ve tüm İçişleri Bakanlığı mensuplarına hayırlı ve uğurlu olmasını diliyor, yüce Meclis'e saygılar sunuyorum. Teşekkür ederim."[359]

Mümin Gençoğlu Turizm Bakanlığı'nın 1993 mali yılı bütçesiyle ilgili 15 Aralık 1992'deki gündem konuşmasında ise:

"Sayın Başkan, saygıdeğer milletvekilleri; Turizm Bakanlığı'nın 1993 malî yılı bütçesiyle ilgili Anavatan Partisi Grubu'nun görüşlerini arz etmek üzere söz almış bulunuyorum. Bu vesileyle siz değerli milletvekili arkadaşlarımı ve Turizm Bakanlığı'nın değerli mensuplarını sevgiyle, saygıyla selamlıyorum.

358 Ibid.

359 *T.B.M.M. Tutanak Dergisi*, Dönem: 19, Cilt: 8, Birleşim: 59, 23 Mart 1992.

Sayın milletvekilleri, hepinizin malumları olduğu gibi 1980'li yıllara kadar Türk turizmi gerek içeride gerekse dışarıda pek fazla iddialı olamamış ve gerekli performans sağlanamamıştır. Ancak 1980'li yıllardan sonra turizm sektörüne istenilen şekilde yaklaşım sağlanabilmiştir. Bir misalle bunu ifade etmek istersek, 1980'den önce Türkiye Kalkınma Bankası'nca turizme sunulan tüm kredi miktarları 185 milyon lira iken, iktidara geldiğimiz 1983 yılı içerisinde bu miktar 12 milyar lira civarında olmuştur. 1983 yılına kadar yatak sayısı 60 bin civarında iken, sekiz yıllık iktidar dönemimizde bu miktarlar artırılmış ve 1991 yılı itibarıyla yatak kapasitesi 400-500 binlere ulaşmıştır. Kredi miktarları ise daha fazla artırılarak 1986 yılında 80 milyara, 1990'da ise 471 milyara ulaştırılmış ve turizm sektörü canlı ve faal bir yapıya kavuşturulmuştur. 1983'ten 1991 yılına kadar yeni tesisler yapılmasına büyük imkânlar ve katkılarda bulunulmuş, otoyollar ve havaalanlarıyla turizm sektörü rahat nefes alır hale getirilmiştir. Altyapıya önem verilmiş, Türk Hava Yolları teçhizi artırılmış, özel uçak şirketlerine gerekli önem ve imkânlar sağlanmış, uçak filoları artırılmış, turistik tesisler fazlalaştırılarak 1991 yılı içerisinde 7.5-8 milyon civarında turiste hitap edilerek Türk ekonomisine hatırı sayılır bir döviz girdisi sağlanmıştır. Sayın Bakan tarafından geçen yılki döviz girdilerinin 4 milyar dolar olacağı ve 6.5 milyon da turistin geleceği evvelce bildirilmişti. Bu bir gelişimdir; ancak geçmişle karşılaştırdığımızda bunun yeterli olmadığı görülmektedir. Bu miktar daha evvelki yıllara göre azdır. 1993 yılında 5 milyar dolar gelir sağlayacağı ve 9-10 milyon civarında da turistin ağırlanabileceği beklenmektedir. Bu rakamları gerçekçi bir yaklaşımla olumlu görüyoruz ancak kifayetsiz buluyoruz. Çünkü bu miktarları daha da artırmak mümkündür. Daha fazla tesisler yapılması, yatak kapasitesinin artırılması ve iyi bir tanıtımın organize edilmesi, yurt dışında kurulmuş bulunan bürolardaki personelin iyi yabancı dil bilir, reklam kapasitesi olan personelle desteklenmesiyle bunun mümkün olacağına inanmaktayız. Turizm sektörünün 60 bin civarında insan gücüne ihtiyacı olduğunu biliyoruz. Bu zarurî ihtiyacın karşılanabilmesi için eğitim önem taşımaktadır. Turizm sektörüne hitap eden okullara yenilerinin eklenmesi, yabancı dil ağırlıklı eğitime önem verilmesi ve bu sektöre intisap edecek elemanlara özendirici imkânlar sağlanmasıyla bu eksik de telafi edilmiş olacaktır. Bu arada turistik tesislerin tam kapasiteyle çalışmasını temin etmenin en önemli faktörü tanıtımdır. Bu konudaki medya çalışmaları ve görevlendirilecek elemanları iyi seçilmeli, tanıtım için harcanacak paraların har vurup harman savrulması önlenmeli; zarardan ziyade yararlar sağlanması için ne yapılması gerekiyorsa o yapılmalıdır.

Turistik hizmetleri ifa eden kuruluşların çoğunluğu Ege-Akdeniz yörelerindedir. Karadeniz bölgesinde de turiste hitap edecek kuruluşlara ihtiyaç vardır. Bu yörelerde hizmet verecek az sayıda tesis mevcuttur. Bunlar da turistik yönden geliştirilmeli ve bu cennet yerler de tanıtıma alınarak turiste hizmet bölgeleri yapılmalıdır. Dört mevsimin yaşandığı ülkemizde yaz

turizmine verilen önem kış turizmine yeterince verilmemektedir. Eğer kış turizmi geliştirilir, kış turizmi bölgeleri tesislerle donatılır ve iyi tanıtım yapılırsa döviz ve turist miktarlarının fevkalade artacağı da bir gerçektir; ama burada, şu anda işbaşında bulunan Hükümetin bazı hataları var. İzin verirseniz, bunlara kısaca değinmek istiyorum. Değerli milletvekilleri, komşumuz Bulgaristan'da yaşayan Türk asıllı soydaşlarımızdan 350 bin civarındaki soydaşımız anavatan Türkiye'ye geldi. Bu rakamın takriben 250 bini zorunlu göç nedeniyle, 100 bini de turist olarak veya akraba ziyareti için geldi ve böylece aileler bölünmüş oldu. Ne yapacak bu bölünen aileler? Ya göç vizesi alacaklar ya akraba ziyareti için veyahut da turist olarak gelecekler; başka çareleri yok. Annesi, babası, karısı, kocası veya kardeşleri birbirlerinden ayrılmış, hasretlik giderecek. İki-üç sene beklemiş, göç vizesi de alamamış; en nihayet çareyi turistik vize veya akraba ziyareti vizesi almakta bulmuş ve Türkiye'ye akrabalarını yani yıllar boyu beraber yaşadığı kişileri görmeye gelmiş. Vize alıp Türkiye'ye gelen soydaş sayısı da 100 bini aşmış. Bunu gören Hükümet akraba ziyaretine gelecek olanlara kişi başına Türkiye'de kalacakları her gün için 30 dolar, turist olarak geleceklere de 70 dolar ibraz etme mecburiyeti getirmiştir. Bu sistem yanlıştır. Bunu Bulgaristan için uyguluyorsun ama diğer ülkelerden gelecek turistleri de tereddüte sevk ediyorsun. Bu haberi başka ülkeler de duyuyor. Bu uygulama yanlıştır. Bunun yapılmaması lazım. Bu uygulama turizm açısından zararlı olduğu kadar soydaşlarımız ve göçmen kardeşlerimiz açısından da, her iki taraf için son derece olumsuz ve üzücüdür. Gelin, bu konuyu hep beraber çözümleyelim. Sayın Kilercioğlu ile bu durumları oldukça sık görüşüyoruz. Sayın Kilercioğlu ile bu durumları görüşürken benimle Federasyon Başkanı olarak konuşuyor. Çünkü Sayın Kilercioğlu, beni Federasyon Başkanı olarak dinlerken kendisinin de politikacı olduğunu vurgulayarak maalesef bu işi biraz göz ardı ediyor. Kendisi olsa daha rahat konuşacağım. Eğri oturup doğru konuşalım. Bizler, Bulgaristan davasını 1985'te nasıl başlattık, nasıl bitirdik; arkamızda o günün bilinçli ve kararlı Hükümeti, bunun ötesinde oluşmuş bir kamuoyu, daha doğrusu yüce Türk milleti vardı. O günleri bir hatırlayalım. Ne diyordu yüce Türk milleti, ne diyordu Mümin Gençoğlu Taksim Meydanı'nda: 'Ey Jivkov, aklını başına topla; gel, bu gaddarlıktan vazgeç. Gün gelecek sen de gideceksin, senin rejimin de gidecek.' Allah'a çok şükür, işte şimdi Bulgaristan konusunda istediğimiz oldu ama, Bosna-Hersek meselesinde, maalesef, üzülerek söylüyorum bir adım öteye gidemedik; gidemeyiz de, gidemiyoruz da... Yüz binlerce Müslüman kardeşimiz hayatını kaybetti; hâlâ da birçok Müslüman kardeşimiz hayatını kaybetmektedir. Şimdi soruyorum: Balkan Türkleri Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu olarak bana ve benim kuruluşlarıma ne gibi görevler verdiniz? Herhangi bir miting düzenlememiz için bize bir talimat verilmedi. Yetkililerden aldığımız 'Bu konu Birleşmiş Milletlere götürülüyor,

orada tezekkür ediliyor, cevap bekliyoruz' gibi cevaplarla zaman içinde bu konu maalesef buzdolabına kaldırıldı."[360]

Görüldüğü üzere "Göçmen Babası" Mümin Gençoğlu Turizm Bakanlığı'nın 1993 mali yılı bütçesiyle ilgili gündem konuşmasında bile hem Balkanlar'daki güncel duruma hem de Bulgaristan göçmenlerinin büyük mağduriyet yaşadığı vize sorununa yer vermiştir. Mümin Gençoğlu'nun bu sözleri üzerine Sinop milletvekili Kadir Bozkurt *"Bunun Turizm Bakanlığı bütçesiyle ne alakası var? Gündem dışı konuşmayla Meclis'e getirebilirsiniz."* demesinin üzerine Mümin Gençoğlu *"Efendim, ben Balkan Türkleri Federasyonu Başkanıyım aynı zamanda milletvekiliyim. Elbette ki bu konular oradan gelecek turistleri de ilgilendiriyor. Bulgaristan'dan gelecekler için duvar konursa Yugoslavya'dan gelecek turistler de korkudan gelemeyebilir. Müsaade edin de bu konuları da arz edeyim"*[361] diyerek hem Balkan Türkleri Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu Başkanı kimliğini ön plana çıkarmış hem de konunun turizm açısından önemini belirtmiştir. Mümin Gençoğlu konuşmasına şu sözlerle devam etmiştir:

"Bu konuları katiyen politika yapmak için arz etmiyorum. Demek istiyorum ki gelin, dış konularda, dış Türkler konusunda beraberce bir fikir alışverişi yapalım. Bulgaristan'daki soydaşlarımızdan Türkiye'ye gelenlerle ilgili elimde dosyalar var. Kusura bakmayın bunları da arz etmek zorundayım. Şu dosyaya bakınız. Dosyada adı geçen kişinin annesi, babası, evlendiği kişi burada; Karacabey'de -Bursalı milletvekillerimiz burada- nikâh kıydırmış 'Sen turist geldin, vatandaş olmadın, haydi bakalım Kapıkule'ye' denmiş. Tarih: 9.12.1992... Buyurun, tetkik edin, dosya burada. Bu tarihte nikâh kıydırmış; nikâhı ben kıymadım, Karacabey Kaymakamlığı kıymış, evlendirmiş. Evlendirmişsiniz ama o kişi turist geldi diye karısından ayırıp gönderiyorsunuz! Bir başka dosyada şunlar var: Annesi, babası ve bir çocuğu Bulgaristan'da kalmış Bursa'da öğretmenlik yapan bir kişi 'Sayın Gençoğlu, annemi, babamı getiremiyorum, ne olursun bana yardımcı ol' diyor. Göç vizesi alamıyorlar, turist gelirse de 'turist geldin' diye geri gönderiyorsunuz! Peki, ne yapsın bu garipler, ne yapsın bu zavallılar? Üstelik 'Sen Türkiye'deki akrabanı ziyaret etme, anneni babanı görme' diye akraba ziyaretine gelenlere günde 30, turist olarak gelenlere de günde 70 dolarlık tahdit koyuyorsun. İnsaf edelim...

Politika yapmıyorum, kusura bakmayın, hakikatleri söylüyorum. O bakımdan beni lütfen mazur görün. Şu dosyada adı geçen bir arkadaşım, BALGÖÇ'te benimle beraber gece gündüz çalışmıştı. Bulgaristan'a annesini, babasını almaya gitmiş, bana Sofya'dan mektup gönderiyor, 'Mümin Ağabey, ben de seninle beraber yedi sene uğraştım; annemi babamı getiremiyorum, Filibe Konsolosluğu'na beni sokmuyorlar, Allah aşkına bana yardımcı ol' diyor. İşte mektup, yeni... Tabiî konumuz hem turizm hem de bunlar. Daha pek

360 *T.B.M.M. Tutanak Dergisi*, Dönem: 19, Cilt: 24, Birleşim: 43, 15 Aralık 1992.

361 Ibid.

çok dosya var fakat vaktinizi almak istemiyorum. Sayın Başkan'ım da biraz müsamaha buyurdu, teşekkür ederim, eksik olmasınlar. Biraz evvel arz ettiğim konular bizi son derece üzmektedir. Değerli milletvekilleri, bu veya buna benzer bir sürü müracaat var. Bunların önüne geçemeyen bir Hükümet, çareyi Bulgaristan'dan akraba ziyaretine geleceklerden beher gün için 30, turist olarak geleceklerden de beher gün için 70 dolar ibraz mecburiyeti getirmekte buluyor. Bu yanlıştır.[362]

Görsel 97: Mümin Gençoğlu'nun 15 Aralık 1992 Tarihli Meclis Konuşması

Mümin Gençoğlu'nun bu sözleri üzerine Uşak milletvekili Fahri Gündüz eski uygulamanın nasıl olduğunu sormuş, Mümin Gençoğlu ise şöyle cevap vermiştir:

"Ben yanlış diyorum. Beraber oturalım, doğrusunu yapalım; benim temennim bu. Politika da yapmıyorum, hep beraber bu meselelere çözüm bulalım diyorum. Bu yanlıştır, bu usul hatalıdır. Bu ne demektir? Bu 'ey soydaş, sen Türkiye'ye, annenin babanın yanına gelmeyeceksin; turist olarak da gelmeyeceksin, akraba ziyaretine de gelmeyeceksin' demektir. Lütfen bağışlayın beni, ben bunu böyle anlıyorum. Eğer başka türlü ise Hükümet veya Hükümet üyeleri bana bunu bildirsinler. Bu uygulamaya gerekçe olarak da kanun yok, kararname yok, genelge yok. Yahu nereden çıkarıyorsun sen bu uygulamayı? Soruyorum kendilerine, Zorunlu Göç'ten sonra Türkiye'ye ne kadar soydaş geldi; bunun, ne kadarı turistik, ne kadarı akraba ziyareti, ne kadarı transit amaçlı idi? Bu konuda doğru dürüst bir rakam yok. Dışişleri '165 bin', göçmen ve soydaş işlerinden sorumlu Devlet Bakanımız Sayın Kilercioğlu '75 bin civarında' diyor; göçmen dernekleri temsilcileriyle beraber oturuyoruz, hesaplıyoruz 50-60 bin civarında çıkıyor. Bunun hangisi doğru? Ortada kati bir rakam yok.

Değerli milletvekilleri, soydaş ve göçmen sorunlarıyla ilgili bazı önerilerim oldu. Bunları 11 Aralık 1991; 19 Mart 1992; 23 Mart 1992 tarihlerinde bu kürsüden siz değerli milletvekillerine söyledim. Bunun dışında, gerek milletvekili, gerekse Federasyon başkanı olarak, Meclis içinde ve Meclis dışında, soydaş dernek yetkililerinin görüşlerini de alarak, basın toplantıları yaptım. Bu toplantılarda bu konuları hep dile getirdim.

362 *T.B.M.M. Tutanak Dergisi*, Dönem: 19, Cilt: 24, Birleşim: 43, 15 Aralık 1992.

Değerli milletvekilleri, istemeyerek de olsa konunun biraz dışına çıktığım için özür diliyorum. Ancak Bulgaristan'dan gelen ve gelecek olanların sorunlarını, Allah ömür verdiği müddetçe, gerek bu kürsüden gerek bu kürsü dışından -tüm vatandaşlarım için de aynıdır, geçerlidir- dile getirmeye devam edeceğim. Sözlerimi bitirirken, bence turizm sadece turist ağırlama olmamalıdır; turizmin en önemli ve öncelikli gayesi ekonomimize katkı sağlaması olmalıdır diyorum. Bütçenin, Bakanlığa ve ülkemiz turizmine hayırlı ve uğurlu olmasını Cenabıhak'tan niyaz ediyorum, beni dinlediğiniz için hepinize tekrar saygılar sunuyorum. Teşekkür ederim.[363]

Bu konuşmasından bir gün sonra Mümin Gençoğlu 16 Aralık 1992'deki TBMM 44. Birleşim 2. Oturumu'nda ise şu şekilde üç soru sormuştur:

"Sayın Başkanım, yüce Kürsü'den konuşma imkânı bulamadım. Boynum kıldan ince; İçtüzüğümüze de, Anayasamıza da saygım sonsuz. Dosyalı muhalefet yapmıyorum, yapmamaya da karar verdim. Ancak, değerli milletvekili arkadaşım Sayın Baki Tuğ, 'güvenlik güçleri 24 saat mesai sarf ediyorlar. Kendilerinin derecelerini değiştirmemiz gerekir. Bu konuyla ilgili Komisyonlara bazı kanun tekliflerinde bulunacağız' dediler. Pek memnun oldum; ancak ben Sayın Bakanıma kısa ve öz olarak üç sual sormak istiyorum. Bu sualleri sorarken aynı zamanda Göçmen Dernekleri Federasyonu Başkanlığı da uhdemde, İçişleri Komisyonu'nun da üyesiyim.

1. 1992 yılı bütçesi görüşülürken şu kürsüden güvenlik güçlerinin 24 saat çalıştığını, kendilerine vermiş olduğumuz olanakların kısıtlı bulunduğunu, en kısa zamanda bu kişilere bir ek ödenek verilmesini önermiştim. Bilâhare İçişleri Komisyonu'nda 24 Eylül 1992 tarihinde güvenlik güçlerimize %25, %35 ve %20'sinin her ay aylıklarıyla birlikte -Damga Resmî Vergisi hariçherhangi bir başka kesenek olmamak kaydıyla, 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu'nda belirtilen bu konuya uygun olarak maaşlarını alırken, bu ödeneklerin de ödenmesine karar vermiştik. Sayın Başbakan 4 Eylül 1992'de 'Bu her sene bütçeye 2 milyar ödenek getirecektir' diye geri alınmasını istemiş. Sayın Bakan'dan istirham ediyorum. Lütfen, bu konuyla ilgili İçişleri Bakanlığımız ne düşünüyor?

2. Memleketimize 2 senedir göç vizesi alamadığı için turist vizesi alarak gelen, Türkiye'ye turist olarak, akraba ziyareti olarak gelip de geri dönmek istemeyen -ki bunlar geri dönmezler; anaları, babaları, kardeşleri burada- kişilere hâlâ daha bir muamele yapılamadı. Bunlar şu anda vatansız; 'geri gönderilecek' deniyor. Bu konuda İçişleri Bakanlığımız ne düşünüyor? Lütfen, bu aydınlanmalı. Efendim, Anavatan Hükümeti zamanında 257 bin

363 *T.B.M.M. Tutanak Dergisi*, Dönem: 19, Cilt: 24, Birleşim: 43, 15 Aralık 1992.

soydaşımız vatandaş oldu; bunlardan hâlâ daha, nüfus kâğıdı alamayanlar var. Kanun, kararname çıktı ama bunlar bürokratik nedenlerle hâlâ nüfus kâğıtlarını alamamışlardır. Sıkıntımız var. Talimat verilmesi hakkında ne düşünülüyor?

3. Hükümetin işbaşına geldiği günden bugüne kadar geçen 1 sene 2 ay zarfında, göç vizesi alıp da göçmen kâğıdı alanlar ve vatandaş olmak isteyenler var. Bunlar için hâlâ bir kişiye bile nüfus kâğıdı verilmemiştir. Niçin gecikilmiştir? Bunun da cevabını bekliyorum. Teşekkür eder, saygılar sunarım."[364]

Görüldüğü üzere Mümin Gençoğlu'nun sorduğu üç sorunun ikisi direkt olarak Bulgaristan göçmenlerinin sıkıntıları ile ilgilidir. Mümin Gençoğlu Dışişleri Bakanlığı'nın 1993 mali yılı bütçesiyle ilgili 21 Aralık 1992'deki gündem konuşmasında ise şu sözleri söylemiştir:

"Sayın Başkan, çok değerli milletvekilleri, Dışişleri Bakanlığının değerli mensupları; Dışişleri Bakanlığımızın 1993 yılı bütçesi üzerinde şahsım adına görüşlerimi yüce Meclis'e arz etmek üzere söz almış bulunuyorum. Bu vesileyle, değerli Başkanıma, siz çok değerli milletvekili arkadaşlarıma, benimle beraber özellikle Bulgaristan konusunda, göçmenler konusunda büyük gayretler gösteren ve bu işlerden yüzlerinin akıyla çıkan Dışişleri'nin değerli mensuplarına tekrar sevgiler saygılar sunarak, müsaadenizle sözlerime başlamak istiyorum. Değerli milletvekilleri, zamanın darlığını çok iyi bilen birisiyim, Sayın Bakanımın çok önemli bir toplantısı olduğunu da yakînen biliyorum; ancak, müsaade ederseniz, konuşmamı 10 dakikaya sığdırmaya çalışacağım. Değerli arkadaşlarım, Sayın Bakanıma ve değerli Dışişleri Bakanlığı mensuplarına, bundan bir sene evvel 1992 yılı bütçesi görüşülürken önemli olduğunu belirttiğim bir konuyu bir cümleyle tekrar dile getirmek istiyorum. Dış ülkelerde bulunan Konsolosluklarımızda, özellikle o ülkelerin vatandaşları çalışıyor. Onlar da bizim iç yüzümüzü, bizim meselelerimizi öğreniyorlar. Bunun mahzurlu olduğu, mümkün mertebe bu gibi yerlerde çalışanların Türk vatandaşı olmaları gerektiği hakkındaki düşüncelerimi aktarmıştım. Aldığım cevapta 'onlara, o ülkenin parasını ödüyoruz, bu da bütçemize fazla yük getirmediği için, bu yolu tercih ediyoruz' demişlerdi. Dışişleri Bakanlığı bizim gözbebeğimiz, ülkemizin can damarıdır. Para ve pul bu iş için geçerli değildir. Tekrar istirham ediyorum, mutlaka bunun önüne geçmemiz gerekir. Ayrıca ister Kahire'deki, ister Mısır'ın diğer bir şehrindeki dış temsilciliklerimize telefon açtığım zaman karşıma bir Arap çıkıyor, Arapça konuşuyor. 'Türkçe konuş kardeşim' diyorum, Arapça konuşuyor. Benim Sefaretimde, benim Konsolosluğumda kendi dilimin dışında başka dili

364 *T.B.M.M. Tutanak Dergisi*, Dönem: 19, Cilt: 25, Birleşim: 44, 16 Aralık 1992.

konuşan birisinin olmasını sakıncalı görüyorum. Sayın Bakan'ım beni lütfen bağışlasınlar.

Değerli milletvekilleri, Sayın Bakan'ın Dışişleri Bakanlığı bütçesiyle ilgili Komisyon'daki konuşmasıyla az evvel kürsüden yaptığı konuşmayı dikkatle dinledim. Dış politika ve dış Türklerle ilgili oldukça geniş, çarpıcı ve yapıcı düşüncelerini memnuniyet verici buldum. Saat 10.30'a kadar ambargolu olan, buna rağmen saat 14.30 da elimize geçen kitapçık, çok iyi hazırlanmış. Güzel hazırlanmış; ama bütçeyi içeren o kitapçıkta yazılanlarla yapılan icraatlar arasında bazı çelişkiler olduğunu vurgulamak istiyorum. Bu mukaddes çatının altında verilen ve verilecek sözler, kamuoyu tarafından o kadar dikkatle izleniyor ve takip ediliyor ki yerine getirilmediği zaman kamuoyunda, halkımızda soğuk bir duş yaratıyor. Bunu sadece Sayın Dışişleri Bakanımız için söylemiyorum, Sayın Başbakanımız dâhil tüm Hükümet üyelerimiz için de bu sözlerim geçerlidir. Lütfen Hükümet Programı'nı bir ele alınız; aradan bir sene iki ay gibi bir zaman geçmesine rağmen Hükümet Programı'nda yazılanları, kamuoyuna verilen vaatleri göz önüne getirirsek durum apaçık meydandadır. Yani az evvel söylediklerime tamamen paralel bir durum ortadadır. Artık millet aşırı vaatlerden, fazla yalanlardan bıkmıştır. Ciddî bir lider, daha ciddî bir hükümet arayışı içine girmek zorunluluğuyla karşı karşıyadırlar. Ben şahsen Sayın Dışişleri Bakanımızın içte ve dışta yapmış olduğu faaliyetlerden memnunum. Memnunum derken, şunu söylemek istiyorum: Maşallah yurt dışından Türkiye'ye gelmeye vakit bulamıyor. Sayın Çağlayangil de bir zamanlar öyle idi; onu da hatırlıyorum, o günleri de beraber yaşadık... Yoğun diplomatik temaslar alabildiğine gidiyor. Gözle görülür, elle tutulur bir neticeye, köklü bir çözüme ulaşılamıyor. Gerek Birleşmiş Milletlerde, gerekse AGİK toplantılarında Türkiye'nin ağırlığını, gücünü ve dünya üzerindeki yerini tam anlamıyla vurgulayıp, masaya yumruğumuzu -maalesef bazen- vuramıyoruz. Bunları niçin söylüyorum? Şimdi sizlere bazı misaller vereceğim. Benim 34 senelik bir politik hayatım var -lütfen yanlış anlamayın- 14 aylık da çiçeği burnunda bir milletvekiliyim. Sayın milletvekilleri, bir sene önce bu kürsüden, dış Türklerle ilgili bazı görüşlerimi sizlere aktarmıştım. O zabıtları, vakit bulduğunuz zaman alır okursunuz; ama ben size bir hatırlatma yapayım. Bunların içinde Yugoslavya, Bosna-Hersek, Orta Asya ülkelerinden Azerbaycan ve Bulgaristan vardı; ama daha, Yugoslavya'da Bosna-Hersek'te ufak tefek kıpırtılar başlamıştı. Kendimi çok ileriyi gören bir kişi olarak kabul etmiyorum, yanlış anlamayın. Bulgaristan'daki tecrübelerime dayanarak, Bosna-Hersek'in ilerisi için bazı düşüncelerim olmuştu. Onları burada detaylarıyla tekrar dile getirmek istemiyorum, zabıtlarda var; ancak bazı önemli olanlarını da, izninizle burada belirtmek istiyorum.

Bosna-Hersek konusunda -maalesef- hiç de başarılı olamadık. Sayın Bakanı çok dikkatli dinledim. Diplomatik çok girişimleri oldu, kendilerine teşekkür ederim; ama o kadar yoğun diplomatik girişimlerin sonucunda, durum hâlâ meydanda... Birleşmiş Milletler, AGİK toplantıları vesaire derken maalesef yüz binlerce Müslümanımız katledildi. Neredeyse bir sene oluyor, hâlâ katliam, hâlâ vahşet, işkence ve yangın devam ediyor. Sayın Başbakan ve beraberindeki heyet, Uzakdoğu'dan döner dönmez Bakanlar Kurulu'nu toplayıp Somali'ye asker gönderilmesini kararlaştırdı, yüce Meclis'ten de yetki aldılar; seve seve bu yetkiyi kendilerine verdik. Bunu kesinlikle yadırgamıyorum, memnuniyetimi belirtmek istiyorum. Bir Müslüman ülkedir, elbette ki üzerimize düşen görevi yapacağız ve yaptık da ama Bosna-Hersek'te ne yaptık? Hiçbir şey... Yukarıda da belirttim; her türlü vahşet sürüyor, Birleşmiş Milletlerin ve AGİK'in tutum ve davranışları belli... Biz, hâlâ bizleri uyutmaya devam eden o teşkilatların uydusu ve oyuncağı mı olacağız? Biz yüce Türk milletiyiz. Bulgaristan konusunu şöyle bir göz önüne getiriniz... Bu yüce Türk milleti neler yaptı? Türkiye genelinde geniş çaplı mitingler düzenleyip, evvela büyük bir kamuoyu oluşturdu, tüm soydaş dernek ve kuruluşlarını faaliyete geçirdi; nihayet, -tabirimi caiz görünüz- burnundan kıl aldırmayan o gaddar Jivkov ve komünist rejim devrildi, Müslüman kardeşlerimiz böylece kurtuldu. İşte, hep bunlar o günün Hükümetinin ve yüce Türk milletinin sayesinde oldu.

Sizlere bir hatıramı nakletmek istiyorum; sakın yanlış anlamayın, kendimi methetmek de istemiyorum. Bulgaristan konusunda hakikaten tüm hepinizin gayreti var. Amerikan Senato Başkanvekili Jeam Mudi Türkiye'ye geldi, Bulgaristan'da seçimler yapılacak... Sayın Başkan, mazur görün lütfen... Bulgaristan'daki demokratik seçimleri değerlendirmek üzere görev almış. Kongre Başkanı demiş ki 'Türkiye'de bir Mümin Gençoğlu var, Balkan Türkleri Federasyonu Başkanı; git, onunla görüş ve onunla istişare yaptıktan sonra Bulgaristan'a git.' Bunu ben söylemiyorum: Büyükelçi Bursa'ya geldi, tercüme etti... Dedim ki 'Affedersiniz, sayın ekselans, Mümin Gençoğlu kim, Amerikan Senatosu kim!'. Dedi ki 'Sayın Gençoğlu, siz yaptığınız işin farkında değilsiniz galiba.' 'Nedir o?' dedim? 'Siz, dünyada azınlıkları faaliyete geçirdiniz. Hem sizi tebrik etmeye hem de sizin görüşlerinizi almaya geldim; ondan sonra da Bulgaristan'a gideceğim.' dedi. Kusura bakmayın, Bulgaristan meselesine böyle eğildik.

Değerli arkadaşlarım, bu konuyu böylece arz ettikten sonra, geliyoruz Bosna-Hersek konusuna. Bosna-Hersek konusunda Türkiye genelinde bir kamuoyu oluşturamadık; yani, evvela bir kamuoyu oluştursaydık sesimizi daha fazla duyururduk. Bunu arz etmek istedim. Bunu yapamadık. Ama bu kürsüden yüce Meclis'e ve Türk kamuoyuna sesleniyorum: Bosna-Hersek'teki Müslümanlara hiç vakit geçirmeden sahip çıkalım ve Somali'ye nasıl asker

gönderdiysek, Bosna-Hersek için de böyle bir asker gönderme kararı almak için gündemde bu konuyu sıcak tutalım. Benim yüce Meclis'ten istirhamım bu.

Kusura bakmayın; beni şahsen sorarsanız, cesur adamım; ama ben, Hükümetime, partime, Parlamento'ya çok saygılı bir insanım, onu da kesinlikle belirtmek isterim. Bu bakımdan, Bosna-Hersek konusunda askerî güce başvurmadan işin içinden çıkamayacağımızı da kesinlikle belirtmek istiyorum. Yüce Meclis nasıl anlarsa anlasın... Şimdi, geliyorum Azerbaycan meselesine. Değerli arkadaşlarım, o konuşmamda Azerbaycan konusu da vardı. Oradaki kardeşlerimizi rahatsız eden ve onları yok etmeye çalışan Ermeni güçleri var. Azerbaycan bunlara elektrik vermiyor; benim Hükümetim bunlara elektrik vermeye çalışıyor! Olmaz böyle şey! Hükümetimden istirham ediyorum, bu konuda gayet hassas olmaları gerekir. Değerli milletvekilleri daha önce Bulgaristan konusuna çok değindiğim için, burada daha fazla değinmek istemiyorum, ama bu konu...

Bildiğiniz gibi Bulgaristan'da yaşayan soydaşlarımıza Bulgar Hükümeti tarafından uygulanan asimilasyona dayanamayanların pek çoğu 1989 senesinde Zorunlu Göç'e mecbur edilmiş ve Türkiye'ye gelmiştir. Bu büyük göç nedeniyle aileler arasında parçalanmalar olmuş ve bu nispet 1989 senesine kadar %20-30'ken, göçten sonra bu oran neredeyse %100'lere ulaşmıştır. Bunlar arasında karısı, kocası, annesi, babası, evlatları kalanlar vesaire vardır; bunlar hepimizin malumu. Hal böyle olunca, yukarıda saydığım insanlar, bir an evvel ailelerine kavuşmak için Bulgaristan'daki Türk Konsoloslukların göç vizesi almak üzere başvurmuşlar, iki seneden fazla beklemişlerdir. Vakit çok dar olduğu için bu konulara fazla değinmek istemiyorum. Yalnız geçen sene bu kürsüden Sayın Hükümete, ilgili Bakanlara, şu anda Türkiye'ye 70 bin civarında gelen soydaş var, bunların sayısı ileride artacak, önüne geçemeyeceksiniz, bir tarih koyalım ve bunlara bir defaya mahsus olmak üzere af çıkaralım, demiştim. Bunlar kimdir? Annesi burada, kardeşi orada... Şimdi dosyaları karıştırmayalım; Sayın Bölükbaşı aklıma geldi... Şuraya bakın! Bir ay evvel evlenmiş; kocasını 'sen turist olarak geldin' diye geri gönderiyorlar! Babası, annesi Bulgaristan'da -işte ismi burada- kocası hapiste yatmış; karısı, çocuğuyla gelmiş; 'sen turist olarak geldin' diye geri gönderiyorlar, 'git göç vizesi al gel' diyorlar. Bunu Sayın Bakan'ıma söylüyorum; adamcağız göç vizesini beklemiş, hapiste yatmış, gelmiş; buna niye vize vermiyorsunuz? Bu veya buna benzer kişilerin hepsi Türkiye'de... Değerli milletvekilleri, 30 binken bunun önüne geçilemedi, şimdi bir rivayete göre 70 bin, bir rivayete göre 165 bin, bir rivayete göre 100 bin civarında deniliyor. Benim Sayın Bakan'dan ve Hükümetten istirhamım, gelenlerin tümü, aşağı yukarı %100'e yakını kardeştir, anne babadır, evlattır vesairedir; bunlara lütfen -nispet daha çoğalmadan- bir çözüm getirelim ve bir af çıkaralım.

Sayın Bursa Milletvekili ve Doğru Yol Partisi Grubu Başkanvekili arkadaşım da yakinen biliyor; geçenlerde hem kendisi hem de ben ağladım... Türkiye'ye geleli iki sene olmuş, kucağında çocuğuyla emniyette nezarete almışlar, 'sen sabahleyin Kapıkule'ye gideceksin' demişler. Annesi, babası burada, kızını evlendirmiş, bağ-bahçe yapmış, apar topar Kapıkule'ye gönderecekler... Böyle Hükümet, bu şekilde, bu sistemde çalışan bir Hükümet... Sayın Kilercioğlu'nun bu konuda yaptığı çok konuşmaları var; zaman kâfi olmadığı için bunlara değinmiyorum. 24 Eylül 1992 günü devletin radyosundan-televizyonundan, 'Çeşitli nedenlerle Türkiye'ye göç eden soydaşların, istedikleri takdirde Türk vatandaşlığına geçebilecekleri, bunların çocuklarının da eğitimden yoksun kalmamaları için geçici kayıt sistemiyle okula alınacakları' belirtiliyor. Bunu duyan soydaşlar apar topar Yabancılar Şubesi'ne gidiyorlar ve kendilerine 'Vay efendim, sen buraya vatandaş olmaya mı geldin? Sabahleyin Kapıkule'ye gideceksin' deniyor. Haydi bakalım git Bakan'a, git Emniyet Genel Müdürlüğü'ne, git İçişleri Bakanına; başka işimiz yok, sadece bunlarla uğraşıyoruz.

Sayın Hükümetten, özellikle Dışişleri Bakanından istirham ediyorum; bir prosedür uygulayalım, lütfen beni ve soydaş derneklerinin üst düzeydeki kişilerini çağırın, en kısa zamanda bir toplantı yapalım; bu göç vizesini hemen bir çözüme kavuşturalım. Anası mı kalmış, babası mı kalmış, beyanname mi alacağız; ne yapacaksak yapalım. Bir de 70 dolar, 40 dolar uygulaması var ya, aman onu da sakın ben duymamış olayım, siz de söylememiş olun. Bu, hem bizi zor duruma sokuyor hem de oradaki Hak ve Özgürlükler Partisi'ni. Bunu duyan Hak ve Özgürlükler Partisi 'Türkleri Türkiye'ye göndermek istemiyor' diye adamcağıza karşı çıktılar, parti bölündü, muhalif gruplar oluştu, bir sıkıntı da orada başladı. Yani sadece burada değil, orada da var. Sayın Bakan'ım, değerli milletvekilleri, bir laf vardır 'bilene sor' derler, bir bilene; hani bir bilen var ya! Benim sizlerden istirhamım, iyi kötü hasbelkader bu işi biliyoruz veya bilmiyoruz; ama en kısa zamanda bir toplantı yapın, bizlerin görüşlerini de bir ara alın; böylece turist olarak gelenlere de kesin bir af çıkaralım; bir tarih tespit edelim, bundan sonra gelenlerden de Kapıkule'den girerken taahhütname alalım; 'geldiğin gibi geri gideceksin' diyelim. Başka çaresi yok; bunun önüne böylece geçeceğiz.

Son olarak bir konuya değinmek istiyorum: Sayın Hükümetimizin, Hükümete mensup koalisyon ortaklarının kanun teklifleri olduğu zaman Komisyonlardan 24 saatte geçiriyorlar, parmak kaldırmak suretiyle kanunlaştırıyorlar. Ben Balkanlar'dan gelen, ne şartla olursa olsun -göç, iltica vesaire- Türk vatandaşı olanların 10 senelik borçlanmalarıyla ilgili Aralık 1991'de bir kanun teklifi verdim. Eksik olmasın, değerli dostum, çok severim, Sayın Ahmet Küçükel Bey Komisyon Başkanıymış; geçen gün sordum, 'Ne oldu?' dedim, o da 'benim bir şeyden haberim yok.' dedi. Bir baktık, Komisyon'da

Görsel 98: Cumhurbaşkanı Turgut Özal ve Bursa Milletvekili Mümin Gençoğlu

hâlâ bekliyor... Teklif verildi bir sene olmuş... Sayın Başbakan bir yazı yazıyor 'Böyle şey olmaz, buna mani olun.' diyor. Şimdi, kimin göçmenlerin yanında, kimlerin yanında olmadığının takdirini yüce Meclis'e bırakıyorum. Bir an evvel Komisyon'dan bu teklif geçmelidir ve yüce Meclis'e gelmelidir. Hepinize saygılar sunuyorum, teşekkür ederim. Allah'a emanet olun."[365]

Mümin Gençoğlu'nun 21 Aralık 1992'deki bu konuşması, 7 Şubat 1993'teki elim trafik kazasında hayatını kaybetmesi nedeniyle ne yazık ki TBMM'de yaptığı son konuşma olmuştur. Görüldüğü üzere milletvekilliğine adaylığını koymasındaki ana motivasyonu Bulgaristan Türklerinin ve göçmenlerinin sorunlarının çözülmesini sağlamak olan "Göçmen Babası" Mümin Gençoğlu bu motivasyonunu kaybetmemiş ve Bulgaristan Türkleri ile göçmenlerinin Meclis'teki sesi olmuştur. Ancak yukarıda da görüldüğü üzere Mümin Gençoğlu'nun TBMM'deki tüm konuşmalarında ön plana çıkardığı emeklilik hakkı için borçlanma sorunu, vizesiz Türkiye'ye gelip kalanların durumu, konut sorunu, konutların dağıtımındaki problemler ve benzeri konulardaki göçmen sorunlarının çözülememesi kendisini ziyadesiyle üzmüştür.[366] Bu sorunların çözülememesi siyaseti zaten bir türlü gönülden sevememiş olan Mümin Gençoğlu'nu

365 *T.B.M.M. Tutanak Dergisi*, Dönem: 19, Cilt: 25, Birleşim: 48, 21 Aralık 1992.

366 Yeşilbahçe, "Balkan Türklerinin Meşalesi", op. cit., s. 6.

Görsel 99: Cumhurbaşkanı Turgut Özal, ANAP'lı kurmaylar ve Bursa Milletvekili Mümin Gençoğlu

üzdüğü gibi zaman zaman da sinirlendirmiştir. Örneğin Orhan Gençoğlu bu konuyla ilgili olarak şöyle bir anısını anlatmıştır:

> *"Bir gün Penguen'deki ofisimde oturuyorum. Babam birden içeri girdi. Masama doğru geldi ve masamın üzerine bir dosya fırlattı. Çok sinirliydi. Ne olduğunu sordum. 'Oku oğlum bunları. Ayıp, oğlum ayıp. Bak bunlar Meclis'teki konuşma tutanakları. Dikkatli baktığında nerede ise her cümle içinde nokta nokta geçen kelimeler göreceksin. Bunlar küfür oğlum. Orası Türkiye Büyük Millet Meclisi olur mu böyle şey! Ben buranın böyle öyle olduğunu bilmiyordum. Yazık oğlu yazık!' dedi. Siyasete girmişti, milletvekili seçilmişti ama siyaseti bir türlü gönülden sevemedi."*[367]

Ayrıca Mümin Gençoğlu TBMM'deki grup kararlarında milletvekillerinin kendi fikirlerini açıkça ifade edememelerini de eleştirmiştir. Turhan Gençoğlu kendisine *"Baba-oğul sohbetlerinde siyasi hayata dair olan hususlardan bahseder miydi? Görüşür müydü? Fikirlerini paylaşır mıydı? Siyasete dair neleri eleştirirdi?"* diye sorulduğunda bu konuyla ilgili şöyle söylemiştir:

367 "Mümin Gençoğlu", Bursa'ya Değer Katanlar, op. cit., s. 20.

Görsel 100: Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Yıldırım Akbulut ve Bursa Milletvekili Mümin Gençoğlu

> *"En çok şunu beğenmezdi, hep konuştuğu şey oydu. Yani gerçekten de ben burada birçok milletvekillerini tenzih ederek konuşuyorum. Amacım kimseyi rencide etmek değil. Yani kötü olan şey şu derdi: 'Grup kararı-kaldır eli indir eli'. Gerçekten böyle olmasa çok daha iyi olurdu. En çok tenkit ettiği şey oydu. 'Benim, grup kararı olsa bile o fikri gerçekten sevmiyorsam açık ve net olarak bunu kendi partime de ifade etmem lazım. Yani siyah olan şeye ben beyaz diyorsam grup kararı da olsa benim o milletin vekili olarak onun gerçek rengini söyleyebilmem lazım. Ama grup kararı olduğu zaman bunu böyle yapamamak gerçekten güzel bir şey değil. İleride ülke bunun çok acısını çeker.' diye hep söylerdi yani."*[368]

Görüldüğü üzere Mümin Gençoğlu milletvekili seçildikten sonra TBMM'de yapmış olduğu konuşmalarda Bulgaristan Türklerinin sorunlarını gündeme taşımıştır. Bu dönemde 1989 Zorunlu Göçü sonrası göçmen sorunlarının devam ettiği görülürken, Gençoğlu'nun ısrarlı bir şekilde konuyu gündemde tutmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Bu durum, Meclisteki bazı vekiller üzerinde olumsuz bir etki yapıp eleştirilerin ortaya çıkmasına neden olsa da Gençoğlu "Göçmen Babası" kimliğine yakışır bir şekilde sorunları dile getirmeyi sürdürmüştür.

368 Turhan Gençoğlu, *Röportaj*, 22.03.2021.

Diğer taraftan, BGF Genel Başkanı kimliğine de konuşmalarında ayrı bir atıf yaptığı dikkat çekmektedir. Bu durum kendisinin sahadan bilgiler aldığını göstermekle birlikte, o dönem itibarıyla 3 ilde örgütlü durumda bulunan BGF'nin göçmenlerin en üst çatı örgütü olduğu hususunu da yansıtmaktadır. Gençoğlu'nun Meclis konuşmalarında dikkat çekici bir diğer nokta ise salt Bulgaristan değil, 1990'lı yılların ilk yarısında Balkanlar'da yaşanan gelişmelere karşı da hassas olduğu hususudur. Yugoslavya'nın parçalanması sürecini yakından takip eden Gençoğlu, bu bağlamda hükümetin daha aktif bir politika izlemesini istemektedir. Bulgaristan'da yaşanan gelişmelerde üstlenilen aktif role sıklıkla atıfta bulunmakla birlikte, mevcut hükümetin pasif tutumunu eleştirmektedir.

Milletvekilliği süresince Balkanlar'daki Türk ve Müslümanlar ile Türkiye'deki Bulgaristan göçmenlerinin TBMM'de sesi olan Mümin Gençoğlu'nun dezavantajlı hususu ise ANAP'ın 1991 seçimlerinden sonra muhalefette yer almasıdır. Diğer bir deyişle Mümin Gençoğlu milletvekili olduktan sonra ANAP'ın hükümette yer almaması göçmen sorunlarının çözümünde aksaklıklar yaratmıştır. Sorunları çözümüyle birlikte sunmasına rağmen, Meclis çatısı altında bunların çözümsüz kalması Mümin Gençoğlu›nu oldukça üzmüş, ancak ısrarından vazgeçmemiştir. Bununla beraber, göçmenlerin arta kalan sorunlarının çözümü konusundaki en büyük talihsizlik ise kendisinin milletvekili olmasından kısa bir süre sonra ebedi hayata göç etmesinden kaynaklanmıştır.

VII. BÖLÜM

MÜMİN GENÇOĞLU'NUN VEFATI VE YANKILARI

Türk iş insanı, siyasetçi, spor kulübü başkanı, BAL-GÖÇ ve BGF Kurucu Başkanı... Kimilerine göre hayırsever ve başarılı iş insanı kimilerine göre büyük başkan, kimilerine göre ise "Göçmen Babası", "Mümün Aga", Gençoğlu...

Hayatı inandıklarını savunarak büyük bir mücadeleyle geçen Gençoğlu, çok yönlü kimliği ve kişiliği ile kendine unutulmaz bir yer edinmiştir. Yaşadığı döneme damgasını vuran ve verdiği mücadelelerle adından söz ettiren Gençoğlu, toplumun her kesiminden insanların takdirini kazanmış, mücadelesini toplumun geneline yayarak başta geldiği toprakların, Bulgaristan'dan göçen Türklerin gönüllerinde yer almıştır.

Gençoğlu yakın arkadaşı, ANAP Milletvekili Adnan Kahveci'nin Meclis'te yapılacak cenaze törenine giderken, çok sevdiği emektar şoförü Şevki Öztürk ile birlikte Sivrihisar yakınlarında geçirdiği trafik kazası sonucu 7 Şubat 1993 tarihinde hayata veda etmiştir. Zamansız vedası herkesi derinden üzen Gençoğlu için önce 8 Şubat 1993 günü saat 9.30'da TBMM önünde resmi tören düzenlenmiştir. Bir sonraki gün ise "Göçmen Babası" Mümin Gençoğlu'nu sadece yakınları değil, tüm Bursa ebediyete uğurlamıştır. Binlerce hüzün dolu insan Bursa Ulucami'de kılınan cenaze namazına gelmiş, naaşı ise Emirsultan Mezarlığına götürülmüştür. Son kez Atatürk Caddesi'nden geçen Gençoğlu için caddeler sevenleriyle dolup taşmıştır.[369]

Görsel 101: Mümin Gençoğlu'nun trafik kazası sonrasında otomobili

369 "Mümin Aga'ya Görkemli Veda", *Olay*, 10 Şubat 1993.

Görsel 102: Mümin Gençoğlu'nun Bursa Ulu Cami'deki cenaze namazı

Görsel 103: Mümin Gençoğlu'nun naaşı omuzlarda Ulu Cami'den Emirsultan Mezarlığına taşınırken

Bu beklenmedik ve derin üzüntü yaratan hadisenin yankıları hem yerel hem de ulusal kamuoyunda hissedilmiştir. 1993 yılında BAL-GÖÇ ve BGF'nin Genel Sekteri olan Zülkef Yeşilbahçe, Gençoğlu'nun vefatının ardından Balkanlar'da Türk Kültürü Dergisi'nde "*Balkan Türkleri'nin Meşalesi*" adlı makalesinde şu satırları kaleme almıştır:

> *"Bu büyük adamı anlatmaya ne kâğıt ne de mürekkep yeter. O, 1984 yılından sonra hayatını tamamen soydaşlarına adamış, maddi ve manevi hiçbir fedakârlıktan çekinmemiştir. Türkiye çapında soydaş derneklerinin kurulmasına yardımcı olmuş ve düzenlenen her protesto mitingine koşmuştur. Yabancı ülkelerden Uluslararası Af Örgütü'nden, Uluslararası İnsan Hakları Komisyonu'ndan ve birçok kuruluştan Bulgaristan'daki soydaşlarımızın son durumlarıyla ilgili bilgiler almış, gelenlerle bizzat görüşüp konuşmuştur. Kendisine yapılan tehditlere rağmen Avrupa ve İslam ülkelerinde yapılan toplantılara heyetler halinde kendi imkânlarıyla katılmış, kahramanca soydaşlarımızın durumlarını savunmuştur."*[370]

Mümin Gençoğlu sadece göç ettiği topraklar olan Bulgaristan'daki Türklerin sorunlarıyla değil, 1992 yılında başlayan kanlı Bosna Soykırımı için de mücadelenin en ön saflarında bulunmuştur. 8 Şubat 1993 yılında Tercüman Gazetesi'nden Necati Bilgiç'in aktardığına göre: *"Son zamanlarda onu sık sık TV ekranlarında Saraybosna için mücadele çağrısı yaparken görüyorduk. Daha önce de, Bulgaristan'da zulüm gören Türkler için az savaşmadı, Türkiye'ye gelen göçmenlere her bakımdan yardım elini az uzatmadı..."*[371]. Benzer şekilde Gümülcine doğumlu, on yedi yıl Batı Trakya Türkleri Derneği Başkanlığı görevini yürüten Şükrü Şankaya ise Gençoğlu hakkında şunları aktarmıştır:

370 Yeşilbahçe, "Balkan Türklerinin Meşalesi", op. cit., s.4.

371 Necati Bilgiç "Kaybettiğimiz Değerli İnsan Mümin Gençoğlu", *Tercüman*, 8 Şubat 1993.

Görsel 104: Mümin Gençoğlu'nun cenazesi.

> *"Mümin Gençoğlu'nun bu davaya neden bu kadar candan sarıldığını çok iyi biliyorum. Çünkü bizler Rumeli'de dil, din, ırk ayrımı yapmadan, adalet ve huzur sağlamış Osmanlıların torunlarıyız. O topraklarda asırlarca silinmeyecek anılarımız var. Yüce önder Mustafa Kemal Atatürk'ün de ifade ettiği gibi 'Muhacirler kaybedilmiş toprakların aziz hatıralarıdır.' Bu nedenle bizler bu hatıralara sahip çıkmak durumundayız. Mümin Gençoğlu da bunun en iyisini yaparak Bulgaristan'daki olayları tüm dünyaya duyurdu."*[372]

Mestanlı doğumlu dönem itibarıyla HÖH'ün Kırcaali İl Başkanı Ahmet Hüseyin de Gençoğlu ile ilgili:

> *"Mümin Gençoğlu ve BAL-GÖÇ yetkililerinin yaptıkları çalışmalarla Bulgaristan Türklerinin sorunlarının aydınlığa çıkmasında ve çözümlenmesinde büyük katkıları oldu. Mümin Gençoğlu'na ve dava arkadaşlarına ne kadar şükretsek azdır. Türklüğün onurunu korumayı ve bu topraklarda yücelterek yaşatmayı o öğretti. Ruhu şad olsun"*[373] *ifadelerini kullanmıştır.*

372 Yeşilbahçe, "Belgelerle BAL-GÖÇ ve...", op. cit., s. 141.

373 Ibid., s. 143.

Görsel 105: Mümin Gençoğlu'nun Cenazesi Emirsultan Mezarlığı'na götürülürken

Bilgiç, Şankaya ve Hüseyin'in ifadelerinden de anlaşılacağı üzere Mümin Gençoğlu, Balkan coğrafyasında olan her soydaş ve akrabanın derdiyle dertlenmiş, soydaşın karşılaştığı sorunlara çözümler üretmiştir. Bursa Hakimiyet Gazetesi yazarı Aykan Uzoğuz ise AGİK toplantısında Bulgaristan Dışişleri Bakan Yardımcısı'nın basın toplantısında verdiği demeçlerine karşılık, Mümin Gençoğlu'nun cevabını şöyle aktarmıştır:

> *"AGİK toplantısı için birlikte Viyana'ya gittik. Bu toplantı sırasında yaşadığım bir olayı unutmam olası değil. Kongre Sarayı'nda olağanüstü güvenlik önemleri alınmıştı. Sarı basın kartı*[374] *tek başına geçmiyordu. Kesinlikle sarı basın kartının yanına Avusturya Dışişleri Bakanlığı'nın onayını da eklemek gerekiyordu. Böyle bir ortamda, Bulgaristan Dışişleri Bakan Yardımcısı basın toplantısı yapıyor. Yıl, 1986, Bulgaristan'da Jivkov ve Belene Adası dönemi... Bulgar Dışişleri Bakan Yardımcısı salona batılı gazetecileri toplamış, Bulgaristan'da Türk olmadığını, Müslüman olduğunu belirtiyordu. Birden Mümin Gençoğlu'na ilişti gözümüz. Nasıl girmiş salona, bunca güvenlik önlemini aşarak? Akıl sır ermez. Bir de ayağa fırladı Gençoğlu ve bağırmaya başladı: 'Ne demek Bulgaristan'da Türk yok. Ben ne oluyorum. Ablam halen Kırcaali*

374 2020 yılına kadar basın mensuplarına verilen basın kartı adı.

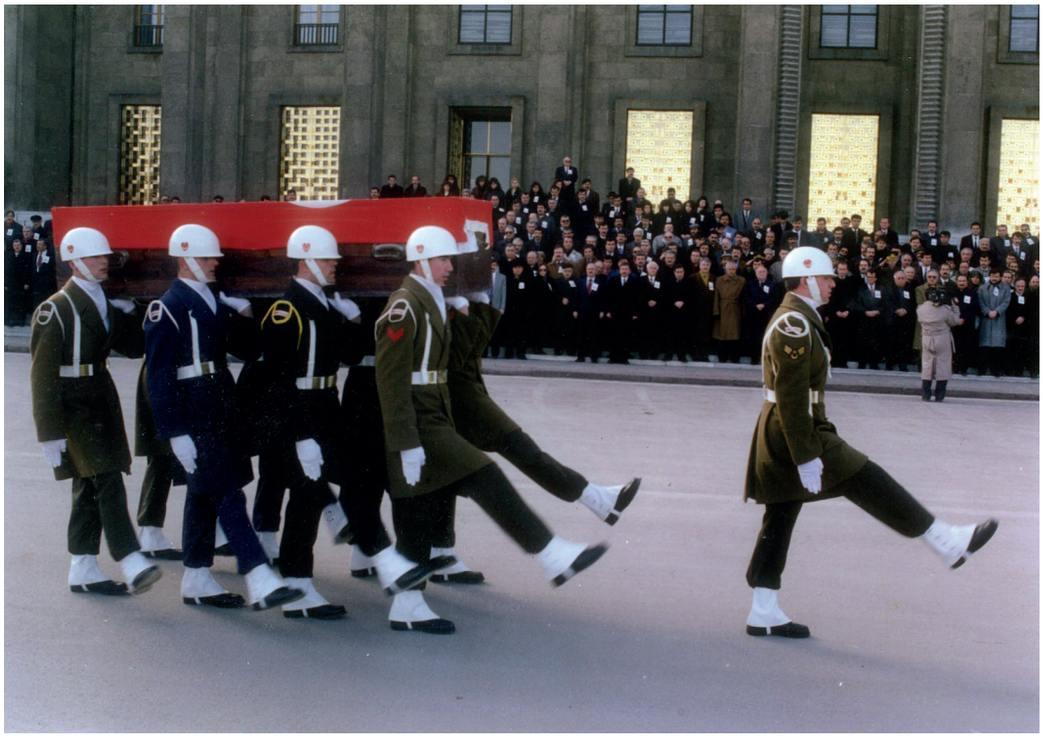

Görsel 106: Mümin Gençoğlu'nun TBMM'deki cenaze töreninden

Yiğitler köyünde 4 numaralı evde yaşıyor. O ne oluyor? Biz Türk olduğumuzu biliyoruz...' Birden salon karıştı. Bulgar Bakan Yardımcısı, hemen simültane çevirilerin düğmesini kapattırdı ve kaçarcasına salondan uzaklaştı..."[375]

Şumnu doğumlu İzmir BAL-GÖÇ Genel Başkanı Emekli Albay Sabit Tuna ise Gençoğlu'nu şöyle anlatmaktadır:

"Mümin Gençoğlu'nu Bulgaristan olayları başladıktan sonra tanıdım. Onun objektifi çok geniş ve isabetli idi. Bulgaristan'daki asimilasyon harekâtının kısa sürede dünyaya duyurulması için Türkiye çapında teşkilatlanılması gerektiğini iyi biliyordu. Bu nedenle Bursa'da kurduğu BAL-GÖÇ derneğinin yanı sıra Kocaeli ve İzmir'de de derneklerin kurulmasını, ayrıca Bursa'ya sekiz dairenin İzmir ve Kocaeli'ne de birer dairenin derneğin gayrimenkulü olarak alınmasını sağladı. Bu milli davada çatlak sesler çıkmasın diye, üç derneğin katılımı ile Türkiye'de ilk defa Balkan Türkleri Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu'nu 1987 yılında kurdu. Olayların tüm dünya kamuoyuna duyurulmasında maddi ve manevi akıl almaz güç sarf etti. O

375 Aykan Uzoğuz, "Mümin Aga Yok Artık", *Hakimiyet*, 8 Şubat 1993.

Görsel 107: Süleyman Demirel, Turhan ve Orhan Gençoğlu'na taziyede bulunurken

beden aramızdan ayrıldı. Ancak başarıları ve anıları kalplerde ve kitaplarda yaşayacak."[376]

Mümin Gençoğlu, Doğru Hakimiyet Gazetesi'ni satın alarak Türk basın hayatına giriş yaptığında her zaman çalışma arkadaşları tarafından sevgi ve saygıyla anılmıştır. Gazete'nin matbaasında sorumlu olarak çalışan Cafer Türe:

> *"Gazeteyi satın aldığında ayrılmak istedim. Öyle sıcak ve samimi konuşmaları vardı ki, bırakıp gitmem mümkün değildi. Beni matbaanın müdürü yaptı. Sıcakkanlı, açık sözlü, kin tutmayan, prensip sahibi, işçi ile işveren mesafesini hiç kimseyi rencide etmeden koruyan farklı özelliklere sahip kişiliği vardı. Aleyhinde konuşanlara bile kin tutmazdı. Onlar beni tanıdıktan sonra konuştuklarından utanacaklar derdi. Tuttuğunu koparan biriydi ve yanında çalışana her zaman güven verirdi."*[377] *ifadelerini kullanmıştır.*

Gençoğlu'nun vefatından hemen sonra Hakimiyet gazetesinde yaşanılan hatıraları aktaran Erdal Özdür, Gençoğlu'nun babacan ve nüktedan kişiliğinden bahsederken köşe yazısında şunları aktarmıştır:

376 Yeşilbahçe, Belgelerle BAL-GÖÇ ve...", op. cit., s.141.

377 Ibid.

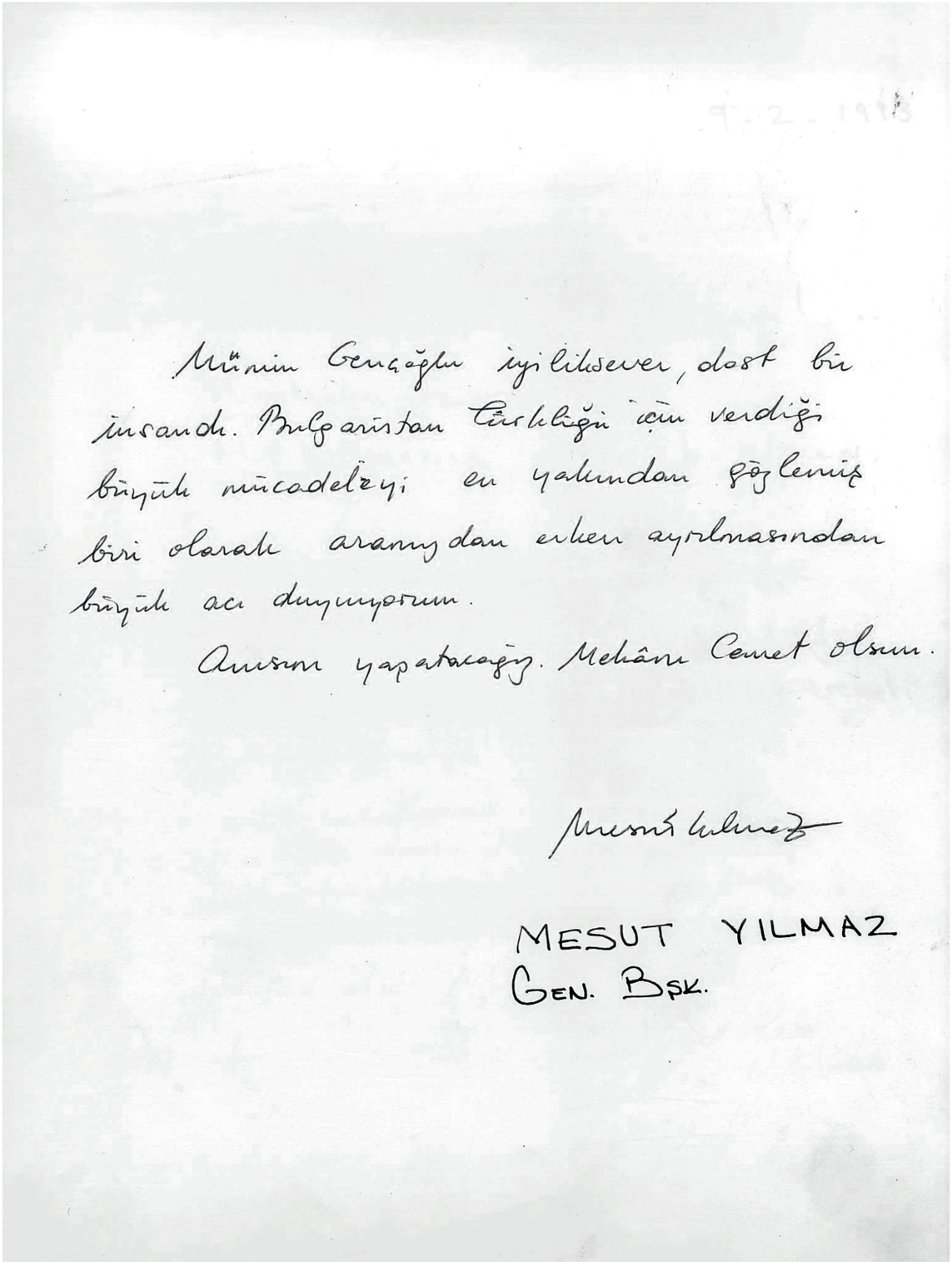

9.2.1993

Mümin Gençoğlu iyiliksever, dost bir insandı. Bulgaristan Türklüğü için verdiği büyük mücadeleyi en yakından göğüslemiş biri olarak aramızdan erken ayrılmasından büyük acı duymaktayım.

Anısını yaşatacağız. Mekânı Cennet olsun.

MESUT YILMAZ
GEN. BŞK.

Görsel 108: TBMM'de Mümin Gençoğlu'nun vefatı dolayısıyla açılan taziye defterinden

Görsel 109: 2015 yılındaki Mümin Gençoğlu'nu anma toplantısı

"Ceylan Bey yıllar önce Hakimiyet'te çalışmıştı. O yıllara döndü birden. Mümin Bey'e acil bir dosya gidecek. Ceylan Bey, elinde dosya ile kan ter içerisinde Çukurköşk'teki evine koşuyor. Bu sırada Mümin Bey de evden çıkmış, arabasına binmiş, gidiyor. Ceylan Bey arabanın kapısını açıp dosyayı Mümin Bey'e veriyor. Kapıyı tam kapatacak Mümin Bey, gel diyor, ter içindesin. Seni tekrar gazeteye kadar bırakalım, toplantıya sonra gideriz... Organize Sanayi Bölgesi'ne yönelen rotasını değiştirip Hakimiyet'in Vilayet Binası arkasında bulunan kapısına doğru döneliyor. Celal Bey, dün bunları anlattıktan sonra, iyi adamdı vesselam, gönül almasını bilirdi dedi."[378]

Erdal Özdür yine aynı köşe yazısında şunları aktarmaktadır:

"Hakimiyet'in satışını arttırmak için yapılan ilk promosyonda okurlarına iki otomobil veren gazetenin tirajı bir anda yirmi binlere ulaşınca yaşadığı keyif hala gözlerimin önünde... Tiraj raporuyla istihbarat salonuna girdiği zaman: 'Her ay bir araba verelim. Madem ki kuponculuk gazetecilikten önde geliyor, biz de böyle yapalım.' dedi. Sonraki yıllarda ise promosyon olayına hep sıcak baktı... Bir toplantıda da 'Her gazete alana bedava ekmek verelim' diye bir öneri getirdi. Ve yapılan oylamada kabul edilmedi bu öneri. Ama o hiç alınmadı ve arkasından 'Ekmeğin yanında peynir-zeytin de lazım... Burası gazete mi bakkal dükkânı mı abi?' diye önerisini hem eleştirdi hem de kahkahalar patlattı..."[379]

Birçok farklı sektörde yer alan Gençoğlu, Türk sporuna da büyük değer vermiş ve Bursaspor'un başkanlığını üstlenmiştir. Başkanlığı sırasında Bursaspor'un Birinci Lig'e çıkmasında ve ligde tutunmasında büyük rol oynayan Gençoğlu, takıma büyük başarılar kazandırarak çok arzu ettiği ve hâlihazırda kullanılan Vakıfköy Tesislerini kurmuştur. Takımda büyük emekleri olan Gençoğlu'nu, Bursasporlular mezarı başında her yıl anmaktadır. 2015 yılı anma töreninde konuşan Bursaspor Başkanı Recep Bölükbaşı, Gençoğlu hakkında şunları söylemiştir:

"Yardımseverliği, siyaset ve milletvekilliği ile Bursa'ya yön vermiş değerli bir insanı kabri başında anıyoruz. Bursaspor'da 3 yıl başkanlık yaptığı

378 Erdal Özdür, "Mümin Bey ve Çilek!...", *Hakimiyet,* 8 Şubat 1993.

379 Özdür, op. cit.

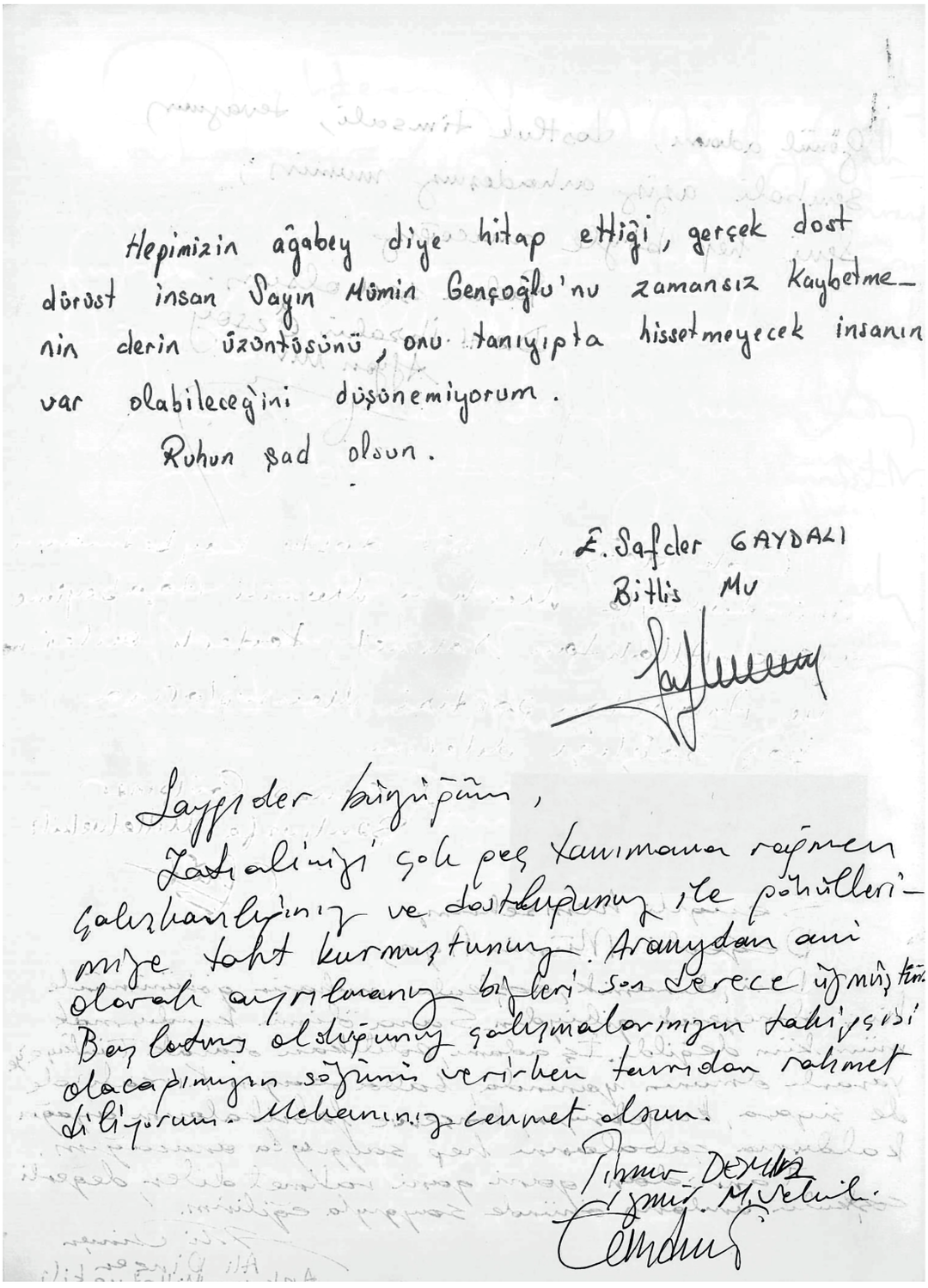

Hepimizin ağabey diye hitap ettiği, gerçek dost dürüst insan Sayın Mümin Gençoğlu'nu zamansız kaybetmenin derin üzüntüsünü, onu tanıyıpta hissetmeyecek insanın var olabileceğini düşünemiyorum.

Ruhun şad olsun.

E. Safder GAYDALI
Bitlis Mu

Sayıdar büyüğüm,

Zatıalinizi çok geç tanımama rağmen çalışkanlığınız ve dostluğunuz ile gönüllerimize taht kurmuştunuz. Aramızdan ani olarak ayrılmanız bizleri son derece üzmüştür. Başlatmış olduğunuz çalışmalarınızın takipçisi olacağımızın sözünü verirken tanrıdan rahmet diliyorum. Mekanınız cennet olsun.

Tınmır DEMİR
İzmir M. Vekili

Görsel 110: TBMM'de Mümin Gençoğlu'nun vefatı dolayısıyla açılan taziye defterinden

Görsel 111: Mümin Gençoğlu TBMM'den son yolculuğuna uğurlanırken

dönemde Bursaspor gerçekten ivme kazanmıştı. Bursaspor'umuzun şu anda altyapısı olan Vakıfköy'ün temelini atıp, bitmesini sağlamıştı. Şu anda da orada birçok futbolcumuz yetişiyor. 1985 yılında BAL-GÖÇ Derneği'ni kurarak göçmelere yön vermiştir. Bulgaristan'daki asimilasyonu dünyaya duyurmuştur. 1991 yılında milletvekili seçilerek Bursa'mıza çok faydalı işler yapmıştır. 1993 yılında kendisini elim bir trafik kazasında kaybettik. Bursa'ya ve Türkiye'ye mal olmuş insanlardan birisiydi. Kendisine Allah'tan rahmet diliyorum. Mekânı cennet olsun."[380]

2016 yılındaki anma töreninde ise Bursaspor ikinci başkanı Ali Ademoğlu duygularını şöyle ifade etmiştir:

"Sayın Mümin Gençoğlu çok saygın bir insandı. Sadece Bulgaristan değil, tüm Balkan insanlarının haklarını sonuna kadar savunurdu. Bursaspor tarihinde önemli işler yapmış bir başkanımızdı. Ne mutlu ki Mümin Gençoğlu parlamentoda bile Bursa'nın tüm haklarını, Balkan haklarından tutun, Bursaspor haklarına, insan haklarını sonuna kadar savunmuş bir insandı. Ben de bunlara şahitlik etmiş

380 "Mümin Gençoğlu anıldı", https://www.bursasporluyuz.org/mumin-gencoglu-anildi/, (e.t.: 05.07.2021).

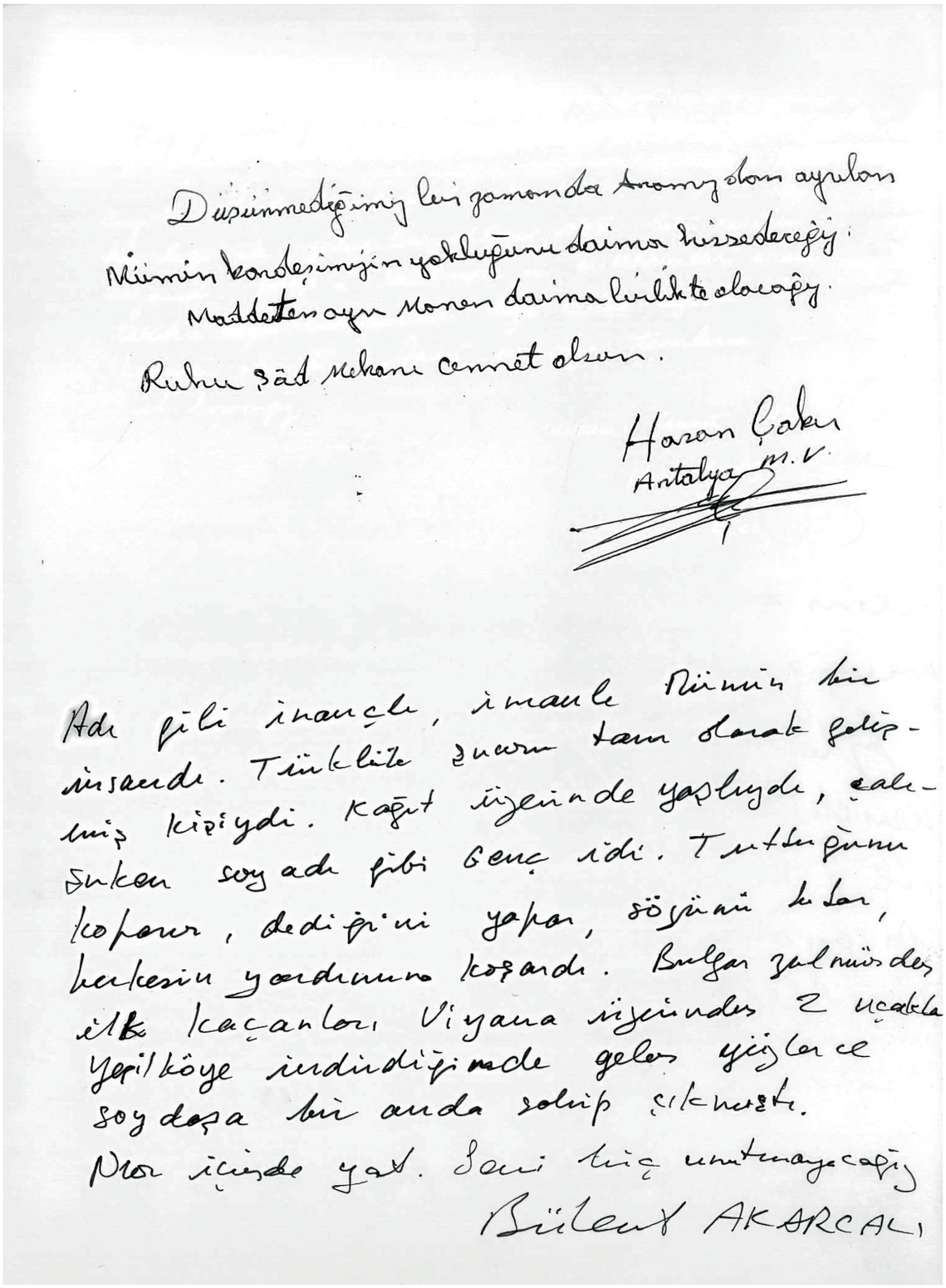

Düşünmediğimiz bir zamanda Anamızdan ayrılan
Mümin kardeşimizin yokluğunu daima hissedereğiz.
Maddeten ayrı Manen daima birlikte olacağız.
Ruhu şâd Mekanı cennet olsun.

Hasan Çakır
Antalya M.V.

Adı gibi inançlı, imanlı Mümin bir
insandı. Türklük şuuru tam olarak geliş-
miş kişiydi. Kağıt üzerinde yaşlıydı, çalı-
şuken soyadı gibi Genç idi. Tuttuğunu
koparır, dediğini yapar, sözünü tutar,
herkesin yardımına koşardı. Bulgar zulmünden
ilk kaçanlar Viyana üzerinden 2 uçakla
Yeşilköye indirdiğinde gelen yüzlerce
soydaşa bir anda sahip çıkmıştı.
Nur içinde yat. Seni hiç unutmayacağız

Bülent AKARCALI

Görsel 112: TBMM'de Mümin Gençoğlu'nun vefatı dolayısıyla açılan taziye defterinden

Görsel 113: TBMM'de Mümin Gençoğlu için düzenlenen törenden

birisiyim. Allah onu tüm dostlarıyla cennette buluştursun. Allah gani gani rahmet eylesin."[381]

Mümin Gençoğlu iş insanı kimliği ile de tarihe iz bırakan insanlardan olmuştur. Giriştiği işlerdeki başarılarıyla hem Bursa'ya hem de Türkiye'ye katma değer sağlamış ve insanların hafızalarında yer edinmiştir. Hafızasında yer ettiği insanlardan biri de BTSO eski başkanı Vekili Mutlu Uraz olmuştur. Uraz, Gençoğlu'yla hatırasını şöyle anlatmıştır:

"Mümin'le tanışmamız çok eskilere gider. Ancak bana da onunla çalışmak seksenli yılarda nasip oldu. Çok renkli bir kişiliği vardı. Sanki bir tiyatro sanatçısı. Yazılmış bir senaryoyu oynasa bu kadar mükemmel olmaz. Sürekli heyecanlı, esprili. Bulunduğu ortama hemen ayak uyduran, hareket ve konuşmaları ile dikkatleri üzerine çeken bir kişiliğe sahipti. İçi ne ise, dışı da o idi. Bir seçimde bana karşı oy kullanmış. Kendi kendime hep soruyordum. Acaba kim bunlar diye. Bir gün yemekte, 'Mutlu sana bir şey söyleyeceğim, ancak bana söz ver, kızmayacaksın: Çünkü içimde durdukça sıkılıyorum. Hani sana karşı oy kullananlar vardı ya. Onlardan birisi bendim...' Dediğinde, ikimiz de bastık kahkahayı. O doğup büyüdüğü toprakları hiç unutmadı.

381 "Mümin Gençoğlu kabri başında anıldı", https://www.bursasporluyuz.org/mumin-gencoglu-kabri-basinda-anildi/, (e.t.: 05.07.2021).

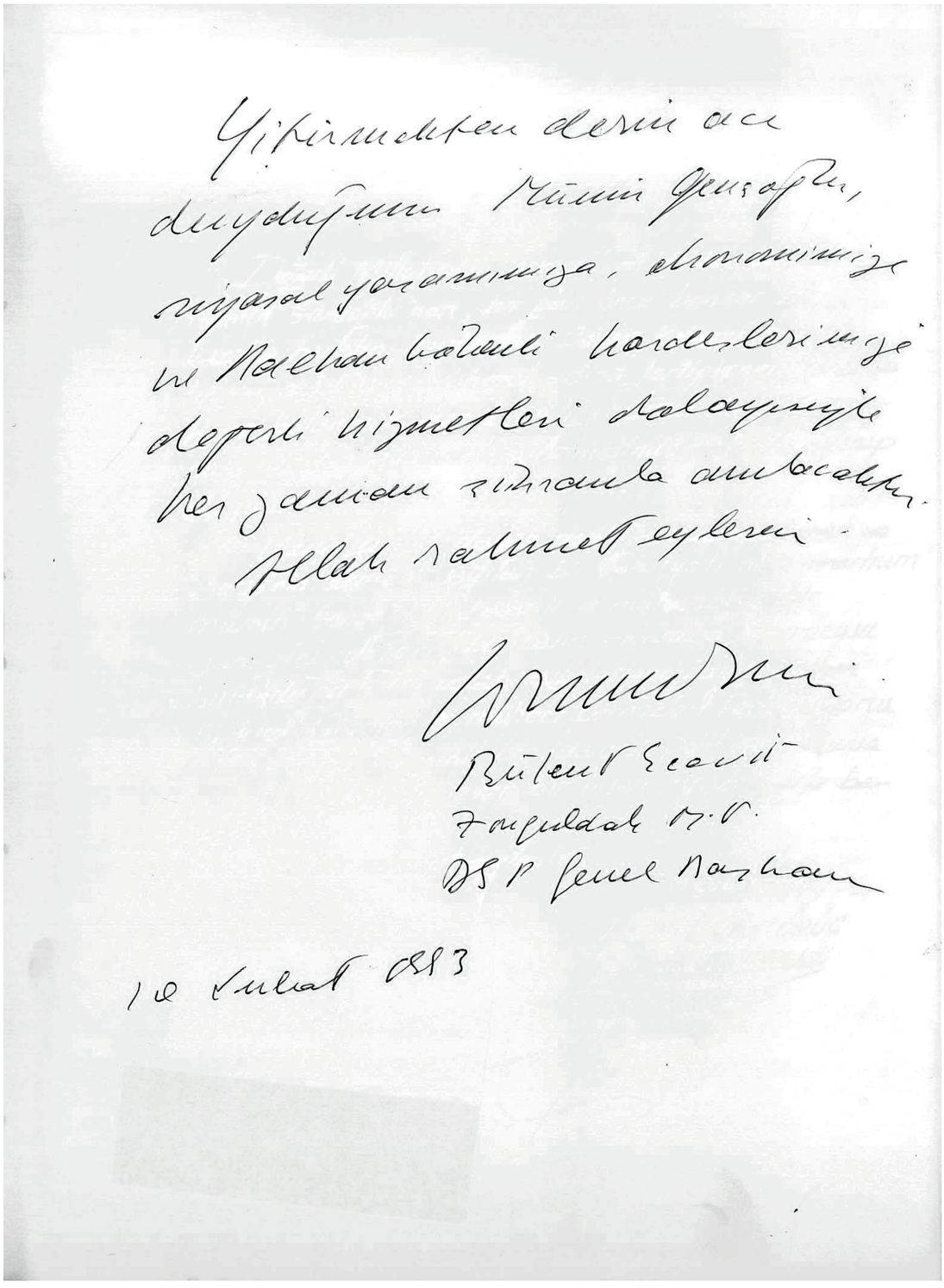

Yitirmekten derin ace
duyduğunu Mümin Gençoğlu,
siyasal yaşamımıza, ekonomimize
ve Kalkan kökenli kardeşlerimize
değerli hizmetleri dolayısıyla
her zaman şükranla anılacaktır.
Allah rahmet eylesin.

Bülent Ecevit
Zonguldak M.V.
DSP Genel Başkanı

10 Şubat 1993

Görsel 114: TBMM'de Mümin Gençoğlu'nun vefatı dolayısıyla açılan taziye defterinden

Görsel 115: ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz, Gençoğlu'nun cenaze töreninde

Ben de Balkanlar'dan göç etmiş bir ailenin mensubuyum. O insanın özüne nasıl sahip çıkıldığını, kurduğu BAL-GÖÇ derneğinin başına geçtikten sonra bizlere de gösterdi. Birçok yakınımı, dostumu kaybettim. Ancak onun dostluğunu hala arıyorum ve özlüyorum."[382]

Mümin Gençoğlu'nun kardeşi Ramazan Yiğitoğlu'yla yapılan röportajda Yiğitoğlu kardeşi Mümin Gençoğlu hakkında şunları söylemiştir:

"Onunla gurur duyuyorum... Mümin bizim en küçük kardeşimizdir. Doğumundan sonra annemizin vefatı nedeni ile amcamız onu evlatlık olarak almıştı. 1950 yılına kadar amcamızın evi ile bizim evi bir çit (avlu) ayırdığı için yaşamımız ortak geçti. Ayrı ailelerde de bulunsak, kardeşliğimiz gene kardeşlikti. Anne ve babamızın genç yaşta vefat etmeleri bizleri çok üzdü. Bunu sonra sonra anladık. Çocukluğumuz da bu yüzden çok garip geçti. Mümin bu sebepten evlatlık verilmişti. Aç açık kalmasın, ana baba yokluğu hissetmesin diye. Amcam ve yengem öyle insanlardı ki, Mümin'e öz evlatları gibi baktılar. Ana baba eksikliğini hissettirmemek için ellerinden geleni yaptılar. Aksine Mümin'i biraz şımartmışlardı. Mümin de evlendikten sonra bir anaya babaya gösterilecek şefkatten daha fazlasını gösterdi, birlikte Türkiye'ye göç ettiler. İlk yıllarda değilse de, daha sonraki yıllarda hep onun

382 Yeşilbahçe, "Belgelerle BAL-GÖÇ ve...", op. cit., s. 141.

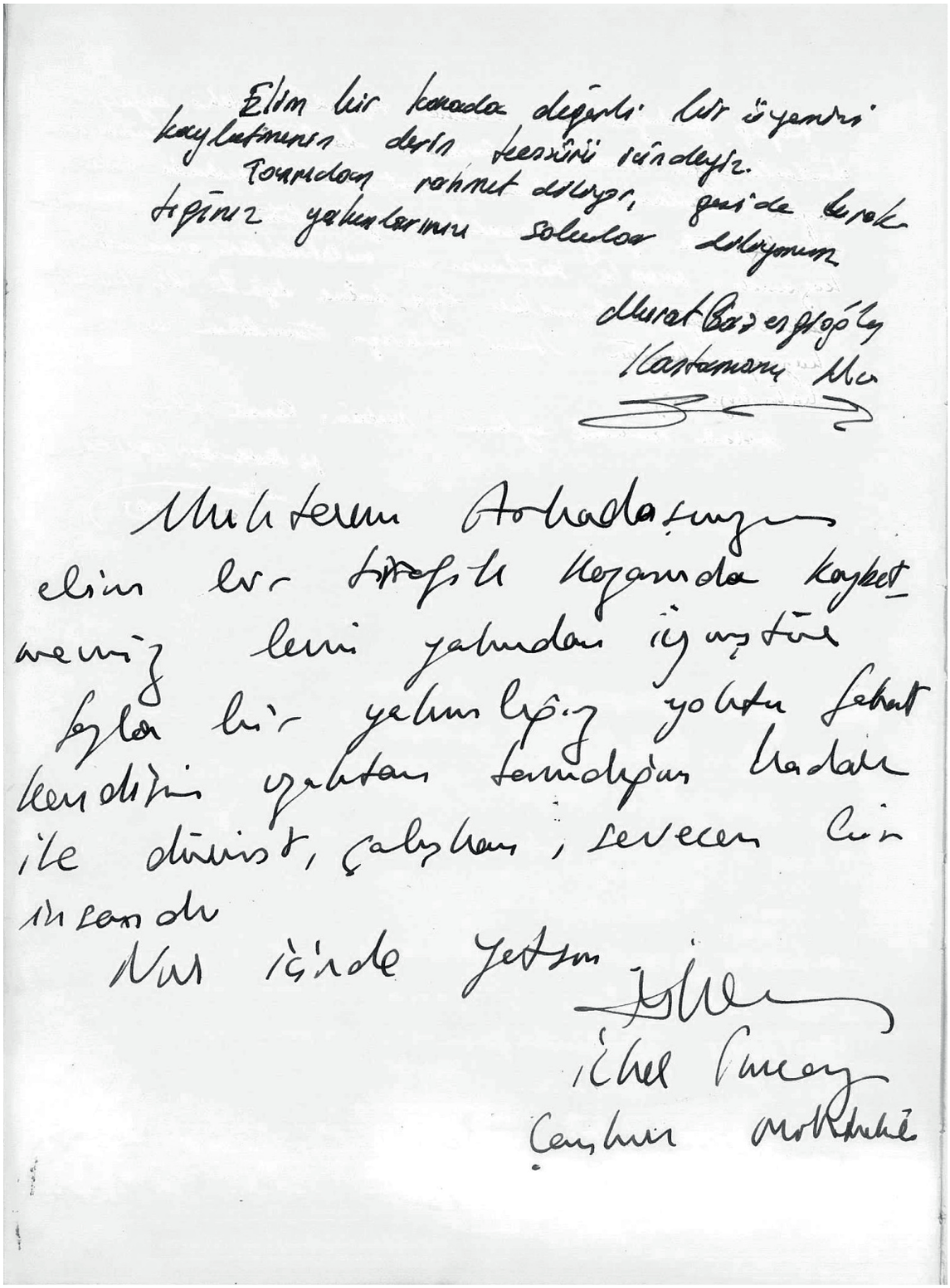

Görsel 116: TBMM'de Mümin Gençoğlu'nun vefatı dolayısıyla açılan taziye defterinden

eksikliğini hissetmişimdir. Okula beraber gidip geliyorduk. Öğrenci olarak da benim çok çok üzerimdeydi.

En ilgi çekici yanı ise, daha bacak kadarken, yapacağım dediğini yapıyor, istediği başarıya ulaşıyordu. Beden olarak çok iyi büyüyordu. Bir yemek yemesi vardı ki, iştahına imrenirsin. Hani demezler mi, adam olacak oğlanın yemesinden bellidir diye... Bir de konuşmasını çok becerirdi. Sesi gür ve makamlı idi. İlahiler okurken, onu dinleyenler mest olurdu. Bizi kader 18 yaşında ayırdı. Ve 18 sene sonra da buluşturdu. Daha ilk karşılaşmamızdan sonra Bursa'ya geldiğimizde, 'Ağabey, sen Yiğitoğlu soy ismini al. Köyümüzün adı Yiğitler'dir. Ben ise beni büyütüp yetiştirenlerin hatırına Gençoğlu soy ismini aldım böylece soyumuzun ve yöremizin adlarını yaşatalım' dediğinde, oraları hala ne kadar özlediğini ve içinde yaşattığının farkına varmıştım. Bulgaristan'da bizim insanların adlarını zorla değiştirmeler başladığında, bu milli davayı ele alarak, derneğin başına geçtiğinde, yandı Bulgarlar demiştim. Çünkü onu çok iyi tanıyordum. Tuttuğunu koparan cinstendi. Kısa sürede bu olayı Türk ve dünya kamuoyuna duyurmaları, mitinglerde ve yurtdışı toplantılarda yaptığı o etkili konuşmaları benim için hiç sürpriz olmadı. Ben kardeşimin başarılarını, kardeş başarısı olarak değil, bir Rumeli Türkü'nün başarısı olarak gördüm. Ölüm acıdır. Ancak Allah'ın takdiri her şeyin üzerindedir. Ölüm haberini aldıktan sonra, çocuklarım kaza yerine gittiler. Kalp rahatsızlığım yüzünden Çekirge'deki evine gidebildim ve cenazesine katıldım. O cenaze merasimindeki kalabalık hiçbir zaman hafızamdan silinmeyecek. Kısa bir ömür işte. Gelip geçiyor. Yüreğim hala kor gibi yanıyor. Ancak zaman her şeyin ilacı derler ya. Bundan sonra yapacağımız ona duacı olmak. Yüce Rabbim ondan rahmetini, şefkatini esirgemesin."[383]

Mümin Gençoğlu aile, iş ve spor dünyasının yanı sıra 1991 yılında ANAP ile girdiği siyasi hayatında milletvekili olduğu Bursa'nın sorunlarının yanı sıra Balkanlar'daki soydaşların sorunlarıyla da ilgilenerek mesai arkadaşlarından büyük takdir toplamıştır. Vefatının ardından başta 8. Cumhurbaşkanı Turgut Özal olmak üzere Başbakan ve DYP Genel Başkanı Süleyman Demirel ve o dönemki siyasi partilerin genel başkanları, Sosyaldemokrat Halkçı Parti Genel Başkanı Erdal İnönü, Refah Partisi Genel Başkanı Necmettin Erbakan, Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Alparslan Türkeş, taziye mesajları yayınlamışlardır. En derin hüzün tabii olarak ANAP'ta gerçekleşmiştir. ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz, Gençoğlu hakkındaki görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

"1987'de Dışişleri Bakanı olarak göreve geldiğimde Bulgaristan Türklerine uygulanan zulüm doruk noktasında idi. Daha önce Devlet Bakanı olduğum dönemde bu sorunun diplomatik savaşa dönüşebileceğini sezdiğim için gerekli tedbirleri almıştık. Sayın Mümin Gençoğlu ile sıkı temas halinde idik. Dışişleri Bakanlığım sırasında konular uluslararası forumlara taşındı.

383 Yeşilbahçe, "Belgelerle BAL-GÖÇ ve...", op. cit., s. 143.

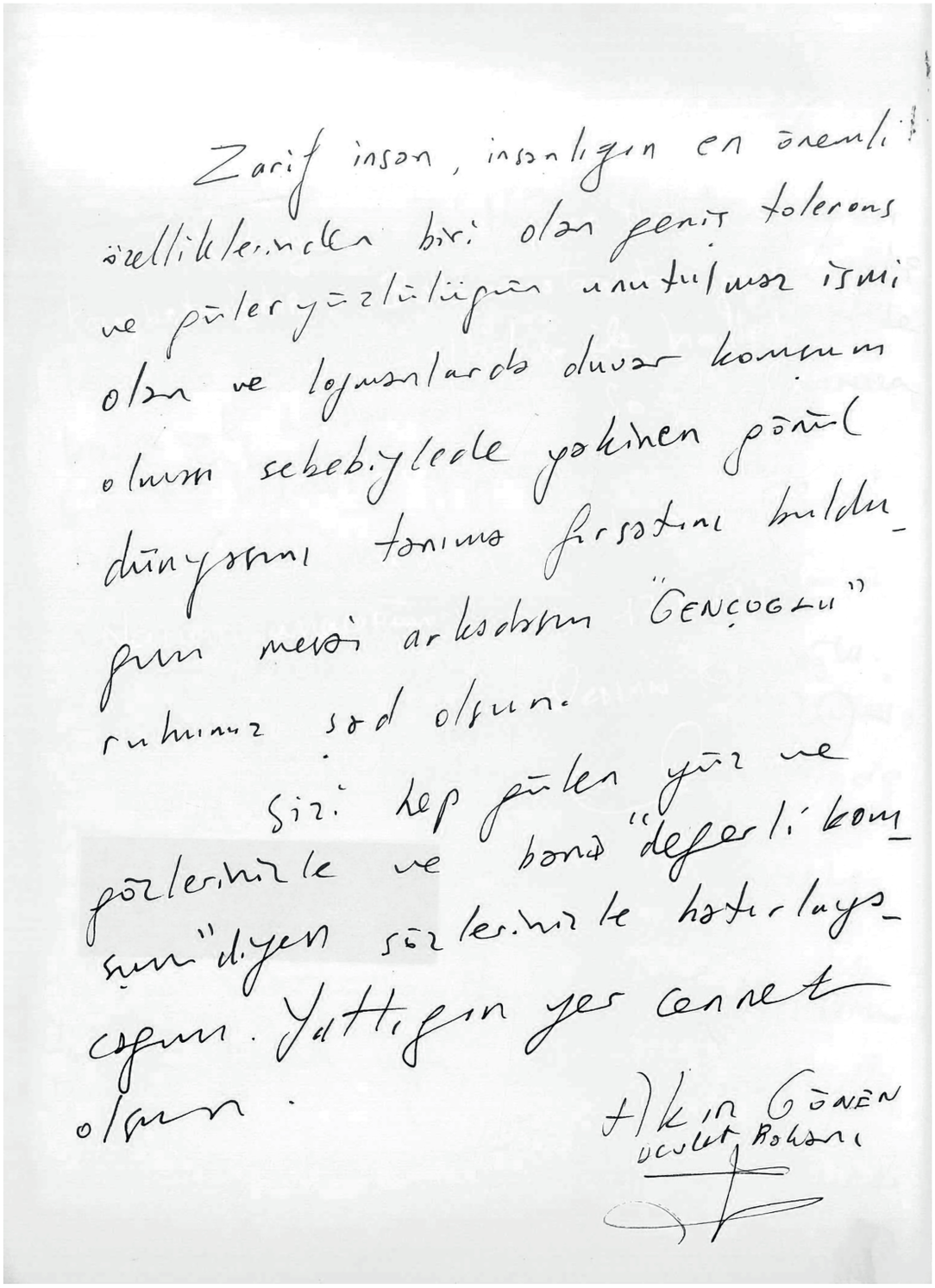

Zarif insan, insanlığın en önemli
özelliklerinden biri olan geniş tolerans
ve güleryüzlülüğün unutulmaz ismi
olan ve loğmanlarda duvar komşum
olması sebebiyleyle yakinen gönül
dünyasını tanıma fırsatını buldu-
gum mesai arkadaşım "GENÇOĞLU"
ruhunuz şad olsun.

Sizi hep gülen yüz ve
gözlerinizle ve bana "değerli kom-
şum" diyen sözlerinizle hatırlaya-
cağım. Yattığın yer cennet
olsun.

Akın Gönen
Ocular Bakanı

Görsel 117: TBMM'de Mümin Gençoğlu'nun vefatı dolayısıyla açılan taziye defterinden

Viyana ve Paris'te AGİK toplantılarında konuyu ben dile getirirken, Mümin Bey de hükümet dışı kuruluşlarda, Bulgaristan olaylarını anlatıyordu. BM Mülteciler Teşkilatı gibi forumlarda, devletimizle koordineli olarak olayları belgeleri ile anlattı. Genel Merkezi Bursa'da bulunan BAL-GÖÇ binasının finansmanını Dışişleri Bakanı olarak yurtdışındaki vatandaşlarımızın katkıları ile sağladık..."[384] *"Bursa Milletvekilimiz ve değerli arkadaşımız Mümin Gençoğlu'nu elim bir trafik kazasında kaybettik. Bu kaybımızın camiamızın yaşadığı son acı olmasını diliyorum. Beyefendi kişiliği ve hizmetleri ile ANAP camiasında mümtaz bir yere sahip olan Gençoğlu'nun anısı gönlümüzde her zaman yaşayacaktır. Cenab-ı Allah'tan Sayın Mümin Gençoğlu'na rahmet, kederli ailesine, Bursalı hemşehrilerimize, partili arkadaşlarına ve milletimize sabır ve başsağlığı diliyorum."*[385]

Cumhurbaşkanlığı Vekili Hüsamettin Cindoruk ise taziye mesajlarında şunları ifade etmiştir: *"Bursa Milletvekilimiz Mümin Gençoğlu'nun bu sabah merhum Kahveci'nin cenaze törenine gelirken geçirdiği elim trafik kazasında yaşamını yitirmesinden derin üzüntü duydum."*[386] Gençoğlu'nun vefatına teessürle bakanlar arasında 25 yıllık dostu, farklı partilerde siyaset yapan dönemin Devlet Bakanı Cavit Çağlar ise Olay Gazetesi'ne verdiği röportajda şunları ifade etmiştir: *"25 yıllık dostumu kaybettim. Ayrı partilerde olmamıza rağmen, bu dostluğumuz hiç etkilenmedi. Üzüntümü nasıl anlatacağımı bilemiyorum. Onun Batı Trakya ve Balkanlar'daki soydaşlarımız için harcadığı çabalar unutulmayacaktır. Bu konuda başlattığı dava da yarım kalmayacaktır."*[387]

384 Ibid., s. 140.

385 "Gençoğlu da Trafik Kurbanı", *Olay*, 8 Şubat 1993.

386 Ibid.

387 Ibid.

VIII. BÖLÜM

SONUÇ

Göçmen babası, hayırsever iş insanı, BTSO Meclis Başkanı, milletvekili, spor kulübü başkanı, BAL-GÖÇ ve BGF kurucu başkanı, kısaca büyük başkan Mümin Gençoğlu... "Göçmen Babası Mümin Gençoğlu'nun Hayatı" çalışması birçok vasfı aynı anda başarılı bir şekilde taşıyan Mümin Gençoğlu'nun hayatını aktarmaya çalışmıştır. Çalışma, Gençoğlu'nun yaşadığı dönem ve faaliyetleri itibarıyla salt biyografik bir çalışma değil, aynı zamanda yakın dönem Bursa kent tarihinin bir kısmına ve özellikle Bulgaristan Türkleri davası dolayısıyla 1980'li yıllar Türkiye-Bulgaristan ilişkilerini kapsamıştır.

Çalışmada ortaya çıkan bulgular kapsamında doğumundan itibaren hayatı sürekli bir mücadeleyle geçen Mümin Gençoğlu bir dizi güçlükle karşılaşmıştır. Ancak mücadeleci kimliğiyle yaşadığı zorlukların üstesinden gelebilmiştir. Daha çocuk yaşta anne ve babasını yitiren Gençoğlu, kaybetme duygusuyla çok erken dönemde tanışmıştır. Elindekinin değerini bilme ve sahip olduklarını koruma konusundaki inadı ve çabası da buradan gelmektedir. Azınlık olarak türlü baskılar yaşadığı Bulgaristan'dan anavatanı Türkiye'ye göç ederken bile yine kaybetme duygusu yaşamış, Türkiye'de yaptığı iş her ne olursa olsun o işe sıkıca sarılmıştır. 1950-1951 Göçü'yle anayurda gelen Gençoğlu azmi, zekâsı ve çalışkanlığı sayesinde göçmenliğin getirdiği doğal sorunlarla başa çıkarak hızlı bir adaptasyon süreci yaşamıştır. Bursa'ya geldiğinde yaşadığı ekonomik sorunlarla da yine aynı özellikleri sayesinde başa çıkmıştır. Farklı iş alanları ve pozisyonlarında çalışan Gençoğlu girdiği her ortamda kendini göstermiş ve ticaret hayatına atılmıştır. Ticari faaliyetlerinde de hızlı bir yükseliş yaşayan Gençoğlu, tekstil ve tütüncülük faaliyetleri ile Türkiye'nin önde gelen iş insanlarından biri olmuştur. Hatta 1970-1972 yıllarında Türkiye'de en fazla ihracat yapan ve en çok vergi veren iş insanı olarak ödüllendirilmiştir. Çok yönlü özellikleri sayesinde sıfırdan başladığı hayatını en yükseğe çıkaran Gençoğlu'nun mücadelesi sadece kendisi ve ailesi için olmamıştır.

Geldiği toprakları unutmayan ve göçmenliğin getirdiği doğal zorlukları bizzat yaşayan Gençoğlu için hemşehrileri büyük önem arz etmiştir. Öncelikle onun yaşadığı zorlukları yaşamamaları için elinden geleni yapan Gençoğlu, yaptığı işlerde göçmenlerin istihdamını sağlamış ve iskânlarına yardımcı olmuştur. Bulgaristan'da yaşanan zulüm ve 1989 Zorunlu Göçü sürecinde yaşananlarla gelinen nokta ise onun hayatında da bir dönüm noktasını oluşturmuştur. Her fırsatta ulusal veya uluslararası alanda Bulgaristan'daki Türk azınlığın yaşadığı baskı ve zulmü duyurmaya çalışan Gençoğlu, bunu yaparken canını dahi ortaya koymuş, kendi sözleriyle *"Öleceksek bu yolda ölelim!"* demiştir. Uluslararası alanda yapılan toplantılara gerek alenen gerek gizli yollarla katılarak Bulgaristan'daki Jivkov rejiminin izlediği asimilasyon politikasını ve gerçekleştirdiği zulümleri korkusuzca dile getirmiş, Bulgaristan Türklüğü davasının her platformda yılmaz savunucusu olmuştur. İşte ona "Göçmen Babası" kimliğini kazandıran da bu cesareti ve dirayeti olmuştur.

Göçmenlere yardım elini daima uzatan Gençoğlu, tüm bu süreci yönetirken de bireysel düşünmemiş, kararlarını danışarak aldığı ve bu dava uğrunda oluşturulan BAL-GÖÇ'ün kurulmasını sağlamıştır. Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinin Türk azınlığa yapılan baskı ve asimilasyon sebebiyle kriz yaşadığı bu dönemde Mümin Gençoğlu ve

BAL-GÖÇ sürecin merkezinde yer alarak gerek sahadan bilgi alma gerek bu bilgilerin karar vericilere aktarılmasında önemli görevler üstlenmiştir. 1989 Zorunlu Göçü ve sonrasındaki kriz ortamında da yine en ön safta yer alan Gençoğlu bu bağlamda süreçten etkilenen tarafta olduğu kadar süreci etkileyen taraftaki önemli karakterlerden biri olmuştur. 1989 Zorunlu Göçü sürecinden önce kurulan BAL-GÖÇ de bu bağlamda sürecin kolektif unsurunu oluşturmuştur. Bireysel ve BAL-GÖÇ özelinde yaptığı çalışmaların yanı sıra Mümin Gençoğlu, Türk karar alıcıların yaklaşımlarını etkilemede de başarılı olmuştur. 1989 Zorunlu Göçü ile gelen göçmenlerin barınma ve istihdam gibi kısa vadeli sorunlarının çözümünde aktif rol oynamış, onların eğitim ve kültür faaliyetlerinin de iyileştirilmesini sağlayarak adaptasyonun sancısız geçmesini sağlamaya çalışmıştır. Bu bağlamda karar alıcılarla sık sık bir araya gelen Gençoğlu, Türk siyasi liderlerinin karşısına sadece sorunlarla değil, çözüm önerileriyle de gitmiştir.

Gerek anavatana geri dönen göçmenlerin meselelerinin çözümü gerekse hâlihazırda Balkanlar'da ve dünyanın diğer bölgelerinde yaşayan dış Türklerin sorunlarının çözümü için daha proaktif adımlar atmak isteyen Gençoğlu, BGF'nin kuruluş sürecinde de öncü bir misyon üstlenmiştir. Türkiye'deki göçmen derneklerini bir çatı altında toplamak isteyen Gençoğlu, Bursa BAL-GÖÇ'ün yanı sıra İzmir BAL-GÖÇ ve Kocaeli BALTÜRK'ün de katılımıyla BGF'nin Kurucu Genel Başkanı olmuştur. Mümin Gençoğlu'nun bu bağlamda makro ölçekli hayali olan Türkiye'deki bütün göçmen derneklerinin bir çatı altında toplanması hususu ise oğlu Turhan Gençoğlu'nun girişimleriyle kurulan Balkan Rumeli Türkleri Konfederasyonu ile 2005 yılında gerçekleşmiştir.

Balkanlar'daki Türk azınlıklar ve Türkiye'deki göçmenlerin çözümü konusundaki azmi Mümin Gençoğlu'nun aktif siyasi hayata atılmasında belirleyici olmuştur. Buna yönelik geçmiş yıllarda çeşitli girişimleri olsa da asıl odaklandığı dönem 1991 yılındaki Genel Seçimler olmuştur. ANAP'tan milletvekili seçilmiş ve Bulgaristan göçmenlerinin temsilcisi olarak daha aktif bir rol üstlenmiştir. Bu seçimlerle milletin vekili olarak sorunları ve çözüm önerilerini bu kez Meclis'ten dile getiren Gençoğlu'nun kısa süren fakat fazlasıyla etkili olan siyasi hayatının merkezinde yine bu konu yer almıştır. Göçmen meselelerinin çözümünde siyasetin şart olduğunu gören Gençoğlu, Meclis'teki tüm konuşmalarını ve mesaisini de Bulgaristan Türklerinin ve göçmenlerinin meseleleri üzerine gerçekleştirmiştir.

Hayatına birçok mücadele, birçok başarı hikâyesi sığdıran Mümin Gençoğlu, 7 Şubat 1993'te meydana gelen elim bir trafik kazası sonucunda ebediyete göç etmiştir. "Göçmen Babası" kimliği ve çok yönlü karakteriyle verdiği mücadele nedeniyle Bursa'nın, Balkan Türklerinin ve Türkiye'nin önemli bir figürü haline gelmiş, tarihe kalıcı bir iz bırakmıştır. Şüphesiz Mümin Gençoğlu için pek çok husus yazılabilir. Ancak çalışmayı dava arkadaşlarının ve bu dönemin şahitlerinin ifadeleriyle bitirmek yerinde olacaktır. Kendileriyle yaptığımız röportajlarda "Mümin Gençoğlu" denildiğinde zihinlerde oluşan kavramı sorduğumuzda şu anahtar kelimeler ön plana çıkmıştır: "*Kaya Gibi Adam*", "*Eşsiz İnsan*", "*Doğuştan Lider*", "*Sönmeyen Meşale*" ve "*Göçmen Babası*"...

IX. BÖLÜM

TANIKLIKLAR: KENDİSİNİ TANIYANLARIN GÖZÜNDEN MÜMİN GENÇOĞLU

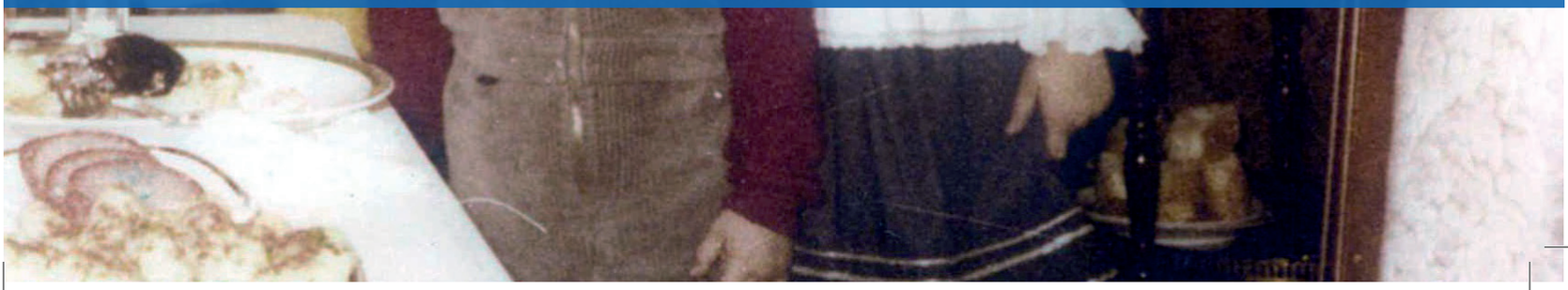

Ayşe Sözüçetin (Kızı)

Bir aile babası olarak Mümin Gençoğlu'nu anlatır mısınız? Kişilik özellikleri, ailesine yönelik yaklaşımı, yoğun iş temposu içerisinde aileye ayırabildiği zaman dilimi...

Babam, yoğun iş temposunda dahi bize muhakkak zaman ayırır, bizimle ilgilenirdi. Bazen kendini çok yorgun hissetse de ailesine ayıracak zamanı hep vardı. Her akşam eve geleceği, bize çikolata getireceği zamanı iple çekerdik. Biz, babamıza saygımızı, sevgimizi hiç yitirmeden büyüdük. Annemizin ve babamızın bize duyduğu sevgiyi de hep hissettik.

Babanızla ilgili "en" unutamadığınız, sizin için "en" özel anınızı anlatır mısınız?

9-10 yaşlarımda iken, Davutkadı İlkokulu daha yapılmamıştı. Her gün Davutkadı'dan Emirsultan İlkokulu'na yürüyordum. Okul sonrası eve gitmektense, tek başıma otobüse binip babamın işyerine gitmeyi çok severdim. Babamın işyeri Geyve Han'da idi. Kapalı Çarşının başında, Geyve Han'ın yanında kitapçılar çarşısı vardı. Oradan kitap almak ve okul araç ve gereçlerini babamla birlikte almak beni çok mutlu ederdi.

Kişilik özellikleri bağlamında nelerden hoşlanırdı/nelerden hoşlanmazdı? Ayrıca belli başlı hobileri var mıydı, boş zamanlarını nasıl geçirirdi? Örneğin sanatsal etkinlikler, tiyatro, sinema vb.

Babam, boş zamanlarında avcılık ile ilgilenmekten ve ailesi ile birlikte piknik yapmaktan çok

hoşlanırdı. Herkese karşı sevgi ve saygı dolu olduğundan dolayı, kendisine karşı da aynı duyguları beklerdi.

Kızı olarak sizinle diyaloğu nasıldı? Neticede kız çocukların babaya olan düşkünlüğü bilinmektedir. Baba-kız evlat ilişkisinde korumacı bir tutum benimser miydi?

Evet, ben hem kız çocuğu olarak, hem de ailenin en büyüğü olarak babama çok düşkündüm. Sadece kız evlatlarına karşı değil, tüm evlatlarına karşı aynı korumacı tutumu benimserdi.

Bulgaristan'da yaşanan asimilasyon sürecinde Mümin Gençoğlu'nun Türk azınlığın haklarını savunmada lider olduğunu görüyoruz. Babanızda nasıl bir ruh hali gözlemliyordunuz? Sizin bakış açınızda genel durum nasıldı?

Babam, baş koyduğu yoldan kesinlikle dönmeyen, inatçı bir adamdı. Çoğunuzun bildiği bir anekdot vardır. 1985'te Bursa Fomara Meydanı'nda *"Avrupa ve dünya, Bulgaristan'da olup bitenleri bizim aracılığımızla öğrenecek"* diyordu. Dediği gibi de oldu. Babam, Bulgaristan'da yaşanan dramın ortaya çıkarılması için büyük çaba harcadı ve ne mutlu ki başarılı da oldu.

Kendisinin siyasete giriş sürecine dair bilgi verir misiniz? Aklında milletvekilliği fikri var mıydı, şartlar mı yönlendirdi? Okuduklarımızdan hareketle "böylesi başarılı bir profile sahip olan biri isteseydi daha önce de girebilirdi" şeklinde bir düşüncemiz var. Göçmen sorunlarının çözümü müydü asıl amacı?

Elbette, babam Bursa'da sevilen, sayılan, nüfuzu olan biriydi. 30 yıldır politik hayatın içindeydi. Sizin de dediğiniz gibi siyasete önceden de girebilirdi ama onun için siyasetten ziyade önemli olan, az evvel de dediğim gibi yaşanan bu dramın tüm dünyaya anlatılmasıydı. Çünkü bu, siyasi parti gözetmeksizin milli bir davaydı. 1991 seçimlerinde kendi bölgesinin dışında, diğer milletvekilleri arasında da en yüksek tercih oyu aldı. Milletvekilliği, bu süreçte olayların meclis gündemine gelmesi ve meclis kürsüsünden de dile getirilmesi açısından da büyük önem taşıyordu.

Meclis faaliyetlerine ilişkin düşüncenizi paylaşır mısınız?

Babam, siyasette ve bir kanaat önderi olarak Bursa'da çok önemli çalışmalara imza attı. Ekim 1991'de TBMM'ye girdi. 7 Şubat 1993 günü hepimizi derinden üzen o kaza sonucu vefat etmeseydi, eminim ki daha yapacak çok işi vardı.

Anneniz hanımefendi, nasıl yaklaşırdı Sayın Gençoğlu'nun yoğun temposuna? Desteğinin açık olduğuna eminiz. Lakin bazen serzenişte bulunur muydu?

Babamın ideallerini gerçekleştirmesinde annemin desteği çok büyüktür. Annem hiçbir zaman serzenişte bulunmadı. Ben de ailenin en büyüğü olarak, kardeşlerimle ilgilenerek anneme destek oluyordum.

Turhan Gençoğlu (Oğlu)

Bir aile babası olarak Mümin Gençoğlu'nu anlatır mısınız? Kişilik özellikleri, aile hayatına yönelik yaklaşımı, ailesine yönelik tutumu, yoğun iş temposu içerisinde ailesine zaman ayırabilme durumu? Nasıl bir figürle karşı karşıyayız?

Rahmetli Bulgaristan'dan sırtında ceketiyle, hiçbir eşyası olmadan gelmiş. Hayata tamamıyla sıfırdan başlamış. Uludağ yollarında amelelik yapmış. Hatta annem bile çalışmak mecburiyetinde kalmış. Benim bile şeftali tarlasında dünyaya geldiğim söyleniyor. Doğum tarihim belli değil. Ben esas Ağustos doğumluyum ama doğum tarihimi Kasım yazdırmışlar. O zamanlar muhtara para veriliyormuş. Muhtara verecek parası bile olmadığı için üç dört ay geç yazdırmış beni. Hayata sıfırın sıfırından başlamış rahmetli. Hayatı çalışmayla geçmiş. Allah nur içinde yatırsın.

O zaman Bursa Ticaret ve Sanayi Odası'nda bir kâtip arıyorlarmış. Osmanlıca yazması olduğu için ve Arapça lisanı da olduğu için babamı Bursa Ticaret ve Sanayi Odası'na kâtip olarak almışlar. Rahmetliyi önce oradaki başarılarından dolayı İnegöl Ticaret ve Sanayi Odası Genel Sekreteri olarak tayin etmişler. Akabinde Ticaret Odası Başkanı Rahmetli Ali Osman Sönmez ile oradan ayrılıp ticari hayata girmişler.

Rahmetli bizim küçüklüğümüz zamanında bizlere çok tutucu ama tam bir babalık yapan, sevecen bir babaydı. Sevecenliğini şöyle söyleyeyim. Ben 7 yaşlarında Uludağ'da garsonluk yapıyordum. Bana garsonluk yaptırırdı, sabahları simit sattırırdı. Bize hayatı öğretmeye çalışan, kendi tırnaklarımızla bir şeyler yapmamızı öğretmeye çalışan bir babaydı. Kendisi sıfırdan geldiği için "*ileride başlarına bir şey gelirse bu çocuklar kendi ayaklarının üzerinde durabilsin*" diye düşünen, bizlere çok önem veren bir babaydı.

Avcılığı çok severdi, beni avcı yapan da odur. Rahmetliyle beraber keklik, tavşan ve ördek avına giderdik. Avcılık resimlerimiz de çoktur.

Bizlere bu kadar yoğun çalışma sırasında da çok ilgiliydi. Hiç unutmuyorum yurtdışına ilk kez gideceği zaman, sabaha kadar "*Ben çocuklarımı üç gün görmeden nasıl yapacağım?*" diye ağladığı günleri hatırlıyorum. Dolayısıyla böyle babacan bir adamdı. Yanına buradan bir tercüman alıp, gidip kendisine oralarda ticaret imkânları arayacak kadar da medeni cesareti olan bir insandı. Tabi, medeni cesaret olmadan bazı şeyleri yapamazsınız.

Ben hiç unutmuyorum mesela, İngiltere'ye üniversiteye gideceğim zamana kadar hayatımda hiç İstanbul'u dahi görmemiştim. Bursa dışına çıkmamıştım. Hatta arkadaşlarım benimle alay ederlerdi. İstanbul'da Yıldırım Beyazıt Lisesi'nde üniversite imtihanlarına girecektik o zaman. Trenle gidelim dediler. Ben orada Boğaz Köprüsü olduğunu bile bilmiyordum. Bana İngiltere'ye giderken Bursa'daki evden ayrılırken: "*Hadi evladım üniversiteyi bitir de gel bakalım*" demişti. Ben hayatımda hiç yurtdışına gitmemiştim. Kendi ayaklarımın üzerinde durayım diye gönderdi. Böyle babacan aynı zamanda da böyle tutucuydu. Mesela ben babamın yanında ilk kez sigara içtiğim zamanı hatırlıyorum. Mısır'da tütün ihalesi vardı. Tütün işlerini devamlı beraber yapardık. Ben ihale sırasında on beş dakikada bir dışarı çıkıyordum. "*Bırak artık. Yurtdışında işimiz olduğunda bari sigarayı yanımda iç de başka zaman içmezsin.*" demişti. Biz babamızın yanında ne içki ne sigara içebilen insanlardık.

Üniversiteyi bitirdiğim zamanı hatırlıyorum mesela. Bu bir babanın çocuğa vermesi gereken şeyler açısından çok önemli bir olaydır. O zamanlar evimizde telefon yoktu. Kulübeye gittim. İngiltere ile Türkiye arasında 3 saat zaman farkı vardı. Kulübede Türkiye'ye telefon yazdırdım. Dört buçuk saat kadar kulübenin başında beklemiştim ancak iletişim kurabilmiştik. İngiltere'nin saatiyle 00.30, Türkiye saatiyle sabah 3.30. Neticesinde "*Baba sınıfımı bitirdim, diplomamı aldım!*" dediğim zaman "*Ben de bir şey var zannettim, sen kendine bitirdin.*" dedi. Bu çok önemli. Böyle bir babaydı.

İş hayatına da beni o hazırladı. Tütün işlerinde yanında yıllarca beni tercüman olarak tuttu. Daha sonra yavaş yavaş bana *"şunları şöyle yap"* demeye başladı. İşine sadık, günde 13-14 saat çalışan biriydi. Amelelik yaptığı zamanlarda annem de kır işinde çalışıyordu. Geceleri de o gün kazandığımız parayla tuğlamızı, çimentomuzu alıp hep beraber çalışarak kendi evimizi yapmaya çalışırdık. Kardeşlerimle biz de su taşırdık. Gece gündüz çalışırdı. Allah razı olsun.

İşini seven, çok namuslu biriydi. Kesinlikle ve kesinlikle ağzından bir şey çıktığı zaman senetten daha önemliydi. Bizlere "sözünüze sadık ve çalışkan olacaksınız" diye öğütler verirdi. Bunu kendisi de uygulardı zaten. Ailesini severdi ama otoriter bir babaydı. Sevdiğini gerçekten hissettirmezdi. Eski Osmanlı babalarının türünden bir babaydı. Gelenekselci bir babaydı ama devamlı yurtdışına seyahat ettiğimiz için biz onunla arkadaş gibiydik de... O gelmeden kesinlikle evde kimse yemek yiyemezdi. Böyle bir aile reisiydi. Babacandı ama otoriterdi. Tutucu bir aile babasıydı. Saçlarımızı uzatamazdık mesela.

Babanızla ilgili unutamadığınız bir anınızı anlatır mısınız?

Yıllarca rahmetli babam, ben İngiltere'de okurken bile, yaz tatillerinde bana hiç tatil yaptırmadı. Bir gün Burgaz'da deniz kıyısında kalacaktım onu bile burnumdan getirmişti. Devamlı çalıştırırdı. Üniversiteyi bitirdikten hemen sonra onun yanında asistan gibiydim, dediklerini yapardım. O zamanlar bütün işimiz tütün işiydi. Tabii asimilasyon sırasında olan olaylardan dolayı biz meslek değiştirmek mecburiyetinde kaldık.

"Bana bunu sormadan yapma" derdi hep. Telefonla konuşurduk. Bir gün hiç unutmuyorum. Mısır'da tütün işi yapıyoruz. Ben Kahire'de Sheraton Oteli'ndeyim. Arapçayı da Mısır'da öğrenmiştim. Gençliğim, 20'li yaşlarım hep orada geçti. Yine bir gün bir işle ilgili babama danışmam gerekti, telefon ettim. Zamanın şartları dolayısıyla beş, beş buçuk saat falan bekledim, sonra telefonu ancak düşürebildim. "*Baba böyle bir sorun var. Bu işi nasıl yapayım, ne dersin?*" dedim. "B*ana bak! Bana soracaksan oraya niye gittin? Ne istiyorsan onu yap. Kendi kararını kendin ver*" dedi. Bunu hiç unutamıyorum. Kahire Sheraton Oteli'ndeki oda bana dar gelmişti. Çünkü artık ondan sonra işleri tamamen bana bırakmıştı, o anımızı unutamıyorum.

Mümin Gençoğlu, kişilik özellikleri bağlamında nelerden hoşlanırdı, nelerden hoşlanmazdı? Avcılık dışında ön plana çıkan belli başlı hobileri var mıydı? Boş zamanlarını nasıl geçirirdi?

Çok boş zamanı yoktu. Avcılık ve balıkçılık hobileriydi. Aynı huy bende de var. Bir fırsat olduğu zaman balığa veya ava giderdik. Avda da güzel bir anısını anlatayım. Çok güzel, değişik bir insandı. Paylaşımcıydı ama her zaman çocuklarının önünde olmayı seven bir adamdı. Bir gün Afyon Eber Gölü kıyısında avcılık yapıyorduk. Saat 4'te kıyıda buluşuruz dedik. Benim avladığım ördekler onun avladıklarından üç tane fazla olunca "*o zaman senin oraya ben gideyim*" dedi. Avcılık ve balıkçılığı çok severdi. Çocuklarıyla akşam yemeğinde beraber olmayı çok severdi. Bizim en büyük özelliğimiz şartlar ne olursa olsun evde sabah kahvaltısında mangal yapmaktı. En büyük zevki oydu.

Yalanı hiç sevmezdi. Bir de enteresan bir şekilde sporu hiç sevmezdi. "*iki direğin arasından top geçince ne olacak?*" derdi. Bir gün İngiltere'deyken bana haber geldi: Babam Bursaspor Başkanı olmuş. Ben İngiltere'de iyi futbolcuydum. Oldukça şaşırmıştım tabi bu duruma. Bursaspor Başkanı olduktan kısa zaman sonra bir maç esnasında

bizim Bursasporlu sol bek Haluk kendi kalesine gol attı. Babam "*Gol*!" diye ayağa kalktı. "Otur Mümin Ağabey" dediler. "*Bizim adam gol attı ya*!" dedi. Ama çok iyi bir yönetici olduğu için -ki önemli olan iyi bir yönetici olmak- onun zamanında tarihinde ilk defa Bursaspor Avrupa Kupası'nda çeyrek final oynadı.

Farklı ortamlarda Mümin Gençoğlu ile birliktesiniz. Aile ortamında, iş ortamında, dışarıda. Sadece baba-oğul değil aynı zamanda bir arkadaş olma durumu da söz konusu.

Arkadaştık zaten. Benim babamla kavgamı görseniz "ömür boyu yüz yüze bakmazlar" derdiniz. Yarım saat sonra ya o benim yanıma gelir ya ben onun yanına giderdim. Tartışmalarımız, kavgalarımız hiçbir zaman uzun sürmezdi.

Mümin Gençoğlu'nun iş yaşamına ilişkin vizyonu neydi? Hayalleri gerçekleşti mi?

Ben hayallerinin çoğunun gerçekleştiğini düşünüyorum. Sanayiciliği hiç sevmezdi. Ticaretin ülkemize daha faydalı olacağını düşünen bir insandı. Biz Türkiye'deki ilk çocuk bezi fabrikasını kuracaktık, o zaman yoktu. "*Sizi Avrupa'ya gönderdik, züppe oldunuz*." diyerek bizi engellemişti. Penguen'in açılışına kadar doğru dürüst hiç gelmedi. Hatta bağırırdı. "*Dilim dönmüyor. Penguen diye ad mı olur, konserve donmuş mu olur*!" derdi. Rahmetli Turgut Özal Penguen'in açılışını yapmıştı. Özal: "*Mümin, senin oğlanlar çok güzel iş buldu. Türkiye'de ithalatı olmayan, ithal girdisi sıfır olan, ihracata dönük olan ve hammaddesi* Türkiye'de olan işin önü çok açıktır." dediği zaman rahmetli babam da "Öyle mi?" falan dedi. Özal bize döndü dedi ki "a*dı da penguen ne güzel ya! Adamın aklına donmuş gıda geliyor.*" Babam da "*yahu dilim dönmüyor Sayın Cumhurbaşkanım*" dedi. Sanayiciliği pek sevmezdi ama Penguen'i sonradan çok sevdi. Penguen'de 10 bin kayıtlı çiftçi vardı. 50 bin kişiye ekmek kapısı olduğu için o işten çok onurlandı.

Bence belli bir yerde bulunan bir kişinin hedefi bitmez. Ama sıfırdan, açlıktan oralara geldiği için hedeflerini gerçekleştirdiğini düşünüyorum. Balkan Türkleri için bir şeyler yapmak babamın en büyük hedefiydi. Onunla ilgili de çok güzel şeyler yaptığını düşünüyorum.

1989 Göçü'nden evvel Türkiye'ye ilk gelenler hiçbir yerde iş bulamıyorlardı. Bizim tütün depolarımızın tamamı Bulgaristan göçmeni kardeşlerimizle doldu. Yalnızca onlarla da bırakmadı. Rahmetli babam birçok illerdeki işyerlerini arayarak onların işlere alınmaları için telkinlerde bulundu. Gelenler için kolay değildi. Orada ilkokul müdürü olan bir insan geliyor burada şoförlük yapıyor örneğin. Böyle zor günlerdi. Bu insanlara çok ciddi kucak açtık. Ailece elimizden geleni yapmaya çalıştık.

"*Ben bu ülkeye ceketimle geldim*" diyerek siyasete adım attı. Adalet Partisi'nde başkan yardımcılığına kadar yükseldi. Kâtip olarak girdiği BTSO'da Meclis Başkanlığı yaptı. Topluma dönük, topluma direkt fayda sağlayabileceğini düşündüğü sosyal faaliyetleri seven bir insandı.

Mümin Gençoğlu'nu BAL-GÖÇ'ü kurmaya iten ana sebep neydi?

BAL-GÖÇ'ü kurmadan evvel, ben İngiltere'de üniversite okurken bile, bizim Bulgaristan'daki soydaşlarımızla ilişkilerimiz her zaman devam etti. Buradan uçakla gideceğimiz yerlere arabalarla gittiğimiz zamanları hatırlıyorum. İki tane Kuran-ı Kerim'i, iki tane alfabeyi yolda bir yere bırakırdık. Onlar orada köylere giderlerdi. Bulgaristan'daki birçok kardeşimiz, haber almak için onları yurtdışı üzerinden aradığımızda daha rahat olurdu. Buradan arandığı zaman telefonlar dinleniyordu.

1984 yılında Bulgaristan'dan asimilasyonla ilgili olarak bize devamlı haberler geliyordu. "Bunlarla ilgili ne yapalım, nasıl edelim?" diye düşünürdük hep. Yurtdışından onları arıyoruz, onlardan haberler geliyor. Babam durduğu yerde duramıyordu tabii. Bize Zülkef Yeşilbahçe, Ali Osman Cesur ve bir iki arkadaş geldiler. "*Mümin Ağabey, gel bir dernek kuralım. Kime gitsek herkes 'hayır' diyor*" dediler. Çünkü bazı sanayiciler *"benim Bulgaristan'da işlerim var"* gibi gerekçelerle dernek işine yanaşmamışlardı. Biz "*hayatımızı veririz bu işe!*" dedik.

Bizim de orada tütün işlerimiz vardı. Derneği kurduktan ve çalışmalara başladıktan sonra bütün tütün işlerimiz bitti tabi. Özellikle Demir Perde ülkelerine yapılan bütün tütün işlerimiz bıçak gibi kesildi. Babama *"Mümin Bey, bu davayı bırak. Sana hangi ülkeden ne istiyorsan onları verelim"* şeklinde çeşitli teklifler yapıldı. Ama yılmadan derneği kurdular. BAL-GÖÇ'ün kurulmasındaki ilk amaç bu mezalimi Türkiye'ye ve dünyaya duyurmak oldu.

1985-1989 arası dönemde bu işe baş koymuş, hatta meslek değiştirmek durumunda kalmış olan Mümin Gençoğlu bu süreci hangi motivasyonla ve psikolojik etmenlerle yürüttü?

Öncelikle ailece çok büyük bir korku içerisindeydik. O zamanlar basında hep okuyorduk, zehirli iğneler çıkmıştı. Gerek Türkiye'de yürürken gerekse de yurtdışında işlerimiz icabı Avrupa'ya gittiğimiz zaman korkuyorduk.

BAL-GÖÇ'ü kurarken en dikkat ettiğimiz şey şu oldu: "Balkan Göçmenleri Kültür ve Dayanışma Derneği". BAL-GÖÇ'ün ismini koyarken ben ve babam oturduk, şunlara dikkat ettik: Türk kelimesinin geçmemesi ve İngilizceye kolaylıkla tercüme edilmesi. Bunun sebebi şu oldu: Avrupa'ya gittiğiniz zaman Türk olarak değil, etnik bir azınlığa yapılan mezalim olarak açıklıyorsunuz durumu. Orta Doğu'da Türklükten bahsetmeyip, oradaki Müslümanlara yapılan mezalim olarak açıklıyorsunuz. Bizim için önemli olan amacımıza ulaşmak için ne gerekiyorsa onu yapmaktı. İngilizcesi: "Balkan Immigrants Cultural and Solidarity Society" İngilizcesini yazan da benim. Türkçeden İngilizceye tercümesinde de dikkat ettik.

Dünyaya duyurmak kolay olmadı. Yapılan mezalimle ilgili bize gelen bazı senatörler, bazı örgütler oradaki kardeşlerimizi silahlandırmak istediler. Böyle bir art niyet de vardı. Onları birbirine kırdıracaklardı. Yüce Türk Devleti Dışişleri Bakanı'ndan Allah razı olsun. Her konuda bize büyük destek verdi.

Bize Avrupa'da İnsan Hakları ve Af Örgütü'nden insanlar geldi. Onlara misaller verdik. AGİK toplantılarına gittik. Ayrıca İslam Örgütü'ne de gittik. Örneğin, Kahire El Ahram Gazetesi'ne gittik ve durumu anlattık. Gazete ikinci manşetten "*Bulgaristan Müslümanlarını kurtaralım*!" manşetini attı. O haberin çıktığını gördüğümüzde çok mutlu olmuştuk. Ardından İslam Örgütü konuyu gündemine aldı.

Viyana'da Hofburg Sarayı'nda AGİK toplantısı vardı. O dönem Mesut Yılmaz Dışişleri Bakanıydı. Bizden bir gün sonra gelecekti. Biz Bulgaristan'dan kaçak gelen üç Türk kardeşimizi yanımıza aldık. Türkiye'den özel pasaportlar çıkarıldı ve Viyana'ya gittik. Bulgarlar "*Bulgaristan'da Türk yoktur. Bulgaristan'da Pomak Müslümanlar vardır*" iddiasında bulunuyordu. Biz de bunun aksini ispatlamaya çalıştık.

Yetkililer "*Sizi içeri sokamayız*" dediler. "*Biz niye geldik o zaman*?" dedik. "İçeri girmeniz için ya devlet yetkilisi olmanız lazım ya da basından olmanız lazım." dediler. O dönem Hakimiyet Gazetemiz vardı. İçeri girebilmek için o sarı basın kimlik kartlarını kullandık. Kimliklerin üzerinde "Press" de yazıyordu. Yanımıza her ihtimale karşı resimleri ve mühürleri aldık. Ben bizim basın kartlarını aldım, daktiloda teker teker doldurdum. "Press" adı altında ertesi gün içeriye basın kartlarıyla girdik. Biz her yere "*Bulgaristan'dan canlı, mezalimden şunlar geldi*" gibi belgeler dağıttık. "*Bulgaristan'daki mezalimden size canlı şahitler getirdik... Azınlıklara yapılan asimilasyonun canlı şahitlerini getirdik*" dedik.

Her ülkenin basın masasına İngilizce şekilde, *"şahitler getirdik"*, *"şu saatte toplantı var"* diye yazı bıraktım. Basın toplantısı başladı. Ben o zaman küçüğüm, hayatımda basın falan çok görmemiştim. İçeride Japon televizyonundan tutun Amerikan televizyonuna kadar birçok basın mensubu var. Babam anlatıyor, ben tercüme ediyorum. Heyecandan terliyorum da. Biz anlattık sonra benim yanıma basın geldi yine. Ertesi gün bütün televizyonlara çıktı, dünyaya duyurmuştuk. Basın toplantısı bittikten sonra biz otururken bir iki basın mensubu daha geldi. *"Sizin ülkenizde de benzerleri yapılıyor"* dediler. *"Valla biz bilemeyiz biz sivil toplum örgütüyüz"* dedik. "*Siz devletten değil misiniz*?" dediler. "*Değiliz*" dedik. Bizi yaka paça dışarı attılar. Ama biz amacımıza ulaştık. Bütün dünyaya duyurduk.

Ertesi gün de Bulgaristan Dışişleri Bakanı'nın orada basın toplantısı vardı. Babam oraya tek başına kaçak girdi. Bakan: "*Bulgaristan'da hiç Türk yoktur, Pomak Müslümanlar vardır*" dedi. Babam, gazetecilerin arasından fırladı. Bulgarca "*Benim adım Mümin Gençoğlu, Bulgaristan Cebel'in Yiğitler* köyünde doğdum ve öz be öz Türküm, Müslümanım!" dedi. Basın da bunu çekince Bulgaristan Dışişleri Bakanı basın toplantısını terk etti. İslam Konferansı'ndan da destek aldık. Diğer dünya ülkelerinden de insan hakları dolayısıyla desteği aldığımız zaman asimilasyon dünyaya duyuruldu ve 1989'daki göç süreci otomatik olarak başlamış oldu. Biz amacımıza ulaştık.

1987'de Balkan Türkleri Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu(BGF)'nun kuruluş sürecindeki amacı anlatır mısınız?

Amaç Türkiye'deki aynı amaçlı derneklerin tek bir çatı altında toplanmasıydı. Bu yüzden federasyon ve daha sonra babamın en büyük hayali olan konfederasyon kuruldu. Hedef Balkanlar'daki ve Türkiye'deki kardeşlerimize belli bir amaç doğrultusunda faydalı olabilmekti. Hizmetlerin yukarıdan, tek elden yapılmasında büyük fayda vardı. Bu yüzden federasyona gidildi. BAL-GÖÇ'ün öne çıkmasıyla federasyonun olmadığı iller de işbirliğine gittiler.

Naim Süleymanoğlu'nun Türkiye'ye geldikten çok kısa bir süre sonra BAL-GÖÇ'te Mümin Gençoğlu tarafından ağırlandığını görüyoruz. Bu süreçteki gözlemleriniz nelerdir?

Naim Süleymanoğlu gelmeden evvel de geldikten sonra da rahmetli babamın bu süreçle ilgili çok büyük emeği olmuştur. Aysel Hanımla ilgili olarak da aynı şekilde çok emeği olmuştur.

1989 Zorunlu Göçü sürecinde Mümin Gençoğlu nasıl bir politika izledi, hükümete nasıl tavsiyelerde bulundu? O süreçte nasıl bir başkan ve aynı zamanda sizin gözünüzde nasıl bir baba figürü vardı?

Öncelikle şunu söyleyeyim. Bir yerde başkanlık yapmak, özellikle böyle bir yerde başkansanız yalnızca sorunları devlet büyüklerinize söylemek bence iyi bir başkanlık değildir. Yapılması gereken sorun ve çözümüyle birlikte gitmek. Herkes sizin kadar Balkan davasının içinde olmayabilir. Ama siz devlet büyüklerimize "*sorun budur, bu sorunun çözümü de şudur*" şeklinde giderseniz o zaman işin çözümü çok daha farklı olur.

Bulgaristan tarihine kara leke olarak geçen asimilasyon süreci ve akabinde de zorunlu göç... Bu insanlar bulundukları topraklarından kopartıldı. Rahmetli babam ve BAL-GÖÇ öncelikle Ankara ile çok büyük bir koordinasyon içerisindeydi. Bilfiil Sayın Özal babamla direkt temastaydı. Edirne'de kurulacak çadırlarından tutun bu kişilerin Türkiye'deki çeşitli illere gelişine, geldikleri zaman barındırılmalarına, okullara, iş sahibi olmalarına ve oryantasyonlarına kadar çaba sarf edildi. Oradaki yetişme ortamıyla buradaki ortam da çok farklıydı. Dolayısıyla kişilerin buraya alışma sürecinde oryantasyonlarına kadar çok ciddi çalışmalar yapıldı. Rahmetli babam ve BAL-GÖÇ'ün bütün yöneticileri çok çaba sarf etti.

Bu arkadaşlarımızın içerisinden başka ülkelere gitmek isteyen kardeşlerimize de yardım edildi. Mesela bir kardeşimiz eşini alamıyordu. Avustralya'ya gitmesi gerekiyordu. Eşini de Bulgaristan'dan Avustralya'ya aldırabildi. Bunlar da organize edildi.

Bu kardeşlerimizin denkliklerinin hallolması, mesleklerinin kabul edilmesi gibi sorunları vardı. Tabii bu, kardeşlerimiz için çok önemliydi. Bunlarla ilgili çok önemli süreçler oldu. Rahmetli babamın işlerle bir ilişkisi kalmadı. İşleri bıraktı, tamamen bu işe odaklandı. Bu faaliyetlere kendisini adamıştı ve bunları severek yapıyordu. İmanla, inanarak yaptığı bir faaliyetti. Ayrıca yüce Türk milleti bize çok destek verdi. Türk

milletinin vermiş olduğu destekle ve sabırla bu kardeşlerimizin buraya irtibatları da zaman içerisinde sağlandı. En önemli şeylerden bir tanesi buydu.

Bu süreçte insanlarda BAL-GÖÇ'ün Devlet adına özel olarak 1989 göçmenlerine tahsis edilmiş bir devlet kurumu olduğu gibi bir algı, imaj oluştuğu dikkat çekiyor. Adeta göçmenlerin zihninde BAL-GÖÇ, devlet kurumuymuş gibi bir algı var.

Bu yalnızca Türkiye'de değil aynı zamanda Bulgaristan'da da bu şekildedir. Mesela Bulgaristan'a dönemin Başbakanı Mesut Yılmaz'la beraber bir devlet ziyareti olacağı zaman, Bulgar televizyonu iki gün öncesinde bana gelmişti. "*Efendim, Sayın Mesut Yılmaz, Atlantik Kulübü'ne gelebilir mi?*" diye bir soru yönelttiler. Atlantik Kulübü nereden çıktı, hiç bildiğim bir şey değildi. "*Solomon Pasi, Atlantik Kulübü Başkanı*." dediler. Müsaade isteyip dışarı çıktım. Bu arada biz bir dönem sonra bahsettikleri Solomon Pasi'nin Dışişleri Bakanı olacağını duymuştuk, o yüzden bu toplantı çok önemsenmişti ve yapılacak olan toplantıya katılmakta fayda vardı. Cevaben "*büyük ihtimalle gelecektir*" dedik. "*Geldiği zaman bize Bulgaristan'ın NATO'ya girmesiyle ilgili bir konuşma yapabilir mi*?" dediler. Bulgaristan'ın o dönemde NATO'ya girme durumuyla ilgili konunun, Türkiye tarafından desteklenip desteklenmeyeceğini merak ediyorlardı. "*Siz isimleri geri verirseniz, sosyal haklarla ilgili şunları yaparsanız, mezardaki isimler tekrar değişirse, şu şu hakları verirseniz o zaman yapabilir*" dedik. "*Tabii yaparlar, niye vermesinler*?" dediler. Sonra onlar da gidip telefonla bir yerleri aradılar. Kısacası biz BAL-GÖÇ olarak zaman zaman iki ülkenin arasında birçok konuda arabuluculuk yapmış olduk.

Yani BAL-GÖÇ Genel Başkanı rahmetli babam ve babamdan sonra benim zamanımda da böyle bir imajın oluşması doğaldır. Çünkü BAL-GÖÇ o kadar büyük anlaşmalarda arabuluculuk yaptı ki... Dolayısıyla bu vasfa sahip olmasını da çok normal olarak karşılıyorum.

ATAKA'nın yayın organlarında bilhassa "Bu işin arka planında Gençoğlu ailesi var" şeklindeki söylemleri özelikle 2012, 2013, 2014'te BAL-GÖÇ ile ilgili faaliyetlerde dikkat çekici.

Ben size bir şey söyleyeyim, deminki dediğinizle ikisini birbirine bağdaştıracağım. Ben Bulgaristan'ı şöyle adlandırırım. Bulgaristan bizim komşumuz, dostumuz, ortak çıkarlarımız olan bir ülkedir. Ama başına gelen politikacıların yapmış olduğu hatalardan dolayı bazen böyle şeyler olsa bile biz onlarla kardeşiz.

Mesela Bulgaristan'da büyük bir açlık oldu. Bu açlıkla ilgili olarak bize Türk kardeşlerimizden haberler geldi. Ankara buradan iki veya üç tır yiyecek göndermiş ama yardımlar Sofya'da Kızılhaç'a gitti. Sofya'da Kızılhaç'la giden bütün yiyecekler Bulgarlara dağıtılmış. Bizim kardeşlerimize ise hiçbir yardım gelmemiş. Biz araştırdık, formüller bulduk. Öğrendik ki kardeş belediyeden kardeş belediyeye 10 bin dolara kadar yapılan her şey direkt belediyeye gidiyor ve herhangi bir şekilde Bakanlar Kurulu iznine lüzum olmuyor. Biz bu formülü bulduk. Yıldırım, Cebel'le kardeş belediye oldu. Yardımlar bu sayede yapılabildi. Bir gecede 33 tır yiyecek topladık. 5 tır Penguen'den

gerisini de kardeş belediyelerden olmak üzere oluşturduk. 33 tır yiyeceği Yıldırım Belediyesi'nden Cebel'e, Nilüfer Belediyesi'nden Bulgaristan'daki kardeş belediyeye teker teker gönderdik.

Edirne Ticaret Odası bize telefon açtı. *"Bir tır yiyecek bulduk. Bulgaristan'a göndermek istiyoruz, gönderemiyoruz. Nasıl gönderelim?"* dediler. Kardeş belediye bulun ama 10 bin doları geçmeyecek dedik. Aslında gönderdiğimiz 25 bin dolarlık şeyler ama 10 bin dolar gösteriyoruz. Ankara da zaten Gençoğlu'nun üç kuruşa tenezzül edecek bir adam olmadığını, önemli olanın bu formülün aşılması olduğunu biliyordu.

Medya mensubu arkadaşları ayarladık. Cebel'e geldiler. Gıda dağıtımında *"Türk – Bulgar ayrımı yapmadan dağıtacaksınız"* dedik. Ertesi gün Bulgaristan televizyonunda "*Bize kimse sahip çıkmadı, Türk-Bulgar ayrımı yapmadan Türkiye sahip çıktı*" haberleri olmuştu. Televizyonlarda, haberlerde BAL-GÖÇ'ün ismi geçmeye başladı. Biz iki ülke arasında "dostluk köprüsü" olarak bir şeyler yapmaya çalıştık. Doğal olarak BAL-GÖÇ ön plana çıktı. Bir de yardımlarımız direkt köylerimize gidiyordu, en önemlisi bu.

Mümin Gençoğlu'nun siyasete giriş sürecine dair bilgi verir misiniz? Siyasetteki ana amacı kaynağı göçmen sorunlarının çözümü müydü?

Evet, şimdi ben şöyle söyleyeyim. Rahmetli babam, bir defa Adalet Partisi'nde rahmetli Süleyman Demirel'e başkan yardımcılığı yapmıştı. Yani zamanında bayağı aktif bir politikacıydı. Ondan sonra bir daha politikaya pek girmedi. Ticarete yöneldi. Sonrasında Bursaspor Başkanlığı ve sonrasındaki süreçte de BAL-GÖÇ. BAL-GÖÇ ile birlikte bu mezalimle ilgili yapılan şeylerde belli bir amaca ulaşıldıktan sonra da soydaşlar babama hep bir şeyler sormaya devam ettiler. Rahmetliye "Mümin Ağabey" veya "Mümin Aga" derlerdi. "*Bizim Ankara'da bir tane temsilciliğimiz yok. Tamam, senin bulunduğun konumdan dolayı bizler hiçbir zaman yalnızlık hissetmiyoruz. Sen hep bakanlara, başbakanlara cumhurbaşkanlarına, meclis başkanlarına ulaşabilen birisin. Zaten onların da, yüce Türk milleti hükümetinin de, devletin de bize desteği var. Bu desteği sağlamakta sen de bize yardımcı oluyorsun ama bizim direkt olarak temsil edilmemiz gerekiyor*" diye rahmetliye baskı yaptılar.

Tekrar siyasete girişiyle ilgili olarak bizimle konuşmasını hiç unutmuyorum. "Çocuklar, ben Bulgaristan'dan sırtımda bir ceketle buraya geldim. Nere*den nereye, neler yaptık. Cenab*ı Allah bana bunları yapmayı nasip etti. Şimdi ben biraz da gidip yüce Türk milletinin, ülkemin vermiş olduğu kararlara sahip çıkabilmek ve soydaşlarımın sesini de Ankara'da direkt olarak duyurabilmek için milletvekili olmaya karar verdim. Ne dersiniz?" dedi. Bizler de ailecek: "*Baba, zaten sen kaç senedir doğru dürüst işlerin içerisinde değilsin. Sen böyle bir göreve gelirsen biz onur duyarız. Senin işlerde herhangi bir eksikliğin olursa da onların hepsini biz tamamlarız*" diyerek rahmetliyi destekledik. Ailesine danışmadan da bunu yapmadı. Hep beraber yaptık. Çünkü tek başına verilecek bir karar değildi, herkesin vereceği bir karardı. Çünkü hayatını orada idame ettirmesi gerekiyordu, Ankara'da daha çok kalması gerekiyordu, buradan uzaklaşması gerekiyordu.

Peki meclis faaliyetlerine ilişkin olarak... Milletvekili olduktan sonra kendisinin meclisteki faaliyetleri, performansı, basına yansıması, sizin kulağınıza gelen hususlar... Sizde nasıl bir his uyandırdı?

Yani ben şunu söyleyeyim. Evet, zaten rahmetli babam partilerin başındaki kişilerle çok yakından ilişkili olan bir insandı. Rahmeti babamın savunduğu davayla Ankara da çok yakından ilgilendiği için her türlü desteği buluyordu. Ama meclis konuşmalarına baktığımda kürsüde yapmış olduğu konuşmaların tamamına yakını Bulgaristan göçüyle ilgili. Bu da oraya gitmekteki amacını ortaya koyuyor bence.

Sizinle baba-oğul sohbetlerinde siyasi hayata dair olan hususlardan bahseder miydi? Görüşür müydü? Fikirlerini paylaşır mıydı? Neleri eleştirirdi siyasete dair?

En çok şunu beğenmezdi, hep konuştuğu şey oydu. Yani gerçekten de ben burada birçok milletvekillerini tenzih ederek konuşuyorum. Amacım kimseyi rencide etmek değil. Yani kötü olan şey şu derdi: "*Grup kararı- kaldır eli, indir eli*". Gerçekten böyle olmasa çok daha iyi olurdu derdi. En çok tenkit ettiği şey oydu.

"Benim, grup kararı olsa bile o fikri gerçekten sevmiyorsam açık ve net olarak bunu kendi partime de ifade etmem lazım, ifade etmem gerekir. Yani siyah olan şeye ben beyaz diyorsam grup kararı da olsa benim o milletin vekili olarak onun gerçek rengini söyleyebilmem lazım. Ama grup kararı olduğu zaman bunu böyle yapamamak gerçekten güzel bir şey değil. İleride ülke bunun çok acısını çeker" diye hep söylerdi.

Anneniz Hanımefendi, Mümin Gençoğlu'nun bu faaliyetlerine nasıl yaklaşırdı? Desteğinin açık olduğuna eminiz ama bazen serzenişte bulunur muydu?

Şimdi şöyle. Annem de Bulgaristan'dan zorluklar içerisinde gelmiş ve büyük zahmetler yaşamış burada. Annem de ilk zamanlar çalışmaya kır işlerine, şeftali toplamaya giderdi. Allah razı olsun. Ama rahmetli babamın zaten BAL-GÖÇ faaliyetleri başladıktan sonra daha da yoğun çalışmaya başladı, gecesi gündüzü yoktu. Annem babamı zaten pek göremiyordu. Dolayısıyla babam milletvekili olduktan sonra Ankara'ya gitmesiyle gitmemesi arasında pek bir fark yoktu. Ama annem de bu yüce davanın ne olduğunu bildiği için sesini çıkarmıyordu. Anadolu kadını, Balkan kadınlarını bilirsiniz. Annem de bu olaya gerçekten inanan bir insandı. Ama annem babamı görememekten çok mutlu muydu dersen mutlaka mutlu değildir. O da üzülüyordur ama pek belli etmedi. Ama hiç göremiyordu, onu biliyorum. Hele Ankara'ya gittikten sonra ancak haftada bir iki gün maalesef.

Vefat haberini aldığınızda neredeydiniz? Bu süreci nasıl atlattınız? Bir de cenaze merasimi çok geniş katılımlıydı. Oradaki gözlemleriniz nelerdi? Aktarır mısınız?

Rahmetli Mesut Yılmaz'ın Özel Kalemi Sevgi Abla o akşam bizim Uludağ yolundaki evimizde misafirimizdi. Ben, Sevgi Abla, eşim bir de bir kişi daha vardı galiba. Onlar dağa tatile gelmişlerdi, birlikte yemek yedik, sonra onlar otellerine gittiler. Uludağ yolundaki evimizdeydim yani.

Adnan Kahveci ağabeyimiz rahmetli olduğu zaman babamla telefonda "*madem cenazeye gideceksin, Bursa'ya hiç gelme*" diye konuşmuştuk. "*Tamam demişti*" o da fakat sonradan öğrendik ki bir şey çıkmış, Bursa'ya gelmiş.

Sabah erken saatte Cavit (Çağlar) ağabey, kardeşim Orhan'ı aramış. *"Baban Eskişehir yolunda trafik kazası geçirmiş. Bir an evvel yanına gitseniz iyi olur"* demiş. Sonra beni aradılar tabi ben babamın ağır yaralı olduğu haberini aldığım zaman Uludağ'dan Bursa'ya bir inişim var... Dağ yolundan inerken bir iki arkadaşımı arayarak "*eve sahip çıkın, çocuklarıma bakıverin. Siz yanlarına gidin, biz hemen gidiyoruz*" diyerek yola çıktık.

Tabii öyle farklı bir duygu ki bu... Bir akşam evvel konuşuyorsunuz, ne hastalık var ne bir şey var. Dolayısıyla çok kötü bir duygu. Biz eve uğramadan arabaya bindik. Tam Mezitler Boğazı'nda yukarıya çıktık, radyo açıktı. Radyo, rahmetli babamın biyografisini veriyordu. Biz o ana kadar tabi hala ağır yaralı olarak değerlendiriyorduk. Orada onun rahmetli olduğunu öğrenmek hayatımda benim herhalde başıma gelen en acı şeylerden bir tanesi. Eskişehir'e gittik hep beraber. Allah nur içinde yatırsın. Çok büyük acıydı hepimiz için.

Trafik kazasında rahmetli olan arkadaşının cenazesine giderken, kendisinin trafik kazasında rahmetli olması... Takdir-i İlahi... Yapacak bir şey yok. Çok üzülmüştüm. Bir de onun rahmetli olduğunu radyodan duymak çok kötü bir şeydi.

Cenaze töreninin çok kalabalık olduğu görülüyor...

Evet, çok. Yani Bursa tarihinde öyle bir cenaze görülmediği söyleniyor. Rahmetli dava adamıydı. Herkesin çok sevdiği bir insandı, babacan bir adamdı. Herkesin bir "merhaba" dediği zaman tebessümle andığı bir insandı. Öyle sevilen bir insandı. Rabbim nurlar içinde yatırsın. Cennet mekân olsun. Ben zaten cenazeyi hatırlamıyorum. Bir ara Mesut Bey geldi. Onunla beraber oturduk. Meclis'e gitmiş oradakiler. Rahmetli Süleyman Demirel falan da vardı. O meclisi hiç unutamıyorum. Mecliste yapılan cenaze töreni, tüylerimi diken diken eden törenlerden bir tanesidir.

Peki, vefattan birkaç gün sonra Bursa'ya döndüğünüzde bu süreci nasıl atlattınız?

Ben hayatımda her şeyin hesabını yaptım ama babam olmadan bir hayat hesabını hiç yapmadım. Benim için hem bir baba hem bir arkadaş hem de bir dosttu. Şu odaya iki veya üç sene hiç girmedik. Vefatından beş yıl sonra mı ne girdik, oturduk. Beş sene sonra bu ailenin büyüğü olarak koltuğuna ondan sonra oturdum.

Beş sene falan oturmadım, hiçbir giysisine yıllarca dokunamadım. Allah kimseye böyle bir şey göstermesin. Trafik kazasında birden, aniden sevdiğin birini kaybetmek kadar kötü bir acı yok.

Adını yaşatmak için elimizden geleni yaptık. BAL-GÖÇ'ün başına bile ben hemen geçmedim, daha sonra seçimle geldim. Hani "*babadan oğula geçmedi*" desinler diye. Eksik olmasınlar caddelere, meydanlara, okullara ismi verildi. Biz de onu yaşatmak

için elimizden geleni yaptık. Kaç sene oldu hala rahmetlinin mezarı başında sevenleri var. Herkes bir şeyler hissediyor ki geliyorlar. Bu kalpte olan bir şey. Demek ki insanların gönüllerini fethetmiş bir adam. Ona "*Göçmen Babası*" derler. En büyük özelliği geldiği toprakları hiçbir zaman unutmaması olmuştur.

En büyük amaçlarından biri de Balkan ve Rumeli Türklerini, tüm Türkiye'de örgütlemekti. Çok şükür Konfederasyonu kurmak bana nasip oldu. Kabrinde huzur içinde dinlensin.

Nurcan Gülerer (Kızı)

Bir aile babası olarak Mümin Gençoğlu'nu anlatır mısınız? Kişilik özellikleri, ailesine yönelik yaklaşımı, yoğun iş temposu içerisinde aileye ayırabildiği zaman dilimi vs.

Babam kimdi? Bu soruyu kendi kendime çok sordum. İnanın babamı anlatmak değil, yaşamak gerekli. Sözlerle ifade edebilmem çok mümkün değil. Rahmetli babam, tek kelimeyle mükemmel ve daha da önemlisi çok zekiydi. Ayrıca fedakâr, yardımsever, girişimci ve örnek bir aile babasıydı. Bizim de en büyük destekçimizdi.

Kandil akşamları, bayram günleri gibi özel gün ve gecelere çok önem verirdi. Bizleri hep bir arada görmek isterdi. Zaten onu son görüşüm de bir Kandil gecesiydi. Onu son kez göreceğimi düşünmemiştim tabi. Anıları hiç gözümün önünden gitmez, sevgisi de öyle... Sevgisi her zaman artarak devam etti.

Yemek yemeyi çok severdi, boğazına düşkün biriydi. Balkan göçmeni olmasının getirdiği bir şey olsa gerektir ki, et ve börek çeşitlerini çok severdi. Sabah kahvaltılarında bile zaman zaman annemden bunları isterdi. Benim yaptığım hünkârbeğendi yemeğini çok severdi. "*Bu ne lezzetli yemek kızım. Çok güzel yapmışsın*" der ve onurlandırırdı. Ayrıca tatlılarla arası çok iyiydi. Bunun dışında özellikle annemin yaptığı meşhur

yaprak sarma favori yemekleri arasındaydı. Balığı da çok severdi. Bizleri de yanına alarak av arkadaşlarıyla beraber hafta sonları alabalık tutmaya giderdi. Sonrasında da Uludağ'da piknik yapardık. Bugün bile bol tereyağında pişirdiği o balıkların tadı hâlâ damağımdadır. Kısacası bizlerle bu şekilde vakit geçirmeyi çok severdi, bütün yorgunluğunu hafta sonu yaptığımız bu gezilerde atardı. Çünkü hafta içi çok yoğun çalıştığı için çok yorgun olurdu. Bizler de o hafta sonlarını dört gözle beklerdik, tabii.

Otoriter bir babaydı, mükemmeliyetçiydi de. Tabi çocukluk ve gençlik yıllarımızda bizler böyle değildik, bu özelliklerinin getirdiği şeyler sebebiyle kızardı bizlere. Tabi kızgınlığı çok kısa sürerdi. Kızgınlığı adeta saman alevi gibiydi, eser geçerdi. Tabi ki ben de bir anne olarak onu şimdi çok daha iyi anlıyorum, çünkü evlatlarımızdan biz de benzer şeyleri istiyor ve bekliyoruz. Eskiden kızıyorduk belki ama şimdi çok daha iyi anlıyorum babamı.

Otoriter olduğu kadar çok neşeli ve şakacıydı... Ev yaşantımızda da hep şakalar yapardı, esprili bir insandı. Herkesle dosttu. En aşağıdan en tepeye kadar herkesi dinlerdi, her türlü ortama ayak uydururdu.

Sorumluluk sahibi ve büyük hedefleri olan biriydi. Hedefi hep daima ileri olmuştur. Bu konuda da yılmadan ve usanmadan çalışır ve üzerine düşen tüm sorumlulukları yerine getirir ve daha fazla sorumluluk alırdı. Çok yönlü bir insandı. Her işine yetişir, her şeyi halleder ve ailesine de zaman ayırırdı. Bunun dengesini çok iyi kurmuştu.

Tüm bunların yanında çok mütevazı bir insandı da... Bize "*her zaman yukarı değil, aşağı bakın. Hedefinizi hep yüksek tutun. Hiçbir zaman kişiliğinizden ödün vermeyin*" derdi. Rahmetli Babam bizlere de bunları öğretti. Hayatta başımıza gelebilecek her türlü şeye karşı da bizi hazırlardı çünkü.

Babanızla ilgili en unutamadığınız, sizin için en özel anınızı anlatır mısınız?

Bizim Uludağ'da küçük bir barakamız vardı eskiden. Biz evde olduğu gibi burada da her akşam kardeşlerimle beraber babamın gelişini beklerdik. O zamanlar arabalar tek tük geçerdi oradan. Arabaların ışıklarını görür, babam geldi diye heyecanlanırdık. Babam her geldiğinde bize çikolata getirirdi. Biz de getirmesini bekliyorduk tabi... Çocuktuk. Çikolatayı getirirdi ama yanağına bir öpücük kondurmadan bize o çikolatayı vermezdi. Geldiğinde de bize hep Uludağ'ın yol yapım çalışmalarında çalıştığı zamanları anlatırdı. "Çocuklar, *bu yollarda az mı çalıştım, bir gün bu yollardan kendi otomobilimle geçeceğim hiç aklıma gelmezdi*" demişti. Yine Uludağ yolunda çalıştığı dönemlerden kalma bir anısını da aktarmıştı. Rahmetli Babam "*Bayram geldiğinde patronumun verdiği bir takım elbiseyle bayramım daha da bayram olmuştu*" diyerek çok zor günlerden buralara geldiklerini annem ve babam hep anlatırlardı.

Başka bir anım ise... Babamın çok güzel sesi vardı. Yıllar önce büyük oğlumun sünnet düğününde "Arda Boyları" türküsünü söylediğinde bütün salon alkıştan çınlamıştı. Çok sevdiği bir türküydü.

Kızı olarak sizinle diyaloğu nasıldı? Neticede kız çocuklarının babaya olan düşkünlüğü bilinir. Baba – kız evlat ilişkisinde korumacı bir tutum benimser miydi?

Ben babama çok düşkündüm, hala da sürüyor bu durum. Korumacı bir tutum sergilerdi, evet. Örneğin okul gezileri olurdu, göndermezdi. O zamanlar kızardım tabi neden bu kadar baskı kuruyor üzerimizde diye fakat bugün bu korumacı tavrına hak veriyorum. Sağ-sol gerilimleri nedeniyle dönem de kötüydü tabi o zamanlar. Babamın bize karşı olan bu düşkünlüğü aslında beni çok memnun ederdi. Sonuçta her çocuk anne ve babasının ilgisinden mutlu olur. Ben de bu ilgiden çok mutlu olurdum.

Anneniz hanımefendi, nasıl yaklaşırdı Sayın Gençoğlu'nun yoğun temposuna? Desteğinin açık olduğuna eminiz fakat bazen serzenişte bulunur muydu?

Annem hiçbir zaman serzenişte bulunmamıştı. Babamın ileriye dönük hedeflerinin ve bunun getirdiği iş yoğunluğunun farkındaydı her zaman. Babamın hırslı olduğunu da bilirdi. Çalışkanlığını, yardımseverliğini ve kararlılığını bilirdi annem. Ses çıkarmazdı hiç. Her zaman destek olan taraftaydı. Bizler de böyleydik babamızın yüksek hedeflerinin ve yüksek ufkunun farkındaydık çünkü. Hepimizin gurur duyduğu işler yaptı. Bunları yaparken de ailesini hiçbir zaman ihmal etmemişti. Gerek iş hayatında gerek Balkan camiasına yönelik çalışmalarıyla gerekse de siyasi hayatında çok güzel işler yaptı. Yaşasaydı belki çok daha iyilerini de yapacaktı.

Son olarak elim trafik kazasını sormak isteriz. Siz vefat haberini aldığınızda neredeydiniz? Ne hissettiniz?

Annemlere çok yakın oturuyorduk biz ve benim üçüncü bebeğimi kucağıma almama az bir zamanım kalmıştı. Yakınlarımız, taziye için annemlere değil de bize gelmeye başlamışlardı. Gelenler eşimle görüşüyordu. Babamların kapısının önünde yine tanıdık simalar görüyordum. Ben bir şey olduğunu sezmiştim fakat hassas durumumdan ötürü benden gizliyorlardı durumu. Ben hemen koşup gittim yanlarına. Kimse bir şey söyleyemiyordu. Kardeşlerimin eşleri, durumdan haberdarlardı... Onlar da annem ve diğer ev halkı bu haberi televizyonlardan duymayalım, yıkılmayalım diye elektrikleri bile kesmişlerdi. Acı gerçek ortaya çıktı tabii. Çok kötüydük, yüreğimizde bir kor ateşi varmış gibiydi. Ben bu şekilde öğrenmiştim.

Cenaze merasimini hatırlıyor musunuz?

O kadar kalabalıktı ki... Basında görünenler azdı bile. Binlerce kişi oradaydı. Atatürk Caddesi trafiğe kapatılmıştı. Halk cenaze arabasına konulmasına müsaade etmiyordu. Omuzlarında taşımak istiyorlardı. Nitekim öyle oldu. Rahmetli Babam, Ulu Cami'den Emir Sultan'a kadar omuzlarda taşındı. Bütün Bursa ayaktaydı. Çok acı da olsa bu bir gerçekti. Son yolculuğuna uğurluyorduk artık. Nur içinde yatsın. Mekânı cennet olsun Babacığımın. Ben her zaman böyle bir babam olduğu için gurur duyuyorum ve kendisine çok teşekkür ediyorum.

Orhan Gençoğlu (Oğlu)

Bir aile babası olarak Mümin Gençoğlu'nu anlatır mısınız? Kişilik özellikleri, ailesine yönelik yaklaşımı, yoğun iş temposu içerisinde aileye ayırabildiği zaman dilimi vs. nasıldı?

Rahmetli babam geleneksel babalar gibiydi, sevgisini çok göstermezdi, çocukları kucağına alıp sevmezdi. Hatta torunlarına karşı bile öyleydi fakat çok babacan bir adamdı. Çocuklarına ve ailesine zaman ayırma meselesine gelecek olursak ne yalan söyleyeyim yoğunluğu dolayısıyla çok fazla zaman ayıramazdı ama bir derdimiz veya sıkıntımız olduğunda daima yanımızda olurdu. Geceleri erken yatan biriydi, hatırlıyorum eve geldiğinde TRT'de akşam saati haberlerini, hava durumunu dinler yatardı. Geceleri vakit geçirmeyi, gece hayatını sevmezdi. O sebeple de çok fazla vakit geçiremezdik. Belli bir yaştan sonra da bizler eğitim için yurt dışına çıktığımız için yine çok görüşme fırsatı bulamazdık. Tabii, ben ağabeyime nazaran babamla daha çok bir araya gelirdim. İsviçre'ye eğitim için gittiğim zamanlarda rahmetli babam bir iki ayda bir oraya gelirdi. Ben ağabeyime göre biraz daha şanslıydım. Yaş ilerledikçe birbirimizle yakınlığımız da arttı. Daha önce bahsettiğim gibi bir sıkıntımız bir derdimiz olduğunda daima yanımızdaydı. Özellikle ilerleyen yaşlarda geleceğimizle ilgili bize telkinlerde bulunurdu.

Onun dışında hafta sonları genelde beraber olurduk. Rahmetli babamın alabalık merakı vardı. Yaz aylarında alabalık avlamaya giderdi. Gece alabalıkları tuttuktan sonra gittiğimiz yerlerdeki yaylalarda örneğin Kirazlıyayla, Oylat veya İznik'te ailecek piknik yapardık.

Ailenin yaşça en küçük çocuğusunuz, genelde en küçük çocuğa biraz daha korumacı yaklaşılır. Ailenizde ve babanızda böyle bir yaklaşım sezdiniz mi?

En küçük ben olduğum için en iyi şartlarda ben eğitim aldım, çok şükür. Ağabeyim de bahsetmiştir. Hatırlıyorum da İngiltere'ye giderken ona "*hadi güle güle git diplomanı al gel*" demiştir. Ama ben gittiğim zaman altımızda bir araba vardı, nerede kalacağım vs. gibi konular belliydi. Evet, küçük olmanın avantajlarını yaşadım açıkçası.

Kişilik özellikleri bakımından nelerden hoşlanırdı/nelerden hoşlanmazdı? Belli başlı hobileri var mıydı, boş zamanlarını nasıl geçirirdi? Örneğin sanatsal etkinlikler tiyatro, sinema vs.

Sanatsal etkinliklerle çok ilgili değildi, zaten bu tarz şeyler eskiden çok yaygın değildi. Daha çok avcılık merakı vardı. Hemen hemen her hafta sonu daha çok arkadaşlarıyla beraber ava çıkardı. Yazın balıkçılık; kışın da keklik, tavşan gibi hayvanlar için ava çıkardı.

Hafta sonu birlikte vakit geçirdiği arkadaşları belli başlı kişiler miydi yoksa isimler değişir miydi?

Hep aynı kişilerdi. O zaman Davutkadı Mahallesi'nde otururduk. Orada otururken Ali Osman Ağabey diye bir arkadaşı vardı. Bir de lakabı Komiser olan Hasan Ağabey vardı. Zaman zaman rahmetli Reşat Kayacıkbaşı da gelirdi. En çok vakit geçirdiği Ali Osman Ağabeydi. Avcılık dönüşünde birkaç kaza da geçirmişlerdi beraber. Eskiden kalan tüm kazaları avcılık dönüşünde olan şeylerdi. Hatta alnındaki ve elinin üstündeki iz oradan kalmıştı. Onun dışında piknik yapmayı çok severdi. Tabii, benim dediğim zamanlarda piknik yapmaya müsait alanlar da çoktu. Hatırlıyorum da biz bazen pikniğe Yeşilyayla'ya giderdik. Hıdrellez'de salıncaklar kurulurdu.

Baba–oğul sohbetlerinizin konusunun mekâna göre değişebildiğini tahmin ediyoruz. Aranızda ön plana çıkan konu başlığı neydi?

İlk zamanlarda özellikle gece eve geç gelmemizi kesinlikle istemezdi. O yıllar yani 1980 öncesi yıllarda biliyorsunuz sağ-sol olayları vardı. Biraz da bu yüzden geç gelmemizi istemezdi. Tabii, o zamanlarda cep telefonu da olmadığı için haber verme şansımız da olmazdı. Bir gün hiç unutmuyorum, arkadaşlarla beraberdim ve eve gece iki gibi döndüm. Saklı saklı eve girmeye çalıştım. Babam da beni takip etmiş, beklemiş beni eve almadı. "*Git,aşağıda babaannende kal*" dedi. Ben de "*tamam*" dedim, aşağıya Emine ninemin yanına gittim. Tabii onu da beni içeri almaması için tembihlemiş. Sonra gittim, garajda eski lastiklerin üzerinde uyudum. Bu anımı hiç unutmuyorum. O dönemde biz o yaşlardayken arkadaş seçimlerimize dair bize hep telkinlerde

bulunurdu. "*Dönem kötü bir dönem, dikkat edin*" derdi. Ben 17-18 yaşlarındayken 1977-1978'deki olaylara denk geliyordum. Genel sohbetlerimizde özel hayatımıza dair çok fazla şey konuşamazdık. Bizlere saygıyı çok öğretti. Ağabeyim ve ben yurtdışındaki toplantılarda tercümanlık yapardık. Sigara içiyoruz, kendisi de kullanıyor ama yanında sigara içmezdik. Toplantılar bir saat sürüyor tabi... Ben arada izin isteyip çıkıyorum. "*Tamam, iç sigaranı burada, neden çıktığını biliyorum işimiz yarım kalıyor, iki de bir çıkma*" dedi. Sigaramı içtim ama utana sıkıla tabii... Otoriter ama çok şakacı biriydi. Av sohbetlerinde ağabeyim de ben de ona eşlik ettiğimizde bolca şakalaşırdık. Ama mesafeyi hep ayarlardı. Ben şimdiki döneme bakıyorum da bu şekilde bir saygı yok. Büyüklerimizin yanında bacak bacak üstüne atamazdık mesela... Biri geldiğinde bir toparlanırdık. Şimdi böyle bir şey yok, tabii. Hangisi doğru derseniz, ikisinin de ortası olması gerektiğini düşünüyorum. O, bu terbiyeyi bize verdi. Biz de evlatlarımıza benzer şeyi vermeye çalışıyoruz ama zaman çok değiştiği için olmuyor. Eskiden olmuyor diye de bir şey yoktu. Babam bir kızdığı zaman biz oturur, ağzımızı açamazdık.

Bursaspor Kulübü Başkanı olduğunda, rastladığımız kaynaklarda sizin de babanızdan gizli bir şekilde kulüpte olduğunuz ya da henüz kendisine bildirmemiş olduğunuz yazıyor. Öğrendikten sonraki yaklaşımı nasıl oldu? Yöneticiliği döneminde size "bak oğlum bu iş çok zor, paranla rezil olacağın tek yer burası" dediği doğru mu?

Ben futbola meraklıydım. Eskiden Bursa Koleji'ndeyken şampiyonluk için hep Erkek Lisesi ve Sanat Lisesi okul takımlarıyla rekabet ederdik. Ya biz, ya onlar birinci olurdu. Okulumuzun kurucusu rahmetli Namık Sözeri, okul takımına faydası olsun diye Bursaspor'un genç takımından hususi olarak birkaç oyuncu alırdı. Ben futbol takımının takım kaptanıydım. O dönemde Bursaspor'un genç takımını çalıştıran Hasan Bora, bizim okulun da antrenörü olmuştu. Bir maçımızda hiç unutmuyorum Hasan Bora –"eli sopalı" derdik ona- ilk devre bittikten sonra elinde sopayla soyunma odasına girdi. Vurmuyor tabi ama hepimize bağırıyor. Bana döndü ve "*başlarım senin babanın Bursaspor başkanlığına doğru düzgün top oynayacaksınız*" dedi. Ben de "*elimizden geleni yapıyoruz işte Hocam*" dedim. "*Hayır*" dedi, "*başlarım şimdi*" diye de devam etti. Tabii, biz o fırçayla ikinci yarı çıktık ve kazandık.

Rahmetli babam benim alt yapıda antrenmanlara gittiğimi öğrenince –daha maçlara çıkmaya başlamamıştım, antrenmanlara giderdim- çekti beni bir kenara "*ya futbolcu olursun ya okursun. İkisinden biri...*" dedi. Ben bir süre ikisini de bir arada götürmüştüm. Hatta İsviçre'de ikinci ligdeki bir takımda oynadım fakat sakatlık geçirince bıraktım. Babama da ikisini bir arada götürürüm demiştim ama o "*yok*" dedi, "şimdi karar vereceksin. Ya o, ya o" diye.

Zaman zaman futbol merakım olduğu için deplasmanlara giderdim. Babam Başkanken, deplasmana ya bir gün önceden giderlerdi ya da Uludağ'da kamp yapılırdı. O zamanlar çok bir yer de yoktu. Uludağ, bütün takımların geldiği bir yerdi. Bursaspor, genelde Otel Fahri'de kamp yapardı. Deplasmanlara gittiğimde "İngiliz Kemal" dediğimiz Kemal Batmaz vardı, çok iyi futbol oynardı. Hatta milli takıma da yükseldi. Ama

Kemal Batmaz sigara içerdi, futbolcuların çoğu içerdi. Deplasmana gidildiğinde Kemal Batmaz ile Çeki beraber kalırlardı. Ben de onlarla beraber kalırdım. "*Yahu*" derdim, "*içme şu sigarayı sen futbolcusun*". "*Yahu sen bırak, ben topumu oynuyorum*" derdi. Şakalaşırdık. Onlar da rahmetli babama çok saygı gösterirlerdi. Tabii babam futbolun içini çok bilmezdi ama yöneticiliği vardı. İyi bir kadro oluşturmaya çalıştı. İlk geldiğinde takım küme düşüyordu. O dönemki şartlarda onu kurtarmaya çalıştı. Ama her zaman onu söylerdi. "*Bakın*" derdi "*ilerde yöneticilik yapın, ikinci başkanlık yapın, ne yaparsanız yapın ama sakın başkan olmayın çünkü hem para verip hem küfür yiyeceğiniz, yani paranızla rezil olacağınız tek yer burasıdır*". Bizlere her zaman o telkinde bulunmuştur.

Mümin Gençoğlu'nun BAL-GÖÇ'ün kuruluş sürecinde oldukça yoğun bir tempoda çalıştığını görüyoruz. Onu, BAL-GÖÇ'ü kurmaya iten sebepler neydi? Sizin evlat olarak gözlemleriniz nelerdi?

O dönemde bizim gündemimizdeki tek konu buydu. BAL-GÖÇ kurulmadan önce de sabah akşam Bulgaristan'ı konuşurduk. Sürekli bununla ilgilenirdi. "*Gece hayatını sevmez*" demiştim, biliyorsunuz. Fakat geceleri bile bu konuyla ilgili çalışmalar yapardı. Eve geç gelirdi. Ali Osman Cesur Ağabey ile görüşürlerdi. Bununla ilgili bir çaba içerisindeydi. Büromuz o dönemde Kurtul Pasajı'ndaydı, bizim diğer işlerimiz, tütün işleri vs. devam ediyordu. Bulgaristan ile tütün işi yapıyorduk. Ağabeyim de ben de derdik ki "*bizim ticari faaliyetlerimiz bu yönde, Şimdi sen Bulgaristan ile ters düşeceksin*". Rahmetli babam "*o önemli değil, oradaki durum önemli. Ben bu hayatı yaşadım. Ticaret işini silmeye hazırım. Siz ne yaparsanız yapın, gidin başka ülkelerle iş yapın*" dedi. Zaten Bulgaristan'daki o olaylar başlayınca, Bulgaristan'daki işleri de tamamen sonlandırdık. Tabii ki önemli olan orada Türklere yapılan mezalimin durmasıydı. Gece gündüz bununla uğraşırdı. O dönemde bir de gazete işimiz vardı. Ben daha çok gazetenin başındaydım. Gazetenin olduğu bina da Kurtul Pasajı'ndaki büroya yakındı. Oradan gazeteye gider, oradaki arkadaşlarla neler yapabileceğimizi, basında bu olaylardan nasıl söz edeceğimizi konuşurduk. Mezalimin duyurulmasıyla ilgili gazetenin çok faydası olmuştu. En büyük faydalarından biri de Viyana'da yapılan İnsan Hakları toplantısına bu basın kartları sayesinde girmeleri olmuştu. Çünkü içeri kimseyi almıyorlardı. Ben yoktum, babamın yanında ağabeyim vardı. O kartların faydası orada da oldu. Rahmetli babam çıkıp mezalimi anlatabildi.

Hakimiyet Gazetesi'ni satın alma fikri babanızda nasıl oluştu? Gördüğümüz kadarıyla kendisine çok yabancı bir alan...

Çok yabancı bir alan, evet. Mustafa Tunçakın var. Spor alanında ve basında bilinen, iyi bir gazeteci. Yıllarca gazetede de spor müdürlüğü yaptı. Babam başkanlığı döneminde spor basınındaki isimlerle yakınlık sağlamıştı. O dönemde adı *Doğru Hakimiyet* Gazetesi'ydi. "*Biz gazeteciler maaşlarımızı alamıyoruz, kötü bir durumdayız, gel patron sen burayı al, renkli ofset kuralım, Bursa'ya da bizlere de katkın olsun*" diye tabiri caizse "*baba gel bizi kurtar*" diyerek babamın kanına girmişler. Esas sebebi budur. Onların telkinleri ile yapmış. Yoksa bizlere tamamıyla yabancı bir alan. Ben başlangıcından itibaren bizzat işin başındaydım. Epey zorlular çektik. Tabi, başlangıçta kadro

kurduk. Gazeteyi yayına hazırlarken zorluklar çektik. Güzel bir şey yapmaya çalıştık. Bursa'daki basının daha iyi hale gelmesini sağlamaya çalıştık. Bir çığır açtık bence. Diğer çalışmaların da önünü açtı bu durum. Bizden sonra *Olay* kuruldu. Hepsi Bursa basınını geliştiren süreçlerdi. O zamanlar çok kampanyalar da yapardık. Hatırlıyorum İbrahim Tatlıses'i getirmiştik, çekilişler yapılmıştı. Gazeteler için promosyonların yapıldığı zamanlardı. Geceli gündüzlü oradaydık. Rahmetli babam da çok uğraştı tabi ama daha çok benim kontrolümdeydi.

Mümin Gençoğlu'nun 1985'te Bursa'da yaptığı konuşmayı hatırlıyor musunuz? O günden sonra babanızın dernekçilik hayatına daha güçlü bir yönelimi söz konusu. Çok kritik bir dönüm noktası. Katılır mısınız?

Kesinlikle öyle. Oraya on binlerce insanın gelmesi çok önemli bir olaydı. Konuşmasına kadar yanındaydık. Sonra hatırlıyorum meydandaki Kervansaray Otel'in en üst katına çıktık. Oradan kalabalığı izledik. Kalabalık hala gözümün önüne gelir. İçimden dedim ki "*herhalde babam Türkiye'ye Başbakan olacak*". Kolay bir şey değildi çünkü oraya o kadar insanı toplamak, oradaki kalabalığa hitap etmek... Konuşmasını hep kendisi hazırlardı. Hazırladıktan sonra da sorardı, tabii. Babamın en büyük özelliği danışarak iş yapmasıydı. Örneğin Bursaspor'da yönetim kurulunda önemli bir karar alınacak, kulüp müdürü vardı rahmetli Mustafa Bey, ona sorardı. Sonra hiç tahmin etmeyeceğiniz, evrak getir götür işlerini yapan Mehmet Bey vardı. "*Yahu Mehmet sen ne diyorsun bu konuda*" diye ona da sorardı. Hem yönetimin fikrine saygılıydı hem de altta çalışanların konuyla ilgili fikrini alırdı. Bu çok önemli bir şey. Konuşma metinlerini hazırlarken de böyleydi. Yine herkesin fikrini alırdı ama metni kendi yazardı. O yönü çok kuvvetliydi. Taksim Meydanı'ndaki konuşması da böyleydi oldukça ses getirmişti.

Bursa'daki konuşma metnini inceledik. Bilgi açısından çok güçlü bir metin...

Ki biliyorsunuz, babam Rüştiye'den mezun, Lise ve Üniversite eğitimi almamış. Fakat kendi kendini yetiştirmiş biri. Bu çok önemli. Bu biraz da Allah vergisi diye düşünüyorum. Başka türlü olacak bir şey değil, kesinlikle öyle. Sıfırdan başlayıp, iş kur, geliştir... Kolay bir şey değil. Ticaret odasına giriş hikâyesi de böyledir. Mutemetlik yaptığı yerde işi gereği, ticaret ve sanayi odasına evrak götürüp getirirken, Bursa Ticaret ve Sanayi Odası Genel Sekreteri yaptığı işler dolayısıyla babamı fark etmiş ve ona iş teklif etmiş. "*Seni buraya memur olarak alalım*" demiş. Babam anlattı, "*ticaret ve sanayi odasında alacağım ücret, şu an çalıştığım yerdekinden üçte bir daha düşük bir ücret. Zaten geçimimi zor sağlıyorum*" diye düşünüyor. Sonra ben ömür boyu burada bu maaşla çalışacağım yerde gidip ticaret ve sanayi odasında çalışayım belki ilerde iş insanlarını tanırım, kendi kendime ticaret yapabilirim diye düşünüyor ve teklifi kabul ediyor. Bu bile çok enteresan. Geleceğe yönelik düşünceleri çok güçlü. Daha az maaşlı işi kabul ediyor, kâtiplik yapıyor, İnegöl Ticaret ve Sanayi Odası'nda Genel Sekreter oluyor vs... Bu bir kabiliyet ve çok önemli bir husus. İş hayatındaki kırılma noktasının da bu olduğunu düşünüyorum.

1989 Zorunlu Göçü gerçekleştikten sonraki dönemde yaptığı çalışmalarla ilgili gözlemleriniz nelerdir?

Gece gündüz çalışıyordu. İyi hatırlıyorum, biz de o dönemde fabrikayı kuruyoruz. Gelen herkese "*buradaki akraban kim?*" diye sorulurdu. Her gelen de rahmetli babamın ismini verirdi. Hatta o dönemki Vali, babama "*ne kadar çok akraban var*" demişti. Fabrikanın kurulacağı zamanda bizim de işlerimiz çok yoğundu. Bizi zaman zaman yardım işleri için yollardı. Serzenişte bulunurduk hatta... Ama dinlemezdi "*bu daha önemli, gideceksiniz hemen*" derdi. Fabrika'ya insan geliyor "*onları hemen alın*" derdi. O dönemde elimizden geldiği kadar biz de bir şeyler yapmaya çalıştık. Hayal meyal hatırlıyorum, insanları Bursa'ya almamaya başlamışlardı. Bunların çözümü için rahmetli her yere giderdi, çözmeye çalışırdı, koştururdu. Kendini buna adamıştı. Fabrika işiyle hiç uğraşmadı. "*Siz ikiniz halledersiniz işte*" derdi. İsmini bile beğenmemişti "*Penguen ismine benim dilim dönmüyor, ne haliniz varsa görün, siz yapın, ben diğer işlere bakacağım*" derdi.

Siyasi hayatına ilişkin sizle paylaşımda bulunur muydu? Meclis'teki çalışmalardan memnun muydu?

Tek amacı Bulgaristan Türkleri davasıydı. Çok eskiden beri siyasetin içinde bulunmuş biriydi. Ama amacı da hep bu davaydı. "*Bir gün milletvekili olayım, oradan hizmet etmeye devam edeyim*" derdi. Bulgaristan'daki olaylardan sonra bu isteği daha da arttı. Bunları meclisten dile getirmek, sorunları buradan çözmek istiyordu. 1991'deki seçim çalışmaları için kahvehaneleri gezerdik. Bu süreçte her şeyiyle ben ilgilenirdim. Gittiği yerde ister sağ partili olsun ister sol partili olsun, ben babamın konuşmalarından sonra insanların fikir değiştirdiğine inanıyordum. Çünkü bir kere mütevazı bir insandı ve kişilere göre konuşmasını düzenlerdi. Karadeniz bölgesindeysek ona göre konuşurdu. Bulgaristan göçmenlerinin olduğu bir yerdeyse ona göre konuşurdu. Böyle bir liderlik özelliği vardı. Her gittiği yerde konuştuktan sonra yapacağınız tek şey "*pusulada Mümin Gençoğlu var mührü alıverceniz, buraya basıverceniz, başka bir şey yok*" derdi. İnsanların gönlünü kazanırdı.

Bir gün hiç unutmuyorum Fabrika'ya geldi. Elinde 20 – 30 sayfalık tutanaklar var. Önüme attı ve "*oku bunları*" dedi. Ben de "*baba bir sürü şey var, ne okuyacağım bunları?*" dedim. "*Oku oku, nokta nokta olan yerleri oku*" dedi. Küfürlü veya ağır sözlü olan yerleri öyle yazıyorlarmış. Her sayfada vardı. "*Yahu meclis böyle bir şey midir, inanamıyorum*" derdi. Esasında siyaseti çok da fazla sevememişti.

Son olarak elim trafik kazasını sormak isteriz. Siz vefat haberini aldığınızda neredeydiniz? Ne hissettiniz? Bu süreci nasıl atlattınız? Cenaze merasimi nasıl gerçekleşti?

Kadere çok inanırım ama babamın vefatındaki kaza olayında kadere çok daha fazla inanmaya başladım. Adnan Kahveci'nin vefat haberini bana babam haber verdi. "*Geçen Kandilde gelemedim, yarın geceki Kandile gelecektim ama cenaze var. Geleyim, en olmadı ertesi gün yine giderim cenaze için*" dedi. Ben de ona "*bu kış günü gelme,*

nasılsa ertesi gün cenaze var, sen orada kal" dedim. "*Doğru söylüyorsun, hiç gelmeyeyim*" dedi ve telefonu kapattık. Şimdi bir de ava gittiğimiz zamanlarda, babamın rahmetli şoförü Şevki ağabeye takılırdı, "Şevki yaşlandın sen. Değiştireceğim seni" derdi. Şevki ağabey de "*ah be Mümin Ağabey, değiştir*" diyerek aralarında şakalaşırlardı. Babam da hep "*yok yahu, herhalde biz seninle birlikte ölürüz*" derdi. O gece Kandil gecesinde bizleri dinlemeyip atlamış gelmiş. O gün de çok enteresan bir şekilde çok fazla çocuk sevgisi olmayan babam, çocukları aldı, sevdi, öptü, onlarla oyun oynadı. Hatta Ayşe Ablam, "*Orhan, babamın nesi var bu akşam*" dedi. O arada Cavit Çağlar aradı, Bakan'dı o zamanlarda. Ona "*yok, gitmem lazım falan*" dedi. Herhalde Cavit Çağlar da ona "*gelme cenazeye, hava kötü*" demişti. Biz beraberken benim hâlihazırda şimdi de şoförlüğümü yapan Abdullah'ı aradı ve dedi ki: "*Abdullah, Şevki çok yorgun. Biz seninle gidelim Ankara'ya*". "*Tamam*" dediler anlaştılar. Bir de o gece sürekli "*daha fazla kalın burada*" derdi. Normalde "*hadi geç oldu, gidin artık*" diyen adam sürekli "*kalın*" deyip durdu. Biraz daha oturduk, sohbet ettik. "İyi geceler" deyip ayrıldık. Ben aşağı indikten sonra yine telefon açmış Abdullah'a ve "*biz yine Şevki ile gidelim*" demiş. Yani bu yazı, kader. Bunun önüne geçemiyorsunuz. Erkenden yola çıkmışlar. Sabah altı gibi bizim gazeteden Ziya Bey, beni aradı, "*Patron, 16 KV 016 sizin araç mı?*" diye sordu. Ben de uyku sersemi "*evet bizim araç. Hayrola?*" dedim. "*Galiba bir kaza olmuş*" dedi. Benim içime bir kurt düştü. Ağabeyim de bizim dağdaki evdeydi. Onu aradım hemen gelsin diye. Sonra hemen Cavit Çağlar'ı aradım. Dedim "*Cavit Ağabey, babam galiba kaza yapmış*". "*Evet, haberim var*" dedi. "*Bana doğrusunu söyle. Ne oldu, nasıl babamın durumu?*" diye sordum. "*Kötü bir kaza ama biraz temkinli gidin*" dedi bana. "*Temkinli gidin*" deyince anladım. Ağabeyim geldi, ona söylemedim. Ben, Ağabeyim, Abdullah ve Zekai Ağabey var Zekai Gümüşdiş, eski Bursa Valisi. Hep beraber yola çıktık. Biz Eskişehir'e varmak üzereyken radyo açıktı. Sabah 07.30 haberlerinde TRT'de "*Bursa Milletvekili Mümin Gençoğlu vefat etti*" deyince ağabeyim çok kötü oldu tabii, ben telefon görüşmemiz dolayısıyla tahmin edebiliyordum. Direkt hastaneye gittik, Sağlık Bakanı da oradaydı. O da Eskişehirliydi. Bize sakinleştirici iğne yaptılar.

Gelmeyecekti, Kandil diye geldi. Çocuklara sarılması, bize davranışları, ondan bir hafta önce ava giderken bana bütün hayat hikâyesini ilk defa bu kadar ayrıntılı anlatması... Mukadderat, hep inanırız ama bu olayları yaşadıktan sonra daha çok inandım. "*Birlikte ölürüz biz*" dediği Şevki ile birlikte ölüyor.

Bize bıraktığı en büyük miras, kişilerin ona karşı gösterdiği sevgi oldu. Kimse arkasından kötü bir şey demedi, demez de... Bize bıraktığı en büyük miras o cenazedeki on binlerce kişidir. Sevilen sayılan biriydi. Cenazesine katılan herkesin gözü yaşlıydı. Biz taziye için gelen birçok insanla görüşemedik bile... O kadar kalabalıktı.

Cenaze merasimi bittikten sonraki gün neler hissettiniz? Siz babanızı; göçmenler babasını kaybetmiş durumda...

İnsan zaten kabullenemiyor. Cenaze töreni yapılıyor, tamam. Ama ilk zamanlarda hep dönecekmiş gibi geliyor. Aradan zaman geçtikten sonra farkına varıyorsunuz. Hastalığı vs. yoktu. Birden trafik kazasında kaybedince de insan şoke oluyor. Bir

yandan dediğiniz gibi Bulgaristan'dan gelen, mezalimi yaşayan insanların babalarını kaybetmeleri çok daha acı. Cenazede görebildiğim insanlardan da anladığım kadarıyla bizimle beraber birçok insan babasını kaybetti. Babaları gibi gördükleri insanı kaybettiler. Bir boşluğa düşüyor insan. İş hayatında zaten uzun süre bizimle beraber değildi ama evde bıraktığı o boşluk hissi, eve taziye için gelenler oldukça insan daha da farkına varıyor. İnsan, bir değeri kaybetmenin üzüntüsünü yaşıyor.

Gökhan Sözüçetin (Torunu)

Sayın Mümin Gençoğlu'nun torunlarından birisiniz. Dedenizle ilgili hafızanızda nasıl bir imaj canlanıyor?

Mümin Gençoğlu hayata gözlerini açtığı Kırcaali ilinin Yiğitler Köyü'nün ismi gibi, yiğit bir insandı. Büyük bir soykırıma ve asimilasyona maruz kalan Balkan Türklerinin önderi ve lideri, Balkanların ve Türkiye'nin "Göçmen Babası" "Mümin Aga'sı", boşluğunu asla dolduramayacağımız bir kişiydi.

Mümin Gençoğlu ile ilgili yaşadığınız en özel veya sizin açınızdan unutulamayan anı hangisidir? Bizimle paylaşır mısınız?

Unutamadığım en önemli an cenaze töreniydi. Sanırım Bursa'nın en kalabalık cenaze töreniydi. Cenazesi Çekirge Caddesi'ndeki evinden alınarak Ulucami'ye getirilmişti. Bursa son görevini yerine yetirmek için ağlıyordu. Ulucami avlusu namaza katılanları alamadı. Cemaatin bir kısmı avluda, bir kısmı cami içinde, bir kısmı da Orhangazi parkında cenaze namazını kılmıştı. Dedemin Türk Bayrağı'na sarılı tabutunu Ulucami'den alarak Emirsultan Mezarlığı'na kadar 15 bin kişi eller üstünde taşıdı. En önde babam ve ağabeyimle birlikte resmini ben taşıyordum. Caddeler boyunca saygı duruşunda bulunanları, ağlayanları, "seni sevmeyen ölsün" diyenleri, pencerelerden son yolcuğuna gidişini izleyenleri unutamıyorum...

Siz aynı zamanda BAL-GÖÇ'te birkaç dönemdir yönetimde bulunuyor ve hâlihazırda Genel Sekreterlik görevini yapıyorsunuz. Dedenizin kuruculuğunu yaptığı dernekte görev almak nasıl bir duygu?

BAL-GÖÇ, çok kıymetli, çok değerli bir kuruluş. Elbette bu yapıda görev aldığım için gurur duyuyorum. Ben BAL-GÖÇ'e dedem öldükten sonra 14 yaşımda üye oldum. 32 yaşımda Yönetim Kurulu Üyesi oldum. 2011-2017 yılları arasında çeşitli komisyon başkanlıkları ve komisyon üyeliklerinde bulundum. 2018 ve 2019 yıllarında Genel Başkan Yardımcılığı görevi yaptım. 2019 yılından bu yana da Genel Sekreterlik görevini yürütüyorum.

Dedem Mümin Gençoğlu, derneğin kurucu ismi olmasının yanı sıra, adını tarihe altın harflerle kazımış bir isim. Bu sebeple hem kurucu hem efsane olması, benim de aileden olmam sebebiyle "Bir büyük davanın ağır yükü oluyor omuzlarında..."

BAL-GÖÇ 1984 yılında Bulgaristan'da başlayan asimilasyon sürecine tepki olarak kuruluyor. Bu dönemde derneğin kuruluşunu müteakip yapılan çalışmalar hakkında bilgi verir misiniz?

Dedem 12 Nisan 1984 tarihinde Başbakan Turgut Özal'a "*Bulgaristan'da bir şeyler oluyor, size gelenlerin dışında bize ulaşan enteresan haberler var. Bu konuda derhal girişimde bulunmaz isek, ileride geç kalmış olabiliriz, sıkıntımız olur Sayın Başbakan***" diyor. Turgut Özal: "***Siz bir dernek halinde gelin, biz de hükümet olarak üzerimize düşeni yapacağız***" demesi sonucu dernek kurma çalışmaları başlıyor. 17 Ocak 1985 tarihinde Balkan Göçmenleri Kültür ve Dayanışma Derneği, 17 Aralık 1987'de Balkan Türkleri Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu (BGF) dava arkadaşlarının da yardımıyla kuruluyor.**

Bulgaristan'da yaşanan soykırımı durdurmak için Türk kamuoyunu, uluslararası kuruluşları ve tüm dünyayı harekete geçirerek, muhalefeti ve hükümeti de bu konuda daha cesur adımlar atmaya mecbur bırakarak Mümin Gençoğlu'nun ve dava arkadaşlarının mücadeleleri başlıyor.

Diğer taraftan, Sayın Mümin Gençoğlu'nun BAL-GÖÇ Başkanlığı'nın yanı sıra yoğun bir şekilde basın-yayın faaliyeti yürütüyor. Bu dönemde yapılan basın faaliyetlerine ilişkin bilgi verir misiniz?

Dedem Gençoğlu, her zaman toplumun sorunlarına duyarlı bir isim. Sorunların çözümü için ortak aklın kıymetine inanan, kamuoyu oluşturmaktan çekinmeyen birisi. 1983 yılında Doğru Hâkimiyet gazetesini satın alarak medya patronluğu da yapıyor. Yerel basında büyük bir rekabet ortamı yaratan ve sağladığı istihdam olanağı ile çok sayıda gazeteci yetişmesine zemin hazırlıyor. Medya patronluğunun da BAL-GÖÇ'ün sesini geniş kitlelere duyurmasında önemli bir rol oynadığını düşünüyorum.

Gençoğlu'nun göç sürecinde ve özellikle göç sonrası dönemde (uyum, istihdam, iskân vb) etkin faaliyetler üstlendiği görülüyor. Bunu müteakip TBMM'de

özelde Bulgaristan, genelde Balkan Türklerinin sesi oluyor. Bu dönemin özellikleri bağlamında Bal-Göç'ün rolünü anlatır mısınız?

BAL-GÖÇ Türkiye'nin en büyük sivil gücüdür. Yumuşak gücün dış politika açısından stratejik önemini ilk kavrayan gelişmiş ülkelerin, yumuşak gücünde sivil toplum kuruluşlarının önemli bir rolü vardır. Bir devletin, diğer bir devlet üzerinde güç veya zor kullanmadan, bu devlete istediğini yaptırabilme yeterliliği olarak açıklanmaktadır. AB açısından da sivil güç kavramı önemli bir argümandır.

Balkanlar, Türkiye için vazgeçilmez noktadadır. Üstelik Türkiye'nin ayrılmaz bağları söz konusudur. Gerek ekonomik ve güvenlik, gerekse siyasi güç mücadelesi had safhadadır. BAL-GÖÇ sadece kültür ve dayanışma derneği değil, Türkiye'nin yumuşak gücü ya da sivil gücü konumundadır. Aynı zamanda

Bakanlar Kurulu kararıyla "Kamu Yararına" bir dernektir. Resmi hükümetlerin/kurumların yapamayacağı birçok konuda üstlendikleri görevler nedeniyle Türkiye adına da çok önemli görevleri vardır.

Mümin Gençoğlu'nun torunu olmak size kişisel olarak nasıl sorumluluklar yüklüyor?

Dedem, kendisine ve çevresine çok sevgi, saygı duyan ve duyulan bir insandı. Onun torunu olmak benim için büyük bir gurur. Tabi böyle olunca yukarıda bahsettiğim gibi büyük bir davanın omuzlarındaki yükü biraz daha ağır oluyor. Ancak O'na layık olabilme hissi, geleceğe daha güvenle ve inançla bakmamı sağlıyor.

Her yıl Mümin Gençoğlu'nun vefatının yıl dönümünde anıldığını görüyoruz. Mezarı başına gidildiğinde neler hissediyorsunuz?

Mümin Gençoğlu, eğer yaşasaydı inanıyorum ki yapacağı/yapmak isteyeceği daha çok proje vardı. Bursa'da siyasette, sporda, ticarette ve insan ilişkilerinde çok kıymetli izler bıraktı. Ölümünün üzerinde yaklaşık 30 yıl geçmesine rağmen, her yıl gerçekleştirdiğimiz anma törenlerindeki kalabalığı görünce, bize bıraktığı mirasın önemini ve anlamını daha da iyi anlıyorum...

Ali Osman Cesur (Dava Arkadaşı)

BAL-GÖÇ'ün kurucularından birisiniz. Derneğin kuruluş sürecini anlatır mısınız? Dernek kurma fikri nasıl doğdu? Sürece nasıl dâhil oldunuz? Mümin Gençoğlu nasıl dâhil oldu? Kendisiyle nasıl bir çalışma uyumu sağladınız?

Dernek kurma zarureti Bulgaristan'daki mezalim, soydaşlarımızın kardeşlerimizin uğradığı zulüm sebebiyle ortaya çıktı. İlk anda Bursa'nın ileri gelenlerine müracaat ettiysek de başarılı olamadık. Sonunda Mümin Gençoğlu'ndan, Emin İnce vasıtasıyla randevu aldık. Bir akşam Mümin Gençoğlu ile görüştük ve herkes fikirlerini söyledikten sonra sıra bana geldi ve ben 1968 Göçü için yaptıklarından dolayı kendisine teşekkür ettim.

Toplantıdan sonra Gençoğlu on gün sonrası için yine randevu verdi bizlere. On gün sonrasında gittiğimiz toplantıda Gençoğlu, bir takım çekincelerinden bahsetti. Yine herkesi dinledikten sonra sözü yine en son bana verdi. "*Mümin Bey ben seni ikna ederim*" dedim. "*Söyle bakalım*" dedi. "*1968'de gelen Türklerin işi, ikameti, evine götürecek parası yokken sen tütün mağazası açıp hem bu insanlara kalacak yer sağladın hem maddi destek verdin hem de sigorta yaptırdın, Türkiye'ye gelen bu insanların evine giren ilk para senin paran olmuştur ve bunun için sana minnettarım*" dedim. Bana "*sen de çok şey biliyorsun*" dedi. Ben de bu iş hallolmadan buradan gitmeyeceğimi söyledim ve toplantıyı bitirdik. Üçüncü toplantımızda yine en son sözü ben aldım ve kendisine ne düşündüğünü anlayabiliyorum dedim. "*Sen bu gızanların sıkışıp sana geldiğini fakat yarın öbür*

gün işleri bittikten sonra beni yarı yolda bırakacaklar diye düşünüyorsun dedim. Sana her şey üzerine söz veriyorum ki seni yarı yolda bırakmayacağız, sağ olduğumuz sürece siz bu Derneğin başında olacaksınız, sen bize lazımsın; biz de sana lazımız" dedim. Bütün bu konuşmalarımızdan sonra "*ben bu işte varım*" dedi.

Tarihi tam olarak hatırlıyor musunuz? Bulgaristan'daki resmi olarak asimilasyon süreci başlamadan ve isim değiştirmeler olmadan önce mi Dernek kurma fikri gelişti?

Evet, yıl olarak Temmuz veya Ağustos 1984'te bu fikir gelişti. Çünkü isim değiştirmeler Bulgaristan'ın iç bölgelerinde başlamıştı. Örneğin 1983'te Üçtepe (Tri Mogili)'de insanların isimlerini değiştirmeye başlamışlardı. Türk adlarını Bulgar adı yapıyorlardı. 1984'ün sonunda Aralık ayında da sıra Kırcaali taraflarına gelmişti.

Netice itibarıyla "*ben bu işte varım*" dedikten sonra ertesi günü görüşme için yine gelmemizi istedi. Yanına Yusuf Usturalı'yı almıştı. Yusuf Usturalı'dan listeyi yapmasını istedi ve 36 kişilik listeyi yaptık, gönderdik. Bu sırada Bulgaristan'dan her gün acı haberler gelmeye devam ediyordu. Biz de Turgut Özal ile görüşmek için Ankara'ya gitmeye karar verdik. Turgut Özal ile görüşecektik fakat görüşmeyi gerçekleştirecek kişiyi bulmakta zorlandık.

Mümin Bey'e Ankara'da hemşehrilerimizden bir tanıdığımın olduğunu söyledim. Tanıdığımın Kasım Önadım olduğunu söyleyince de şaşırdı "*bizim Kasım ağabeyimiz mi yahu*" dedi. Bir dönem Kasım Önadım ve Turgut Özal birlikte Devlet Planlama Teşkilatı'nda çalışmışlardı ve birbirlerini kardeş gibi severlerdi. Bunu da kararlaştırdıktan sonra Gençoğlu, Valiliğe gitme görevini bana verdi. Dönemin Bursa Valisi Zekai Gümüşdiş ile görüşmeye gittim. Zekai Gümüşdiş, "*Ankara'ya gidecekseniz Bursa'da gazetecilik yapan Sabriye Hanım'ı da yanınıza alın*" dedi. Sabriye Hanım çok dirayetli bir kadındı. Listeye onu da ekleyip Valiliğe gönderdim. 1984'ün Ağustos ayında Turgut Özal ile görüşmemizde Sabriye Hanım o kadar güzel konuştu ki Turgut Özal'ı duygulandırdı. Hemen dönemin Dışişleri Bakanı olan Vahit Melih Halefoğlu'nu aradı ve durumla yakından ilgilenmesini istedi. Hatta tam o dönemde Sofya'ya davet edildiğini fakat bu saatten sonra oraya gitmeyeceğini iptal edeceğini söyledi.

Bursa'ya döndükten iki gün sonra vermiş olduğumuz liste geri gönderildi. Bursa Valiliğine bağlı Dernekler Masası 36 kişilik listedeki 33 kişiyi reddetmişti. Tabi herkesin morali bozulmuştu. İki gün sonra Yusuf Usturalı tekrar geldi, ikinci liste hazırlandı fakat bu liste de reddedildi. Aradan birkaç zaman geçtikten sonra tekrar Ankara'ya gitmeye karar verdik. Gitmeden önce tekrar Derneği kurmak için çalıştık.

Bir akşam iş yerindeyken saat 17.00'de telefonum çaldı ve yarın sabah dernek listesini 09.00'da Dernekler Masası'na vermemizi söylediler. Ben de önce Yusuf Kırayoğlu'nu aradım ve durumu izah ettim. Hemen ardından Mümin Gençoğlu'nu arayıp kendisiyle görüşmemiz gerektiğini beyan ettim. Gecenin geç saati olmasına rağmen Mümin Gençoğlu ile görüşmeye gittik. İlk anda Gençoğlu, daha önce gönderilen listelerin geri gelmesi nedeniyle tereddüt etti. Ama ben yine kendisine, "*Derneği kuruyoruz*

sen de Başkan olacaksın" dedim. Gençoğlu "*sen bu Derneği kur, tüm masrafları ben karşılayacağım*" dedi ve misliyle yaptı da. Ertesi gün Sami Kocaoğlu'nu da ikna ettik ve Ali Öztürk, Hüseyin Yılmaz ve Mehmet Kocabaş 7 kişilik listeye; bu listeye daha sonra da Zülkef Yeşilbahçe'nin de eklenmesiyle 8 kişilik liste hazır oldu. Hazırlanan bu listeyi sabah Dernekler Masası'na teslim ettim. Ve yine Mümin Gençoğlu'na verdiğim söz üzerine kendisinin başkan adayı olduğu tüm kongrelerde kendisine seçilmesi için sonuna kadar destek verdim.

1985'in Ocak ayında Ankara'ya gittik. İlk önce dönemin TBMM Başkanı Necmettin Karaduman ile görüştük. O dönemde Bulgaristan'dan gelen Türklere yönelik şüpheler mevcuttu. Söz sırası bana geldiğinde "*Bulgaristan'dan gelenlerden iyi sanayici çıkar, iyi öğretmen çıkar, iyi çiftçi, ticaretçi, dokumacı çıkar fakat anarşist çıkmaz bizde devlete karşı çıkmak, devlete isyan etmek yoktur*" dedim. Mümin Gençoğlu da Ankara'da dönemin Maliye Bakanı ve aynı zamanda Bursa Milletvekili olan Ahmet Kurtcebe Alptemoçin ile görüşmeye gitti.

Derneğimizle ilgili haberi Ankara'da minibüsle eve dönerken radyodan aldık ve çok sevindik, minibüsü yol kenarına çekip birbirimize sıkıca sarıldık hatta. Bursa'ya döndüğümüzde de akşam haberlerinde bizi gösteriyorlardı.

Bulgaristan'daki kardeşlerimiz için çalışmalara hemen başladık, her yerden destek bulmaya çalışıyorduk. Eski Hava Kuvvetleri Komutanı ve MGK Üyesi Tahsin Şahinkaya'nın Bursa'ya geleceğini öğrendik ve görüşmeye çalıştık. Dernek kurulduktan yaklaşık bir ay sonra Şubat 1985'te Tahsin Şahinkaya ile görüşmemizi gerçekleştirdik. Görüşmede Meclis'te gizli oturum istediğimizi, hâlihazırda Bulgaristan'dan gelmekte olan Türklerden, Bulgarların TV kanallarına parazit yaparak haber almamızı engellediğinden bahsettik.

Biz Dernek'te toplantılarımıza son hızda devam ediyorduk. Bu sırada Türkiye genelinde Bulgaristan'daki olaylara yönelik mitingler başladı. Pankartlar hazırladık ve otobüslerle İstanbul'daki mitinge gittik. Devlet de tabi o esnada konuyla ilgili olarak tüm üniversitelerde paneller düzenlenmesini sağladı. Herkes bizle beraberdi. Kerkük – Musul Türkleri de bize çok destek verdi. İstanbul'daki mitingden sonra Bursa, Eskişehir ve İzmir'deki mitinglerde de Gençoğlu hep baştaydı, konuşmalar yaptı. Hemen sonra gerçekleşen BAL-GÖÇ Kongresi'nde Mümin Gençoğlu'nu destekledim çünkü adam öncelikle halk adamıydı. İkincisi de bize en zor zamanımızda destek olmuştu.

Derneğin kurulmasından 1989'da Zorunlu Göç olana kadarki süre zarfında BAL-GÖÇ çalışmaları ve Mümin Gençoğlu'nun faaliyetleri hakkında bilgi verir misiniz?

Mümin Gençoğlu'nun mağaza açıp insanlara iş vermesi ve insanlarla sürekli irtibat halinde olması bulunmaz bir nimetti. Birbirimize sürekli danışırdık. "*Senin çok düşmanın var, dikkat et*" derdim hep. Gençoğlu durumu iyi idare ediyordu.

Bu dönemde Dernek çalışmaları nasıl gidiyordu? İnsanlar kendi aralarında ne konuşuyordu? Siz Dernek olarak insanları nasıl kazanmaya çalışıyordunuz?

Biz İstanbul'a 120 otobüs dolusu insan götürdük ve bu insanların destek olmaktan başka hiçbir beklentisi yoktu. Bütün insanlar kendi imkânlarıyla çoluk – çocuk demeden

mitinglere katıldılar. Konuşulan tek konu Bulgaristan'da ne olacağıydı. Derneğe ilgi çok büyüktü. Derneğin Sönmez İş Sarayındaki Merkezi'ne gelen çok olurdu.

İlk kafileler gelmeye başladığında, göç sürecini yürütürken BAL-GÖÇ nasıl bir tutum aldı? Hangi faaliyetleri yürüttünüz? Mümin Gençoğlu'nun tutumu nasıldı? Hangi faaliyetlerde bulundu?

İlk önce Yunanistan üzerinden gelen üç aileyi karşılamaya gittik. Ben, Rafet Adalı ve Zülkef Yeşilbahçe... O sırada Yunanistan havaalanında grev vardı. Bu yüzden uçak bir türlü gelmemişti. Gazeteciler etrafımızdaydı. Cumhurbaşkanı'nın Başdanışmanı da oradaydı. Mesut Yılmaz'ın emriyle ertesi gün üç aile özel uçakla Türkiye'ye getirildi. Bir miktar insan da Yugoslavya'ya gönderilmişti, oradan Türkiye'ye geldiler ve otellere veya akrabalarının yanına yerleştirildiler.

Başlangıçta az sayıda insan olduğu için işimiz kolaydı fakat sayı gitgide artmaya başlamıştı. Edirne mitingi yapıldığı sırada Mümin Gençoğlu işi dolayısıyla Mısır'daydı. Beni telefonla arayıp buradaki durumları sordu. Oğlu Turhan Gençoğlu da Mısır gazeteleri vasıtasıyla tüm İslam âlemine Bulgaristan'daki Türklerin durumunu duyurmuştu.

Mümin Gençoğlu'nun bu dönemde özellikle göç sürecindeki tutumuyla ilgili gözlemleriniz nelerdi?

Bu dönemde Bulgarlardan çok tehditler geliyordu. Ben Gençoğlu'nu korumak için "*yapma, etme Mümin Bey*" dememe rağmen "öleceksek bu yolda ölelim" derdi.

Göçün gerçekleştiği günlerde Derneğin Sönmez'deki yerinde nasıl bir ortam vardı? İş isteyen veya yardım etmeye gelen insanlar var mıydı?

Bulgaristan'dan gelen insanlar hep kalifiye insanlardı. Nereye işe girseler hallediyorlardı. Yetişmiş, iyi eğitilmiş insanlardı. O yüzden iş istemeye gelen insan sayısı çok çok azdı.

Mümin Gençoğlu denildiğinde aklınıza gelen ilk kelime nedir?

Eşsiz bir insandı. Ayrıca hiçbir insanı yanından küs çıkarmazdı. Onunla kavga etsen bile barışmadan yanından ayrılamazdın. Halk adamıydı.

Mümin Gençoğlu'nun vefat haberini nasıl aldınız? Ne hissettiniz, ne düşündünüz? Bu haber camiada nasıl yankılandı?

Haberi aldığımda evimdeydim hemen evden fırladım, Gençoğlu'nun oraya gittim. Haber yeni yeni duyulmaya başlamıştı, herkes toplanmıştı. Yıkılmıştım. Sanki gök kubbe başıma yıkılmıştı. Birkaç saat kendime gelemedim. Keşke daha çok yaşasaydı...

Vefat haberinden sonra insanlar aralarında ne konuşuyordu?

Kimse kaza olduğuna inanmamıştı, kasti olarak öldürüldüğü düşünülüyordu her yerde.

Zülkef Yeşilbahçe (Dava Arkadaşı)

BAL-GÖÇ'ün kurucularından birisiniz. Derneğin kuruluş sürecini anlatır mısınız? Dernek kurma fikri nasıl doğdu? Siz sürece nasıl dâhil oldunuz? Mümin Gençoğlu sürece nasıl dâhil oldu ve kendisiyle nasıl bir çalışma uyumu yakaladınız?

Derneği kurma fikrinin bir ucu Bulgaristan'a dayanmaktaydı. Benim annem, babam, kardeşlerim 1968 Göç Anlaşması ile Türkiye'ye göç etmişlerdi. Ben evli olduğum için orada kaldım. Kardeşlerimin hepsi okul çağındaydı, okula gitmeleri gerekiyordu. Babamın rahatsızlığı vardı o yüzden ben turist olarak Türkiye'ye gelmek için hemen müracaat ettim. Konsolosluğa da onay gitmişti. Fakat Kırcaali Emniyet Müdürlüğü, "çocuğunun birini burada bırakacaksın, Türkiye'ye gitmene öyle müsaade edeceğiz" dedi. Geri dönmem için şart koşulmuştu böylece. Benim geri dönmeye niyetim yoktu, çocuğumu orada nasıl bırakırdım? Bulgaristan'da bana "*lise mezunusun, sana başka görevler veririz*" dediler. Ben de "b*ana yardımcı olmak istiyorsanız, bana müsaade edin ben Türkiye'deki kardeşlerimi okutmak istiyorum, oraya göç etmek istiyorum*" dedim. Orada baya sıkıntılar yaşadım hatta emniyet müdürlüğünde biri bana yumruk atmaya bile kalkıştı. Bu benim içime oturmuştu, sonuç olarak 8 Haziran 1972'de Türkiye'ye geldim. Fakat burada yaşadığım olayı hiçbir zaman unutmadım.

Orada kalanlara ben nasıl yardımcı olurum sorusu hep kafamda canlı duruyordu. Aradan 4 yıl geçti 1976'da Bulgaristan Türkleri ile ilgili çalışan bir dernek yok mu diye soruşturuyordum. "*Var*" dediler, Göçmenlere Yardım Derneği diye bir dernek vardı. Bunun sorumlusu da Bursa'da Ali Öztürk'tü. Ali Öztürk'ün Bursa Kapalı Çarşı'da bir kumaş dükkânı vardı, Ali Ağabeyi orada buldum. Sene 1976'ydı. Kendimi tanıttım, yardımcı olmak istediğimi anlatınca da "*Rodop – Tuna Türkleri diye bir dernek var, Başkanı da Halil Uzunoğlu, kapalı çarşıdaki dükkânı da şuradadır*" diye tarif etti, gittim. O gün Derneğin Genel Kurulu varmış. Halil Ağabey oradaymış. Genel Kurul'un yapıldığı Merinos'a gittim, kapıdaki arkadaşlara da kendimi tanıttım ve yardımcı olmak istediğimi anlattım. Onlar da sevindiler çünkü en taze olayları anlatacak kişilerden biri olduğumu düşündüler, beni içeri aldılar. Teşkilatın içindeki rahmetli Sadık Naci, Murat Özrodoplu, Mümin Bilgiç ve Ahmet Yılmaz gibi isimler bu teşkilatın içindeydiler. Beni kapıda karşılayanlar, gidip Divandakilere benden bahsettiler. Halil Uzunoğlu bir süre sonra bana seslendi, "*Zülkef kardeşim bize Bulgaristan'ı anlat*" dedi. Ben orada yaşanan zorluklardan bahsettim, insanların Türkiye'ye gelmek isteyip gelemediklerini anlattım. 1969 – 1970 yıllarında tanık olduğum olayları anlattım. Pomak ve Romanlara yapılanları anlattım. Salonda herkes beni alkışlamaya başladı, oysaki üye bile değildim. Allah rahmet eylesin Sadık Naci, benim hemen Yönetim Kurulu listesine alınmamı istedi. "*Bu tür gençlere yol vermemiz lazım*" dedi, o zamanlar tabi yirmili yaşlarımdaydım. Yönetime alındım ve 1976'dan 1980'e kadar ben orada görev aldım. Rodop – Tuna Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği, dernekçilik faaliyetlerine orada başladım. Dört yıl görev almıştım.

1980 ihtilalinde tüm dernekleri kapatmışlardı tabi. Zaman ilerledikçe, Bulgaristan'daki olaylar da hareketleniyordu. Eylül 1984'te Hürriyet gazetesinde yayımlanan bir yazı beni tekrar harekete geçirdi. Kapandıktan sonra Rodop – Tuna Türkleri Derneği'nde hareketlilik yoktu. Biz birkaç kişi: Sami Kocaoğlu, Rıfat Eryılmaz, Cemil Eryılmaz, Emin İnce, Yusuf Usturalı, Bilal Üstünel ile beraber bir araya geldik ve dernek kurmadan bu işin bir yere gitmeyeceğine karar verdik. Dernek şarttı. Dernek müracaatı tabi, Mümin Ağabey ile istişareden sonra yapılmıştı.

Eylül 1984'te Mümin Ağabey'in bürosundaydık, Yusuf'u arayıp "*kardeşim müracaatı yap*" dedi. Sürece nasıl dâhil olduğuma gelecek olursak, benim Rodop – Tuna Türkleri Derneği'nde yer aldığım, aktif bir genç olduğum Mümin Bey'e söylenmiş, burada da faydalı olacağım düşünülmüştü. Öyle bir dönemde böyle bir ekibin içine girebilmek, herkese nasip olacak bir olay değildi hepsi seçkin insanlardı.

Gönderdiğimiz birinci listeye ret cevabı gelmişti.

Birinci ret cevabı geldikten sonra toplandık, Mümin Ağabey, Yusuf Usturalı'ya "*listeyi yap beni de başa yaz*" dedi. Herkes çok şaşırdı tabi. Mümin ağabeyin o dönemde Bulgaristan ile aşırı bir tütün irtibatı vardı, tütün ticareti yapıyordu. Rahmetli Yusuf Kırayoğlu, Mümin Bey ticaret ne olacak diye sordu. O da "*bugünden itibaren Bulgaristan ile ticaret falan yok, irtibatı kesiyorum*" dedi ve gerçekten de dediğini yaptı. O dönemde çok büyük bir olaydı bu, çok cesurcaydı. Yusuf Ağabey, Mümin Bey'e "*sen*

ne yapıyorsun yahu milyonlarca liradan bahsediyoruz" dedi. O da aynen anlattığım şekilde "*ben bu davaya kellemi koydum*" dedi. Bu lafı sonradan daha birçok kez tekrarlamıştı. Bulgaristan tarafından da birçok tehdit alıyordu tabi. Tehditler artmaya başlayınca biz yine toplandık ve ne yapacağımızı konuştuk, o dönemde zehirli şemsiyeler vardı. O zaman da aynı şeyi söyledi "*ben bu davaya kellemi koydum*" dedi. "*Sen kelleni koyduysan biz de vücudumuzu koyduk*" dedim. O da "*bu ekiple biz bu yolda gideriz*" dedi. Tehditlere aldırmadık. Samimi dostlarımız bile "*siz deli misiniz, Bulgaristan'ın arkasında Rusya var nasıl baş edeceksiniz*" diyorlardı. "*Bir milletin zorla dini, dili alınıyor elinden bu hangi kanunda var, biz bu davada haklıyız*" diyorduk.

Dernek kuruldu, Bursa eski Valisi rahmetli Zekai Gümüşdiş, Mümin Bey'i aradı. "*Derneğin kuruluşunu onayladım fakat tebligat size geç gelecek. Yarın heyet olarak Ankara'ya gitmelisiniz*" dedi. Ertesi günü Ankara'ya gittik. Mümin Bey zamanın iktidar partilerinden Milliyetçi Demokrasi Partisi Başkanı Turgut Sunalp'i aradı, "*Ankara'ya geliyoruz, sizinle de görüşmek isteriz*" dedi. Ankara'da dönemin TBMM Başkanı aynı zamanda Bursa milletvekili olan Necmettin Karaduman'ı da ziyaret ettik. Sayın Karaduman'dan sonra diğer siyasi partileri de ziyaret ettik.

Meclis'ten Ulus'a doğru dönerken, arabadaki TRT Radyo kanalından bizim haberimizin verildiğini duyduk. Haberde "*Bulgaristan Türkleri, Bulgaristan'daki olaylarla ilgili olarak konuşmak için Mümin Gençoğlu başkanlığındaki Bursa BAL-GÖÇ heyeti TBMM Başkanı Necmettin Karaduman'ı ziyaret etti*" diyordu. Mümin Gençoğlu, rahmetli şoförü Şevki'ye "çek arabayı kenara" diye seslendi. Biz dışarı çıkıp sevinçle birbirimize sarıldık, herkes bize bakıyordu. Kimimiz ağlıyorduk, çok sevinçliydik çünkü ilk mesajı vermiştik. Bulgaristan'daki Türklerin yalnız olmadığını elli milyonun onlarla beraber ve onların arkasında olduğunu, bu davanın peşini bırakmayacağımızı göstermiştik. Mümin Bey'e dedim ki ben arabaya binmiyorum, "*ne oldu be gülüm*" dedi. Ben Bursa'ya yürüyerek gideceğim dedim. "*Yürü be... Buralarda kalma. Sen bize daha çok lazımsın*" dedi. Allah rahmet eylesin, o sekiz kişilik gruptan üç kişi kaldık, o günleri hatırlayacak başka insan kalmadı. Dernek kurulduktan sonra derneğin Kurtul Pasajı'ndaki ilk yerinde üyelikleri yetiştiremiyorduk. Çok fazla talep vardı.

Çalışmalarımız, mitinglerimiz hızla devam ediyordu. Olayların hızlandığı dönem olan 1986'da eski Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz, BTSO'da yapılan bir toplantıda akıl almaz bir gaf yapmıştı. "İki milyon için elli milyonu hemen riske atamayız" demişti, gazetelerde haber olmuştu bu sözü. Mümin Bey toplantıdan sonra, Mesut Yılmaz'a sözlerinin çok yanlış olduğunu söyledi, "*bunu yapmayacaktın*" dedi. Onun da cevabı şöyle olmuştu, tabi Mümin Bey bunu sonradan bizlere anlattı; "*ben onu o maksatla söylemedim, önce bir görüşelim, konuşalım ona göre hareket ederiz*" anlamında demiş.

1985'in Eylül ayında Tüzük gereği BAL-GÖÇ'ün ilk Genel Kurulunu yapmamız gerekiyordu. Genel Kurul'dan bir gün önce ben bütün dosyaları hazırlamıştım. Mümin Ağabey beni aradı. Akşam toplanacağımızı söyledi. Bütün kurucular olarak 8 kişi o akşam toplandık ve sonrasında ayrıldık. Ertesi gün ilk Genel Kurulumuzu yaparak Mümin Gençoğlu'nu başkan olarak seçtik.

BAL-GÖÇ, 1987'de Bakanlar Kurulu Kararı ile Kamu Yararına Çalışan Dernek statüsü kazanmıştır. İzmir, Bursa ve Kocaeli de aynı şekilde. Ardından federasyon fikri ortaya çıktı. Tabi bunun öncesinde BAL-GÖÇ adının nereden geldiği de önemli bir konudur. Biz daha önceden yaptığımız müracaatta, "Bulgaristan Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği" ismini kullanmıştık. Fakat Mümin Bey yine herkesin fikrini aldığı bir toplantıda bize "*Bulgaristan Türkleri ismini kullanırsak, Bulgaristan'ı direkt hedef almış olacağız*" dedi. "*Ayrıca bu iş Bulgaristan ile de kalmayacak, ilerde Yugoslavya, Bosna Hersek ve Yunanistan gibi diğer Balkan ülkelerini de kapsayacak*" dedi. İleri görüşlüydü tabi. BAL-GÖÇ ismini söyledi, "*Bal tatlıdır ya hani, bu baldan herkesin tatmasını isterim. Sonrasındaki göç acı bir şeydir elbet ama bal onu tatlandırır*" dedi. Açılımı ne olacak diye sorduğumuzda ise "'Balkan Göçmenleri Kültür ve Dayanışma Derneği' olur" dedi. "*Yarın öbür gün başka bir Balkan devletinde bir karışıklık çıkarsa bizim oraya da müdahale etme hakkımız doğmuş olur böylelikle*" dedi. İsim tabi ki oybirliği ile kabul edildi. Federasyon kurulduğu sırada da yine isim konusunda oturup tartıştık. Balkan Türkleri Göçmen Dernekleri Federasyonu ismi konuşuldu. Ben Mümin Bey'e olayların geliştiğini, ilerde akın akın soydaşlar gelmeye başlarsa bunların hepsinin mülteci olacağını söyledim. Çünkü zamanında ben de Türkiye'ye iltica etmiştim. Federasyon ismine mülteci ifadesinin eklenmesini ben söyledim. Mümin ağabey "*haklısın Eğridereli*" dedi bana. Sonuç olarak isim Balkan Türkleri Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu oldu.

1985 Şubat'ında İzmir'de; Haziran'da Kocaeli'de bir Dernek kurma girişimleri var, bu dernekler 1987'de Bursa merkezli Federasyon çatısı altında bir araya geldiler. Bu dönemde bu derneklerle ilişkiler nasıldı? Mümin Bey gidip gelir miydi oralara?

O kadar kendini vermişti ki dernekçiliğe, böyle varlıklı bir iş insanının bu konuyu böyle benimsemesi hepimizi hayrete düşürüyordu. "*Yalnız bu dernekler olmayacak. Türkiye çapında da bizim organize olmamız lazım o zaman sesimiz daha yüksek çıkar*" dedi. "*Ben İzmir'den emekli Albay Sabit Tuna'yı buldum*" dedi. Hüsmen Erdoğan da Kocaeli şubesindeydi o da eski valiydi. İzmir'e de Kocaeli'ye de gittik ve derneklerin kurulmasına katkıda bulunduk.

1990 yılında, organizasyonumuz epeyce büyümüştü tabi kendimize yer bakmaya başladık. Mümin ağabey, "*arkadaşlar bir girişimim oldu sonuç çıkarsa çok iyi olacak*" dedi. Bursa'da Ankara Yolu üzerindeki binayı aldık ve derneği buraya taşıdık. Bunlar hep Mümin Bey'in kişisel girişimleriyle olan şeylerdi. Hatta binadaki tabelaya da "Mümin Bey'in katkıları ile alınmıştır" yazdırdık.

İlk mitingi İstanbul Saraçhane'de yaptık. Buradan 70 otobüs organize etmiştik. İstanbul'daki mitingde Mümin Bey çok güzel bir konuşma yapmıştı. İstanbul'dan sonra da Bursa'da büyük bir miting yaptık. Bursa'daki mitingde kurucu üye olarak ben de bir konuşma yapmıştım. Mitingi biz organize ettik ama Azerbaycan Türkleri Derneği, Kırım Türkleri Derneği ve Batı Trakya Türkleri Derneği gibi derneklerden de destek vardı bize. O dönemde miting organize etmek kolay değildi. Bütün programı eksiksiz bir

şekilde İl Emniyet Müdürlüğü'ne vermek gerekiyordu. Konuşmaları da göndermiştik. Onların onayıyla çıkabiliyorduk mitinge. Mümin Bey, ben ve Ali Öztürk Miting Organizasyon Komitesi'ndeydik. O mitingden sonra ortalık hepten coşmuştu, gazeteler nasıl manşet atacaklarını şaşırmıştı. "*Türkiye ayağa kalktı*" yazılmıştı gazetelerde.

Mümin Gençoğlu ile nasıl bir çalışma uyumu sağladınız? Kuruluş aşamasında siz iyi bir adaptasyon yaşadınız mı?

Dernek çalışmalarındaki ilk yıllarda bana "*BAL-GÖÇ'ün bel kemiği*" derlerdi. Mümin ağabey takmıştı bu adı bana. Daha sonraki yıllarda bir şey sorulduğunda bana yönlendirirdi. Mümin ağabey çalışan insanı çok takdir ederdi. "*Ben bu hayatı alın terimle kazandım, çalışanı severim seni takdir ediyorum*" derdi. O dönemde Devlet Su İşleri'nde çalışıyordum, Erdem Saker benim müdürümdü. Onunla da konuşmuştu, "*derneğimiz kamu yararı statüsü kazandığı için ihtiyaç duyduğumuz zamanda gelebileceksin müdürünün de onayı var*" derdi.

1989'da Zorunlu Göçe kadar olan süreçte Mümin Gençoğlu'nun faaliyetleri ve BAL-GÖÇ'ün çalışmaları hakkında bilgi verir misiniz?

Konu bu dönemde sadece Türkiye'de değil, dünyada da ilgi görmeye başlamıştı. Yurtdışında da mitingler yapılıyordu. Mümin Bey'in Almanya ve İngiltere'de gazetecilerle irtibatı vardı. O gazeteciler Bulgaristan'a gidip oradaki bilgileri Mümin Bey'e aktarıyordu. Bulgaristan o zaman Türkiye'den kimseyi almıyordu, bilgi almak için Mümin Bey böyle bir yol bulmuştu. Avrupa İnsan Haklarından Dışişleri Bakanlığı'na temsilci geldiği zaman Ankara bize gönderirdi.

Amerika'dan bir heyet geldiğinde Mümin Bey benim ilgilenmemi istemişti. Heyetin temsilcisini oradaki çalışmalarımızı görmesi için derneğe götürdüm. Bulgaristan'da bulunan köylerdeki kişilerin Türkçe ve Bulgarca isimlerinin yazılı olduğu projeyi öne sürmüştüm, arşiv olarak kalmasını istemiştik. Gelen bütün heyetlere bunları göstermiştim. "*Bunlar doğru mu*" dediler. Ben de teyit edebilirsiniz, gidip görün dedim. Sünnet yüzünden hapse giren kişilerden, mektup pullarının arkasına gizlice yazılan yardım çağrılarından bahsettik. "*Ne olur bizi kurtarın, Evren Paşa'ya gidin, bizi öldürecekler*" yazıyordu bunlarda. Bulgaristan'da kalan çocuklardan bahsettik hep mesela Aysel olayını da hep öne çıkarmaya çalıştık kamuoyunda. Yabancı televizyon kanallarına da bunları anlattık. Bunlar hep Mümin Bey'in girişimleriyle oldu. Heyetin temsilcisine bu çalışmalardan bir sonuç alabilecek miyiz diye sormamı istedi Mümin Bey. Temsilci, "*eğer siz bu bilimsel çalışmalara dernek olarak devam ederseniz Bulgarlar diz çökecek*" dedi. Hemen Mümin Ağabeye anlattım. "*Ben doğru yolda olduğumuzu biliyordum, devam*" dedi.

Göç ağır bir süreç. Bu süreci nasıl yürüttünüz? Öncelikli konular neydi? Nelerle karşılaştınız? Mümin Gençoğlu bu süreçte nasıl bir tutum aldı?

BAL-GÖÇ çalışmalarının en ağır dönemiydi. TBMM eski Başkanı Necmettin Karaduman'ı ziyaret ettiğimizde rahmetli Mümin ağabey ona dedi ki: "*Göç çözüm değil, biz göçe karşıyız ancak şu anki durumda göçten başka çözüm yok. Bu olayın arkasında*

Sovyetler Birliği var" dedi. "*Kapılar açılırsa Türk milleti çıkacak, Bulgaristan ekonomik yönden çökecek*" dedi. Bunların hepsi de yaşandı. Ben Bulgaristan'a 1996 veya 1997 yıllarında 32 tır gıda yardımı bile götürdüm.

Geri dönecek olursak, Mümin Bey "*biz göçe karşıyız fakat gelinen noktada kapıların açılması tek çare*" sözünü söyledi. Dediği gibi de oldu. Muhtelif görüşmelerde, Evren döneminde, Özal'ın "*Kıbrıs gibi müdahale ederiz*" sözü ve Edirne'deki mitingde "*isterse Todor Jivkov da gelsin*" sözleri Mümin Bey ile ortak düşüncede söylenen sözlerdi.

Kapılar açıldı, binlerce insan geldi. Akrabası olan onların yanına yerleşti fakat artık bu da yetmiyordu. Dediler ki "*Orhangazi ve Kemalpaşa'da yollar kesilecek, akrabası burada olanın gelip bu kişileri alması gerekecek. Valilik böyle bir karar verdi*". Mümin ağabey "*tek çare yönetimde dedi okulları açtırmamız lazım bu insanları sokaklardan kurtarmamız lazım*" dedi. Dönemin Bursa Valisi Erdoğan Şahinoğlu'na Mümin Bey ile bizzat gittik. "*Durum çok kritik, lütfen okulları açalım çağrısında*" bulundu Mümin Bey. Vali ise "*ne demek okulları açalım, daha hazırlık yapılmadı*" dedi. Mümin Bey sinirle yanından çıktı ve Ankara'ya gitti. İki gün sonra ise okullar açıldı. Bu Mümin Bey'in oradaki bağlantılarıyla olmuştu yine.

Göç hızla devam ediyordu. Kimi evsiz sokakta kalmıştı, kimi insan ise iş arıyordu. Kimileri geri dönmeyi bile düşünüyordu. Göç esnasında Bursa esnafı, sanayicileri ve iş insanları; Sönmez, Çağlar ve Şenkaya gibi isimler, insanların işe yerleştirilmelerinde çok büyük destek sağladılar. Mümin Bey bizzat bu iş insanlarını arıyordu "*gün bu gün*" derdi ve uyarıyordu da "*bu insanlar geri giderler bak*" diye.

Biz bu dönemde devlet olarak bir hata yaptık, Ercüment Konukman da buna dâhil. Geri dönenlere ilk anda kötü gözle baktık, onaylamadık. O günün şartlarında Türk kamuoyuna karşı uygun değildi tabi geri dönmeleri ama Balkanlar'ı, Bulgaristan'ı o ata topraklarını göz önüne alarak düşünseydik, geri dönmek isteyenleri teşvik etmemiz lazımdı. Bunu sonradan anladık. Benim şahsi kanaatim şuydu: devlet olarak gizliden gizliye geri dönmek isteyen Türkler teşvik edilebilirdi. Şimdi orada daha çok Türk olurdu, Bulgar Meclisi'nde tartışma bile söz konusu olmazdı.

O dönemde devletin göçmenlere yaptığı kira ve gıda yardımı gibi bir takım yardımlar vardı. Burada BAL-GÖÇ'ün tutumu neydi? Aldığınız kararlar nelerdi?

Gıda yardımları ve diğerleri, göçmenlere verilen bir hizmetti. Ama buna derneğin de katkısı vardı. Bu insanların iş bulmaları gerekiyordu. Nüfus kâğıdının çıkması da kolay değildi. Köy hizmetlerinden "çalışabilir kâğıdı" alıyorlardı, buradaki arkadaşlarla sürekli işbirliği halindeydik. Ayrıca iş bulma kurumları ve şirketlere yönlendirme de yapılıyordu. Başta sıkıntılar çıktı ama çabucak çözmeye çalıştık hep birlikte.

İş bulmanın yanı sıra o dönemde konutların yapılması da öncelikli bir konuydu. Bursa'daki konutların yerinin belirlenmesi için bize iki yer gösterildi. Bir tanesi Bursa Göçmen Konutları'nın sağ tarafında kalan tarıma uygun bir alandı. Mümin ağabey hemen "*olmaz, milletin gözü kalır bu tarım arazilerini öldüremeyiz*" dedi. Ondan sonra beri tarafındaki dikenliğe geçtik, orası taşlık bir araziydi. Mümin ağabey, "*burası çok*

uygun hem taşlık arazi yapı için uygun hem de kimsenin gözü kalmaz tarım arazisi değil" dedi. Göçmen Konutları o şekilde doğdu. Bunu sağlayan Anavatan Partisi'ydi. Anavatan Partisi'nin bu dönemde hizmetleri çok oldu. Hükümet tarafından belki bu görülmemiştir ama sorunlarımıza ve sorunların giderilmesi noktasındaki önerilerimize çok ilgi gösterdiler.

Mümin Bey, 1991 yılında milletvekili olarak Ankara'ya gidiyor ve iki yıl görev yapıyor. O iki yıllık süre zarfında Mümin Gençoğlu hem Dernek Başkanı hem milletvekili hem de bir iş insanı... Bu yoğunlukta Dernek işlerine nasıl zaman ayırıyordu? Sizin gözlemleriniz nelerdi?

Şurada atladığımız bir konu var onu da belirtmemiz lazım. Derneğin kurulduğu tarihten itibaren uluslararası haberleşmeyi ve iletişimi sağlayan perde arkasındaki kişi Turhan Bey'di. Kurtul Pasajı'nda İngilizce yazılacak herhangi bir metni o yazardı.

O dönemde milletvekili olursa, Dernek başkanlığından istifa etmesi gerekir gibi bir düşünce vardı fakat böyle bir zorunluluğun olmadığına dair teyit almıştı. "*Kanunlara kurallara karşı gelecek bir insan değilim gerekirse istifa ederim*" diyordu fakat böyle bir zorunluluğun olmadığını öğrendik. Ayda bir yaptığımız dernek toplantılarımıza mütemadiyen katılırdı. Ayrıca "*telefonum size her zaman açık*" derdi. Ankara'da iki kere basın toplantısı yapıldı orada da hep Yönetim Kurulu olarak bulunurduk.

Milletvekili olmasına rağmen derneğe yönelik çalışmaları hiç aksatmadı. Artık milletvekili olduğu için de birimler tarafından farklı karşılanıyordu burada. Başkan koltuğuna güç vermeli, o koltuğuna güç veren insanlardandı.

Dünyaya anlatılması gereken konular vardı. Bulgaristan Dışişleri Eski Bakanı'nı, Avrupa basınına yönelik Viyana'da bir toplantı yapmıştı. Mümin Bey ve Turhan Bey bir yolunu bulup bu toplantıya girmişti. Can Okanar da TRT'yi temsilen oradaymış. Bakan başlıyor anlatmaya: "zorlama yok, orada Türk yok, onlar Müslüman" diyor. Mümin Bey hızla ayağa kalkıyor, tabi bütün kameralar ona dönüyor. "B*en Mümin Gençoğlu, Cebel'in şu köyündenim, benim ablam Fatma ama şu anki Bulgar adı şu şu şu... Sayın Bakan kimi aldatıyor!*" diye bağırıyor.

Naim Süleymanoğlu'nun geliş süreci nasıl oldu? Derneğin bu konudaki çalışmaları nasıl oldu?

O dönemki havada Mümin Bey'in de bu olayda parmağı olduğu söylendi. Naim Süleymanoğlu'nun kaçırılması sırasında konuşulan bir konuydu. Bursa'ya gelişini ise bir şölen havasında yaptık. Sönmez Sarayı'ndaki yerimizde toplandık. Mümin Bey, Naim Süleymanoğlu'na: "*Bak bu dernek Bulgaristan Türklerinin sorunları için yaşar, siz bu konuyu dünyaya en rahat şekilde duyuracak olan kişisiniz. Senden ricam, tüm doğrularıyla her yerde bunu anlatmandır, senin de bu insanların kurtuluşuna katkın olur*" dedi. Naim de "*Türküm ve bunu her yerde haykıracağıma söz veriyorum*" dedi. Ankara'ya gelişi bir ayı geçmemişken hemen Bursa'ya geldi, çoğu akrabası buradaydı.

Mümin Gençoğlu ile ilgili hatıranızda kalan en komik anı nedir?

Mümin Bey çok farklı bir yapıya sahipti. Yeri gelir seni çok güldürür yeri gelir hüzünlendirirdi. Birlikte birçok anımız var. Çocukla çocuk olabiliyordu, yetişkinle yetişkin. En tepedeki insanla mesela Cumhurbaşkanı ile dahi samimiyet kurabiliyordu.

Mümin Gençoğlu denildiğinde aklınıza ilk hangi kavram geliyor?

Tüm Balkan Türkleri aklıma geliyor.

Mümin Gençoğlu ile ilgili bir kitap yazsanız başlığını ne koyardınız?

"Sönmeyen Meşale" koyardım. Bu fedakârlığın nasıl bir kaynaktan geldiğini sorardım, okuyucularımın da bu cevabı vermelerini isterdim. Yani Mümin Gençoğlu'ndaki bu cevherin nereden geldiğini, bu güçlü kaynağın nereden geldiğini sorardım. Bunun cevabını ben veremezdim. Beraber çalışmış olmamıza rağmen üstelik.

Mümin Gençoğlu'nun ölüm haberini nasıl aldınız? Neler hissettiniz?

Çok ağır bir olaydı. Haberi televizyondan öğrendim. Tesadüfen alt yazıda gördüm. Şöyle yazıyordu "*Adnan Kahveci'nin cenaze törenine giderken olmuş olay*". Cavit Çağlar akşam dönerken "*Mümin ağabey gitme yolar buzlu ve tehlikeli*" demiş. Ama Mümin Bey ne pahasına olursa olsun sabah yola çıkıyor. Ne gariptir ki, sabah yola çıkmadan önce birkaç defa dönüp Selime Hanım'a bakmış. Selime Hanım demişti ki bu güne kadar böyle bir şeyi hiç yapmamıştı. Tabi birçok yorum yapıldı kaza mıydı, suikast mıydı diye. Aydınlığa kavuşmadan gitti. Hep soru olarak kaldı.

Ne hissettiğime gelince ise inanmak istemedim. Hemen telefona sarıldım. Ulaşamadım tabi ailesine, onlar da hemen yollara düşmüşlerdi. BAL-GÖÇ hemen toplandı, Hasan Altınsoy Genel Sekreterdi o zaman. Ben de Genel Sekreter Yardımcısıydım. BAL-GÖÇ bayrağını yarıya indirdik. Tarif edilemez bir durum içerisindeydik. Hemen buradan otobüslerle, Ankara'ya cenaze merasimine doğru yola çıktık.

Hasan Altınsoy (Bal-Göç – BGF Eski Başkanı)

Mümin Gençoğlu ile BAL-GÖÇ ve BGF'de görev yaptınız. Bu sürece nasıl dâhil oldunuz? Mümin Gençoğlu ile tanışma sürecinizi anlatır mısınız? Kendisiyle nasıl bir çalışma uyumu sağladınız?

1984 yılında Bulgaristan'daki soydaşlarımıza karşı yapılan insanlık dışı asimilasyon hareketine tepki olarak Bursa'da, Mümin Gençoğlu liderliğinde BAL-GÖÇ kurulmuş ve Başkanlığını da yine Mümin Agamız yapmıştır. Ben 1985'te BAL-GÖÇ'e üye oldum ve aynı yıl yapılan 1. Genel Kurul'da Yönetim Kurulu'nda yer aldım. Bundan iki yıl sonra da BAL-GÖÇ'ün Genel Sekreterliği görevini üstlendim.

Mümin Agamızla birebir tanışmamız ise telefon vasıtasıyla olmuştu. Ben BAL-GÖÇ kurulduktan sonra kendisini kutlamak ve Dernek'te yer almak istediğimi söylemek için onu aramıştım. Bu konuşmadan son derece memnun olmuştu. Daha sonra da ilk zamanlarda Derneğin de kurulduğu yer olan bürosuna giderek üyeliğimi gerçekleştirmiştik.

Rahmetli Mümin Gençoğlu ile Mümin Agamızla çok hummalı çalışmalarımız oldu. Ben kendisiyle tanışmış ve birlikte çalışmış olmaktan büyük bir onur ve mutluluk duydum.

1989'daki Zorunlu Göç gerçekleşene kadarki süre zarfında BAL-GÖÇ çalışmaları ve Mümin Gençoğlu'nun faaliyetleri hakkında bilgi verir misiniz?

Bulgaristan'da yaşanan büyük zulme şahit oluyorduk. Benim hemen hemen tüm akrabalarım Türkiye'ye göç etmişti fakat komşularımızdan, onlara gelen mektup ve telefonlardan neler yaşandığını duyuyorduk. Gerçekten çok acı günlerdi, soydaşlarımız insanlık dışı uygulamalara maruz kalıyordu. Benim tüm akrabalarım Türkiye'deydi ama oradaki soydaşlarımız, orada birlikte okuduğumuz, birlikte çalıştığımız arkadaşlarımız da

benim kardeşim gibiydi. Benim onlara karşı da sorumluluğum vardı. Mümin Agamız da bu şekilde düşünüyordu ve hayatını gerçekten de göçmen sorununa adamıştı.

Bulgaristan'daki Türklere yönelik yapılan zulme o da tüm arkadaşlarımız da çok üzülmüştük. Kendisi yaşananlara sadece üzülmekle kalmamış, Dernek olarak ve bilahare 1987 yılında kurulan Balkan Türkleri Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu olarak çok yoğun faaliyetler gerçekleştirmiştik. Ben, Mümin Gençoğlu'nun o bitmez tükenmez enerjisine her zaman hayran kalmışımdır. Hayatını göçmenlere ve göçmen sorunlarına adayan biriydi. Bu amaç uğruna hem yurt içinde hem de ticaret yaptığı yurt dışındaki ülkelerde bile her fırsatta Bulgaristan'daki Türklerin sorunlarını dile getirmiştir. Her yerde de Bulgarların yaptığı zulmü kınamıştır.

Mümin Gençoğlu ile birlikte çalışmak, hakikatten büyük bir ayrıcalıktı. Ben kendisini her zaman şükran ve minnetle anıyorum; ruhu şad, mekânı cennet olsun diyorum.

BAL-GÖÇ'ün kuruluş aşamasındaki anılarınızı anlatır mısınız? Göç ağır bir süreçti, bu süreci nasıl yürüttünüz?

Gerçekten de ağır bir süreç yaşanmıştı. BAL-GÖÇ'ün kurulması için ilgili yerlere müracaatta bulunuldu. Yönetim Kurulu üyelerimiz tespit edildi.

Derneğimizin kurulmasına izin verildikten sonra da yoğun faaliyetlerimiz devam etti. Bu faaliyetlerin en büyüğü ise Bursa'da organize etmiş olduğumuz Bursa Mitingi olmuştu. Bu mitingde yüz binlerce kişi bir araya gelerek tek ses ve tek yürek olarak Bulgaristan'da yaşayan Türklerin arkasında olduğumuzu dile getirdik. Miting oldukça ses getirmişti, kimse bu kadar kişinin bir araya gelebileceğini düşünmemişti. Tarif etmek mümkün değil. Bunu ancak BAL-GÖÇ Derneğine gittiğinizde salondaki o fotoğrafa baktığınızda anlayabilirsiniz. Türkiye çapında müthiş bir katılım ve hafızalardan silinmeyecek müthiş bir miting olmuştu. Sadece Bursa'da değil, İstanbul, İzmir, İzmit, Eskişehir ve Türkiye'nin daha birçok yerinde düzenlenen tüm mitinglere katılmıştık. Her nerede bir miting düzenlendiyse bizler oradaydık. Mümin Ağabeyin katılamadığı kimi zamanlarda ben konuşmacı olarak soydaşlarımızın sorunlarını dile getirmiştim. Bu süreçte hep birlikte Yönetim Kurulu'ndaki üyelerle beraber gece gündüz demeden çalışmıştık.

Bununla da yetinmedik ve sadece BAL-GÖÇ olarak faaliyetlerimizin yetersiz olduğunu düşünerek İzmir'deki Balkan Göçmenleri; İzmit'teki Balkan Türkleri derneklerıyle de Balkan Türkleri Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu'nun kuruluşuna öncülük ettik. Rahmetli Mümin Gençoğlu Ağabeyimiz kurulan Federasyon'un da Başkanı olarak canla başla faaliyetlerine devam etti. Biz de Yönetim Kurulu üyeleri olarak rahmetli başkanımızı her zaman canı gönülden destekledik.

1989 Zorunlu Göç sürecinde de sınırların açılmasıyla beraber yoğun faaliyetlerimize devam ettik. Başta Mümin Gençoğlu olmak üzere BAL-GÖÇ heyeti, Edirne'ye giderek göçmenleri karşılamıştır. Bu göçmenlerin ilgili merkezlere yönlendirilmesi için katkılarda bulunmuştur. Bursa'ya gelen göçmenlere sahip çıkılmıştır. Onların okullara

yerleştirilmesi, kira gelirlerinin ödenmesi ve iaşe masraflarının karşılanması gibi her türlü girişimde bulunulmuştur.

Mümin Gençoğlu ile ilgili hatıranızda kalan anılardan bahseder misiniz? Mümin Gençoğlu denildiğinde aklınıza ilk olarak ne geliyor?

Öncelikle Mümin Ağabeyimiz son derece alçakgönüllü bir insandı. Ben ve diğer arkadaşlarımın yaşları ondan küçük olsa bile bizlere "ağabey" diye hitap ederdi. Her zaman fikirlerimize çok önem verirdi ve fikirlerimizi sorardı. *"Yahu Hasan Ağabey ne dersin, şu konuda ne yapalım, fikrin nedir?"* diyerek fikirlerimizi alır ve uygun gördüğü fikirlerimizi de desteklerdi. Örneğin 1989 yılında soydaşlarımız Türkiye'ye geldikten ve Bulgaristan'da da demokratik hayata geçildikten sonra ben kendisine şöyle bir teklifte bulunmuştum. Bundan sonra BAL-GÖÇ ve BGF olarak kültürel etkinliklere ve spor etkinliklerine yer verelim demiştim ve o da olumlu karşılamıştı.

Ayrıca Balkanlar'da Türk Kültürü Dergisi'nin çıkarılmasını teklif ettiğimde de memnuniyetle kabul etmişti. BAL-GÖÇ Rumeli Korosu'nun kurulmasını yine memnuniyetle karşılamış, hatta ilk konserimizi Mümin Gençoğlu Ağabeyimizin huzurunda verdiğimizde büyük bir mutluluk duymuştu, neredeyse ayakta alkışlamıştı. Bu durum elbette ki beni ve korodaki tüm arkadaşlarımızı oldukça gururlandırmıştı.

Mümin Gençoğlu ayrıca çok titiz bir ağabeyimizdi. Hiç unutmuyorum, BAL-GÖÇ Derneğinin binasını dönemin Dışişleri Bakanı rahmetli Mesut Yılmaz'ın katkılarıyla aldığımızda Federasyon'un levhasını yazdırmıştık. Levhamızı takmadan önce salona şöyle bir serdik. Hepimiz birlikte oturuyoruz ve levhayı inceliyoruz ama gözümüzden kaçan bir şey varmış. Mümin Ağabey: "*Bakın çocuklar, burada bir harf eksikliği var!*" dedi. Hepimizin gözünden kaçmıştı ama o bahsettiğim titizliğiyle hemen fark etmişti.

Laf olsun diye değil, canı gönülden bu dava uğruna çalışan bir insandı. Çünkü kendisi de 1951 yılında Bulgaristan'dan gelmiş, orada akrabaları da bulunuyordu. Soydaşlarımızın sorununu hepimizin sorunu olarak görürdü ve bu sorunun çözümü için canla başla çalıştı. Çalışmalarımızın karşılığını almıştık soydaşlarımız özgürlüklerine, isimlerine ve yuvalarına kavuştu. Mümin Ağabeyimizin bu katkıları ölçülemez.

Mümin Gençoğlu denildiğinde o nedenle aklıma Balkanların Mümin Agası gelir. Bizlerle konuşurken her zaman kullandığı bir deyim vardı. *"Damdan düşenin halini en iyi damdan düşen anlar"* sözlerini sıkça söylerdi. "*Ben Bulgaristan'dan geldim, Bulgaristan'da yaşanan olayları en iyi ben ve yönetimdeki göçmenler biliyoruz"* derdi.

Balkanlar'da Türk Kültürü Dergisi'nden bahsettiniz. Derginin çıkarılmasıyla ilgili karar nasıl alındı, süreç nasıl yürütüldü?

Yönetim Kurulu'na böyle bir teklifte bulunmuştum. Genel Sekreter Yardımcımız olan Zülkef Yeşilbahçe de destek vermişti. Böyle bir derginin çıkarılması, Balkanlar'daki insanlarımızın da sorunlarını dile getirir düşüncesiyle Mümin Ağabeyimize teklif ettik. O da büyük bir memnuniyetle kabul etti. Derginin çıkarılmasından da büyük bir onur ve mutluluk duyduk.

Mümin Gençoğlu vefat ettiğinde Genel Sekreterdiniz. Mümin Bey'in vefat haberini nasıl aldınız? Bu haber camiada nasıl yankılandı?

Mümin Ağabeyimizin vefatını telefonla aldım. Yıkıldım. Müthiş bir üzüntüydü bizim için. Hatta Ankara'da TBMM'de yapılan törene de Yönetim Kurulu'ndaki arkadaşlarımızla beraber katıldık. Cenazesi müthiş bir kalabalıkla kaldırıldı. O yaptığımız mitinglere katılan insanlar gibi yüz binlerce insan vardı. Çok görkemli bir cenaze merasimi olmuştu. Rahmetli, Emir Sultan'a kadar eller üzerinde götürülmüştü. Sadece göçmenlerin değil, tüm herkesin babası olarak omuzlarda taşınmıştı.

Buradaki soydaşlarımız arasında ve Bulgaristan'da da büyük bir üzüntü vardı. Büyük bir kayıptı. Hala özlem ve şükranla anıyoruz kendisini.

Mümin Gençoğlu'nun vefatından sonra BAL-GÖÇ ve BGF Başkanlığını yürüttünüz. Tecrübelerinizi anlatır mısınız?

Mümin Agamızın vefatından sonra Yönetim Kurulu kararıyla, Olağan Genel Kurul'a kadar Başkanlığı ben yürüttüm. 1993 senesindeki Olağan Genel Kurul'da, iki yıl BAL-GÖÇ Genel Başkanlığı ve BGF Genel Başkanlığı'nı yürüttüm.

Faaliyetlerimiz daha çok sosyal, kültürel ve göçmenlerimizin sorunları üzerine olmuştu. BAL-GÖÇ Korosu'nu kurmuştuk. Bahsettiğim bu koronun tamamı 1989'daki Zorunlu Göçle gelen soydaşlarımızdan oluşuyordu. Her pazar günü çalışmalar yapardık. Bu çalışmalardan sonra koromuz konser verebilecek duruma geldiğinde önce Bursa'daki huzurevlerini ziyaret ettik ve orada konserler verdik. Sonra ben Işıklar Askeri Lisesi'ni ziyaret ederek, Jivkov'un Bulgar (!) diye bahsettiği soydaşlarımızla bir koro kurduğumuzu ve öğrencilere konser vermek istediğimizi söyleyince komutan son derece mutlu olmuştu. Konser sonunda oradakilere sürpriz olarak Işıklar Askeri Lisesi'nin marşını ve Harbiye marşını söylemiştik, salon adeta ayağa kalkmış, herkes koromuzu ayakta alkışlamıştı. Bununla kalmadık. Ertuğrul Gazi Şenlikleri'ne katıldık, İzmir ve Çanakkale gibi Türkiye'nin belirli yerlerinde konserler verdik. Hatta Aralık 1993'te BAL-GÖÇ Korosu'nun Fethiye Kültür Merkezi'nde verdiği konsere katılan sanatçı Osman Aziz, Sofya Radyosu'nda yayınladığı programda koromuzun seslendirdiği şarkıları ve benim programda Bulgaristan Türkleri ile ilgili yaptığım konuşmamı dinletmiş ve bizden övgüyle bahsetmiştir.

Sadece Türkiye'de değil, Bulgaristan'da da konserlerimiz olmuştu. Örneğin Kırcaali bölgesinde konserler vererek Türk ve Bulgar halkın kaynaşmasına vesile olduk. İki yıl sonra da Şumnu'da konserler verdik. Bu faaliyetlerimiz sebebiyle Dışişleri Bakanlığımız, "Türk – Bulgar ilişkilerinin gelişmesine katkı sağladığınız için şükranlarımızı sunarız" diyerek bize özel teşekkür mektupları yollamıştır.

1995 yılında dönemin Cumhurbaşkanı merhum Süleyman Demirel Bulgaristan, Arnavutluk ve Makedonya'ya yaptığı ziyaretlere BAL-GÖÇ ve BGF Başkanı olmam sebebiyle beni de davet etmiştir. Oradaki toplantılara katılmıştık. Bununla ilgili olarak Bulgaristan'da yaşadığım bir olayı hiç unutmuyorum. Dönemin Bulgaristan Cumhurbaşkanı Jelyu Jelev, Cumhurbaşkanımızı ve beraberindeki 40 kişilik heyeti Boyana

Sarayı'nda yani Jivkov'un rezidansında yemeğe davet etti. Ben oraya tek başıma gitmiştim, diğer arkadaşlar benden önce gitmişti. Böyle 30 metrelik bir salonda, kırmızı halının üzerinde yürüyorken salonun sağında ve solunda bulunan Bulgar Milli Muhafız Alayı'ndan askerler selam durmuştu. Bu benim hayatımın en mutlu anıydı. Düne kadar ülkesinde Türk olmadığını iddia eden Jivkov'un askerleri, 1995 senesinde bana yani BAL-GÖÇ Başkanına selam duruyordu.

Bu dönemde ayrıca 1989 Zorunlu Göçü'nden sonra Türkiye'ye turist vizesiyle gelen soydaş çocuklarının okullardan mahrum bırakılmaması için kamuoyu oluşturduk. Ayrıca Ankara'ya başta Milli Eğitim Bakanlığı olmak üzere ilgili yerlere giderek, soydaş çocuklarının eğitim sorunlarından bahsettik. Daha sonra Milli Eğitim Bakanlığı'nın özel izni ve yazısıyla bu çocuklarımız okullara alındılar. Bu yazı BAL-GÖÇ ve BGF Başkanı olarak bizzat bana teslim edilmişti. Bu beni son derece mutlu etmişti.

Kültürel ve sosyal etkinliklerimizi de sürdürmeye devam ettik. Örneğin ağaç dikme kampanyası düzenledik. Göçmenlerle beraber otobüslere binip Orman Bölge Müdürlüğü'nün Bursa'da bize tahsis ettiği bölgeye çam ağaçları diktik. Yönetim Kurulu'ndaki arkadaşlarımızın desteğiyle son derece güzel çalışmalar yaptık. Şumnu yöresine konsere gittiğimiz zaman Bulgar sınırına girdiğimizde Bulgar çalışanlara karanfil dağıttığımız gibi Bulgar askerlerinin silahlarının namlularına karanfiller takmıştık. Bunlar çok anlamlı şeylerdi.

Hepimiz elimizden geleni yapıyorduk, ben daha çok hukuksal boyutta göçmenlere yardım ediyordum. Çünkü Mümin Agamızın da dediği gibi ben de damdan düşen biriydim.

Prof. Dr. Emin Balkan (Bal-Göç Başkanı ve BGF Eski Genel Başkanı)

BAL-GÖÇ faaliyetlerine kuruluşundan itibaren nasıl dâhil oldunuz? Mümin Gençoğlu ile tanışma süreciniz nasıl başladı? Kendisiyle nasıl bir çalışma uyumu ve süreci yaşadınız?

Rahmetli Mümin Gençoğlu anne ve babamın nikâh şahidi, oradan başlayayım. Annem evlendiği sırada Mümin Gençoğlu'nun fabrikasında çalışıyormuş. Mümin Gençoğlu'nun eşi de babaannemle kardeş çocukları yani bir akrabalık bağı da var. Eskiden beri onlar bizi bilirler, biz de onları biliriz. Benim bebekliğime hayırlı olsun ziyaretine gelen bir aile. Biz Gençoğlu ailesini ailece biliyoruz ama benim öğrenciliğim ve çocukluğum çok fazla onlarla haşır neşir olmadı. Ben Tıp Fakültesi'ni 1983'te bitirdim ve 1 Eylül 1983'te Edirne'ye Türk Elektrik Kurumu'nda işyeri hekimi olarak mecburi hizmete gittim. Tam o yıllarda

da Bulgaristan'da sıkıntılar vardı. O zaman Türkiye, Bulgaristan'dan elektrik almaya çalışmaktaydı. Hem Bulgaristan içerisinde Türklere karşı sıkıntılar vardı -bize haberler geliyordu ve üzülüyorduk ama Bulgaristan tarafına gidemiyorduk- hem de elektriği kesmesinler diye bir şey diyemiyorduk.

O dönemde bizim Bulgaristan yönetimiyle ilişkilerimiz vardı. 1983-1986 yıllarındaki en ağır dönemde Bulgaristan'la bir bağlantım olmadı, Edirne'deydim. Biz o yıllarda BAL-GÖÇ'ün kurulduğunu, Bulgaristan'la sıkıntılar olduğunu ve mitingler düzenlendiğini duyuyorduk. Mümin Gençoğlu da Bursa'daydı. Faaliyetleri vardı ve derneği kuruyorlardı.

Mart 1986'da Tıp Fakültesi'nde çocuk cerrahisinde ihtisası kazandım ve Bursa'ya geldim. 1989 Göçü'nün göçmenlerin yoğun olarak geldiği Bursa'da ağır etkisi oldu. İş, aş, barınma ve sağlıkla ilgili destek verilirken ben de Tıp Fakültesi'nde kıdemli bir asistandım. O dönemde de acile hep cerrahi asistanları bakardı. Kıdemli asistanlar olarak biz de gece gündüz koştururduk. Rahmetli Mümin Gençoğlu sağlıkla ilgili durumlar olduğunda "*Fakültede bizim Emin var, o baksın*" derdi. Sağlıkla ilgili biz o zaman çok fazla öne çıktık. Gelenler zor durumdaydı, sosyal güvenceleri yoktu elimizden geldiğince bir şeyler yapmaya başladık. Mümin Gençoğlu ile esas diyaloglarım o zaman başladı. "*Bizim Emin var*" diyordu.

Ben asistanım, oradan oraya koşturup duruyorum. Ailemiz 1951 göçmeni. O bizi biliyor, biz onu biliyoruz ailecek. Nihayetinde ihtisasımı da bitirdim. BAL-GÖÇ yönetiminde Mümin Gençoğlu ile beraber olan ağabeylerimiz vardı. Bir tanesi Sabri Aga'mızdı. Kendisi şimdi Bulgaristan'da. Bizim ameliyathane teknisyenimizdi. Yine koşturmaya devam ettik. Ben ihtisasımı bitirdikten sonra burada uzman olarak kaldım ve Yardımcı Doçent olarak görevime devam ettim. Bana "*Emin sen üye miydin*? *Değilmişsin, üye ol*" derdi. "*Oluruz oluruz*" derken Yardımcı Doçentlik imtihanımız oldu ve yurtdışına gidip geldim sürekli. O arada Mümin Gençoğlu rahmetli oldu. Yani benim üyeliğim Mümin Gençoğlu döneminde olmadı. Sonraki döneme kaldı. Ama gönüllü olarak koşarken bu hatıralarını, çeşitli yerlerde BAL-GÖÇ'ün kuruluş aşamasındaki sıkıntıları ve yaşadıkları bazı diyalogları bire bir anlattıklarını biliyorum.

Sanırım 1994 veya 1995'te üye oldum. Ben sağlık komisyonlarında yardım ederken 1997 yılındaki Yönetim Kurulu'nda görev alacaksın dediler. Ben de aktif olarak BAL-GÖÇ içinde görev aldım. Sağlık Komisyonu sorumluluğunu aldım. O dönemde Turhan Gençoğlu Genel Başkandı. İki dönem Yönetim Kurulu Üyeliği yaptıktan sonra da bir süreç geldi ve Turhan Bey Genel Başkanlığı bırakacağını söyledi. Bizler, yönetim rahmetli Ali Ağabeye (Ali Durmaz) yakışır dedik. Kulislerde bana da sordular fakat yanaşmadım. Çünkü o zaman akademik kariyerde zorlandığımız bir süreçti. Doçentliği bitirdik, profesörlüğe hazırlanıyorduk. Tam doçentlik sınavına girdiğim dönem Yönetim

Kurulu Üyesiydim. Onu kazandım profesörlük için de yayın yapacağım, çalışacağım, zorlu süreçler tabi. "*Emin senin yapman lazım*" dediler. Ben itiraz ettim. En sonunda rahmetli Ali ağabey: "*Emin, oturacaksın oraya. Biz senin yanındayız*" dedi. Kabul ettim ve daha aktif olarak sürecin içinde yer aldım.

1986'nın ilk kısmında akademik kariyeriniz, ihtisasınız için Edirne'den Bursa'ya geliyorsunuz. Mümin Gençoğlu'nun çalışmaları o dönem itibarıyla dışarıdan biz gözlem olarak sizde nasıl bir intiba bıraktı? Siz dışarıdan BAL-GÖÇ'ün kuruluşunu nasıl gözlemliyordunuz?

Ben Edirne'deyken Bulgaristan'da olayların yaşandığı 1984-1985 yıllarında dolaylı olarak haberler geliyordu. Türklere baskı olduğunu, ölenler ve hapislere atılanlar olduğunu duyuyorduk. Ancak direkt haberleşme yoktu. Sonradan öğrendim ki pulun arkasına yapıştırılan notlarla, Avrupa'ya giden Türkler giderken birilerinden mesaj getirip götürüyorlarmış. Ne yapılacak diye düşünüp üzülüyorduk. Türkiye de o zaman Rusya, Bulgaristan'ın arkasında olduğu için sıkıntılıydı. Herkes kendi arasında konuşuyordu ama doğru detaylı haber yoktu. İşte Mümin Gençoğlu'nun bu sahiplenmesi ve BAL-GÖÇ'ün kurulması kamuoyunda çok pozitif bir hava yarattı. Yani Bulgaristan'da çok ciddi sıkıntılar vardı. Mümin Gençoğlu Bulgaristan ile ilgili sıkıntıları gündeme getirdi ve devletimizi ve uluslararası kuruluşları ayağa kaldırdı. Kamuoyunda yayılan buydu. Ama pozitif gelişme yine yoktu. Yani Bulgaristan tarafından iyi haberler yoktu. Eş dost akrabalardan, baskılar varmış şu köyden birisi varmış ama kaç aydan beri yokmuş yani kayıpmış, hapse atılanlar varmış şeklinde haberler geliyordu. O dönemde Mümin Gençoğlu'nun 1985'teki Bursa'daki mitinginin çok olumlu bir gelişme olduğunu duyduk herkesten. Ben de o dönem Edirne'den zaman zaman gidip geliyordum. Edirne'deyken de ulusal basına yansıyan Bursa'da böyle bir miting yapıldığıydı. Yani oradan biliyorum ama ben Bursa'da değildim. Ancak aile büyüklerim Bursa'daydı ve bu bilgileri onlardan aldım. Bulgaristan'daki olaylar için Mümin Gençoğlu hem Ankara bazında hem de uluslararası örgütler bazında çalışmalar yapıyordu. Ben bir macır çocuğu olarak ve Edirne'de bulunduğum için de Bulgaristan'daki durumun kötü olduğunu biliyordum. BAL-GÖÇ'ün içine girdikten sonra detayları yani o dönemde neler yapıldığını tam olarak öğrendim.

O dönemde Ankara bizi uyarıyordu. "*Evet, durum kötü ama Türklerle ilgili bir şey yapmayın elektriğimizi keserler*" diyorlardı. Oradaki elektrik kurumunun başkanı geldiğinde ona hediyeler veriliyordu, Kapıkule'den karşılıyorduk ancak konuyu hiç açmıyorduk. Ben de hiç açmadım ve Bulgaristan göçmeni olduğumu da hiç söylemedim diyalogda. Yani "*sadece Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıyım, kurumun doktoruyum*" diyordum Müdür ile beraber karşı tarafı karşıladığımızda. Ankara'da bize mesaj veriyordu "*onlar gelecek karşılayın*" diye. Ankara'ya geliyorlar, görüşüyorlar, sonra bize siz uğurlayın diyorlar biz de uğurluyoruz o kadar. Ama bu detayları, böyle bir gelişme olduğunu, halkta heyecan duyulduğunu ve ümitlenildiğini biliyorduk.

1986'da Bursa'ya geldikten sonra ne oldu? Bulgaristan'da yaşanan asimilasyon faaliyetleri ve BAL-GÖÇ'ün kuruluş süreci esnasında halk neler konuşuyordu? BAL-GÖÇ ile ilgili ne düşünüyordu? Sizin çevrenizden duyduğunuz şeyler neydi?

Halk BAL-GÖÇ'ü, bu devletle beraber Mümin Gençoğlu'nun kurduğu bir örgüt ve Bulgaristan Türklerini kurtarmak için yapılan bir hareket olarak görüyordu. Yani Mümin Gençoğlu "*Mümin Aga*" liderlik yapıyor, devleti de ayağa kaldırıyor ve devletimiz ile birlikte Bulgaristan ile ilgili sıkıntıları çözmek için çok çaba sarf ediyor algısı mevcuttu. Maddi gücü de var, yurtdışına gidiyor geliyor, Türkiye Cumhuriyeti'ni de bilgilendiriyor şeklinde haberler vardı. O dönemde akrabalarımızdan Bulgaristan'daki durumun çok kötü olduğuna dair tek tük haberler de geliyordu. BAL-GÖÇ sadece Bursa değil, tüm Türkiye genelinde liderlik yapan bir örgüttü. Bursa'da kurulmuş ama Bulgaristan'la ilgili önder örgüt. Sonradan öğreniyorum ki kurulma aşamasında bazı kişiler devlet tarafından veto edilmiş. Yani devletin de güvendiği, işbirliği yapabilecek şekilde seçilmiş Mümin Gençoğlu. Yani devletimiz çok dikkat ediyor.

Derneğin ismi "*BULGÖÇ mü BAL-GÖÇ mü olsun?*" diye çok gidip gelinmiş. Olay çıkışı Bulgaristan ama hedef Balkanlar, yani BAL-GÖÇ. Yalnız Bulgaristan değil, Balkanlar'daki tüm soydaşlarımıza ve akraba topluluklara yardımcı olabilmek yani yalnız Bulgaristan ayağı değil, hepsine hitap etmek açısından BAL-GÖÇ ismi seçilmiş. Bu önemli bir mesaj. Bizim göçmenler arasında Mümin Gençoğlu çok çaba sarf ediyor, gece gündüz koşturuyor ama hala iyi bir şey yok diye duyuyorduk. 1989 Göçü'nü duyduk. Mümin Gençoğlu devletle beraber gelenleri kucaklama, onlara ev-bark ve iş bulmada seferber oldu. Eş, dost ve akrabalarımızın kapıları açıldı. Ama bizim insanlarımız da yük olmak istemiyorlardı. Ben o aşamada gece gündüz koşuşturan bir asistandım ama ailemden biliyorum. Şu köyden birileri gelmiş. Babamların tarafından bizde kalanlar oldu. Kırcaali tarafından. Annem beni o yıllarda da BAL-GÖÇ başkanıyken "Çok iyi Bulgarlar da var tüm Bulgarlara karşı düşmanlık besleme" diye tembihlerdi. Annemlerin komşusu Bulgar bir aileydi.

O dönemde Davutkadı'da, Yeşilyayla'da Mümin Gençoğlu ile ilgili çok övgüler vardı. Mümin Gençoğlu ilgileniyor, Bulgaristan Türklerini devletimizle birlikte kurtaracak yani lider olarak benimsenmişti. Çevrede söylenen buydu. Mümin Gençoğlu ismi BAL-GÖÇ'ten de daha önce. İsmi daha çok geçiyor. BAL-GÖÇ daha çok 1989 Göçü'nden sonra öne çıkmış. Sorunları çözerken, koştururken. Gençoğlu Ailesi ismi daha önde. O yıllarda Bursaspor Başkanlığı da yapıyor. Seviliyor zaten. Göçmenler de seviyor ve güveniyor. İşçisinin nikâhına bile gelen bir patron. Yani sevilen ve güvenilen biri. Bu işi de sahiplenmesiyle "*Mümin Gençoğlu bunu yapar*" diye pozitif bir ivme vardı benim çevremde. Bu da kişinin kent kamuoyundaki ve özgül ağırlığıyla doğrudan ilintilidir. Yalnız Bursa'daki mitinge milliyetçi duygularla göçmen olmayanlar da katılmış. Bulgaristan Türklerine destek vermek için. O milli duygularla bazı siyasi veya sivil toplum örgütlerinin desteği var. Onlarda da Mümin Gençoğlu'na karşı destek ve teveccüh var.

2000'li yıllarda hem BAL-GÖÇ hem BGF başkanlığı yaptınız. Bu dönemde kişisel gözleminiz itibarıyla camiada Mümin Gençoğlu algısı nasıldı? Siz camiada, üyelerinizde nasıl bir Mümin Gençoğlu algısı gördünüz?

Bir kere BAL-GÖÇ'ü Mümin Gençoğlu ile özdeşleştirmişler. Vatandaş öyle biliyor. Mümin Gençoğlu'nun kurduğu örgüt ve Bulgaristan Türklerinin sorunlarını çözmede hem Bulgaristan'da kalanlar için hem göç edenler için Gençoğlu ailesi ve BAL-GÖÇ yardım etmiş. Yani BAL-GÖÇ sorun ve beklentilerin çözüm adresi olmuş. Bir sivil toplum örgütünden daha çok bizim camianın sorunlarının çözülmesi için müracaat ettiği bir devlet kurumu gibi bir yer olmuş. BAL-GÖÇ, Mümin Gençoğlu'nun şahsında ve dava arkadaşlarıyla beraber bu sorunların çözülebildiği yer. Bir şey olursa BAL-GÖÇ çözer. Ben başkanlığa geldiğimde hala da o izlenim vardı o yıllarda da:"BAL-GÖÇ çözer, BAL-GÖÇ bu işi yapar". Vatandaş BAL-GÖÇ'ü kamu kurumu gibi görüyordu. Üye olunacak bir örgüt değil de yardım alınan bir kurum olarak görüyordu. Bizim eksikliğimiz de belki o döneme kadar bunu yansıtamamış olmamız. Sorunu olan gelmiş maddi manevi ne varsa örgüt yardımcı olmuş. Ama üye olayım, gayret edeyim gibi sivil toplum örgütü bilinci hemen hemen hiç yoktu. Biz bunu anlatmaya çalıştık ama şimdi de zorlanıyoruz. Hep sorunları çözen bir aracı örgüt. Türkiye ayağında da Bulgaristan ayağında da önemli. Bulgaristan'ın NATO'ya girişi ve AB üyesi olmasında Türkiye'nin desteklerini vermede BAL-GÖÇ önde. Bunu Bulgaristan da biliyor. Yani o yıllarda devletler arasındaki yapılaşmalarda da önemli.

Benim başkanlığım döneminde de yavaş yavaş sivil toplum örgütü bilinci gelişmeye başladı. Ama onu hareket ettirmede bir zorluk vardı. Belli zümreler vardı, gençler çok fazla işin içinde değildi. Benden önce de benden sonra da. Örneğin koromuz vardı. Balkanlar'da çok konserlerimiz vardı. Bulgaristan'da hiç Türkçe duymamışlar. Orada Türkçe türküler, konserler, mitinglerde Türkçe konuşmalar yapılıyordu. Oradaki insanlar için çok büyük bir nimet.

BAL-GÖÇ sorunları çözdükçe taban ile kopuşlar olmaya başladı. O yılların pozitif ivmesi negatife dönmeye başladı. Sivil toplum örgütü bilinci olmadığı için katılımcı olanların sayısı azalmaya başladı. Bunu yeniden kazanmak için çaba sarf etmeye çalıştık. 10 yıllık genel başkanlığım döneminde bunu hissederek yol almaya çalıştık. Kriz döneminde sivil toplum örgütünde normalleşme eğilimi oldu. O dönemde Yugoslavya da parçalanmış, oradaki savaşlar da bitmiş. BAL-GÖÇ'ün o yıllarda önemli görevlerinden birisi Balkanlar'da Balkan halklarıyla Türk halkının ve devletlerarasındaki ilişkilerde aracı olan bir örgüt olarak barış elçisi misyonumuzu daha ön plana çıkarmaktı. Sivil toplum örgütü olarak öne çıkmayı arzu eder bir konumdaydık. Onun zorluklarını yaşadım.

NATO karşısında Varşova Paktı (VP) vardı. VP dağıldı ve NATO misyon değiştirdi. BAL-GÖÇ de öyle. Kriz dönemi vardı. Misyon yenilenmesi, kültür ve dayanışmaya ağırlık verilmesi. Benim başkanlığımda Bulgaristan AB üyesi oldu. O zamana kadar Bulgaristan yasalarında Bulgaristan vatandaşlığı almak çok kolaydı ama çoğu insan gitmiyordu. Sonrasında AB vatandaşı olunca biz de kampanyalar başlattık. Hem Türk

ismini almak hem de Bulgaristan vatandaşlığını tesis etmek önemli öğelerdi bizim için. Bulgaristan AB üyesi olduktan yani AB vatandaşlığı olduktan sonra buna ivme kazandırabildik.

Orada 7-8 yıllık zorlandığım bir süreç vardı, sonrasında çok pik yaptı. Ama kültürel etkinlikleri BAL-GÖÇ'ün mutlaka yapması gerekir. Mümin Gençoğlu zamanında oluşturulan bir yapı. Benim başkanlıkta hissettiğim şu var; güvenli bir kuruluş, devlet rahatlıkla diyalog kurabilir, devletlerarası ilişkilere zarar vermeyen bir örgüt. Ayrıca dostane ilişlerin gelişmesine de katkı sağlayan bir örgüt. BAL-GÖÇ hiç bir zaman düşmanlık aşılayan veya Balkanlar'daki soydaşlarımızı devletlerine karşı kışkırtıcı yaklaşımlar içinde olan bir örgüt olmamıştır. Devletimizin daima yanında, Balkanlar'daki soydaşlarımızın kimliklerinin korunmasını sağlayarak orada etkin olmak amacı gütmüş. Mümin Gençoğlu'nun sağladığı böyle bir çerçeve var Ankara ve Balkanlar ayağında. Ben bunu net olarak gördüm. Vatandaş nezdinde hissettiğimiz örgütlü çalışmada o zorluğu yaşadık. Hep Mümin Gençoğlu'nun BAL-GÖÇ'ü yapar. BAL-GÖÇ hizmet alınan bir örgüt olmuş. Kriz döneminde örgüt içinde her sorunu çözmek, gitmek, kamuoyu oluşturmak hep sıcak tutuyorsun. Sivil toplum örgütü içindeki birimlerin yönetimleri için de kolay bir faaliyet. Hazır gündemde sorun var bunları çözelim. Onlar bittikten sonra sivil toplum örgütünün asıl görevleri ortaya çıkıyor. Ben bunu da yaşadım o dönemde. Hem yurtiçi hem yurtdışında ben bir yerde kendimi tanıtırken BAL-GÖÇ'ü bilmeseler bile "Mümin Gençoğlu'nun BAL-GÖÇ'ü mü?" diye sorarlardı.

Bireysel olarak Mümin Gençoğlu ile ilgili hatıranızda kalan bir anınızı anlatır mısınız?

Ben o zaman küçüktüm. Asistanım koşturuyorum. Yan yana bir iki günü geçirme şansım oldu. Bir yakınının rahatsızlığıyla ilgili problemler yaşıyordu. Hastaneye geldiğinde o zaman sohbet ettik beklerken. Mesleki işinde gücünde çok etkin, başarılı ama bazı sıkıntılarını çözmede zorlandığını anlatmıştı. Sağlığın çok önemli olduğunu ifade eden davranışları vardı sohbetlerinde. Ama şükrediyordu hep.

Bir anahtar kelimeyle özdeşleştirseniz Mümin Gençoğlu'nu hangi kavramla tanımlarsınız?

Liderlik. Sosyal yapısı çok kuvvetli her tabandan herkes ile teması var. En üst seviyedeki insanla da en alt tabandaki insanla da birebir diyalogları var. Herkesten bu güveni tesis etmiş ve gayret eden birisi. Üzerine giden birisi. "*Ben zenginim*" diyerek yukarıdan bakan biri değil. Bana verdiği mesaj odur. Herkese, her tabana ulaşabilen biri. Mal varlığıyla da en üst makamda. Valisi de Bakanı da ulaşabiliyor ama en alttaki kişi de rahatlıkla ona ulaşabiliyor. Sırrını paylaşıyor. Önemli özelliği liderlik vasfı, koşması ve gayret etmesi.

Kendisinin vefat haberini nasıl aldınız? O esnada neredeydiniz?

Hastanedeydim ve öyle ani bir haber yayıldı ki basında trafik kazasıyla ilgili. Camiada büyük bir şok vardı. Çoğu kişi ağlıyordu. En yakın aileden bireyi kaybedilmiş gibiydi. Böyle bir hava vardı herkeste. Ben hastanedeydim. Öbür arkadaşlar da "*Mümin Aga*

vefat etmiş" dedi. Başta inanmadım. Sonra duyduk ki cenazeye giderken kaza geçiriyor ve vefat ediyor. Camiada çok büyük bir şok vardı. Bizde de öyle. İnanamadık, kabul edemedik. Bir gün öncesi burada ağırlamıştık Ankara'ya giderken. Hiç kimse inanmamıştı. Cenazede büyük bir izdiham oldu. Göçmenlerin çoğu aile üyelerini kaybetmiş gibi ona son görevini yapmak için koştu. Çok kalabalık bir cenazesi vardı. İnsanlar kendi yoğun hisleriyle gelip katıldı. Kendi ailesinden birini kaybetmişçesine o üzüntüyle gelmişlerdi. Hatta tam böyle sorunların çözülme sürecinde camiada negatif olanlar da vardı, "*acaba bundan sonra bunları çözmeye de devam edebilecek miyiz*" diye örgüt içi tartışmalar da vardı. Bu sıkıntıları hep Mümin Gençoğlu çözdü ya. Hasan Ağabey başkanlığı almıştı. Böyle bir şahsiyetten sonra bu örgütün Genel Başkanlığını yapmak çok zordu. Halkta ise "*yapabilecekler mi, olacak mı*" diye şüpheler vardı. Mümin Gençoğlu'nun ektiği fidanların tesiri olarak güvenilir bir adres oldu. Cumhurbaşkanından sokaktaki vatandaşa kadar bir kök var. "*Mümin Gençoğlu bizim babamız. Bir şey söylersek o çözer.*"

O yıllarda siyaset, gruplaşma sağı solu da fark etmeden güçlü bir imajı vardı. O ANAP'tan milletvekili ama CHP'nin üyesi olan aktif siyaset yapan yakınlarımız vardı. Mümin Gençoğlu onlar için de hep bir numaraydı. Her kesim kucaklamış. Siyasi olarak ayrı bir kutup olarak görmüyorlardı. Bu diyalogu kurarken siyasi konsepti çok ön plana çıkarmamış.

Meclis'teki tüm konuşmalarını taradık. Tüm konuşmaları Bulgaristan ve Balkan göçmenleri ile Balkan meseleleri üzerine. Çok çok nadir ANAP ile ilgili olarak konuşmaları var.

Ama zaten ANAP da Balkanlarla ilgili ihtiyacını, sorunları veya o diyalogları kurmada Mümin Gençoğlu'dan yardım almış. Sorunları çözerken de köprü görevini görmüş. Mesut Yılmaz ve Özal'ın çok yakın diyalogları var bu yönüyle de. Yugoslavya Savaşı'nda da Mümin Gençoğlu liderdi ve her yerde önemli görevleri vardı. Yani sadece Bulgaristan ile ilgilenmediğini de bilmek lazım.

İlave etmek istediğiniz başka bir husus var mı?

Mümin Gençoğlu'nun bu camiaya çok hizmetleri olmuş. Ben de bu örgütte uzun süre çalışmış bir kişi olarak vefa borcu duyuyorum. Allah rahmet eylesin, mekânı cennet olsun. Bu camia kendisini hiçbir zaman unutmayacak. Öyle bir hizmet etmiş ki hem Türkiye'de hem de özellikle Bulgaristan ayağında çok bilinen bir isim. Temelde de bu prensipleri yerleştiren BAL-GÖÇ'ün, o prensipleri bozmadan devam ederse yine Balkanlar'da ve Türkiye'de önemli bir sivil toplum örgütü olacağını düşünüyorum. Son yıllarda sıkıntılar yaşamıştı ama tüzüğündeki içerikleri bugünün şartlarında yapabilirse o yıllarda kurulmuş ve temel çerçevesi çizilmiş örgütün çok başarılı ve etkin olacağına inanıyorum.

Son olarak belirtmek isterim ki Gençoğlu ailesi saygıyı hak eden bir aile. Mümin Gençoğlu bu davaya canını ortaya koymuş biri. Bu dava uğruna da her türlü uluslararası toplantıya, üstelik her an Doğu Bloğu'nun istihbarat birimleri tarafından öldürülme riskine rağmen katılmış, ölümü bile göze almıştır.

Prof. Dr. Yüksel Özkan (Bal-Göç ve BGF Eski Genel Başkanı)

Siz fert olarak BAL-GÖÇ çalışmalarına ne zaman dâhil oldunuz? Kuruluşundan itibaren bu sürecin içinde miydiniz? Mümin Gençoğlu ile şahsi bir tanışıklığınız var mıdır?

Değerlerimizi yaşatma anlamında çok değerli bulduğum projenizden ötürü öncelikle sizi kutluyorum. Göç, toplumda travma yaratan bir olgudur ve bizler de bu travmayı yaşayan toplulukların bireyleriyiz. İçinde sosyal güvenliği, eğitimi, barınmayı ve psikolojik etkileri doğuran çok yönlü bu travmayı minimize etme anlamında sivil toplum örgütü olarak BAL-GÖÇ çok önemli bir rol oynadı. Kurucu Başkan Mümin Gençoğlu, kısaca "Mümin Aga", bu süreçte ön planda olan isim olmuştur. Neden Mümin Aga denildi? Gerçekten çok yardımsever, her yönüyle topluma destek veren, spor camiasında yöneticilik yapan, eğitim faaliyetlerini destekleyen, Bursa ve ülke çağında yatırımlara imza atmış sanayici kimliği ile de herkesi kucaklayan çok yönlü yapısıyla göçmenlerin ve Bursa'nın Mümin Agası olmuştur.

Ben kendisi ile tanıştım fakat birebir çalışma imkânım olmadı. 1984 – 1985 yıllarında ülkede protestolar başladığında ben İstanbul Cerrahpaşa'da öğrenciyken yapılan büyük yürüyüşe katılmıştım. Bir defa Fındıkzade'den Beyazıt Meydanı'na kadar uzanan bir kalabalık vardı. Mümin Gençoğlu ve Gençoğlu ailesi bu süreci topluma yön verecek şekilde yürüttüler. 17 Ocak 1985 yılında kurulan BAL-GÖÇ malumunuz kamu yararına çalışan dernek statüsündedir. Diğer illerde de İzmir BAL-GÖÇ ve Kocaeli BAL-TÜRK kuruldu ve 1987 yılında da kısa adı BGF olan Balkan Türkleri Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu kuruldu. Daha sonraki süreçte de Birleşmiş Milletler (BM)'in ECOSOC dediğimiz Ekonomik ve Sosyal Konseyi'nin danışma üyeliğini kazandı. Bu da gerçekten onurlu bir vazifedir. İki dönem boyunca Genel Sekreterliğini yaptığım BGF'nin kazandığı bu statü muhafaza edilebilsin diye BGF'nin faaliyetleri ile ilgili yıllık raporları BM'ye göndermiştik. Ne zaman BAL-GÖÇ'e üye olduğum sorusuna gelirsek; Cerrahpaşa'dan mezun olduktan sonra 1995'te Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Öğretim Üyesi olarak çalışırken o bölgede 1989 ve öncesi dönemde Balkanlar'dan göç eden hemşehrilerimizle tanışmıştık. O zaman Turhan Gençoğlu'na telefon açmıştım ve demiştim ki burada bir heyecan var, bunu neden söylüyorum Bursa nerede Sivas nerede... Demek ki Mümin Gençoğlu'nun ve dava arkadaşlarının Balkan camiasına yönelik çalışmaları ve özellikle 1989 Göçü'nden sonra sosyal güvenlik, konut, eğitimde denklik, istihdam ve göçün yarattığı sosyolojik sorunların çözümü için yaptıkları faaliyetler ve süreç iyi yürütüldü ki Sivas'tan bile fark edilerek oradaki arkadaşlarımızla şube kurma kararı almamıza sebep oldu. Bu BAL-GÖÇ'ün ülke çapında nasıl etki yarattığının bir tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır. O zaman Turhan Bey ile görüşmüştük "çok iyi olur Yüksel Hocam" demişti. Ben Bursa'ya izne geldiğimde BAL-GÖÇ'e üye oldum ve daha sonra farklı sebepler dolayısıyla Bursa'ya kesin dönüş yaptım ve o yapılanma da hayata geçmedi. Heyecan vardı tabi ama bilemiyorum belki de benim Bursalı olmam ve geçmişte 1984-1985'te doruk noktaya ulaşan asimilasyon sürecinde babamın Rodoplarda, Kırcaali bölgesinde yaşayan aktivistlerden olması hatta Bulgaristan'a girmesinin bile yasak olması beni bu sürece daha da yaklaştırdı. Benim anne tarafımın bir kısmı da hâlihazırda Bulgaristan'da yaşıyordu onlardan da oradaki asimilasyon süreci ile ilgili canlı haberler alma fırsatımız oluyordu.

Hiç unutmuyorum ben 1984 yılının Ağustosunda Cerrahpaşa'da henüz intörnken bir hafta turist vizesiyle Bulgaristan'a gitmiştim. Nasıl cesaret ettim bilmiyorum ama orada yaşanan sıkıntıların ne olduğunu yerinde de görmek istedim. Fakat yakınlarımın hiç birini evlerinde bulamadım. Evlerini terk etmek durumunda kalmışlardı. Kırcaali'deki yakınlarıma ise hiç gidemedim çünkü yollardaki kontrol üst seviyedeydi ve bir yabancının geçmesine asla müsaade edilmiyordu. Daha sonra yakınlarımın nerede olduğunu öğrendim, Koca Balkan'ı aştım ve onları orada buldum. Evlerini terk edip buraya çalışmaya gelmişlerdi, daha doğrusu kaçmak zorunda kalmışlardı. Bununla ilgili böyle bir anım da var işte.

Dediğim gibi Mümin Gençoğlu ile birebir çalışma fırsatım olmadı ama Turhan Gençoğlu ile Federasyon ve Konfederasyon'da çalışma fırsatım oldu. Benzer şekilde Emin arkadaşımızla da beraber çalıştık.

Sonuç itibariyle BAL-GÖÇ'e üyeliğim 1995 yılında gerçekleşti. Babamın hastalığı dolayısıyla Sivas'ta Cumhuriyet Üniversitesi'ndeki görevimden istifa etmek durumunda kalarak Bursa'ya döndüm ve BAL-GÖÇ'te aktif bir üye olarak görev yaptım. Üyeliğin yanı sıra hekim olmam dolayısıyla Sağlık Komisyon Başkanlığı yaptım. Sonraki seçimlerde ise Yönetim Kurulu üyeliği yaptım yine sağlıkla ilgili konularda görev aldım. Yönetimde ise Başkan Yardımcılığı, Başkan Vekilliği ve son olarak Emin Balkan'dan sonra, BAL-GÖÇ Başkanı oldum. Federasyon'da iki dönem Genel Sekreterlik yaptım fakat kanuni bir zorunluluk olmamasına rağmen sadece etik kurallarını gözeterek siyasete girdikten sonra aynı gün iki kurumumuzdan da istifa ettim.

Hem BAL-GÖÇ hem BGF'deki görev süreniz boyunca gözlemlediğiniz kadarıyla camia nezdinde Mümin Gençoğlu algısının nasıl olduğunu aktarır mısınız?

Başta da söylediğim gibi o, göçmen camiasının Mümin Agasıydı gerçekten. O algı yıllardır devam ediyor. Dolayısıyla Mümin Gençoğlu'nun bu sıfatla anılmasının temelinde ateşten bir gömlek olan göç olgusunu en derinden yaşayan insanlara karşı yardımseverliği, herkese kucak açması, sıkıntı yaşayan herkese el uzatması insanlara öyle sirayet etmiş ki her zaman ve her yerde göçmenlerin Mümin Agası olmuştur.

Gittiğimiz her yerde özellikle onu tanıyan, o dönemde kendisiyle birebir tanışıklığı olmasa da o dönemi yaşayan yaş grubundaki insanlar her zaman minnetle anmıştır. Genç popülasyonda ise bu durum BAL-GÖÇ'ün yaptığı çalışmalar ile nesilden nesile aktarılmaya devam etmiştir. Hiç kimse unutmamalı, rahmetli Mümin Gençoğlu, kendisine karşı yapılan ölüm tehditlerine rağmen BM'ye; Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'ndaki toplantılara katılarak mezalimi duyurma gayreti içerisinde oldu. Yanında da hep tercüman olarak oğlu Turhan Gençoğlu vardı. Bunlar unutulmaz, unutulması mümkün değildir. Dolayısıyla Mümin Gençoğlu algısı sadece göçmen camiasında değil Bursa'daki sanayi, eğitim ve spor çevresinde de aynıdır. Herkes tarafından saygı duyulan bir insandır. Her alana imzasını atmış, damgasını vurmuştur. Kazanmış fakat kazandığını da toplumla paylaşmıştır. Dolayısıyla Mümin Gençoğlu algısı göçmen camiasında değil Bursa camiasında da böyledir.

Vefat haberini nasıl aldınız, haberi aldığınızda neredeydiniz?

Vefat haberini aldığımda Sivas Cumhuriyet Üniversitesi'nde Öğretim Üyesiydim. Haberi ailem verdi. Yıllar farklı elbette ama ne tesadüftür ki babam ile aynı gün vefat ettiler. Dayım, 1989 Göçü ile Bursa'ya geldikten sonra yıllarca Penguen'de çeşitli görevlerde yer aldı, rahmetli Mümin Gençoğlu ile beraber çalışmışlardı. Dolayısıyla haberi dayımdan öğrendim. Nur içinde yatsın, Allah rahmet eylesin. Dediğim gibi çok yönlü bir insandı rahmetli. Örneğin Dernek - STK faaliyetlerini yanında siyasi faaliyetleri de çok çok önemlidir. Göçmenlerin sorunlarının çözümüne yönelik alınan kararlarda kendisinin çok büyük bir rolü vardır. Sonuçta sorunların çözümünde siyasi iradenin tutumu çok önemlidir.

İlave etmek istediğiniz bir husus var mı? Siyasi bağlamda göçmen camiasında doğrudan doğruya Bulgaristan göçmenlerini temsilen Mümin Gençoğlu ve siz Meclis'e gittiniz. Konuyla ilgili hissiyatınızı aktarır mısınız?

Bununla ilgili şöyle tesadüfi bir durum var ki rahmetli Mümin Gençoğlu'nun siyasete adım attığı dönemde Bursa iki seçim bölgesine ayrılmıştı. Mümin Gençoğlu ikinci bölge, ikinci sıradan seçilmiş; ben de ne tesadüftür ki ikinci bölge, ikinci sıradan siyasete adım attım. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde tabi ki Bursa Milletvekilisiniz, Türk milletinin temsilcisisiniz, sorumluluğunuz bir kesime ait değil. 35 yıllık hekimlik hayatım sebebiyle bunlara karşı da bir sorumluluğum var. Toplumun her kesimine karşı sorumluluğumuz var. Ancak bu sorunları dile getirecek çok arkadaşımız var. Elbette ben sağlıkla ilgili, emeklilik sorunları ile ilgili, işsizlikle ilgili, gençlerin sorunlarıyla ilgili, eğitimle ilgili her türlü konuda suskun kalmayıp sıkıntıları dile getiriyorum fakat üzülerek şunu vurgulamak isterim ki ne yazık ki Balkanlar'la ilgili sorunların dile getirilmesinde TBMM'de eksik kalıyoruz. BAL-GÖÇ ve BGF deneyimlerim bana çok şey kattı, bunların hepsi birer kurumsal hafıza oluyor. Dolayısıyla bu yirmi yıllık süreç bana Balkanlar'la ilgili bölgesel farkındalıkları ve hassasiyetleri de öğretti. Kaldı ki ben lise öğrenimimi de Bulgaristan'da tamamlamış biriyim. Yıllarca bölgeyi de dili de unutmadım. Bölgeyi sadece saha çalışmalarından değil medyadan da sıkı takip ettim. Onun bana katkısı çok oldu. Bu anlamda kazanımlarımı, Balkanlarla ilgili konuları ve hassasiyetleri TBMM arşivlerine girecek şekilde bu çatı altında her fırsatta dile getiriyorum. Bugün Srebrenitsa'daki soykırımdan tutun da 1984-1985 yıllarında Bulgaristan'daki katliamlara ve Sadık Ahmet'in vefatına kadar; Balkanlar'daki tüm hassasiyetleri göz önüne alarak bölgede yaşayan kardeşlerimizin müftülük ve vakıf malları ile ilgili sorunlarına kadar gündeme getiriyoruz. Bunlar olması gereken şeylerdir. Şunu fark ettim ki STK'larda biz hep siyaset yapmıyoruz dedik fakat STK'larda siyaset yaptık biz. Temsil ettiğimiz kitlelerin sorunlarının çözümünü siyasi iradeye aktardık, bu konuda lobi oluşturduk ve bu lobiler sayesinde sorunların birçoğunu çözdük.

Sonuç itibariyle Atatürk'ün Türk dünyasına yönelik çalışmaları bize siyasi bir mirasıdır. "Sovyetler bizim komşumuzdur, iyi ilişkilerimiz vardır fakat bir gün gelecek Sovyetler Birliği dağılacak o zaman inanç birliği, kültür birliği, tarih birliği içinde olduğumuz kardeşlerimizle kucaklaşmalıyız" sözü bizlere siyasi bir mirastır. Ben bunu temel alarak çalışmalarımı yürütüyorum ve aslında Mümin Gençoğlu'nun misyonu da buydu.

Ahmet Emin Yılmaz (Gazeteci)

Hakimiyet Gazetesi'ne geçiş sürecinizi anlatır mısınız?

Gazeteciliğe Mayıs 1977 Bursa Marmara Gazetesi'nde başladım. Nisan 1978'de ise Doğru Hakimiyet Gazetesi'ne geldim. Doğru Hakimiyet'in çok ortaklı bir yapısı vardı. Hakimiyet'in isim hakkı 1974'te Günaydın ve Armağan Gerçeksi'ye satılmış, Bursa Hakimiyet böylelikle Günaydın ve Ahmet Gerçeksi ortaklığında Bursa'nın ilk ofset gazetesi olarak yayınlanmaya başlamıştır. Daha sonradan tipo baskı olarak çıkarılan Hakimiyet'in çalışanları ise kendi aralarında bir şirket kurmuşlardır. Gazetenin adı ise 1946'daki ilk adı olan "Doğru" ve satıldığı andaki adı ise "Hakimiyet" olması dolayısıyla ilk ve son adının birleştirilmesiyle "Doğru Hakimiyet" gazetesi olmuş ve 1974 yılında yayın hayatına yeniden başlamıştır. Ben bu gazeteye ise 1978'de geldim. Gazetenin hisselerinin çoğu Kemal Terzioğlu'ndaydı.

1982'nin sonuna doğru Mümin Bey, gazeteyle ilgilenmeye başlamıştı. Çünkü gazete siyah beyaz baskısıyla rekabet etmekte zorlanıyor, Bursa Hakimiyet ise o dönemde tek başına öncü durumda yayınlanıyordu. Mümin Bey ise Ticaret ve Sanayi Odası'nda hem yönetimde olması hem Meclis Başkanlığı dönemi olması hem de Bursaspor Başkanlığı geçmişi olması sebebiyle ticari işlerinin yanında Bursa medyasıyla da ilgilenmeye başladı o dönemde. Gazeteyi satın aldıktan sonra gazeteyi ofsete dönüştürmek için ciddi yatırımlar yaptı, o güne kadar yerel basında olmayan teknolojik kapasitedeki cihazları aldı. Şöyle söyleyeyim, Bursa Hakimiyet renkli fotoğraf yayınlıyordu fakat bunları

günlük olarak yapmıyordu, ya Günaydın'ın daha önce kullandığı filmler geliyordu ya da o dönemde rahmetli Saruhan Ayber'in ilişkileriyle –çünkü o da daha önceden İzmir Yeni Asır'ın Genel Yayın Müdürlüğü'nü yapmış - Yeni Asır'dan elde ettiği filmler geliyordu ve onlar foto montajlanıp yayınlanıyordu. Doğru Hakimiyet, daha doğrusu Hakimiyet, Türkiye'de günü gününe renkli fotoğraf yayınlayan ilk yerel gazetedir. Gazete dizgisi yatırımı da çok ciddi bir yatırımdır. IBM'ler vardı o tarihe kadar, IBM'in bir üst modelini ki yine yerel basında olmayan modelini aldı. İyi cihazlardı. Çok özel bir dizgi servisimiz oluşmuştu. Teknolojiye gerçekten de çok ciddi yatırım yaptı. Bizim daha önceden Doğru Hakimiyet'te kullandığımız binayı tamamen yeniledi. Binanın arkasındaki bahçe kısmında boş alanlar vardı, orayı matbaa bölümü haline getirdi, üst katı yazı işleri ve teknik servisler olarak yeniden dizaynetti. Açık ofis düzeninin Türkiye'yi bilemiyorum ama Bursa'daki ilk uygulayıcısıdır. Yazı işleri bir salondu, muhabir masaları vardı, arka taraf sayfa sekreterliği, dizgi ve teknik servisler olarak işin akışına göre planlanmış çok özel bir mekandı. Mümin Bey ile gazetenin sahibi olarak çok güzel çalışmalarımız oldu. Genel Müdür de Orhan Gençoğlu'ydu. Hakimiyet'in tam kuruluş tarihi de 12 Kasım 1983'tü. Ofset olarak yayınlandığı tarihi, kuruluş tarihi olarak kabul ettik.

Mümin Gençoğlu ile nasıl bir iletişiminiz vardı? Uyumlu ve pozitif bir mesai ortamı yakalayabildiniz mi?

Mümin Bey'in insan ilişkilerinde sihirli bir yaklaşımı vardı. Karşısındaki çok öfkeli, çok sinirli de olsa yarım dakikalık sohbetiyle onu sakinleştirir ve kendini dinler hale getirirdi. Kendisi sinirlenir miydi, elbette zaman zaman sinirlendiği olurdu doğal olarak. Ama abartılı bir sinir halini hiç görmedim Mümin Bey'de. Misafiri varsa odasında oturur, misafirlerini orada kabul ederdi fakat genellikle Yazı İşleri'nde oturur herkesle sohbet ederdi. Bulgaristan'dan gelişini ve orada yaşadıklarını, o dönemde yaptığı tütün ticaretini, Ticaret ve Sanayi Odası'nı ve vazgeçilmez sevdası Bursaspor'u konuşurdu. Bursaspor'u bir evladı gibi görürdü, kendi çocuklarının yanı sıra Bursaspor da bir diğer çocuğuydu. Çok önemli bir yönetim kurmuştu, öylesi bir yönetim bir daha gelmedi, Vakıfköy Tesisleri'ni oluşturan da oydu. Bugün Türkiye'nin sayılı tesisleri, alt yapılarından biridir.

Pozitif, çok olumlu bir çalışma ortamımız oldu kendisiyle. Her aradığımızda ulaştık, o zaten Kurtul Pasajı'ndaki ofisinden çıktığında her zaman bize gelirdi. Gazete basılmadan önceki haberleri merak ederdi ve sorardı. Oğlu Orhan Bey zaten işin başındaki isim olarak daima orada olurdu. Turhan Bey de aynı şekilde sık sık gelirdi. Mümin Bey ve iki oğlu çok müstesna insanlardır. Onlarla çalıştığımız dönemde güzel bir çalışma ortamı oluşturduk. Meramımızı kolayca dile getirdik, onlar da bizlerle çok sağlıklı diyaloglar kurmuşlardı.

1985'te BAL-GÖÇ'ün de kurulmasıyla beraber gazete, bilhassa Bulgaristan'daki olaylarla ilgili yoğun bir şekilde haberler yapmıştı. Gazetenin bu dönemde Bulgaristan Türkleri meselesine ilişkin politikası nasıl şekillenmişti?

Biz gazeteci gözüyle gazeteyi yayına hazırlardık fakat son olarak, Mümin Bey'in onayını almadan bir şey yapmazdık. Çünkü o hâlihazırda bununla ilgili büyük bir mücadelenin içerisindeydi ve gazetede yazılanların da bununla uyum içerisinde olması gerekirdi. Biz o yayınları Mümin Bey ile entegre götürdük. O hem devletle hem Bulgaristan ile hem de buradaki kanaat önderleriyle sürekli bir iletişim halindeydi. Bütün bilgi akışının toplandığı kişi Mümin Gençoğlu'ydu ve o da bizim birincil kaynağımızdı. Onun ulaşamayacağı veya ona ulaşmayan bir bilgi yoktu. O doğrultuda biz de önemli yayınlar yapmıştık. O dönemde Aysel olayını Türkiye'de sembolleştiren Hakimiyet Gazetesi'dir. Aynı şekilde

Naim Süleymanoğlu'nun Türkiye'ye gelişinde Türkiye'yi hazırlayan, onun Bursa ziyaretinde sunumunu yapan yine Hakimiyet'tir. Belene hapishanelerindeki zulümleri birebir ayrıntılarıyla Türkiye'ye duyuran da Hakimiyet Gazetesi'dir. Bulgaristan'daki olayların başlangıcında yaşananları da Türkiye'ye ilk önce Hakimiyet Gazetesi duyurmuştur.

Bulgaristan'da yaşayan Türklerin isimleri değiştiriliyor haberinin çıktığı ilk gazete de Hakimiyet'tir. 1984'ün sonbaharında akşamüzeri Setbaşı'ndan, Atatürk Caddesi'nin üzerinde Kafkas Pastanesi'nin üst kısmında yer alan gazeteye dönerken vilayetin önünde bir kuyruk gördüm. Yaşlı yaşlı amcalar, teyzeler ellerinde kâğıtlarla Valiliğin önünde kuyruk olmuşlardı. Eski bir vilayet muhabiri olarak kalabalığın sebebini merak ettim ve sıradakilere neden beklediklerini sordum. Dediler ki bizim Bulgaristan'da akrabalarımız/tanıdıklarımız var onların zorla isimleri değiştiriliyormuş, biz de bu zorlama bitsin diye buradan dilekçe veriyoruz. Sonradan bir muhabir arkadaşımı gönderdim oraya fotoğraflar çekti, insanlarla konuştu ve bu olayı haber yaptı. Tabi biz haberi basmadan önce Mümin Bey'e gösterdik. Çünkü oradaki bağlarını biliyorduk. Ablaları, tanıdıkları hala oradaydı, sık sık da gittiği yerdi. Biz bu haberi yayınlayalım, sonra da bunun takipçisi olalım dedi. Böylece biz Türkiye'de, Bulgaristan'da yaşayan Türklerin isimlerinin değiştirildiğini yazan ve duyuran ilk gazete olduk. Bu olay dünyada da Türkiye'de de bilinmiyordu. Anadolu Ajansı ertesi gün Hakimiyet'in haberini alarak servis etti.

Sonrasındaki bütün olayların yönelimi rahmetli Mümin Bey'in kontrolünde oldu. Dediğim gibi Anadolu Ajansı gibi ajanslar konuyu gündemine aldı, Dışişleri Bakanlığı açıklamalar yaptı.

O dönemde Mümin Gençoğlu'nun katıldığı AGİK toplantısı vardı ki Bulgaristan'da yaşayan Türklerin uğradığı asimilasyon ilk kez uluslararası alanda duyurulmuş oldu. Mümin Gençoğlu o toplantıya katılacak konuklar arasında olmamasına rağmen, gazete sahibi kimliği ile sarı basın kartıyla o toplantıya girip yaşanan zulmü anlattı.

17 Nisan 1985 tarihinde Bursa'da yapılan mitingi takip ettiniz mi? Gözlemlerinizi bizimle paylaşır mısınız?

Ben de oradaydım evet. O meydana gelenlerde bir tedirginlik vardı başlangıçta. Herkes, kendisini orada görülünce oradaki akrabalarıma ne olur kaygısı taşıyordu. O mitinge orada kalanların kaygısıyla gelmişlerdi. Fakat meydanda konuşmalarıyla güven veren, ateşi canlandıran Mümin Gençoğlu vardı. Bu miting ateşin yakıldığı, toplumun benimsediği bir mitingdir zaten. Toplanma anı ve başlangıcı o kadar görkemli değil fakat finali çok canlı bir miting oldu. Mümin Bey'in yüksek tonda konuşması ki bu doğal konuşmasıydı metin üzerindeki konuşması değildi, elinde notları vardı ama onlara bakma gereği duymuyordu. Çok özel bir miting ve özel bir konuşmaydı. Çok güçlü bir konuşmaydı. Çünkü Mümin Bey bilgi kaynağıydı, her şey onda toplanıyordu; Bulgaristan'da olan bitenlerin bilgisine sahipti, buradaki toplumun ona aktardığı bilgiye sahipti... Çünkü onun bilgi kaynakları da çok yönlüydü, karşılaştırma şansı da vardı. Oradan veya diğer taraftan bilgi aldıktan sonra kendi muhakemesinden geçirip onu yeni bir bilgi haline getirme şansı da vardı ve bunu kullandı da. Bir konuşma metni vardı evet ama konuştuğu metin değildi. Zaten metni okusa meydanı o kadar canlandıramazdı. Kendi düşüncesini ve heyecanını meydana yansıttı. Göçmen

Babası kimliği de orada doğdu. BAL-GÖÇ'ün kuruluşunda liderlik özellikleri ön plana çıkarken, o miting Göçmen Babası kimliğinin kabul edildiği mitingdi.

1989 Zorunlu Göçü sonrası süreçte nasıl bir Mümin Gençoğlu figürü ile karşılaştınız?

Bu göç hadisesi diğer göçlerden farklıydı. Buraya her gelenin burada bir yakını vardı ve bu bir avantajdı. Gelenlere hem kapısını açacak, yemeğini paylaşacak hem de kılavuzluk yapacak yerleşik bir aile vardı. Her ailenin burada uzak veya yakın bir uzantısı vardı. Gelenler öncelikle o ailelerin yanında misafir edildi fakat bu misafirlik çok uzun sürmedi, düzenlerini çabucak kurdular. Bu göç her yönüyle özel bir göçtü. Bursa'daki çalışma yaşamını da canlandırmıştır.

Ardından TOKİ'nin konut yapma süreci başladı, bunda da Mümin Bey'in ciddi emekleri olmuştu. Göçmenlerin geliş sürecinde Edirne'de Kapıkule'de sınırda trenleri karşılayan, arabaların önünde el sallayan Mümin Gençoğlu, daha sonra da soydaşların yaşama katılabilmeleri için hem Görükle'deki Göçmen Konutları'nın yapımının planlamasında hem de Kestel'deki konutların yapımının planlamasında çok çabası vardır. O günün İmar ve İskân Bakanlığı ile çok yoğun temasları olmuştur. Dışişlerinin ve dönemin başbakanının doğrudan desteği elbette kolaylaştırıcı bir unsurdur fakat bütün o süreçleri yöneten ve yönlendiren Mümin Gençoğlu olmuştur.

Sizin siyasi partiler konusundaki birikiminizi de dikkate alarak, Mümin Gençoğlu'nun siyasi performansını ve Meclisteki çalışmalarını dışarıdan bakan bir gözle nasıl değerlendirirsiniz?

İnsanlar siyasete girmeyi hedefler ve bir yolunu bulup siyasetin içine girerler, buradaki fark ise siyasetin Mümin Bey'i istemesidir. Çünkü bir kitlenin lideriydi. Dönemin iktidarının ise doğal olarak o kitlenin buraya gelmesine katkımız oldu, onları zulümden kurtardık, oylarını bize verirler diye de bir beklentisi vardı. O kitlenin lideri olarak da Mümin Bey'i Parlamento'da görmek istediler. 1991'de hak ettiği Meclis'e girdi, orada olmayı hak ediyordu. Zaten toplumu temsil ediyordu, önemli işler yapmıştı... Fakat milletvekilliği çok uzun süremedi ne yazık ki, Allah rahmet eylesin. İsterdik ki daha uzun süre TBMM'de kalsın. Dernek Başkanı olarak bazı şeyleri yapmak ve başarmak bir yere kadar, bir yerden sonrasında daha farklı kimlikler gerekiyor. Parlamenter kimliğiyle inanıyorum ki daha başka işler yapacaktı, belki de onları tamamlayabilseydi bugünkü sıkıntılar yaşanmayacaktı, temizlenmiş olacaktı. Çünkü her şey tavındaydı, bir noktaya gelmişti, tam çözüm de sağlanabilirdi. Zamanında çözülemeyen o sorunlarla ilgili bugün hala bazı sıkıntılar yaşanmaya devam ediyor. Doğaldır da bunlar. Çünkü oradaki sosyolojik yapı da bizim burada gördüğümüz gibi değil, homojen değil. İki taraf için de bu böyle. Türk – Müslüman nüfus için de Bulgar – Hristiyan nüfus için de yapılar homojen değil. Toplum popülasyonundaki sosyolojiyi de dikkate almak gerekiyor. Belki de aradaki fark bu kadar büyümeyebilirdi ama parlamenterliği kısa sürdü. Mümin Gençoğlu'na kimse siyasi bir kimlik gözüyle bakmazdı. Siyasi bir figür değildi, toplum lideriydi. Sadece göçle de kısıtlamamak lazım, toplum lideridir, markadır, Bursa'nın bir markasıdır Mümin Bey.

Mümin Gençoğlu'nun vefat haberini nasıl aldınız? Cenaze gününe ilişkin gözlemlerinizi aktarır mısınız?

O dönem ben Hakimiyet'ten ayrılmıştım, Olay'a geçmiştim. Haberi aldığımda çok üzüldüm tabi. İnsanın aklına tabi beraber yaşanılan anılar geliyor. Bizim onunla vedalaşmamız da çok hoş olmuştu. O bana güvendi ben de onu hep arkamda bir destek olarak hissettim. Bulgaristan dışındaki konularda hiçbir habere karışmazdı, hiç müdahale etmezdi. Çok güzel bir çalışma ortamımız vardı, çok üzüldüm. Cenaze merasimi, Bursa'nın ender kalabalıklarından biriydi. Ulu Cami'den Emir Sultan'a kadar tüm yollar kapanmıştı.

Mümin Gençoğlu denildiğinde aklınıza gelen ilk kavram, ilk sıfat nedir? Kendisiyle ilgili bir kitap yazsanız adını ne koyardınız?

"Çarıklı Erkân" olurdu eski tabirle. Çünkü çok pratik, zekâsıyla pratik çözümler bulabilen, umutsuz anlardan umut yeşertebilen özellikte biriydi. Kolay diyalog kurar, kolay ikna eder ve kendisini sevdirirdi. Onunla konuştuktan sonra, hakkında olumsuz bir şey düşünemezsiniz. Bu söze tam olarak uyar yani.

Kendisiyle ilgili hatıranızda kalan bir anınızı anlatır mısınız?

Şöyle bir anımız var. Kendisi MDP (Milliyetçi Demokrasi Partisi)'de siyaset yapmak istedi olmadı. Fakat Parti'nin Genel Başkanı Turgut Sunalp ile bir yakınlığı vardı. Bursa'ya geldiğinde onunla görüşür, Ankara'ya gittiğinde ararardı. Bir pazar günü gazetede çalışırken öğle saatlerinde dönemin Doğru Yol Partisi İl Başkanı rahmetli Abdülkadir Cenkçiler aradı. "*Bana köşe yazını yazdın mı*" diye sordu. Ben de daha başlamadığımı söyledim. "*Sana özel bir konu vereyim*" dedi. "*Yarın İhsan Sabri Çağlayangil gelecek. Şu saatte Yalova'dan çıkacak şu saatte Gemlik'te olacak. Oradayken Gemlik'teki MDP İlçe Başkanı ve yönetimi, yani bütün teşkilatı istifa edip bize geçecekler*" dedi. Notlarımı aldım, yazıma başladım. Daha popüler bir konuda dikkatimi çekmeyince tuttum yazımda, "Çağlayangil geliyor, MDP olduğu gibi geçiyor" diye yazımı yazdım. Ertesi sabah da düşünüyorum bugün bombayı patlattık, herkes bizim haberi konuşacak diye. Gazeteye bir geldim herkeste bir gerginlik var. Dediler ki "*patron burada*". Şaşırdım ben de bu saatte burada olmaz genelde diye. Biraz sonra da dediler ki "*Mümin Bey seni çağırıyor*". Gittim yanına. "*Ahmet Beyciğim bu nedir*" diyerek gazeteyi attı. Ben de "Böyle, böyle... Bugün geliyormuş" diye anlattım. "*Bu haber yalan*" dedi. Ben de "*nasıl yalan yani*?" dedim. "*Sunalp Paşa aradı beni,* böyle bir şey yok" dedi, "*sen benim yakınlığımı biliyorsun bu haberi nasıl koydun yahu*" dedi.

Bana karşı ilk sitemi de bu olmuştur. "İl Başkanı söyledi" diye anlattım. "*Git, bu haberi temizle*" dedi bana. Ben geldim rahmetli Cenkçiler'i aradım. Dedim ki "*haber yalan diyorlar hatta fırça yedim bu yüzden*". O da bana "*yahu Ahmetçiğim aslında senin yazdığın doğruydu da sen yazınca bozuldu*" dedi. Bu da benim için önemli bir ders olmuştu. Haberi birinci derecedeki kaynağı söylese bile bir başka cepheden de teyit etmem gerektiğini öğrendim. O haber amacına ulaştı, Adalet Partisi kadroları MDP'ye gitmişti o dönem onları geri getirmeye çabalıyordu, oraya bir bomba atıldı, bombayı da bana attırdılar ama ben yazınca iş bozulmuş oldu. Bir de suçlu olmuştuk o dönem. Sonra tabi Mümin Bey yumuşadı, bana konuyla ilgili ne yaptığımı sordu, ben de "*dersimi aldım*" dedim. "*Ne ders aldın?*" dedi. "*Bundan sonra bu işin muhatabı söylemiş olsa bile, karşıdan biriyle konuşmadan bir şey yazmamak lazımmış onu öğrendim*" dedim. "İyi o zaman var mı bana söyleyeceğin bir şey*?*" dedi. Yok dedim ve gitti. Gerginliğimiz çok uzun sürmedi tabi ki...

Hafize Gün (Tiyatro Sanatçısı)

BAL-GÖÇ'ün kuruluşu öncesinde Bulgaristan'daki haberlere yönelik Bursa'daki atmosfer nasıldı? Halk kendi arasında konuşur muydu?

Halk arasında bu mevzu çok konuşulurdu. Ben göçmenlerin arasında değildim fakat çalıştığım yerde, tiyatroda, her gün bu konu açılırdı. Sol görüşlü arkadaşlarımız vardı. Onlar da yapılanlara çok karşıydılar. Ben de çok gergindim o dönemde. Çünkü biz dokuz kardeşiz ve kardeşlerim oradaydı. "İnşallah olur, sınır açılır, iki milyon Türk var orada, nasıl olacak, nasıl gelecekler" diye konuşurduk. "*Bunun sonu iyi değil*" derdim. Sağda solda gördüğüm levhalardaki yazılar, takip ettiğim BTA (Bılgarskata Telegrafna Agentsiya) Dergisi'ndeki yazılar dikkatimi çekerdi. Bu dergide "*Bulgar ırkı, temiz ırk*" gibi ifadeler yer alıyordu. O yüzden arkadaşlarıma "*bunun sonu iyi değil, bu durum bu kadarla kalmaz*" diyordum. Benim gibi Bulgaristan'dan gelen çevremdekilerle de bunları konuşurduk. "*Bunun arkası çok kötü gelecek, inşallah ölüm olmaz*" diyordum ama maalesef oldu.

Siz 1945 doğumlu olduğunuzu söylediniz. 1977 yılında 33 yaşında Türkiye'ye geldiniz. Varna doğumlusunuz. Aileniz nereli? Meslek hayatınıza Bulgaristan'da mı başladınız?

Annem Eğridere'nin Efendiler Mahallesi'nden; Babam Eğridere Elmalılı... Oradan Varna'ya göç etmişler. Babam ticaretle uğraşırdı. Profesyonel meslek hayatıma 1966'da Bulgaristan

Razgrad'ta başladım. 1951'de annemin ve babamın bütün sülalesi göç etmişler. Babam hapisteydi o dönemde. Babamın çıktığı gün hudut kapanmıştı, biz orada kaldık.

BAL-GÖÇ'ün kuruluş sürecini nasıl hatırlıyorsunuz? Dışarıdan bir bakış açısıyla kuruluş süreci nasıldı?

Ben o dönemde BAL-TÜRK Derneği'ndeydim. BAL-GÖÇ kurulduğunda "*bir dernek varken neden ikinci bir dernek kuruluyor?*" diye sorguladım. Saygın, eğitimli, ehil ve iyi konumlara gelmiş insanlar BAL-GÖÇ etrafında örgütleniyordu. Bizde de tabi ki öyle insanlar vardı ama ufak bir kıskançlık da olmuştu BAL-GÖÇ'e karşı. Tabi, sonradan anladım "*birkaç tane derneğin olması iyidir rekabeti arttırır*" diye.

Gözlemlerinize göre BAL-GÖÇ bu süre zarfında hemen örgütlenip etkin bir şekilde kendini gösterebildi mi?

Çok parlak bir başlangıç yaptı BAL-GÖÇ. Hatta BAL-TÜRK'ün kapatılıp, "*BAL-GÖÇ'e dâhil olması mı daha iyi olur?*" diye tartışmalar da başlamıştı. Ben kapatılması taraftarıydım çünkü biz biraz ağır ilerliyorduk. BAL-GÖÇ ise kuruluşunda ve sonrasında epey mesafe aldı ve çok da güzel şeyler yaptı.

Sizce bunda etkili olan faktör dönemin konjonktürü müydü yoksa Mümin Gençoğlu'nun liderliği ile birleşti mi bu durum?

İkisinde de birleşti. Bulgaristan'da yaşanan gelişmelerin çok sıcak olması baştaydı elbette ama bu durum Mümin Bey'in çok sağlam durması ve liderliği ile birleşti. Ben Mümin Bey'in sahnelerdeki konuşmalarını dinlerdim. Kendini dinletebilen bir adamdı.

Ben dernekçiliği şöyle görüyorum; birikim ve milli duygular bir arada olmalı. Bunlar olduğu zaman en ileriye götürür. Özellikle Bulgaristan'daki bu asimilasyon sürecinde kurulan derneklerin de hiçbir çıkar olmadan bu konu üzerine kurulması gerekiyordu. Mümin Bey'in arkasından da öyle büyük bir kitle geldi ki Dernek çok ilerledi. O zamana kadar Türkiye'de hiç böyle bir göçmen derneği olmamıştı. Biz BAL-TÜRK'teki etkinliklere bilet satarken 1951 göçmeni ağabeylerimiz hep şöyle derdi: "*Biz beş kişi bile bir araya gelemezken, siz bu işi nasıl yapıyorsunuz?*" Siz başladınız, vardınız da zaten ama BAL-GÖÇ epey yol aldı. "*Birleşmeyi düşünmüyor musunuz?*" diye soranlar da oluyordu. "*Düşünülür elbette ama ayrı yollardan gidersek daha iyi olur, rekabet olur*" derdim. Kısacası onlar da çok takdir ediyordu BAL-GÖÇ'ü.

1984 – 1989 yılları arasında göç gerçekleşene kadar BAL-GÖÇ'ün faaliyetleri hangi hususlar üzerine kuruluydu?

O dönemdeki arkadaşlarımızın hepsi güzel milli duygular barındıran efendi insanlardı. Kültürel geceler de yapıyorlardı. Hatta rahmetli Mümin Bey, Salih Bey'e kaç kişi olduklarını soruyormuş. Salih Bey de "*600-700 kişiyiz*" dermiş. Tekrar soruyormuş Salih Bey'e "*Hiç mi tatsızlık yaşanmadı, bütün biletleri sattınız mı?*" diye... Ondan sonra onların kültürel geceleri çok iyi oldu tabi... İki üç gün içinde biletler tükenirdi. BAL-GÖÇ'te davetiye bulamazdınız. Kısacası onlar kısa sürede geçtiler, çıtayı çok yukarı kaldırdılar. O zaman da söylerdim, keşke bu Bulgaristan olayları yaşanmadan, bu kan dökülmeden

biz dernekler kurup örgütlenebilseydik! Bu acı bizi teşvik etti, evet. Ama keşke bu acılar yaşanmadan birlik olabilseydik, bu kan dökülmezdi, bu olaylar olmazdı. Ben bunu hep söylüyordum ve şimdi de söylüyorum.

Mümin Gençoğlu ile nerede ve nasıl tanıştınız?

Ben gençlik yıllarımda bütün oyunlarda görev alırdım, sanatçı kaprisim de yok tabi... 5-6 oyunda oynardım senede. 5-6 oyun demek, "sabah 9.30'dan gece 11-12'ye kadar tiyatrodasın" demektir. Mümin Gençoğlu ile görüşmeden önce içimden "*neden ikinci bir dernek kuruldu, ne gerek vardı, beraber olabilirdik?*" diye geçirdim... Biraz da otoriter bir adam olduğunu söylediler, kendi kendime "*Hafize*" dedim "*hazır ol, sen de otoriter ol. O bana söylerse 'neden böyle konuştun' diye, sen de karşılık ver*" dedim. Benim BAL-TÜRK'te 35-38 kişilik çok iyi bir korom vardı. İslam Kongresi'nin açılışı Hilton Oteli'nde gerçekleştirildiğinde koro da çıktı ve çok beğenildi, konuşuldu. Mümin Bey de sanırım o yüzden beni çağırdı. Tarihi tam hatırlamamakla beraber 1985 – 1986 yıllarıydı, göç daha gerçekleşmemişti.

Derneğin Sönmez İş Sarayı'ndaki yerine gittim. Dediler "*burada değil Dernek, Kurtul Pasajı'nda*". Gittim, Mümin Bey kapıda karşıladı. Oturduk, konuştuk. Aramızda çok yaş farkı yok tabi ama "Göçmen Babası" ya, bana "*sen bizim kızımızsın, türkü çığırtıyormuşsun İstanbullarda, burada niye yapmıyorsun?*" diye sordu. "*Evet*" dedim, çalışmalarımızı anlattım. O da "*duydum, duydum. Ben her şeyi duyarım*" dedi. Ben de "*peki bunu nerede yapacağız sizin burada yeriniz yok ama Ankara yolunda bir okulunuz var, orada yapabiliriz*" dedim. "*Nasıl yapacağız?*" diye sorunca da *"öncelikle sınav yapmamız gerekir"* dedim. *Gönüllü insanlardan kimin sesi güzelse bu yolla buluruz*" dedim. "*Bu insanların tabi bir gelirleri yoktur. Onlara en azından bir gidiş, bir geliş bileti verelim*" dedim. Bu fikir Mümin Bey'in çok hoşuna gitti, "*o olur, ufak iş*" dedi. Sonunda koro işinin yapılmasına karar verdik, okulda yapılacaktı tabi... "*Benim turnelerim çok olduğu için içerden birilerine ben yokken idare edersiniz*" dedim fakat Dernek de o zamanlar çok yoğundu, koro işi aksadı. Açıkçası o yoğun dönemimde bu durum benim de işime gelmişti. Çünkü maalesef zamanım yoktu.

Göç gerçekleştikten sonra, buna benzer nitelikte faaliyetleriniz oldu mu? Kültürel faaliyetler bağlamında sizin yeniden bilginize başvuruldu mu?

Evet, o zaman Hasan Altınsoy görevdeydi, Mümin Bey vefat etmişti. Aslında bunun öncesinde de Mümin Bey ile tekrar bir araya gelmiştik, "*faaliyetlere devam edeceğiz*" demişti fakat Ankara'ya gidecekti öncesinde. Zaten Ankara'ya giderken vefat haberini aldık. Ölümü bizleri çok üzdü, birlikte yapacağımız çok güzel işler de vardı. Çünkü bu kültürel faaliyetlere o çok sıcak bakardı. Yarıda kalan işi Hasan Bey ile görüştük, o zaman Derneğin ana binası vardı. Hasan Bey ile koro işini kararlaştırdık, seçmeler gerçekleşti, koromuzu oluşturduk, çok da güzel olmuştu. Ama ben seçmelerde ağladım, "*siz varsınız ama keşke Mümin Bey de burada olsa... Yarım kalan güzel bir iş bu*" dedim. Ben tabi o dönemlerde sürekli turnelere gidip geliyorum, yoğun programım devam ediyordu. Koromuzda bir öğretmen hanım vardı. Ben yokken koroyla o

ilgilenirdi. Daha sonra başka korolar da kuruldu, bu işin başlangıcında olduğum için mutlu oldum.

Mümin Gençoğlu denildiğinde aklınıza gelen ilk kelime nedir? Ya da onunla ilgili bir kitap yazacak olsanız başlığı ne olurdu?

Kaya gibi bir adamdı. Güçlüydü. Güç ışığı saçardı. Konuşma şekli olarak, imaj olarak kaya gibi bir adamdı. İnsanların karşısında böyle olabilmek önemli bir şeydir. İnandırıcılığı vardı. Liderdi, evet ama kendi yapısında da bu vardı. Beden dili, hitap şekli çok güzeldi. Beden dilini çok iyi kullanırdı. Baba duruşu vardı. Hatip gibiydi, konuştuğu zaman hiç durmuyordu. Kullandığı sözcükler insanların dikkatini çekerdi. Sakin sakin konuşmaya başlar, fevri çıkışlar yapardı. Konuşurken insanları şoklamayı severdi, daha sonra kendini dinletirdi. Bursa'daki mitingde Fomara Meydanı'ndaki konuşmasını hiç unutmam. Başka başkanlar da vardı fakat adam oraya bir çıktı, çok da güzel konuşma yaptı. Yer yerinden oynadı. Az konuştu ama öz konuştu. Ben orada demiştim işte, "kaya gibi adam" diye. İstanbul'daki miting de öyleydi. İnanılmaz bir kalabalık vardı. Gazetelerde "İstanbul, İstanbul olalı böyle bir kalabalık görmedi" manşetleri atılmıştı. Uçaktan bir resim çekmişler, insandan başka bir şey gözükmüyordu. O kadar kalabalıktı.

Mümin Gençoğlu'nun vefat haberini nasıl aldınız?

Televizyondan öğrendim. Haberlerde çok feci bir kaza olduğu söyleniyordu. Çok üzüldüm. Baba gibi bir adamdı. Bulgaristan'da kan dökülüyor, isimler değiştiriliyor. Ben hep dua ettim "*iyi ki orada değildim*" diye... Benim başıma ne gelirdi, bilmiyorum. "*Herhalde en kötüsü gelirdi*" diye düşünürdüm. Bulgar ismini kabul edemezdim. Tiyatrodaki arkadaşlar ertesi gün "*sizin baba gitti*" demişlerdi, benim üzüntümü onlar da görmüşlerdi.

Tüm bunlara ek olarak eklemek istediğiniz herhangi bir şey var mı?

Gittikçe derneklerimiz çoğaldı. Çoğalsın da zaten çok güzel bir şey. Güç, birlikten ve beraberlikten doğar. Beş milyon kişi varsa şu an, on beş milyon olsun oradaki kitle... Ben öyle güçlü dernekler istiyorum. Biz görür müyüz? Onu bilemiyorum ama nerede koro veya tiyatro yapılacaksa ben varım. Kan dökülmeden, birlik-beraberlik olsun. Az önce de dedim, bu acı günler bir daha gelmesin. Bu acıyı yaşatırken onlar bunu hesap etmediler ama kendilerini yok ettiler, esas onlar kendilerini yok etti. Bizim insanımız da tabi bu olaylardan payını aldı. Hele hele şimdilerde çocukların Türkçe okumaması olayına çok üzülüyorum. Bulgaristan'a gittiğimde Türklerin çoğunlukta oldukları yerlere gidiyorum. Çocukların adı Ali, Mehmet, Hasan fakat Bulgarca konuşuyorlar. En büyük endişem bu. "*Dernekler geç de olsa bu konuya eğilse iyi olur*" diye düşünüyorum. Kan dökme dönemi geçti fakat kendi kendine asimilasyon olma durumu söz konusu. Oraya yardımcı olmak lazım. Hiçbir zaman geç değildir bunun için. Benim üzüntüm bunlar... İnsan kimliksiz bir hiçtir. Dil de bir kimliktir, benim için. Hangi ırktan olursa olsun, herkes dilini bilmeli. Kimlik bir medeniyettir.

Hakan Çavuşoğlu (65. T.C. Hükümeti Başbakan Yrd.)

Mümin Gençoğlu gerek "Göçmen Babası" lakabı gerekse yaşam boyu verdiği mücadele nedeniyle göçmenlerle hemhal olmuş bir kişilikti. Batı Trakya'dan Türkiye'ye göç eden ve Bursa'da uzun yıllar yaşayan bir kişi olarak Mümin Gençoğlu ismi sizde neler çağrıştırmaktadır?

Balkanlardan neşet eden insanımızın gönül kapısını araladığınızda, bambaşka bir duyguyu müşahede edersiniz. Kendisi de Üsküp doğumlu olan Büyük Şairimiz Yahya Kemal Beyatlı bu müstesna duyguyu, "Balkan şehirlerinde geçerken çocukluğum; Her lâhza bir alev gibi hasretti duyduğum" şeklinde ifade ediyor. Mahzun hudutların ötesinde, Evlâd-ı Fâtihân'ın yadigarı, insanımızın tertemiz, dupduru gönül coğrafyası bulunuyor. Balkan kültürümüz adeta akan bir pınardır. Bu pınardan tüm insanlığın ruhuna huzur verecek değerleri barındırır. Ancak tabi her güzellik gibi, bu nadide hazineler de herkes tarafından keşfedilip lâyıkı veçhile müşahede edilemiyor. Bu muhteşem medeniyeti idrak

edemeyenlerin karanlık emellerle giriştikleri nice baskı, hakaret, tehdit başlıyor. Balkanlardaki insanımız için bu sıkıntılar maalesef hayatın olağan akışından ibarettir.Bizim Batı Trakya'da gördüğümüz de budur. Örneğin yıllar geçse de duvarlara yazılan bir yazı, "Türkler Trakya'dan dışarı" (ekso i turki apo thin thraki) beyninize kazınmıştır ve çıkmaz hafızanızdan.

Balkanlardaki varlığımızın tüm bu baskı ve zorlamalardan muzdarip olduğu esnada, yüce gönüllü fedakar kahramanlar ortaya çıkar. Rahmetli Mümin Gençoğlu da bu kahramanların en kıymetlilerinden biridir. Hz. Mevlana'nın ifadesiyle, "Biz birleştirmek için geldik, ayırmak için değil" diyerek, aslolan medeniyet sancağımızı dimdik tutmaktır. Merhum Mümin Gençoğlu, Bulgaristan'da yaşanan mezalimin toplumda ve uluslararası platformda bir farkındalık oluşturması amacıyla Balkan Göçmenleri Kültür ve Dayanışma Derneği'ni (Bal-Göç) kurmuş, 1984 yılında Bulgaristan'da Türklere karşı başlayan asimilasyon sürecinde orada yaşayan soydaşlarımıza yürekten destek olmuştur. Merhum Gençoğlu zulmün her türlüsü altında bırakılmış insanımızın seslerini her türlü engellemeye rağmen tüm dünyaya duyurmayı başarmıştır. Şairin "Her lâhza bir alev gibi" diye resmettiği hasretin en yakıcı halini tadan soydaşlarımızın derdiyle dertlenen, gönül coğrafyamız için ömrünü adamış bir güzel insandır Mümin Gençoğlu. Soydaşlarımızı birliğe, beraberliğe, kardeşliğe ve dirliğe davet eden bir nefesti. Tamamen soydaşlarımız için sarfettiği yaşamında, Milletvekili seçilerek yıllar evvel Türkiye Büyük Meclisi'nde göçmenlerin sorunlarını dile getirmesi bakımından da bizlere bambaşka bir örnekliği olmuş büyüğümüzdür.

2. Bir anahtar kelimeyle özdeşleştirseniz Mümin Gençoğlu'nu hangi kavramla tanımlarsınız?

Rahmetli Mümin Gençoğlu Ağabeyimiz Bulgaristan'ın Kırcaali ilinin Yiğitler köyünde dünyaya gelmiştir. Köyünün ismiyle müsemma, Balkanların yiğit evlatlarından olduğunu belirtmek isabetli olacağından, Balkanların yiğidi diyebiliriz. Yiğitlik kavramı Balkanların yüreğinin sesi olan, bizi biz yapan ulvi değerlerin bayraktarlığını yapan herkese çok yakışacağı gibi Mümin Ağabeye de ayrıca yakışmaktadır. Vefa timsali soydaşlarımız gece gündüz demeden dertleriyle dertlenip, en gür şekilde meselelerini dillendiren yiğit insanları unutmayacaktır.

3. Batı Trakya Türkleri Dayanışma Derneği Bursa Şubesi Eski Başkanlarındasınız. Balkan kökenli sivil toplum kuruluşları alanında önemli tecrübeleriniz bulunmakta. Mümin Gençoğlu'nun kurucusu olduğu BAL-GÖÇ ve BGF'nin ülkemizde yaşayan Balkan göçmeni kişiler için önemi sizce nedir?

Burada ehemmiyetle belirtmek istediğim husus, Balkan göçmenleri olarak hayatımızın her safhasında olduğu gibi bugünde, yarın da yaşadıkları coğrafyada insanımızın iradesine zincir vurulmasına rıza göstermeyeceğiz. Sayın Cumhurbaşkanımızın liderliğinde Balkanları her zaman önceleyen, soydaşlarımızı asla yalnız bırakmayan çok güçlü bir devletimiz var. Milletçe etle tırnak gibi ayrılmaz bir bütünüz. Bu kadim birliktelikte BAL-GÖÇ ve BGF gibi sivil toplum kuruluşlarımızın da güçlü bir dayanışma sergilemesi son derece hayati önem taşımaktadır. Soydaşlarımızın güçlenmesi, sesinin soluğunun

en gür şekilde duyulması için sivil toplumun güçlü olması yadsınamaz. Batı Trakya Türkleri Dayanışma Derneği Bursa Şubesi Başkanlığı sorumluluğu üstlenmem vesilesiyle tek amacı soydaşlarımıza destek sağlamak olan bu çalışmalarla şerefyâb oldum. Devamında Başbakan Yardımcılığı ve Milletvekilliği görevlerim esnasında çalışmalarımızın ana gayesi her daim soydaşlarımızın mücadelesini muzaffer kılmak ve gönül sürurına vesile olmaktı. Nasıl bugünlere omuz omuza, yürek yüreğe vererek geldiysek bundan sonra da sivil toplum kuruluşlarımızla sımsıkı bağımızı muhafaza etmeliyiz. Rahmetli Mümin Gençoğlu'nun da, Batı Trakya'nın evladı rahmetli Dr. Sadık Ahmet'in de bizlere mirası bu mücadele ve dayanışma azmidir. Bizler birbirimize her zamankinden daha sıkı kenetlendiğimiz sürece, anavatanın gücü Balkan coğrafyası başta olmak üzere dünyanın dört bir yanında soydaşlarımızı daha güçlü kılacak, hiçbir soydaşımızı mahsun görmeyeceğiz. Balkan ve Rumeli coğrafyasının rayihası bizi bir ve beraber tutmaya fazlasıyla kafidir. Yeter ki güzide kuruluşlarımızın çatısı altında tek yürek olarak, değerlerimizi ve varlığımızı muhafazaya itina göstermeye devam edelim.

4. 1983 yılında sizler de önce Çanakkale Biga'ya sonra Bursa'ya göç ettiniz. Mümin Gençoğlu Bursa şehri için ne ifade etmektedir?

Rahmetli Mümin Gençoğlu bütün dava adamlarının timsali olduğu bir dostluk kervanının mensubuydu. Dostluğu ilmek ilmek dokumuş bir büyüğümüzden bahsediyoruz. Değerlerin ihya edilmesi sadece kitabi söylemlerle olmuyor. Bizzat sahada, insanımızın hiç birini eksik bırakmadan, hiçbir Balkan göçmeninin mahzun kalmaması için çalışıp didinen bir gönül insanı olmak gerekiyor. Gönülden yapılan işler, gönüller kazandırır. Bizler Bursa'da Mümin Gençoğlu Ağabeyimizin gönül sancaktarlığına bizzat şahit olduk. Sadece Bulgaristan'dan değil tüm Balkanlardan gelmiş insanımızın her zaman varıp derdini anlatabildiği, derdini anlattığı gibi dermanına da kavuşabildiği bir açık kapısı vardı. Göç edip anavatanın huzuruna erişen insanımız, Mümin Gençoğlu'nu sevdiği gibi onun ilgisine ve şefkatine ayrıca yakınlık duyuyordu. Bu yakınlık her bir ferdini yalnızlıktan alıkoyan, gerektiği gibi güçlü kılan bir duygu. Bursa'daki Balkan göçmenlerine ilanihaye sürdürülmesi gereken bir dayanışmanın örneğini sunmuştur. Allah rahmetiyle muamele eylesin. Bayraktarlığını yaptığı davayı zaferle taçlandırsın, bu yolda Balkanların muhabbetini hakkıyla yaşamayı ve yaşatmayı nasip eylesin.

5. Kendisinin vefat haberini nasıl aldınız? O esnada neredeydiniz?

Vefat ettiğinde Ankara'daydım. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi ögrencisiyken bir yandan da rahmetli Sadık Ahmet'le Batı Trakya mücadelemiz çercevesinde dernekçilik faaliyetleriyle iştigal ediyorduk. Aynı mücadeleyi Bulgaristan'daki soydaşlarımız için sürdüren Mümin Gençoğlu ağabeyimizin vefat haberiyle çok üzüldüğümüzü hatırlıyorum. Balkanlardaki soydaşlarımız için sembol olan isimlerden olması dolayısıyla onu tanıyan seven Balkan sevdalısı tüm arkadaşlarımızı bu haber büyük kedere sevk etmişti. Kendisinden sonra gelen nesillere büyük bir mücadele azmi, üstün bir inanç ve fedakarlık öyküsünü miras bıraktı

Göçmenlere bir yıl süreyle azami 30

Göçmens

çareler a

Devlet Bakanı Ercüment Konukman 7 ilin valisi ile yaptığı toplantıda Bulgaristan'dan sınırdışı edilen göçmenlerin sorunlarına çare aradı. Devlet Bakanı Ercüment Konukman yaptığı konuşmada, Bulgaristan'ın sınırdışıları durduğunu belirterek "Bulgar ekonomisi çöküntü içindedir" dedi.

Balkan Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu Başkanı Mümin Gençoğlu ise yaptığı konuşmada, hükümete öneriler sunduklarını belirterek, "Özellikle tarım işçilerinin iş alanlarına kaydırılması gerekiyor. Ayrıca göçmenler mutlaka vergiden muaf tutulmalı dır" dedi.

Hadi ÖZSAYIN'ın Haberi 5.Sayfada

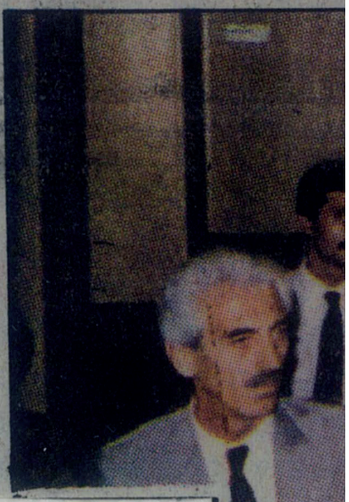

ÇÖ

de k

00'er bin lira kira yardımı yapılacak

sorununa arandı...

KAYNAKÇA

ZÜM ARAYIŞI: Devlet Bakanı Ercüment Konukman, dün Bursa'da 7 ilin valilerinin atıldığı toplantıda, soydaşlarımızın iş ve konut sorunlarına çare aradı.

Kitap ve Kitap İçinde Bölümler

"93 Harbi ve Göç", Bursa Göç Tarihi Müzesi, http://bursagocmuzesi.com/93-harbi-ve-goc/, (e.t.08.03.2021).

ACAROĞLU Mehmet Türker, Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları Kılavuzu, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 89, Sevinç Matbaası, Ankara, 1988.

ACAROĞLU Türker, "Bir Bulgar Profesörün İtirafları", Türk Dünyası Tarih Dergisi, Sayı: 70, 1992.

AĞANOĞLU H. Yıldırım, Osmanlı'dan Cumhuriyete Balkanlar'ın Makûs Talihi Göç, İstanbul: Kum Saati Yayınları, 2001.

AHMED Şabanali, "Bulgaristan Başmüftülüğünün Dünü Bugünü", TASAM, 24 Mayıs 2013, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/24683/bulgaristan_basmuftulugun_dunu_bugunu (e.t.: 15.07.2021).

ALP İlker, Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi (1878-1989), Ankara: Trakya Üniversitesi Yayınları, 1990.

Amnesty International Report 1986, London, 1986, ss. 273-274, https://www.amnesty.org/download/Documents/POL1000031986ENGLISH.PDF, (e.t.: 19.07.2018).

ARI Kemal, "XIX. Yüzyıldan XX. Yüzyıla Uzanan Süreçte Balkanlardan Türkiye'ye Yönelik Göçlerin Nitelik ve Boyutlarını Belirleyen Temel Etkenler", XIV. Yüzyıldan Günümüze Balkanlar ve Balkan Tarihi:On Dördüncü Askeri Tarih Kongresi, Ankara: Genel Kurmay Basımevi, 2014.

ATASOY Emin, "1989 Yılındaki Zorunlu Göçün Bulgaristan Devleti ve Bulgaristan Türkleri Perspektifinden Değerlendirilmesi", Ayşe Kayapınar, Levent Kayapınar, Hakan Öztürk, Ökkeş Narinç, (Ed.), 1989 Yılında Bulgaristan'dan Türk Zorunlu Göçünün 30. Yılı, Tekirdağ: Çorlu Belediyesi Yayınları, 2020.

ATASOY Emin, Asimilasyon Çemberindeki Bulgaristan Müslümanları, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2018.

ATASOY Emin, "Bulgaristan'ın Coğrafi-Jeopolitik Konumu ve Yansımaları", Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 18, 2010.

ATASOY Emin, "Siyasi Coğrafya Işığında Bulgaristan Türklerinin 1989 Yılındaki Zorunlu Göçü", Coğrafya Dergisi, Sayı: 21, 2011.

"Atatürk Dönemi Türkiye-Bulgaristan İlişkileri", Atatürk Ansiklopedisi, https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/Atat%C3%BCrk_D%C3%B6nemi_T%C3%BCrkiye-Bulgaristan_%C4%B0li%C5%9Fkileri (e.t.: 16.07.2021).

BALIKÇI Emel, "Tarihi Gerçekler Işığında Bulgarlaştırma ve Göç", Balkanlar'da Türk Kültürü, Sayı: 74, 2009.

"Balkan Göçmenleri Kültür ve Dayanışma Derneği'nin Tarihçesi", Balkan Göçmenleri Kültür ve Dayanışma Derneği, http://www.balgoc.org.tr/tarih.html, (e.t. 20.06.2021).

"Balkan Türkleri Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu Başkanı ve Bursa Milletvekili Mümin Gençoğlu'nun 12.11.1992 Perşembe Günü Yaptığı Basın Toplantısı Metni", Balkanlarda Türk Kültürü, Sayı 5, 1986.

BİLGİÇ Necati, "Kaybettiğimiz Değerli İnsan Mümin Gençoğlu", Tercüman, 8 Şubat 1993.

BISKHU Michael B., "Turkish-Bulgarian Relations: From Conflict and Distrust to Cooperation", Mediterranean Quarterly, Spring 2003.

BÖRKLÜ Meşkure Yılmaz, "Tarihi Seyri İçinde Bulgaristan Türklerinin Durumu ve Türkiye'nin Bölge Türklerine Yönelik Politikaları", BİLİG Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 10, 1999.

"Bulgaristan 22 yıl sonra asimilasyonu kabul etti", NTV, 12.01.2012, https://www.ntv.com.tr/turkiye/bulgaristan-22-yil-sonra-asimilasyonu-kabul-etti,hvs6N2P8iE S-Ic-RjHr1JA (e.t. 28.07.2021).

CANPOLAT Hasan, ARINER Hakkı Onur, "Küresel Göç ve Avrupa Birliği ile Türkiye'nin Göç Politikalarının Gelişimi", ORSAM, Rapor No:113, Haziran 2012.

CESUR Ali Osman, Röportaj, 03.06.2021.

CİĞERCİ Nihan, "Bursa-Kırcaali Hattı: 1989'da Gelen Bulgaristan Göçmenleri Örneği", Gülfer Ihlamur Öner, Aslı Şirin Öner, (Ed.), Küreselleşme Çağında Göç, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.

Council of Europe Parliamentary Assembly, 1 April 1992, Doc. 6591, https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=6918&lang=en, (e.t. 19.07.2018).

Cumhuriyet, 14 Mart 1985.

ÇALICI Can, Bursa İlinin Demografik Değişimi, (Yayınlanmamış Lisans Tezi), T.C. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 2009, http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/59053.pdf, (e.t. 08.07.2021).

ÇATIR Gül, "Zorunlu Göç Tecrübesinin Devlet Politikalarındaki Yansıması: Bulgaristan'dan Türkiye'ye Kitlesel Göçün Analizi", Gülfer Ihlamur Öner, Aslı Şirin Öner, (Ed.),Küreselleşme Çağında Göç, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.

ÇAVUŞOĞLU Halim, "Yugoslavya-Makedonya'dan Türkiye'ye 1954-1967 'Kitlesel Göçü' ve Bursa'daki Göçmen Kesimi", Karadeniz Araştırmaları Dergisi, Sayı 10, 2006.

ÇELİK Züriye, "Osmanlının Zor Yıllarında Rumeli Göçmenlerinin Türk Basınındaki Sesi: 'Muhacir' Gazetesi (1909-1910)", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı: 28, 2010.

ÇETİN Turhan, "Bulgaristan'dan Türkiye'ye Son Türk Göçünün (1989) Sosyo-Ekonomik Etkileri", Turkish Studies, Volume, 3/7, Sonbahar, 2008.

ÇEVİK Zeki, "Bulgaristan'ın Üç Döneminde Yaşayan Mümin Özer'in Anıları (1927-1950)", Journal of Turkish Studies, Vol. 9, 2014.

DEĞERLİ Esra S., "Türk-Bulgar İlişkilerinde Mustafa Kemal Atatürk (1919-1923)", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 18, 2007.

DEMİRTAŞ COŞKUN Birgül, Bulgaristan'la Yeni Dönem, ASAM Yayınları, Ankara, 2001.

DIMITROV Vesselin, "In Search of a Homogeneous Nation: The Assimilation of Bulgaria's Turkish Minority, 1984-1985", Journal of Ethnopolitics and Minority Issues in Europe, UK: London School of Economics and Political Science, 2000.

"Derneğin Tarihçesi", Kocaeli Balkan Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği, http://www.balturk.org.tr/dernegin-tarihcesi/, (e.t. 20.06.2021).

DOĞANAY Filiz, "Türkiye'ye Göçmen Olarak Gelenlerin Yerleşimi", BAL-GÖÇ, http://www.balgoc.org.tr/gocmenyerlesim.html, (e.t. 12.08.2021).

DURAN Burhanettin, Türk Parlamento Tarihi: TBMM-XIX. Dönem (1991-1995), TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 3. Cilt, No: 150.

EMINOV Ali, Turkish and Other Muslim Minorities of Bulgaria, New York: Routledge, 1997.

ERSOY HACİSALİHOĞLU Neriman, "1984-1985 İsim Değiştirme Meselesi ve Uygulamaları", Neriman Ersoy Hacısalihoğlu, Mehmet Hacısalihoğlu, (Ed.), 89 Göçü: Bulgaristan'da 1984-1989 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç, İstanbul, 2012.

ERSOY HACISALİHOĞLU Neriman, "Balkanlarda Büyük Soykırım: 93 Harbi Döneminde Rus Ordusunun Bulgaristan'daki Türklere Yönelik Politikası", Fatih M. Sancaktar, Ayna Askeroğlu Arslan, Mustafa Tanrıverdi, Cezmi Bayram, Filiz Ferhatoğlu, Duygu Demir, (Ed.), 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) -Vatan Neresi?- Uluslararası Sempozyumu 1-2 Kasım 2018 İstanbul Bildirileri, 2019.

"Garbî (Batı) Trakya Cumhuriyeti", Atatürk Ansiklopedisi, https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/Garb%C3%AE_(Bat%C4%B1)_Trakya_Cumhuriyeti (e.t.: 07.07.2021).

GEÇİKLİ Recep Murat, "Bulgaristan Türklerinin Göçü (1950-1951) ve ABD Yardım Programına Yansıması", Atatürk Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 1, 2016.

"Gençoğlu da Trafik Kurbanı", Olay, 8 Şubat 1993.

GENÇOĞLU Turhan, Röportaj, 22.03.2021.

GÜNDÜZ Tufan, Belene: Ölüm İçin Yer Sert Uçmak İçin Gök Uzak, Ankara: YTB Yayınları, 2020.

Güneş, 5 Ocak 1988.

Hakimiyet, 1 Aralık 1989.

Hakimiyet, 1 Ekim 1988.

Hakimiyet, 1 Kasım 1987.

Hakimiyet, 6 Mayıs 1991.

Hakimiyet, 6 Temmuz 1989.

Hakimiyet, 8 Mayıs 1991.

Hakimiyet, 11 Aralık 1990.

Hakimiyet, 12 Aralık 1986.

Hakimiyet, 13 Aralık 1990.

Hakimiyet, 15 Aralık 1992.

Hakimiyet, 16 Mayıs 1986.

Hakimiyet, 17 Ocak 1989.

Hakimiyet, 18 Nisan 1986.

Hakimiyet, 18 Ocak 1985.

Hakimiyet, 19 Mayıs 1986.

Hakimiyet, 22 Mayıs 1985.

Hakimiyet, 23 Ekim 1986.

Hakimiyet, 24 Aralık 1989.

Hakimiyet, 24 Haziran 1989.

Hakimiyet, 27 Şubat 1988.

Hakimiyet, 28 Haziran 1989.

Hakimiyet, 30 Ekim 1984.

Hakimiyet, 30 Eylül 1986.

Hakimiyet, 30 Haziran 1986.

Hürriyet, 8 Nisan 1988.

İÇDUYGU Ahmet, ERDER Sema, GENÇKAYA Ömer Faruk, Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923–2023: Ulus–Devlet Oluşumundan Ulus–Ötesi Dönüşümlere, İstanbul: Mirekoç, 2014.

İÇDUYGU Ahmet, "Türkiye'de Uluslararası Göçün Siyasal Arkaplanı: Küreselleşen Dünyada 'Ulus-Devleti İnşa Etmek ve Korumak", Barbara Pusch, Tomas Wilkoszewski, (Ed.), Türkiye'ye Uluslararası Göç, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2010.

İMAMOĞLU Hüseyin Vehbi, "93 Harbinden Sonra Balkanlar'dan Anadolu'ya Göçler", Osman Köse, (Ed.), Geçmişten Günümüze Göç I, Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları, 2017.

İNGİNAR KEMALOĞLU Ayşegül, Bulgaristan'dan Türk Göçü (1985-1989), Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2012.

İPEK Nedim, "93 Harbi ve Göçler", Geçmişten Günümüze Asimilasyon ve Zorunlu Göç'ü Anma Etkinlikleri: 26-27 Aralık 2009, İzmir.

KAMİL İbrahim, "Bulgaristan'dan Türkiye'ye Gerçekleşen 1950-1951 Göçünün Nedenleri", Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 2, 2016.

KAMİL İbrahim, "Bulgaristan Türkleri ve Göçler", Bulgaristan Komünist Partisi Gizli Belgeleri (1944-1989), Cilt III (1964-1983), Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2018.

KAMUSELLA Tomasz, Ethnic Cleansing During the Cold War: The Forgotten 1989 Expulsion of Turks from Communist Bulgaria, London: Routledge, 2019.

KAPLANOĞLU Raif, KAPLANOĞLU Ozan, Bursa'nın Göç Tarihi, Nilüfer Belediyesi Yayınları, Bursa, 2014.

KAŞTAN Yüksel, "Atatürk Dönemi'nde Türkiye-Bulgaristan İlişkileri", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: 24, Sayı: 72, 2008.

KAYA Ayhan, "Kökler, Güzergâhlar ve Ulus-Devletler: Değişen Göç Olgusu", Neriman Ersoy Hacısalihoğlu, Mehmet Hacısalihoğlu, (Ed.), 89 Göçü: Bulgaristan'da 1984-1989 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç, İstanbul, 2012.

KONUKMAN R. Ercüment, Tarihi Belgeler Işığında Büyük Göç ve Anavatan (Nedenleri, Boyutları, Sonuçları), Ankara, 1990.

KORKMAZ Nuri, ÖZTÜRK Ayhan, "Bulgaristan Türklerinin Göç Süreci ve Göçmenlerin Türkiye'deki İskan ve İş Gücüne Dayalı Entegrasyonu", Bölgesel Araştırmalar Dergisi, Sayı: 3, 2017.

KURT Niyazi, Bulgaristan'da Osmanlı Şehirleri, Dizayn Ofset – Hakses Yayıncılık, Bursa, 2011.

KUTLU Sacit, Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007.

LÜTEM Ömer Engin, "1989 Göçü ve Sofya'dan Kriz Yönetimi", BAL-GÖÇ Zorunlu Göçün 20. Yılı Panel Etkinlikleri, 8 Haziran 2009, Tayyare Kültür Merkezi, Bursa, 2009.

LÜTEM Ömer Engin, "1984-1989 Dönemi Türkiye'nin Bulgaristan Politikası ve 89 Göçü", Neriman Ersoy Hacısalihoğlu, Mehmet Hacısalihoğlu, (Ed.), 89 Göçü: Bulgaristan'da 1984-1989 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç, İstanbul, 2012.

MCCARTHY Justin, Ölüm ve Sürgün, çev. Bilge Umar, 7. Baskı, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1998.

MEMİŞOĞLU Hüseyin, Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da Türk Eğitim Tarihi, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.

MUTLU Özlem, 1989 Yılı ve Sonrasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye Yönelen Göçlerin Yerleşmelere Olan Mekânsal Etkilerine Bir Örnek: Bursa Şehrindeki Göçmen Konutları, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.

"Mümin Aga'ya Görkemli Veda", Olay, 10 Şubat 1993.

"Mümin Gençoğlu anıldı", https://www.bursasporluyuz.org/mumin-gencoglu-anildi/, (e.t.: 05.07.2021).

"Mümin Gençoğlu Belgeseli", AS TV, https://www.facebook.com/MuminGencoglu/videos/388463143494, (e.t.30.06.2021).

"Mümin Gençoğlu", Bursa Gazeteciler Cemiyeti (BGC), http://bgc.org.tr/ansiklopedi/gencoglu-mumin.html (e.t.: 05.08.2021).

"Mümin Gençoğlu", Bursa'ya Değer Katanlar, Balkan Türk Eğitim Vakfı Yayını, Bursa, 2021.

"Mümin Gençoğlu kabri başında anıldı", https://www.bursasporluyuz.org/mumin-gencoglu-kabri-basinda-anildi/, (e.t.: 05.07.2021).

NUREDİN Abdülmecit, Balkanlar'dan Türkiye'ye Göç ve Etkileri, Ankara: Çağla Yayıncılık.

ÖZDAL Barış, "1. Dünya Savaşı'nın Diplomasinin Gelişimine Etkileri", Barış Özdal, R. Kutay Karaca, (Ed.), Diplomasi Tarihi II, 3.Baskı, Bursa: Dora Yayınları, 2021.

ÖZDAL Barış, VARDAR TUTAN Esra, "Temel Kavramlar ve Olgular", Uluslararası Göç ve Nüfus Hareketleri Bağlamında Türkiye, Barış Özdal, (Ed.), Bursa: Dora Yayınevi, 2018.

ÖZDAL Barış, "Viyana Sistemi'nin Zayıf Noktaları", Barış Özdal, R. Kutay Karaca, (Ed.), Diplomasi Tarihi I, 4.Baskı, Bursa: Dora Yayınları, 2020.

ÖZDÜR Erdal, "Mümin Bey ve Çilek!...", Hakimiyet, 8 Şubat 1993.

ÖZGÜR Nurcan, "Modern Türkiye'nin Zorunlu Göçmenleri: Muhacirler, İskanlılar, Mübadiller, İslamlar, Soydaşlar, 'G' Grubu, Mülteciler, 'Tekne Mültecileri'", Gülfer Ihlamur Öner, Aslı Şirin Öner, (Ed.), Küreselleşme Çağında Göç, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.

ÖZLEM Kader, "19. Yüzyılda Balkanlar'da Yaşanan Bazı Önemli Olayların Diplomasinin Gelişimine Etkileri", Barış Özdal, R. Kutay Karaca, (Ed.), Diplomasi Tarihi I, 4.Baskı, Bursa: Dora Yayınları, 2020.

ÖZLEM Kader, "2001 Sonrası Dönemde Bulgaristan'dan Avrupa Birliği Ülkelerine Türk Göçlerinin Analizi", Karadeniz Araştırmaları, Sayı: 55, 2017.

ÖZLEM Kader, "Balkan Savaşları (1912-1913)", Barış Özdal, R. Kutay Karaca, (Ed.), Diplomasi Tarihi I, 4.Baskı, Bursa: Dora Yayınları, 2020.

ÖZLEM Kader, "Bulgaristan Türklerinin Tarihsel Süreç İçerisinde Dönüşümü, AB Üyelik Süreci ve Türk Azınlığa Etkileri", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 2, 2008.

ÖZLEM Kader, "Cumhuriyet Döneminde Balkanlar'dan Türkiye'ye Yönelik Göç Hareketleri", Barış Özdal, (Ed.), Uluslararası Göç ve Nüfus Hareketleri Bağlamında Türkiye, Bursa: Dora Yayınları, 2018.

ÖZLEM Kader, "Dağılma Dönemi›nin Medar-ı İftiharları: Rodop Muvakkatesi ve Garbi Trakya Müstakilesi Örnekleri", BAL-GÖÇ, http://www.balgoc.org.tr/bilgi/ko.html (e.t.: 08.07.2021).

ÖZLEM Kader, "Doğu Blok'unda Yer Alan Devletlerin Durumu", Barış Özdal, R. Kutay Karaca, (Ed.), Diplomasi Tarihi II, Bursa: Dora Yayınevi, 2019.

ÖZLEM Kader, Türkiye-Bulgaristan İlişkileri ve Türk Azınlık, Bursa: Dora Yayıncılık, 2019.

POULTON Hugh, Balkanlar: Çatışan Azınlıklar, Çatışan Devletler, (Çev. Yavuz Alagon), İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1993.

SARIKOYUNCU DEĞERLİ Esra, KARAKUZU Hasan, "1950 1951 Yıllarında Bulgaristan'dan Türkiye'ye Türk Göçü, Akademik Bakış Dergisi, Sayı 57, 2016.

SARINAY Yusuf, "Balkan Savaşları ve Sonuçları", Geçmişten Günümüze Asimilasyon ve Zorunlu Göç'ü Anma Etkinlikleri: 26-27 Aralık 2009, İzmir.

SÜLEYMANOĞLU YENİSOY Hayriye, Bulgaristan Türklerinin Türkçe Eğitim Davası, Bursa: B.G.F Yayınları, 2007.

ŞEREFLİ Ahmet, "Bursa Milletvekili Sayın Mümin Gençoğlu İle Bir Söyleşi", Balkanlar'da Türk Kültürü, Sayı: 1, 1991.

ŞİMŞİR, Bilal N., Bulgaristan Türkleri, İstanbul: Bilgi Yayınları, 1986.

ŞİMŞİR Bilal N., "Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu", Bulgaristan'da Türk Varlığı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1985.

ŞİRİN N. Aslı, "1989 Zorunlu Göçü ve Sonrası ile İlgili Türkiye'de Yapılan Sosyolojik Araştırmalarla İlgili Bir Değerlendirme", 89 Göçü: Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç, Neriman Ersoy Hacısalihoğlu, Mehmet Hacısalihoğlu, (Ed.), BALKAR & BALMED, İstanbul, 2012.

"Tarihçemiz", İzmir Balkan Göçmenleri Kültür ve Dayanışma Derneği, https://www.balgocizmir.org.tr/hakkimizda.aspx?id=277, (e.t. 20.06.2021).

Tercüman, 23 Ekim 1985.

TOPRAK Eyüp, "Balkan Savaşları Sonucunda Muhacirlere Yapılan Sosyal Yardımlar", Türk Kültürü ve Medeniyeti Araştırmaları Dergisi, Cilt:1, Sayı:1, 2020.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 19, Cilt: 1, Birleşim: 14, 11 Aralık 1991.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 19, Cilt: 7, Birleşim: 55, 19 Mart 1992.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 19, Cilt: 8, Birleşim: 59, 23 Mart 1992.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 19, Cilt: 24, Birleşim: 43, 15 Aralık 1992.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 19, Cilt: 25, Birleşim: 44, 16 Aralık 1992.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 19, Cilt: 25, Birleşim: 48, 21 Aralık 1992.

T.C. Resmi Gazete, 26 Ağustos 1987.

TOUMARKINE Alexandre, "Kafkas ve Balkan Göçmeni Dernekleri: Sivil Toplum ve Milliyetçilik", Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik, Stefanos Yerasimos, (Ed.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.

TÜMENOĞLU Rıdvan, "Atatürk Döneminde Türk-Bulgar İlişkileri ve Bulgaristan Türkleri", Balkanlar'da Türk Kültürü, Sayı: 63, 2007.

TÜRK Fahri, ÖZLEM Kader, "Bulgaristan Türkleri ve Türkçe", Fahri Türk, (Der.), Balkanlar'da Yaşayan Türk Azınlıkları ve Türkçeye Yönelik Dil Politikaları, Ankara: Astana Yayınları, 2016.

"Türkiye'ye Göç", Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı, https://www.tbmm.gov.tr/kultursanat/yayinlar/yayin073/073_00_010.pdf, (e.t.08.03.2021).

UZGEL İlhan, "Balkanlarla İlişkiler", Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, (Cilt: II – 1980-2001), Baskın Oran, (Ed.), 7. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.

UZOĞUZ Aykan, "Mümin Aga Yok Artık", Hakimiyet, 8 Şubat 1993.

VASSILEV Rossen, "Bulgaria's Ethnic Problems", East European Quarterly, Vol. XXXVI, No. 1, March 2002.

YALÇIN Emruhan, "Türk-Bulgar Ortak Kültürü", Atatürk Yolu Dergisi, Sayı: 43, 2009.

YAPICI Hakkı, "93 Harbi Sonrasında Yaşanan Göçler ve Neticeleri", Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 1, 2012.

YAVUZ Rengin, "Bulgar Milliyetçiliği ve Bulgaristan Türkleri Üzerine Bir Değerlendirme", Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi (GTTAD), Cilt: 1, Sayı: 2, 2019.

YEŞİLBAHÇE Zülkef, "Balkan Türklerinin Meşalesi", Balkanlar'da Türk Kültürü, Sayı: 6, 1993.

YEŞİLBAHÇE Zülkef, Belgelerle BAL-GÖÇ ve B.G.F. Çalışmaları, Bursa, 2011.

YEŞİLBAHÇE Zülkef, Röportaj, 07.06.2021.

YILDIRIM Bülent, Bulgaristan'da Türk Varlığı ve Nüfusu, İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, 2018.

YILMAZ Ahmet Emin, "Hem Bursa'nın, Hem Bursaspor'un Tarihi Bu Fotoğrafta", Olay, 23 Nisan 2017.

YILMAZ Mesut, "Göç Süreci ve Türkiye", BAL-GÖÇ Zorunlu Göçün 20. Yılı Panel Etkinlikleri, 8 Haziran 2009, Tayyare Kültür Merkezi, Bursa, 2009.

"Yüksek Seçim Kurulu Kararı", Yüksek Seçim Kurulu, https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/Milletvekili/1983-2007/1987MV-KesinAdayListesi.pdf, s. 60, (e.t. 20.07.2021).

Röportajlar

Turhan Gençoğlu - 23.03.2021

Prof. Dr. Emin Balkan - 25.05.2021

Ali Osman Cesur – 03.06.2021

Hafize Gün – 04.06.2021

Zülkef Yeşilbahçe – 07.06.2021

Orhan Gençoğlu – 02.09.2021

Prof. Dr. Yüksel Özkan – 06.09.2021

Nurcan Gülerer – 06.09.2021

Ayşe Sözüçetin – 06.09.2021

Gökhan Sözüçetin – 06.09.2021

Ahmet Emin Yılmaz – 07.09.2021

Hasan Altınsoy – 17.09.2021

Görseller

Görsel 1: https://www.belgeseltarih.com/eski-zagra-muftusunun-gozunden-93-harbi/eski-zagra-1/ (e.t.: 10.07.2021).

Görsel 2: https://www.tarihistan.org/bati-trakya-turk-cumhuriyeti-107-yasinda/19131/ (e.t.: 10.07.2021).

Görsel 3: https://isteataturk.com/Kronolojik/Tarih/1914/2/2/Sofyada-Askeri-Atese-iken-arkadaslariyla-02021914/1 (e.t.: 15.07.2021).

Görsel 4: https://lh3.googleusercontent.com/GA0dxWazmNh0LFUyfQUpeyTSBmaFziJKUJlWNVeFBbvCsol8qVOFE0XgeH4Z1pf1q4in5Q=s106 (e.t.: 12.07.2021).

Görsel 5: https://bntnews.bg/bg/a/na-godishninata-ot-10-noemvri-kakvo-ni-otne-demokratsiyata (e.t.: 10.07.2021).

Görsel 6: Milliyet, 19 Haziran 1985.

Görsel 7: Milliyet, 12 Şubat 1985.
Görsel 8: https://www.cnnturk.com/yerel-haberler/edirne/bulgaristandaki-direnisin-simgesi-turkan-bebek-anildi-931602 (e.t.: 18.07.2021).
Görsel 9: Milliyet, 21 Nisan 1985.
Görsel 10: Milliyet, 3 Şubat 1986.
Görsel 11: Milliyet, 23 Şubat 1985.
Görsel 12: Bulgaristan'dan Zorunlu Göçün 30. Yılı Etkinliği Resim Sergisi, BGF, Bursa, 8 Ekim 2019.
Görsel 13: https://www.tarihakli.com/yeniden-canlanma-ve-buyuk-goc-1989/ (e.t.: 16.07.2021).
Görsel 15: http://gocmenplatformu.com/haber/bahri-omer-yeniden-cebel-belediye-baskani-secildi (e.t.: 19.07.2021).
Görsel 16: http://www.balkanvakfi.org.tr/eski-sehirler/ (e.t.: 29.07.2021).
Görsel 17: http://www.balgoc.org.tr/email/muhacirlerinistanbuldakidurumlar%FD.pdf (e.t.: 30.07.2021).
Görsel 18: http://www.balgoc.org.tr/email/muhacirlerinistanbuldakidurumlar%FD.pdf (e.t.: 30.07.2021).
Görsel 19: http://soyledik.com/tr/makale/5246/1877-78-osmanli-rus-savasi-93-harbi--metin-edirneli.html (e.t.: 30.07.2021).
Görsel 20: http://www.balgoc.org.tr/email/muhacirlerinistanbuldakidurumlar%FD.pdf (e.t.: 30.07.2021).
Görsel 21: http://www.balgoc.org.tr/email/muhacirlerinistanbuldakidurumlar%FD.pdf (e.t.: 30.07.2021).
Görsel 22: http://www.balgoc.org.tr/email/muhacirlerinistanbuldakidurumlar%FD.pdf (e.t.: 30.07.2021).
Görsel 23: http://www.balgoc.org.tr/email/muhacirlerinistanbuldakidurumlar%FD.pdf (e.t.: 30.07.2021).
Görsel 24: http://www.balgoc.org.tr/email/muhacirlerinistanbuldakidurumlar%FD.pdf (e.t.: 30.07.2021).
Görsel 25: http://bursagocmuzesi.com/wp-content/uploads/2014/12/8.jpg (e.t.: 30.07.2021).
Görsel 26: https://twitter.com/ReslTURAN/status/1277731517486321665/photo/1 (e.t.: 30.07.2021).
Görsel 27: http://bursagocmuzesi.com/wp-content/uploads/2014/12/7.jpg (e.t.: 30.07.2021).
Görsel 28: https://www.yenisafak.com/hayat/hepimiz-oradaydik-2387823 (e.t.: 30.07.2021).
Görsel 29: https://www.haberakdeniz.com.tr/yazar-pentagon-liyakat-lejyonu-madalyali-politik-figur-idlip-sehitlerinin-sorumlusu-mu-3618.html (e.t.: 30.07.2021).
Görsel 30: http://bursagocmuzesi.com/wp-content/uploads/2014/12/13.jpg (e.t.: 30.07.2021).
Görsel 31: Cumhuriyet, 5 Kasım 1950.
Görsel 32: https://www.gzt.com/mecra/bulgaristan-turklerinin-varlik-mucadelesi-3513155 (e.t.: 28.07.2021).
Görsel 33: Cumhuriyet, 8 Ekim 1950.
Görsel 34: https://bakis.bg/2019/06/11/bulgaristan-gocmeni-kurk-mantolu-turkler/ (e.t.: 26.07.2021).
Görsel 35: https://lh3.googleusercontent.com/AYfAeWaDxaFC2Qy8UIJ_j7K-8ewB_v4-18pHtojfDi8jAObHin6QC1ertMU0O90dqR_OKQ=s110 (e.t.: 08.08.2021).
Görsel 36: Cumhuriyet, 21 Mart 1968.

Görsel 37: Milliyet, 23 Mart 1968.
Görsel 38: Milliyet, 18 Mart 1985.
Görsel 39: https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bulgaristan-turklerinin-kapanmayan-yarasi-belene-toplama-kampi-/1499387 (e.t.: 28.07.2021).
Görsel 40: ALP İlker, Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi (1878-1989), Ankara: Trakya Üniversitesi Yayınları, 1990.
Görsel 41: Milliyet, 22 Mart 1985.
Görsel 42: Cumhuriyet, 25 Haziran 1989.
Görsel 43: Milliyet, 4 Haziran 1987.
Görsel 44: https://www.neoldu.com/1989-zorunlu-bulgaristan-gocu-oncesi-ve-sonrasi-10391h.htm (e.t.: 03.08.2021).
Görsel 45: https://bakis.bg/2019/10/29/bulgaristan-gocmenleri-30-yilda-turkiyeye-cok-sey-katti/ (e.t.: 05.08.2021).
Görsel 46: Milliyet, 31 Mayıs 1989.
Görsel 47: https://ebedbizimdir.com/2018/03/02/bulgaristandan-turk-gocu/ (e.t.: 30.07.2021).
Görsel 48: https://www.trthaber.com/foto-galeri/bulgaristan-turklerinin-zorunlu-gocunun-30-yili/21123.html (e.t.: 29.07.2021).
Görsel 49: https://www.dha.com.tr/foto-galeri/bulgaristandan-turklerin-zorunlu-gocu-30uncu-yilinda/haber-1654061/p- (e.t.: 05.08.2021).
Görsel 51: Google, Google Maps, https://www.google.com/maps (e.t.: 15.07.2021).
Görsel 52: https://www.facebook.com/MuminGencoglu/photos/a.268575533157308/268577049823823 (e.t.: 15.07.2021).
Görsel 53: https://historica.fandom.com/wiki/Boris_III_of_Bulgaria (e.t.: 20.07.2021); https://tr.wikipedia.org/wiki/Georgi_Dimitrov (e.t.: 20.07.2021).
Görsel 54: https://www.facebook.com/groups/795000573982658/permalink/1447046845444691/ (e.t.: 20.07.2021).
Görsel 55: Orhan Gençoğlu'nun özel arşivinden.
Görsel 56: Orhan Gençoğlu'nun özel arşivinden.
Görsel 57: Orhan Gençoğlu'nun özel arşivinden.
Görsel 58: https://www.facebook.com/MuminGencoglu/photos/4520806957934123 (e.t.: 21.07.2021).
Görsel 59: Orhan Gençoğlu'nun özel arşivinden.
Görsel 60: https://www.bursaspor.org.tr/bs/altyapi/ (e.t.: 21.07.2021).
Görsel 61: Orhan Gençoğlu'nun özel arşivinden.
Görsel 62: Ahmet Emin Yılmaz, "Hem Bursa'nın, Hem Bursaspor'un Tarihi Bu Fotoğrafta", Olay, 23 Nisan 2017.
Görsel 63: https://mumingencoglu1.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/16/01/437866/icerikler/okulumuz-tarihcesi_115537.html?CHK=71b16d7920afc20531d01a927c3aa076 (e.t.: 21.07.2021).
Görsel 64: https://mumingencoglu1.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/16/01/437866/icerikler/okulumuz-tarihcesi_115537.html?CHK=71b16d7920afc20531d01a927c3aa076 (e.t.: 21.07.2021).
Görsel 65: Emin Balkan'ın özel arşivinden.
Görsel 66: Orhan Gençoğlu'nun özel arşivinden.
Görsel 67: Bulgaristan'dan Zorunlu Göçün 30. Yılı Etkinliği Resim Sergisi, BGF, Bursa, 8 Ekim 2019.

Görsel 68: https://twitter.com/tarihikadim/status/1026205952113082368, (e.t. 21.07.2021).
Görsel 69: Özgür Tilbe, "Muhacir Gazetesi'ne Göre Rumeli Göçerleri ve Sorunları", Çeşm-i Cihan (Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi) E-Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 1, s. 139.
Görsel 70: Rumeli Türk Dernekleri Federasyonu, http://rumeli.org.tr/uye-dernekler/ (e.t. 21.07.2021).
Görsel 71: Rodop-Tuna Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yayını, Kaynak: K.Ö.
Görsel 72: BAL-GÖÇ Genel Merkez'de fotoğraflanmıştır.
Görsel 73: Hakimiyet, 7 Mart 1985.
Görsel 74: Hakimiyet, 7 Mart 1985.
Görsel 75: YEŞİLBAHÇE Zülkef, Belgelerle BAL-GÖÇ ve B.G.F. Çalışmaları, 2. Baskı, Bursa, 2011.
Görsel 76: YEŞİLBAHÇE Zülkef, Belgelerle BAL-GÖÇ ve B.G.F. Çalışmaları, 2. Baskı, Bursa, 2011.
Görsel 77: YEŞİLBAHÇE Zülkef, Belgelerle BAL-GÖÇ ve B.G.F. Çalışmaları, 2. Baskı, Bursa, 2011.
Görsel 78: http://www.balgoc.org.tr/ (e.t.: 01.08.2021).
Görsel 79: YEŞİLBAHÇE Zülkef, Belgelerle BAL-GÖÇ ve B.G.F. Çalışmaları, 2. Baskı, Bursa, 2011.
Görsel 80: https://listelist.com/naim-suleymanoglu-turgut-ozal/ (e.t. 02.08.2021).
Görsel 81: https://www.turksporu.com.tr/haber-detay/basarilariyla-gururlandiran-dunya-halterinin-efsanesi-naim-suleymanoglu (e.t. 03.08.2021).
Görsel 82: https://www.facebook.com/MuminGencoglu/photos/117367741611422 (e.t. 03.08.2021).
Görsel 83: www.bgf.org.tr, (e.t. 03.08.2021).
Görsel 84: YEŞİLBAHÇE Zülkef, Belgelerle BAL-GÖÇ ve B.G.F. Çalışmaları, 2. Baskı, Bursa, 2011.
Görsel 85: https://www.facebook.com/MuminGencoglu/photos/117367744944755 (03.08.2021).
Görsel 86: Bulgaristan'dan Zorunlu Göçün 30. Yılı Etkinliği Resim Sergisi, BGF, Bursa, 8 Ekim 2019.
Görsel 87: https://twitter.com/trdispolitika/status/1284507601905102848?lang=ar (e.t.: 20.07.2021).
Görsel 88: Bulgaristan'dan Zorunlu Göçün 30. Yılı Etkinliği Resim Sergisi, BGF, Bursa, 8 Ekim 2019.
Görsel 89: Bulgaristan'dan Zorunlu Göçün 30. Yılı Etkinliği Resim Sergisi, BGF, Bursa, 8 Ekim 2019.
Görsel 90: YEŞİLBAHÇE Zülkef, Belgelerle BAL-GÖÇ ve B.G.F. Çalışmaları, 2. Baskı, Bursa, 2011.
Görsel 91: KONUKMAN, R. Ercüment, Tarihi Belgeler Işığında Büyük Göç ve Anavatan (Nedenleri, Boyutları, Sonuçları), Ankara, 1990.
Görsel 92: KONUKMAN, R. Ercüment, Tarihi Belgeler Işığında Büyük Göç ve Anavatan (Nedenleri, Boyutları, Sonuçları), Ankara, 1990.
Görsel 93: Bulgaristan'dan Zorunlu Göçün 30. Yılı Etkinliği Resim Sergisi, BGF, Bursa, 8 Ekim 2019.
Görsel 94: Bulgaristan'dan Zorunlu Göçün 30. Yılı Etkinliği Resim Sergisi, BGF, Bursa, 8 Ekim 2019.
Görsel 95: YEŞİLBAHÇE Zülkef, Belgelerle BAL-GÖÇ ve B.G.F. Çalışmaları, 2. Baskı, Bursa, 2011.
Görsel 96: "Mümin Gençoğlu", Bursa'ya Değer Katanlar, Balkan Türk Eğitim Vakfı Yayını, Bursa, 2021.
Görsel 97: https://www.facebook.com/MuminGencoglu/photos/117956474885882 (e.t.: 15.08.2021).
Görsel 98: Bulgaristan'dan Zorunlu Göçün 30. Yılı Etkinliği Resim Sergisi, BGF, Bursa, 8 Ekim 2019.
Görsel 99: DURAN Burhanettin, Türk Parlamento Tarihi: TBMM-XIX. Dönem (1991-1995), TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 3. Cilt, No: 150.
Görsel 100: "Mümin Gençoğlu Belgeseli", AS TV, https://www.facebook.com/MuminGencoglu/videos/388463143494, (e.t.30.06.2021).
Görsel 101: Balkanlar'da Türk Kültürü Dergisi, Yıl:1, Sayı: 1, Kasım 1991.
Görsel 102: Hakimiyet, 8 Şubat 1993.

Görsel 103: Olay, 10 Şubat 1993.
Görsel 104: Hakimiyet, 10 Şubat 1993.
Görsel 105: https://www.bursaport.com/haber/mumin-gencoglu-kabri-basinda-anildi-60209.html (e.t. 07.07.2021)
Görsel 106: Hakimiyet, 9 Şubat 1993.
Görsel 107: Olay, 10 Şubat 1993.
Görsel 108: YEŞİLBAHÇE Zülkef, Belgelerle BAL-GÖÇ ve B.G.F. Çalışmaları, 2. Baskı, Bursa, 2011.

Haritalar

Harita 1: http://yearofthefly.org/3759/balkan-haritasi-guncel/balkanlar-gezilecek-yerler-ve-vizesiz-balkan-turu-cilgin-balkan-haritasi-guncel-2/ (e.t.: 01.07.2021).
Harita 2: https://www.mkd.mk/kolumni/etnichka-ili-gragjanska-makedonska-nacija (e.t.: 01.07.2021).
Harita 3: https://www.turkcebilgi.com/bulgaristan%27%C4%B1n_eyaletleri/ (e.t.: 01.07.2021).
Harita 4: https://weaponsandwarfare.com/2020/01/31/the-second-bulgarian-empire-10th-to-14th-centuries/ (e.t.: 07.07.2021).
Harita 5: https://www.tarihdersietkinlikleri.com/ankara-savasi/ (e.t.: 10.07.2021).
Harita 6: http://bilgilihazine.blogspot.com/2016/06/iskân-politikas.html (e.t.: 08.07.2021).
Harita 7: https://lh3.googleusercontent.com/4so44S4iY84kwkxJ_jPzGtLjJZAnOFHSTWoLUDQBPzD7mQ3Omtb524zan0ZBCEoSovmocw=s133 (e.t.: 08.07.2021).
Harita 8: https://ogretmensosyalbilgiler.wordpress.com/2020/02/21/inkilap-tarihi-haritalari/ (e.t.: 12.07.2021).
Harita 9: https://www.bghaber.org/bghaber/rodoplarda-xix-yuzyilda-kurulan-turk-devletleri-2/ (e.t.: 12.07.2021).
Harita 10: https://de.m.wikipedia.org/wiki/Datei:Bulgarian_unification_and_Serbo-Bulgarian_War.png (e.t.: 15.07.2021).
Harita 11: https://ikizkare.com/verici/can/680 (e.t.: 18.07.2021).
Harita 12: https://www.inkilaptarihi.gen.tr/2-balkan-savasi-ve-sonrasi/ (e.t.: 15.07.2021).
Harita 13: https://blkfen.com/bati-trakya-turk-cumhuriyeti/ (e.t.: 12.07.2021).